

રસીક પ્રિયા *

મૂળ વૃજ ભાષામાં કેશવ કવિએ રચેલો તેની
ગુજરાતી ટીકા સાથે.

ગોસાઈ. નારણભારથી જસવંતભારથી
છપાવી પ્રસીદ્ધ કર્યો.

અમદાવાદ :

ખાડીઆમાં અમરતજાલના માહાદેવમાં હિતેન્દ્ર પ્રેસમાં
મેહેતા, પીતાંબરદાસ ત્રિભાવનદાસે છાપ્યા.

સન ૧૮૭૭. સંવત ૧૯૩૩.

કિંમત રૂ. ૫ = ૦ =

રસીક પ્રિયા *

—૩૭૭—

મૂળ વૃજ ભાષામાં કેશવ કવિએ રચેલો તેની
ગુજરાતી ટીકા સાથે.

ગોસાઈ, નારણભારથી જસવંતભારથી
છપાવી પ્રસીદ્ધ કર્યો.

અમદાવાદ :

આ ડીઆમાં અમરતનાલના માહાદેવમાં હિતેશ્વ પ્રેસમાં
મેહેતા. પીતાંબરદાસે ત્રીભાવનદાસે છાપ્યા.

સન ૧૮૭૭. સંવત ૧૯૩૩.

કિંમત ~~રૂ. ૫~~ રૂ. ૫ = ૦ =

રસીક પ્રિયા *

—૩૭૭—

મૂળ વૃજ ભાષામાં કેશવ કવિએ રચેલો તેની
ગુજરાતી ટીકા સાથે.

ગોસાઈ, નારણભારથી જસવંતભારથી
છપાવી પ્રસીદ્ધ કર્યો.

અમદાવાદ :

આડીઆમાં અમરતજાલના માહાદેવમાં હિતેચ્છુ પ્રેસમાં
મેહેતા, પીતાંબરદાસ ત્રીભાવનદાસે છાપ્યો.

સત ૧૮૭૭. સંવત ૧૯૩૩.

કિંમત ~~૨૦૦~~ રૂ ૫૦૦

પ્રસ્તાવના*

—૦૦૦—

આ રસીકપ્રિયા ગ્રંથ રસશાસ્ત્રી ભરપૂર છે, ને તે વળી વૃજ ભાષાની બીચી કવિતામાં રચાએલો છે તેથી કવિ લોકોએ એ ગ્રંથની પણ રચના અતી જિતકૃષ્ણ માનેલી છે. તેનો કાંઈક આભાસ થવાને ગુજરાતીમાં આ ગ્રંથનો યથામતી અર્થ દર્શાવ્યો છે. તેમાં શબ્દાલંકાર ને શબ્દસુતપત્તી અપૂર્વ રીતે વર્ણવે છે. કેમ કે વિશાળ ખુદ્દિના કવિધરો એક શબ્દના અનેક અર્થ કરી શકે છે તેમાં શક નથી, આ ને તેનીચેના દાખલાથી જાણીશો.

આ ગ્રંથનો પ્રથમનો છપ્પ રચતાં કેશવદાસ કવિએ ગણપતિની સ્તુતી કરી છે, તે ત્રિસંશય છે, પણ કેટલાક કવિએ એવી આશંકા કરે છે, કે એક રદન કહેતાં એક દંત છે ને ગજવદન કહેતાં હસ્તી સરીખુ સુખ છે. હવે ગણપતિ દેવતાની પંકિતમાં છે તે મનુષ્યાક્રતીમાં છતાં જનવરની ઉપમા આપવી એ સંભવે નહીં. કેમ કે મંગળા ચર્ણમાંતો કાંઈ પણ દોષ આવવો જોઈએ નહીં, મદન ને ક્રમ, ને કદન કહેતાં કંપેલો, સુત કહેતાં પુત્ર, એટલે ક્રમને પરાજ્ય કરનાર તે શંકર છે તેના સુત ગણપતિએ અર્થ બેસે છે, પરંતુ ક્રમનાજ રસશાસ્ત્રનું કવિ વર્ણન કરે છે તેમાં અવશ્ય ક્રમનું પ્રતીપાદન જોઈએ તેમ છતાં પ્રથમમાંજ (કદન) એ શબ્દમાં રસાભાસ તથા શબ્દ વિરોધ દોષ છે. હવે “ગન નાયક નાયક” એટલે, ગણના નાયક ગણપતિ ખરા તો પણ વળી નાયક વિશેષ છે તો તે નાયકના નાયક કોણ? જવાબ “ભગવંત” એ શબ્દ સંભવતો વધી, બાકી ખીજ શબ્દો તોડીકે છે. હવે ઉપરના શબ્દોમાંથી ખીજો અર્થ નીકળે છે. તે નીચે દર્શાવું છું. તે નીચે સંધ્ય છે. એક રદન એટલે એક દંત છે, ગજવદન કહેતાં હસ્તીનું મૂખ એટલે હસ્તીના મુખનો દંત, એ દંત કોના હાથમાં છે? જવાબ ક્રમના. આ ટેકાણે કોઈને પણ શંકા ઉત્પન્ન થયા પગર નહીં રહે કે ક્રમને તો શંખ, ચક્ર, ગદા, પદ્મ ધારણ કરનાર સર્વ શાસ્ત્રમાં લખે છે, ત્યારે દંત ધારણ કેમ કહેવાય? તેના જવાબમાં એકે ક્રમ પોતાના માંમાં કંઈને મારવા જતા હતા ને રસનામાં હસ્તી મારવા આવેલો તેના બે દાંત ઉઘેડી એક પોતે લિધા ને ખીજો પોતાના નેજા ત્રાવળાવેલો ને આગ્રહો તે વખતે ધારણ કરેલો. હવે કદન કરેલો ને મદન તેને સુત રૂપે પ્રગટ કર્યો. એટલે પ્રેમ્યુમ્ન, કદન કરેલા મદનને સુત કરીને પ્રગટ કર્યો તે બોલવાનું કારણ એ છે કે રસશાસ્ત્રનો વિસ્તાર કરતાં દોષ આવે નહીં, ગૌરીનંદ કહેતાં

દેવકીના પુત્ર. કોઈ કહેશે ગૌરી દેવકીનું નામ નથી તો તેણે બાણવું બોધ્યું કે ગૌરી સર્વ સ્ત્રીનું નામ છે. તેમજ નિજા કોશમાં, દેવકીને ગૌરી નામ આપ્યું છે. આનંદ દંદ કહેતાં આનંદનું મૂળ છે. જીગવંદ એટલે જડત વેદ છે. અદ્યુત કહેતાં મારનો મુગટ ધારણ કરેલા છે.

હવે ગણ નાયક ગણપતી, તેના નાયક ભગવંત કહેવા ચોગ્ય છે. દરિદ્રને બાળ નાર છે બળને ધાયલ કરનાર છે. ભગવત કૃષ્ણને કહેવા ચોગ્ય છે. ભવ ને સંસાર, ભય ને ભીતી તેને હરનાર તેજ છે. માટે કેસવદાસ વંદન કરી કે છે કે “જય લંબોદર અસર નંસરન” લંબોદર કેતાં લાંબા ઉદરવાળા કોઈ કહેશે કે કૃષ્ણને લાંબુ ઉદર કેમ કહેવાય? તેના જવાબમાં એકે તેને ભગવત કહ્યા માટે, વળી જીવો.

પ્રભુ પુરન બ્રહ્મ અલંકાર, જાકે રોમ કોટ બ્રહ્મડા;

પ્રભુ પુરુષ બ્રહ્મ છે, આખંડ છે તેના રામે કોટી બ્રહ્માંડ છે વળી શ્રીભગ વદ ગીતાના એકાદશમા અધ્યાયમાં વૈરાટ રૂપ વર્ણનમાં અર્જુનનું વચન છે.

શ્લોક

अनेक बाहू दशवक्त्र नेत्रं पश्यामि त्वां सर्वतोऽन्तं रूपं
नातं नमस्यं न पुन स्तवादिं पश्यामि विश्वेश्वर विश्वरूपं ॥१॥

अनादि मध्यान्तं मनंतं विर्यं मनंतं बाहू शशि सूर्य नेत्रं
पश्यामि त्वा दीप्यं हूताशवक्त्रं स्वतेजसा विश्वमिदं तपंतं ॥२॥

અર્જુન કહે છે અનેક હસ્ત મુખને નેત્ર અનંત રૂપ આદ્ય અંત મધ્ય વિશ્વ રૂપ અનાદી મધ્ય અંત અનંત વિર્ય અનંત બાહુ ચંદ્ર સૂર્ય નેત્ર અગ્નીવત્ક વિષે જેથી વિધ તપાસ્યાન છે ઇત્યાદી.

આવું રૂપ ભગવતનું વર્ણવેલું છે તો ગણના નાયક ગણપતીને તેના નાયક ભગ વત પુત્ર છે, તે માટે લંબોદર પણ કહેવા ચોગ્ય છે.

સદરહુ ઉપર મુજબ ક્વીથશે એક શબ્દના અનેકાર્ય કરી શકે છે પરંતુ આ રસીક પ્રિયાના અર્થ ઘણા ગુહ્ય છે તેનું યથાર્થીત વર્ણન કરવા માગી જડ મતી ચોચતી નથી પણ ગુજરાતીમાં અર્થ હતા તે ભાષા શુદ્ધ ગુજરાતી નહોતી. માળવી શબ્દ અને કોઈક હિંદુસ્થાની એમ મિશ્રિત રહેલી હતી તેને શુદ્ધ ગુજરાતી બનાવતાં

ને વિચારતાં દિવસ ગત થતા હતા, ને પ્રતનો માલીકે સફત તાકીદ કરેથી થોડી
ઘણી ભાષા સુધારી છે; પણ મારી બુદ્ધી વાપરી નથી. આતો કકત સજ્જનોને
આનંદ વધવા છપાવી બાહાર પાડી છે. પણ મારા શોખીલા સજ્જનો વધારે કોપી
રાખવા મરજી બતાવશે, તો સરસ ગુજરાતી શુદ્ધ ભાષાએ ખીજી આવૃત્તી પ્રગટ કરવા
પ્રસંગે ચુકનાર નથી.

આ પેહેલી આવૃત્તી છે તેમાં કોઈ રીત અશુદ્ધ પ્રગટ થયું હોય તો બુદ્ધી
વાન પુરૂષો મારો અપરાધ ક્ષમા કરશે એવી આશા છે એજ વીનંતી.

ગોસાંઈ. નારણભારથી યથવંતભારથી.

સુ. મોતે મણુંજ

પ્ર. પાટણ.

કુહો.

પિર પઠન ગુજરાતમે, સમિપ રજુજ રૂ ગાંવ;
રસિક પ્રિયા પ્રગટે કરી તાકો કહતહું નાંવ. ૧

સંવેચો.

ગગના ચર રાજનરો બખકા સુર ચંદ અરિ ન કહાવતહે ?
કસ હોવત દાન ર માન દિયે? રવિ છંદુ કહાં વિચરાવતહે ?
આછરા બહિ આદ ગિરા ધરિયે અલિ કોન પ્રિય નિધિ આવતહે?
વન કોન દહે કર્મ કોન દહે? બહિ આદ ગિરા ધરિ પાવતહે. ૨

કુહો.

અમદાવાદ અનૂપમે, ખીયા સાબકે માંછી ;
હે સામિલ પન કાજમે, તાકો નામ બતાછી. ૩

સંવેચો.

બસહી કહ બૂપત અંત તજી મહિ માનકુ દેત વહે અસહી ?
હુકમી મધ લેહુ સમીર સુ દેહુ નિઃસંકહુ આદ તજી તસહી.

દિન બીસ સુ આદ લહો સંસુઝી બહુ આંતુર તાર્ક કહે અસહી.

મન ભાયક દાયક આનંદે સમજે મનુ અંત નવે રસહી. ૪

સવૈયો.

હિતપે મધુવા મધદે ફિર પ્રેમ શસી અર નાડિસુ યાદ કરી;

કર એક ડિગે પ્રથમાછર લે નઠહી સર અંત સુલેત બરી;

કટિ વાસ હરી ફિર દાસ ધરી તીન ભાંત કરી પછ દાસ ધરી;

બિનકી સુ સહાય સંત્રીક છપી ગુનિ બાંચહુ ચિંત સુ પ્રેમ ધરી. ૫

સવૈયો.

સુ સવંત કહે શસી નાગ સચારી શુદી મગસીર હમે ભનહી,

સુસને કીરતાર વસુ મુનિહે ફિર દરસન જાનત સો મનહી

તસ રાજ નવંબરકો સુભહી તિથ માસ બિચાર સુખા રસહી;

જનકે હિત કારન એ સંબહી, છપવાઇ સખે તસ ભેદ કહી. ૬

રસીક પ્રિયા.

શ્રી ગણેશાય નમઃ. અથ શ્રી રસીક પ્રિયા નામનો અંથ ટીકા અર્થ સુકતે શ્રી મહત્ અંથ લિખ્યતે. ગણપતિ સ્તૂતિ. છપયઃ— એક રદન ગજબદન, સદન બુધિ મદન કદન સુત; ગવરીનંદ આનંદ, કંદ જુગ પ્રંદ ચંદ જ્યોત; સુખ દાયક દાયક, સુકૃતિ ગુન નાઈક નાઈક; ખલ ધાઈક ધાઈક; દલીદ્ર સખ લાઈક લાઈક; ગુરુ ગુન અનંત ભગવંત ભવ, ભગતિવંત ભવ ભવ હરન; જય કેશવદાસ નિવાસનિધિ, લંબોદર અસરનસરન; ૧ અર્થઃ એક દંત છે, હસ્તીના સરીખ સુખ છે, બુદ્ધિનું ધર છે. મદનકદન એ શ્રી મહાદેવ તેહનો પુત્ર છે. ગવરી એ પાર્વતી તેહ થકી ઉત્પન્ન છે, આનંદનુંજ સુખ છે, જગત વંદે છે, ભાલને વિશે ચંદ્રમા છે, સુખના દાતા છે, શુભ કિર્તિના દાતા છે, ગુણ નાયક તેના સ્વામી છે, દુષ્ટ પાપીષ્ઠના ધા-તકી છે, દારીદ્રના ભંજણહાર છે, લાઈક એ જોગ્ય તે માંછી ચોગ્ય છે, માઠા ગુણ અનંત છે, ભાગ્યવંત છે, ભવ એ મહાદેવ તેની ભકતીમાં છે, ભવ એ મંસાર તેના ભયના ટાળવા વાળા છે, નવ નિધિનો નિવાસ છે, લંબોદર છે, અસરણના સરણું છે, એવા એ ગણેશ તે કેશવ કહેછે એ સર્વને જયના આપનારા તે જયકારી હો-જ્યો:

અથ શ્રી કૃષ્ણ વર્ણન નામ : ॥

છપય—શ્રી પ્રથમાન કુમાર, હિત અંગાર સ્વરૂપ ભવ; ખાસ ખાસ રસ હેર, માણ બંધન કરનામય; કેશી પ્રત અતિ રૂદ્ર, વીર મોર્યા વત્સાસુર; ભય દાવાનલ પાન, પિચા બિભત્સ બકી હર; અતિ અદ્ભુત બંચ બિરંચ મતિ, સંતન સોમિત શાંત ચિત; કહે કેશવ ખસે બહુ રસિક જન, નવરસમય શૃંગાર નિત. ૨ અર્થ—શ્રી કૃષ્ણ કેવા છે તો નવરસમય છે. શ્રી રાધાને અર્થે શૃંગાર રૂપ થયા, ગોપીઓનાં વસ્ત્ર હર્યાં ત્યાં હાસ્યરસમય થયા. માણ બંધન વળતે કરુણારસમય થયા. વત્સાસુર માર્યો ત્યાં વીરરસમય થયા. ભય રસે કરીને દાવાનળ પીધો. નીંદા રસે કરીને પુતનાના પ્રાણ લીધો. અદ્ભુત રસે કરીને બલ્લાને વાલા. વત્સાહરણ કીધું ત્યાં શાંત રસમય ગાતિ અવતરયા. કેશવ કહેછે કે રસીક હૃદયે તે પ્રજ્વરાજને સેવો. કેમકે સદા તે નવ-રસમય છે. ૨

પ્રથમ દેશ વર્ણન.

કુહો—નદી પેત્રવતિ તીર તહો, તીરથ તુંગારન્ય; નગર ઓડછો બહુ વસે
ધરની તલમેં ધન્ય. ૩ અર્થ—જ્યાં વાત્રક નદી છે. તુંગારન્ય તિરથ છે ત
નગર ઓડરયું છે. તે ક્ષેત્રું છે તો ધરણી જે પ્રથિવ તેને વિશે ધન્ય છે. પૃથિવ
ધન તે એ નગર મધ્યે છે. ૩

કુહો—આશ્રમ આરિ પ્રસે તિતૌ, આરિ વર્ણુ શુભ કર્મ; જપ તપ વિદ્યા વેદ વિધિ,
સખે બહે ધન ધર્મ. ૪ અર્થ—તે ઓડસાને વિશે આશ્રમ ચાર છે. તે ક્રિયા તો
એક બ્રહ્મચારી, બિલ્લે ગ્રહસ્થ, ત્રીજો વાનપ્રસ્થ, ચોથો મન્યાસી. હવે ચાર વર્ણુ
વસે છે તે બ્રાહ્મણ ૧, ક્ષત્રી ૨, વૈશ્ય ૩, ક્ષુદ્ર ૪ તે સહુ પોતપોતાનાં શુભ કર્મ કરે
છે અને જપ તપ વિદ્યા વેદ ધર્મમાં સધળા કરતાં વધતા છે. ૪

કુહો—અપને અપને ધર્મમેં, સદા વસેં સુખકાર; જાસુ દેશ વિદેશકે, સખે
રહે નૃપહાર. ૫ અર્થ—પોત પોતાના ધર્મ સહુને સુખકારી છે તે માટે સધળા
દેશના રાજા તે આગળ હારી રહ્યા છે. ૫

કુહો—રચો વિરંચા વિચાર કિય, નૃપ બનિ મંથુકર સાહિ; ગહરવાર કાસી સુ-
રવિ, કુલ મંડન જશ જાહિ. ૬ અર્થ—ત્યાં રાજા મંથુકર શાહી સધળા રાજા-
નો મુગટ મણી છે. બ્રહ્માનો સરજયો વિચારીને તેની જાત ગહરવાર કાસી ખંડની ધ-
રણી છે. સુર્ય વંશનું ભુષણ છે અને જોનો ઉત્તમ જશ છે. ૬

કુહો—તાકો પુત્ર પ્રસિધ્ધ મહિ, મંડન દુલ્લહરામ, ઇંદ્રજીત વાદો અનુજ, સકલ
ધર્મકો ધામ. ૭ અર્થ—તેહનો પુત્ર પ્રસીધ છે. મહી મંડન તે પૃથ્વીનું મંડણ
છે ને તેનું નામ દુલ્લહરામ તેનો લઘુ બાલ ઇંદ્રજીત સકળ ધર્મનું સ્થાનક છે. ૭

કુહો—દીન્હી તાહી નૃસિંહ જ્યું, તન મન રત જ્ય સિધ્ધ; હીત કીલકું મન રામ
જ્યુ, ભદ્ર રાજસું વૃધ્. ૮ અર્થ—તેહને ન્દસોહજીએ તનને વિશે, મનને વિશે,
રાણને વિશે જ્ય સિધ્ધિ આપી છે તે માટે શ્રી રામ લક્ષ્મણના જેવું જ રાજ્ય છે. ૮

કુહો—તિત કવિ કેશવદાસસું, કિયો ધર્મસું નેહ; સખ સુખ દેકર યું કલો,
રસિક પ્રિયા કર દેહ. ૯ અર્થ—તે ઇંદ્રજીત કેશવદાસ કવિયું ધણી પ્રીતિ કીમી ને
ધર્મ રનેહ કરી ધણું ધન તથા ધણું સુખ દીધા પછે કહ્યું જે રસિક ગ્રંથ કરી આપો. ૯

કુહો—સંવત સોરહસેં અર, ઉપર અડતાલીશ; કાર્તિક શુક્લ સપ્તમી, વાર
સરસ રજનીશ. ૧૦ અર્થ—સંવત સોલસેં અડતાલીશના વરસે કારતક શુક્ર
સપ્તમી તથા ચંદ્રવાર હતો. ૧૦

કુહો—અતિ રતિ ગતિ મતિ એક કરિ, ત્રિવિધ વિવેક વિલાસ; રસીકનાકી યહ રસિ-

ક- પ્રિયા, કીન્હિ કેશવદાસ. ૧૧ અર્થ—આઝી પ્રીતે કરીને, આઝી ગતં કરાંનં, આઝી મતે કરીને, ધણે વિલાસ આણીને રસિક જનને વહાલી એવી જે રસિક પ્રિયા તે કે-
શવદાસે કીધી છે. ૧૧:

કુહો—જ્યું વિન દીઠિ ન સોહિયે, લોચન લોલ વિશાલ; ત્યાંહી કેશવ-સકલ
કવિ, બાની ખીન રસાલ. ૧૨ અર્થ—જેમ માઠાં નેત્ર હોય અને અંચળ હોય-
પણ માંહી કીકી ન હોય તો શોભે નહીં, તેમ સારો કવિ હોય, ચતુર હોય પણ નિરસ.
કવિત કરે તો શોભે નહીં. ૧૨.

કુહો—તાતે રસિસું સોચિ પચિ, કીજે સરસ કવીત; કેશવ રયામ. સુખનકો,
સુનત હોધ વસ ચિત્ત. ૧૩ અર્થ—તે માટે ઘણી પ્રીત કરી ધણે વિચારે તેણે
કરીને સરસ કવીત કીરીએ તો ચતુર પુરુષ સાંભળે થકે વસ્ય થઈ રહે. ૧૩

અથ શ્રી નવ રસ વર્ણન નામ કહે છે.

કુહો—પ્રથમ સિંગાર ર હારયરસ, કરેણા રૂદ્ર સુવીર; ભય વિભરસ વખાનહી,
શાંત સુઅદ્ભુત હીર. ૧૪ અર્થ—પ્રથમ શૃંગાર રસ ખીજો હાસ્ય રસ ત્રીજો
કરેણા રસ ચોથો. રૂદ્ર રસ પાંચમો વીર રસ છઠો ભય રસ સાતમો નિંદા રસ આ-
ઠમો અદ્ભુત રસ અને નવમો શાંત રસ. ૧૪.

કુહો—નવહુ રસકે ભાવ બહુ, તિનકો ભિન્ન વિચાર; સખકા કેશવદાસ કવિ, ના
યક કહે શૃંગાર. ૧૫ અર્થ—એ નવ રસના ભાવ ઘણા છે તેના જુજવા ભાવ છે
એ સદ નવ રસમાં કેશવદાસ કવિ એમ કહે છે જે નવ રસનો રાજ્ય શૃંગાર રસ છે. ૧૫

અથ પ્રથમ શૃંગાર રસસ્ય લક્ષણ.

કુહો—રતિ મતિકી અતિ આતુરી, રતિપતિ મંત્ર વિચાર; તાહી સોં સખ કહેતહે,
કવિ શ્રેવિદ શૃંગાર. ૧૬ અર્થ—રતિનો પતિ જે કામ તેની જોમાં આ-
તુરી અતિ હોય તેનો વિચારને જોમાં કામનુ પરીયાણ તેને શૃંગાર રસ કહીયે. ૧૬

કુહો—શુભ સંજોગ વિજોગ ર, દ્વે શૃંગારકી જાતિ; પુનિ પ્રચ્છન પ્રકાશ યહ,
દોહ દ્વે દ્વે ભાતિ. ૧૭ અર્થ—તે શૃંગારની એ જાતી છે. એક સંજોગ ખીજો
વિજોગ. તેની એ જાતના વળી એ બેદ. એક પ્રચ્છન અને ખીજો પ્રકાશ. ૧૭

અથ શ્રી પ્રચ્છન પ્રકાશ વિજોગ તથા સંજોગ લક્ષણ.

કુહો—સો પ્રચ્છન સંજોગ કવિ, કહે વિયોગ પ્રમાન; જાને પિય ખ્યાકી સખી,
હોધ જ્યું તીન્હી સમાન. ૧૮ અર્થ—તેમાં પ્રચ્છન લક્ષણ તે નાયક નાયકા એ-
જાણે, ત્રીજી વળી સખી જે હોય તે જાણે કે પોતા સરખી સખી હોય તે જાણે પણ
ચોથો કોઈ ન જાણે તેને પ્રચ્છન કહીયે. ૧૮

અથ શ્રી પ્રચ્છન શૃંગાર સંયોગ લચ્છનં.

સવૈયો—વનમે પ્રથમાનકુમારિ સુરારિ રમે રચિસો રસ રૂપ પિયે; કલ કુંજત પુંજત કામકલા વિપરીત રચી રતિ કેલ કિયે; મુનિ શોભત રચામુજ રાપ જરી અતિ ચોંકી ચલે ચલ ચાર હિયે; મખતુલકી મુલ કુલાવત કેશવ ભાનુ મ નૌસનિ એક લિયે. ૧૯ અર્થ—એક સમે વનમાં પ્રથમાન કુમારિ ને રાધાજી તે કૃષ્ણ સંધાતે પ્રીતે વિલાસ કરેછે, રચીથી રસ રૂપ પીયે છે. કલ કહેતાં મનીહર કુંજત શબ્દાયમાન પુંજત કહેતાં આરંભી એવી ને કામ કીડા તે વીપરીત કહેતાં અવળી રચી છે. રાધાજીની કાંટમાં હે ચોંકી છે. તે મખતુલે પરાઈ છે તે હીર સ્યામ તે મધ્યે સ્યામ મણી છે. તેને પાછળ અનેક હીરા જડયા છે તે કેવા દીસે છે. કેશવદાસ કહેછે કે જાણીએ મખતુલને હીંચકે સુરચ ખેડાં છે ને શનિસ્થરને ખોળે ખેસારીને હીંચકે છે. ૧૯

અથ પ્રકાશ સંયોગ વિયોગ લચ્છનં.

દુહો—સો પ્રકાશ સંયોગ અર, કહે પ્રકાશ વિયોગ; અપને અપને ચિતમે, જનત હે સખ લોક. ૨૦ અર્થ—તેને પ્રકાશ સંયોગ ને પ્રકાશ વિયોગ કહીએ કે ને આપ આપણા ચિત્ત માંહે સહુમે જાણે તેને પ્રકાશ કહીએ. ૨૦

સવૈયો—કેશવ એક સમે હરિ રાધિકા આસન એક લસે રસ ભીને; આનંદ સુતિયે આનનકી દુતિ દેખત દર્પન ત્યો દૂગ દીને; ભાલકે લાલમે બાલ બિલોક તહી ભર લોચન લાલન લીને; શાસન પીયુષ વાસન સીય હુતાસનમે મનુ આસન પ્રીને. ૨૧ અર્થ—એક સમે શ્રી રાધા કામ એકાસને દીપતાં રસે કરીને ભીનાં ખેડાં છે. આનંદમાં રાધાજી દરપણ લઈને આનંદમય મુખ તેની દુતી ને કાંતી તે જીવેછે ત્યાં શ્રી કાકોરે દ્રષ્ટી દીધી તે વારે ભાલના ચાંદલામાં કામક લાલ હીરા જડયો છે તેમાં રાધાજીનું પ્રતિબિંબ દીકું ત્યારે ગદગદ કંઠ થઈ નેત્રમાં જળા આંચું જાણું. રધુનાથના નેત્રે થકી સિતાજી પચ્ચે સહીત હુતાસન તે મધ્યે ખેડાં ન હાય એવું દીકું. ૨૧

અથ વિજોગ પ્રચ્છનં પ્રિયા. શ્રી રાધાજી ચીંતવે છે.

સવૈયો—કીટજ્ય કાટત કાનની કાનુ સો માનહુ મે કહિ આચત ઉઠૌ; નેક અટી પટ કુટતી આંખિસુ દેખતિહું કમકો વ્રજ મુનો; તાહિ ચલે મુનિદે ચુપલે રહી નીકહિ કેશવ એક ન દુન્યો; કાહેકું કાહુકું કીને પેરખો વણ જેરી જીચકે નાક દે ચુલેહો. ૨૨ અર્થ—રાધાજી મનસુ વિચાર કરેછે ને હું માન કરતી તે વારે એમ કહેતા ને એમ પરદેશ જીવું તે સાંભળીને જાણીએ કાનમાં કીડીએ ચટ્ટો દી-

ધો. ઝવું દુઃખ લાગતું. તેને ચાલવું સાંભળીને એ કાનને કાંઈ થતું નથી. લોક લગ્યાએ ધુંધેડે કાઢતાં તે વારે પણ હરિનું મુખ જોવા આંખો આકળો થતી છે જાણીએ હમણાં કુટશે. તો કેઈ દાહાડાનો પ્રજ સુનો છતાં જોઈએછીએ પણ આંખ કુટી નહી. ખીહીને આણખોદ્યા થઈ રહ્યા અને હું એમ જાણતી જે પ્રિયને વિરહે દેહ છાંડી જશે, પણ એ જીવ નિરજળ થશે. જેમ નકટાને નાકે સુનો ચોપડીને ગામમાં રાખીએ તોય રહે તેમ રહ્યો છે તેને માટે કોઈ કોનુ જોશોમાં. ૨૨

અથ પ્રિયાજીકો પ્રકાશ. પુનઃ વીરહ શૃંગાર લચ્છનં.

કવિત—સીતલ સમીરદાર ચંદ્ર ચંદ્રીકા નીવાર કેસોદસ એસેહીતો હરખ હરા પુહિ, કુલાં ફેલાઈ ડાર ઝાર ઝાર ધનસાર ચંદનકો ઠારે ચીત ચૌચુના ફેહીરાંપુહે; નીર હીન મીન મુરંચાય જીવે નીર હીત; છીરકે છીરકે કહા ખીરજ ધરાપુહે; પાઈ હેતે પીર કીધું યોહી ઉપચાર કરે, આંગીહી એ દાંચો અંગ આંગીહી સીરાપુહે. ૨૩
અર્થ—એક સમ રાધાજીને વ્રહ રૂપણી અગ્ની પ્રખળ વધી છે. તેને સખી અનેક ઉપચાર કરે છે તોપણ કાંઈ ગમતું નથી ને કહે છે જે હે સખી એ શીતળ વાયુ મુજને શ્યાને કાળે નાંખોછો? વળી એમ ચંદ્રમાને કીરણે શ્યાને અર્થ સુવાશે છો? એણે પ્રકારે તો તમને હરખ થતો હશે. પ્રેમ કને તો નહી. કલ ઉડાડી નાંખો ને કર્પૂર ધસ્યુ તે ઢોળી નાંખો અને ચંદ્રને ઉગરણે ચીતમાં ચોગણી પીડા વધે છે તો તમે સખી કહો ર્યુંએ થકી સારી વસ્તુ તે કેઈ તે અમે લાવીએ. તે માટે દેસણુ તેવું પાલવણુ માછલું પાણી માંહીયા બાહારે કહાડીએ તો તડકડે ને દુધમાં નાંખીએ તોપણ સુખ સંતોષ ન પામે પણ તે પાછું પાણીમાંહી નાખીએ તો તે મસ્છ તત્કાળ પ્રસન્ન થઈ જીવતું થાય તો તે જે જે અમ્મીએ બલ્યું તો તેજ અમ્મીએ ટાહું થાય. ૨૩

અથ શ્રી ક્રણ્ણ પ્રમુનો પ્રચ્છન્ન વિજોગ શૃંગાર લચ્છનં.

સવૈયો—કેશવ ૨૪ રહ્યો તુમહીસુ કિધો ભય કાહુકે ભીત ભયોહે; અચ્ચોહે કાહુકે હાયકે નાય કીધું તુમ કાહુકે સાથ દહયો હે; મરિસોં મોહિસોં માન હુવેગિ ધંહા મનમાંહિ કહા પકહયો હે; સાચિ કહો હરિ હોયોહે કાહુસુ કાહુ હરયો કે હરાઈ ગયો હે. ૨૪
અર્થ—એક સમ શ્રી કૃષ્ણ પરમેશ્વરનું મન મહા દુઃખ રૂપી-યા સમુદ્ર માંહી પડ્યું છે તે સખિએ જાણ્યું. તે કહેછે કેહે મહારાજ તમારે મન આત્મા થકી રીસાવ્યું છે કે કોઈ થકી ખીહીનું છે કે કોઈને હાથે વેચ્યું છે કે કોઈની સાથે મોડ્યું છે તે મારા સમ જો સાચું માનો. અહીં મન નથી તે ક્યાં મોકલ્યું છે? સત્ય કહો. ક્યાંઈ હોડને વિશે કારણા છો કે ના ના કોઈ હરી ગયું છે. ૨૪

અથ શ્રીજીકો પ્રકાશ વિયોગ શૃંગાર લચ્છનં.

સવૈયો—વાત કહે ન સુને. ન કહ્યું કહ્યું હોરે નહીં કોઈ કેસેંહી હેરે; આય
કહ્યું ન પિયે કહ્યું કેશવ ખેન કહ્યું કરેકરો કરેરો; હુલડદી અજ ખેડિ કહા ઉડિ આ-
ચે ને દેખો કહા કર મેરો, જાને કો માઈ કહા ભૈયો કાનકો યોગ સંચોગ વિચોગહિ
તેરો. ૨૫ અર્થ—એક સતે શ્રી પ્રભુજી રાધાજીને વીરહે કરીને ધાણું દુખ
પામ્યા છે તે સખી રાધાજીને કહે છે. હે સખી જે કાકોરજી કોઈ વાત પુછીએ તો
પણ કહે નહીં, જે વાત કહીએ તે સાંભળે નહીં. આવું પણ અવસાવીએ તો પણ
આપ નહીં. પીવાની વસ્તુ પણ પીયે નહીં. કોઈ સામું જીવે નહીં. કોઈ વસ્તુ કોમલ
જયા કહીણુને હાથે આડે નહીં. તે માટે જગમાં હુલડો થયો છે. તું હજી ખેડી છે.
તું ઉઠ મારે કહ્યું કર. આવીને જો. કાકોરની શી દશા છે. કાંઈ ચોગે વેરાગમાં આંખ્યા
છે કે તમારે વીચોગે એમ થયા છે તે કોઈ એમ જાણવું નથી તો. હું શું જાણું જે
શ્રી કાનને શું થયું છે. ૨૫

કુહો—સો પ્રકાશ પ્રચ્છન સમે, ખરને જોગ વિચોગ; અમ નાયક લચ્છન, કહ્યું,
ગૂઠ અગૂઠ પ્રચોગ. અર્થ—પ્રચ્છન અપવા પ્રકાશ સંચોગ વિજોગ શૃંગાર કહ્યો.
૨ હવે નાયક લક્ષણ કહ્યું છે. ગૂઠ કહેતાં પ્રચ્છન, અગૂઠ કહેતાં પ્રકાશ. ૨૬

ધૃતિ શ્રી રસીક પ્રિયાયાં પ્રચ્છન: પ્રકાશ સંચોગ વિચોગ
વર્ણને નામ પ્રથમ પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧

અથ નાયક લચ્છનં.

કુહો—અંભિમાની ત્યા તરન અર કેલી કલા પ્રખીત, ભવ્ય છખી સુંદર દ્વની,
રૂમિ રૂમિ સદા કુલીત. ૨૭ અર્થ—આટલાં લક્ષણ જેમાં હોય તે નાયક કહીયે. કાંઈક
અંભિમાની હોય. ત્યાગી ને દાતાર હોય, યોવનવંત હોય, કેલી કલાને વીથે પ્રવીણ
હોય, ભવ્ય કહેતાં છેલ હોય, ક્ષમાવંત હોય, સુંદર હોય, કુલીત હોય. ૨૭

કુહો—એ ગુનકે સખ જાસુમે, સોઈ નાયક જાન; અનુકુલ દચ્છન સદ્ ધૃષ્ટ,
યો વિધતાહિ વખાન. અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે એવા ગુણ જેમાં છે તેને નાયક
કહીયે. તે નાયકના ૪ પ્રકાર છે તે કહે છે. અનુકુલ ૧ દક્ષ ૨ સદ્ ૩ ધૃષ્ટ ૪. ૨૮

અથ અનુકુલ લચ્છનં.

કુહો—પ્રીતિ કરે નિજ નારિશું, પરનારી પ્રતિકુલ; કેશવ મન ખય કર્મ કર, સો
કહીએ અનુકુલ. ૨૯ અર્થ—પોતાની સ્ત્રીની સાથે પ્રીતિ કરે, પરસ્ત્રીથી વે-

ગાળો રહે, કૈશવદાશ કહેછે કે મન વચન કાયાએ પરસ્પરીયું સંગ ન કરે તેને અનુકુલ કહેયે. ૨૯

અથ પ્રચ્છન અનુકુલ લક્ષન

સવૈયો—ઐરકે હાસ્ય વિલાસ ન ભાવત સાધનકે ચહે સીધિસોં જાવે; ખાત કહે જ્યું સદા નીળહે હરિ કોકુ કહો કછુ સુધન પાવે; આ સખ ખાસ સુખાન ર મુખન કૈશવ કચોહુ વહે ખનિ આવે; મો ખીનું પાન ન ખાત જ્યું કાન સુખેર કીયું યહ પ્રીતિ કહાવે. ૩૦ અર્થ—ખીજી સ્ત્રીયું હાસ્ય વિલાસ તેને ગમે ન હો. સાધુ પુરુષનો એવો સ્વભાવછે. જે વાત કહે તેનો ખીરવાણ પાડે. કહ્યું તે વખતી ન કહ્યું ન કરે. કોઈ તેનો પાર ન પામે. આસન તે સખ્યા, વાસ કહેતાં વચ્ચ, સુવાસ કહેતાં સોધો, ભુષણ કહેતાં ઘરેણાં, એટલાં વાનાં કયાં થકી ખની આવે. ના થકા કહેછે કે મારા વિતા પાનની ખીડી પણ કીહાંય આરોગે નહીં. તેને સખી કહે કે એ સી પ્રીતિ કહેવાય કે વેર કહેવાય. ૩૦

હવે પ્રકાશનું કુલ.

સવૈયો—કૈશવસું ઘેખિ લોચન બિલોકનીસો અવિલોક સદાઈ; સુખી એ ખાત સુનેસ સુકી કહી આવત સુધીએ ખાત સુહાઈ; સુધાસી હાંસી સુધા નિધિસો સુખ સોખી લઈ સુધાકિ સુધાઈ; સુધી સુભાવ સખે સજની ખસકે સંક્રાએ અતિ ટડે કમાઈ. ૩૧ અર્થ—કૈશવ કવિ કહેછે કે સુધે કહેતાં પાંધરાં લોચન પાંધરી દ્રષ્ટીએ જીવે. સદા પાંધરી વાત હોય તે સાંભલીને સાચી વાત કહે, પાંધરી વાત હોય તે ગમે, જાણી હર્ષ તે પાંધરે સુધાનિધિ જે ચંદ્રમા તેના સરીખું સુખ છે. પ્રથવીમાં જેટલી વસ્તુ પાંધરી તેટલી સોધી છે. સ્વભાવે પાંધરા ક્રાધા એવા શ્રીકૃષ્ણ વાંકા હતા તે કેમ વસ્ય ક્રાધા. ૩૧

તેનો હવે ઉત્તર આપેછે.

સવૈયો—મેરોતો નાહિત ચંચલ લોચન નાહિત કૈશવ ખાનિ સુહાઈ; જાનું ન ભુખ ન ભેદ કે ભાવન ભુલીહું મં નહિ ચુહિ ચડાઈ, ભોરે હું નાચત યુંહરિ ઐરત્યોં દોરો કરે ધહ ભાતિ લુગાઈ; રંચકતો અવુરાઈચો ચીંતન કાન ભયો ખસ કાહુ તે માઈ ૩૨ અર્થ—શ્રી રાધીકાજી કહેછે કે મહારે તો ચંચળ નેત્ર નથી, અને સોહામણી વાણી પણ નથી. ભુષણ પણ કાંઈ પહેરી જાણું નહીં. મેં ભુલે પણ રીશ ચડાવી નથી. મેં કટાક્ષ દ્રષ્ટીએ કરી હરિ સામું જોયું નહીં. અને લોક મારી નીચ નીંદા કરે છે. મારા ચિત્તમાં એક રંચ અવુરાઈ નથી તો કહો કે મેં જાનને કેમ કરીને વસ્ય ક્રાધા એમ રાધાજીએ કહ્યું છે. ૩૨

અથ દલ્લનસ્ય લલ્લન.

કહો—પહિલી સો હિય હેતુ ડર, સહજ ખડાઈ કાન; ચિત ચલેહુ ન ચલે, દલ્લન લલ્લન જન. ૩૩ અર્થ—તેને દલ્લ નાયક કોને કહીએ તે કહે છે. જેનું ચિત ચલે જાય તો પશુ ચલેલાં વાનાં ન ચલે. જે પહેલું હેત હાય તેમાંથી કાંઈ પણ આશું થાય નહી. જેટલી નાયકાની ખીક હાય તેટલીજ રાજે. પોતાનાંને સહજ છાંડે નહી ને ખડાઈ મુકે નહી. પોતાના કુળની મર્યાદા પણ મુકે નહી. ૩૩

અથ હવે પ્રલ્લન દલ્લન લલ્લન.

કવિત—હરિસે હિતસું ભમ બુલીહુ ન કીજે માંગુ, હાતો કીચે હીચે હુતે હાત હીત આનીએ; લોકમેં અલોક આની નીકે હુકે લાગવું હે, સીતા જ્યુંડો ફૂત ગીત કેસે ઉર આનીએ; આંખન સોં દેખીઅત સોધ સાચી કેસોદસ, કાનનકી મુની સાચી કપહુ ન માનીએ; ગોકુલકી કુલરા એ ચોહી ઉલઘાવતી હે, આજુ લોતો એસે હીદે કાલકી ન જનીએ. ૩૪ અર્થ—રાધાજી સખીની વાત સાંભળીને પોતે વિચાર કરે છે કે હે મન હરિ સરીખા હીતકારીનો ભમ મનમાં ન આણીએ. ભમ આંખીએ તો હૈયામાં હીતની હાની થાય અને લોક તો રડાને લંછન લગાડે. કેની પેરે જેમ સીતાજીને ઘોખીએ કહ્યું જે રાવણના ધરને વીણે અઉદ મસવાડા રહી તે શ્રી રામે ધરમાં રાખી તોએ કાંઈ લલા માણસ પુરૂષ હૈયામાં આણે-તે મારે જે વાત આંખેથી દેખીએ તે સાચી. કાનની સાંભળી સાચી વાત કદીએ ન માનીએ. ગોકુળની સ્ત્રી તો સવળાનું અવળું કરે. આજની ધડી મુઠી તો હરિ જેવા હતા તેવાજ છે ને કાલની તો જાણતાં નથી. ૩૪

અથ પ્રકાશ લલ્લન.

અથ સવૈયો—ચિત ચૌપ ચિતે ખેડી તસો યહેં અર તેસેહી ભાતિ ડરાવ ધને; અર તેસેહી દામલ બોલ ગોપાલ કે આહતહે તિહિ ભાતિ મને; ગુન તેસેહિ હાસ્ય બિલાસ સમે હુતે જેઠ કેસવ કાન ગૌને; સખિ પુંકહિ આન વધુકે અચીનહે સાપરતીક કિયો સખને. ૩૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી સખીને કહે છે. હું સખીપ્રભુજીને જોયાની ચુંપ પાધરીછે ને જેટલી ખીક સદાયે મહારી આણતા તેટલીજ આણીએ અને જેવાં વચન રડાં બોલતા તેવાંજ બોલે છે. તે મનને મોહ ઉપજાવે છે. હાસ્ય વિલાસના ગુણુ તેવાંજ તેવાજ છે. કેશવ કવિ કહેછે કે કોઈ ગણી ન શકે. સખી તમે કહેછો જે હરિ પર સ્ત્રીને આધીન છે પણ તે પ્રતીત કાંઈ સ્વપ્નમાં આવે? ૩૫

પુન:

સવૈયો—બહિ અંતર ગૂઢ અગૂઢ નિરંતર કામ કલા કુલ કાંત ગને; કહે કેશવ હાસ્ય વિલાસ સમે પ્રતિ દોષ બહે રસ રીશ જીને; કો જીયમે રહિ જીય જીયે સખિ કાય

મનૌ વચ પ્રેમધને; સખિ તું કહે અન્ય વધૂં અધીનહે સાપરતીક કિધું સપને. ૩૬
 અર્થ—વળી ઓ રાધાજી સખી પ્રત્યે કહેછે. બહી કહેતાં બાહ્ય ને અંતઃ કહેતાં અંતઃ
 ગતઃ ગ્રુહ કહેતાં ગ્રુહ ને અગ્રુહ કહેતાં પ્રકાશ એવા જે કામ કલાના નિરંતર ગુણ છે તે
 કાંઈ લખી ન શકે. દેશવના હાસ્ય વિકાસ દીવસે દીવસે વધે છે, તે રસ રીતમાં મ-
 ન્યો હોય એવા છે અને હરિનો જીવ મારે જીવાડે જીવે. મનસા વાચા કર્મણામ્ય
 સખી તેને કહોછો જે અન્યને આધીન છે તે સામું પ્રતીક વાત અથવા સ્વપ્નમાં
 હોય તે કહે. ૩૬

અથ શઠ નાયક લક્ષ્ણ.

કહો—ગ્રુહ મીઠી ખાતો કરે, નિપટ કપટ જીવ જનન; જાહી ન કરે અપરાધક, શક
 કરિ તાહિ બખાન. ૩૭ અર્થ—મોઢે મીઠી વાત કરે અને હૈયામાં સખલ કપટ
 રાખે અને અપરાધ કરવાથી તો ખીલે નહી તેને શક નાયક કહીયે. ૩૭

અથ પ્રચ્છન શઠ યથા.

સવૈયા—રૂચિ પંકજ અંદન બંદન કંચન રંચન રૌચન હુકી ખચી; કહિ કાંઈ
 કારણકે ધંત લાયક કાપર ભામન બુહી નચી; અનુમાનત હો અખિયાં લખિ લાલ
 એનાં હિન રાત કરો ખરચા; મનુ તેરે બિજો ગુન યચો તરની તિહિ માનહું મોહીય માં-
 હે તચી. ૩૮ અર્થ—રાધાજી ખેડાં છે. કાંઈ ઉભગરો, કાંઈ રીશ, તેણે કરી
 આંખ રાતી થઈ છે ત્યાં સદ્ નાયક આજ્યા તે પોતાનો અપરાધ જણાવતા નથી ને રા-
 ધાજીનાં નેત્રનાં વખાણ કરેછે કે તમારાં નેત્ર રાતાં દીસે છે. કેવાં રાતાં દીસે છે તે
 રાતાં કમળથી અધીક છે, રક્ત અંદન થકી અધીક છે, અંદન થકી પણ અધીક છે,
 ગોરોચન થકી પણ અધીક છે તે ઘણાં ચાર દીસે છે પણ ભમર ચડાવી છે, તે
 કેશવ કહેછે કે એવો ધંત લાયક કુણ છે. વળી આંખચો રાતી જોઈને અનુમાન કરે
 છું કે એ કાંઈ રાત્રીની રીશ રાતી થઈ કે ના તમારે સ્વરૂપ મારા હૈયામાં નહોતું
 નથી તે હું આજ તમથી અળગો રહ્યો તે મહાર હૃદય આજ તમરો વિચરે તમું
 તેને તાપે તમારી આંખચો રાતી થઈ છે. ૩૮

અથ પ્રકાશ શઠ લક્ષ્ણ

કવિત—કાન નેક રંગે રંગ નન નીકે રોલે મંગ
 સમં સમાનેહો; હર ગ્રુહ કહા કહો મુઠસેં આ જાને જા
 કર જાનેહો; તન આન મન આન કર નિધાન કાન સાચા
 રાનેહો; વેતો હે વીકાંની હાથ
 કાનેહો. ૩૯ અર્થ—નાયકને

ખીજીને નેત્ર રૂપણી દોરીએ ખાંધ્યા જાએ છો, ત્રીજીની નાસીકાની સુગંધીએ મોં
હયા છો, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છો. તન જે શરીર તે અળથુ, મન અળથુ ખીજો શુ
શુભ અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ સુરખ છું કે તોએ તમને આજખ્યા, ઘ્રોઠ મોઠ
કહી શુઠ કેહેતાં કહણ કેસવરાયે તમને રૂડી ચેડે આજખ્યા. તન અલથુ, મન અળથુ
એવા કપટનું નિધાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા માટે ખી
હીના છો? એ ખોપડી મહારે હાથ વેચાણી છે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું.
અને હો વ્રજનાથ તમે કોને હાથ વેચાણી છો. ૩૯

કુહો—લાજ ન ગારી મારકી, દેઈ છાંડ સખ ત્રાસ; દેખો દોખનમાં નહી, ૬
૪૦ કેશવદાસ ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેઈએ તો લાજ
નહી. ખીક સધળી હાંકી મુકી છે. અઘીરો દોષ માને નહી તેને ધૃષ્ટ કેશવ કહે છે ૪૦.

સવૈયો—નેહ ભરે જો ભાજત ભાજન કોન ગને દધિ દુધ મિઠાઈ; ગારિ દિ
એ તો હસે બરજે ધર આવત હે જાનું બોલ પઠાઈ; લાજકિ હર કહો કહું કેશવ
જે સુનિયે તે સખે શુન ઠાઈ; મામિ પિચે ધનકી મેરી માર્ઠ કો હે હરિ આહુ ગાંઠ
અઠાઈ ૪૧ કુહો—મનસા વાચા કર્મણા, ચિત વનિ બહિ સનિ લેખ, ચલન
ચાતુરી આતુરી, આહુ ગાંઠ વિશેષ. અર્થ—જસોદાજીની આગળ ગોપાંગનાએ
આલંભો દે છે કે હે માતાજી ધી તથા માંખણે ભરેલાં પાત્ર તમારો પુત્ર ભાગે છે, તો
અન્ય દુધ, દહી તથા ખીજ મીઠાઈનું શું ગણાયે? ગાળ દેઈએ તો હસે અને વારીએ જે
અહો આવશે માં તો દહાડી જાણે તેડ મોકલ્યું હોય એમ આવે છે, ખીજ
લાજની વાત છે તે શું કહીયે. જેટલા શુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી
એની દ્રોણ સાખ ભરે એ હરિ આઠે ગાંઠે અઠાઈ છે. ૪૧ કહાનો અર્થ—
મન, વચન, ક્રયા, ચીત રૂંડું, હસે, સાર વિલાસથી જોવું, રૂડી ચાલે ચાલવું, ચતુરાઈની
આતુરતા ઘણી જે હાજર જવાબુ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ નાયક વિશેષ હોય.

અથ શ્રી પ્રકાશ ષટ્ટટ.

સવૈયો—સોહકોં સાચુ સંકોચન પંચકો ડાલત શાહ ભચે કરિ ચોરી; એનનિ
વંચક તાહિ રચી રિત નેન નિકે મંગ ડોલત હોરી; લાજ કરે ન ડરે હોત હાનતે
આનિ અરે જીય જનકિ ભોરી; નાહિ ન કેસવ સાખ જીહે બકિ ધસન શું દુખ વૈ-
નુસકોરી. ૪૨ અર્થ—તે નાયકો નાયક પ્રત્યે કહે છે કે જેને સમ આધાનો
વિચારજ નહી, પાંચ મનુષ્યમાં સંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ થકા હોડે અને
વચન બોલે તે વહેતાં બોલે. પ્રીત કરે તે વાવીને કરે, નેત્રને સંગે મન દોડ્યું જાય
કેની પણ લાજ ધરે નહી, હિત ને હાણ થકા ખીહ નહી, આવીને અડી બેસે, એમ

જાણે જે એ કાંઈ જાણતી નથી ભાળી છે. પણ હું બોલુ નહીં, કેસવ કહે છે કે જેની પાંચમાં લાજ નહીં સાખ્ય નહીં તે શું બોલીને કોને મોહાડું દુખાડે. ૪૨
 હુંહો—ખરને કવિ નાયક સૈવે, નાયક યહ અનુસાર; સખ ગુણ લાયક નાયકા, સુન અર્થ બહુત પ્રકાર. ૪૩ અર્થ—કવિ નાયક જે કેસવદાસ તેણે અનુસારે સધળા નાયક વરણુબ્યા ને હવે નાયકાનાં લક્ષણ સરવે ગુણ લાયક નાયકા તેનાં અનેક પ્રકાર કરું તે સાંભળો. ૪૩

ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચોતાયાંરસીક પ્રિધાયાં.
 અત્ર વિધિ નાયક વર્ણનો. નામ દ્વીતીય પ્રભાવ.

અથ તૃતીય પ્રભાવ.

અથ શ્રી નાયકા લક્ષણં

હુંહો—તા નાયક કો નાયકા, અંથ અંથ નીતી વખાણું; સ્વક્રિયા પરક્રિયા અરે, પુત્ર તીસરી સમાન. ૪૪ અર્થ—અંથમાં ત્રણ પ્રકારની નાયકા કહી છે. એક તો સ્વક્રિયા કહેતાં પતિવ્રતા; પરક્રિયા કહેતાં વ્યભીચારીણી ને સામાન્ય કહેતાં ત્રીજીવેશ્યા. ૪૪

અથ નાયકા જાત લક્ષણં.

હુંહો—પ્રથમ પદમની ચીત્રણી, ગુણતી જાત પ્રમાન; ઐર સંખિની હસ્તિની, કેસો રાય બખાન. અર્થ—કેસવ કવિ કહે છે કે, પ્રથમ પદમની, ખીજી ચીત્રણી, ત્રીજી ચંખીણી ને ચોથી હસ્તીણી. ૪૫

અથ પદમની લક્ષણં.

હુંહો—સહજ સુગંધ સરપ શુભ, પ્રેમ પૂન્ય સુખ દાન; તનુ તનુ ભોજન સર સ રતિ, નિદ્રા માત બખાન. ૪૬ અર્થ—સહજે શરીરમાં સુગંધ હોય સુંદર સ્વરૂપ હોય પુંવ્ય ઉપર પ્રેમ હોય સુખની દાતા હોય ને છ વાતાં થોડાં હોય તે કહે છે; જેવાં કે નિદ્રા થોડી, ખાવું થોડું, રીશ પણ થોડી, સુદ્રમ કામ હોય, તૃષ્ણા થોડી હોય ને માત સુદ્રમ હોય. ૪૬ હુંહો—સલજ રૂપ ઉદાર મુદ્, હાસ્ય વાસ સુખિ અંગ; અમલ અચાલ અતંગ જૂ, પદમનિ હોટક રંગ. ૪૭ અર્થ—શરીરે સલજ હોય રૂડી બુદ્ધિ હોય, ઉદારપણું હોય, હાસ્ય રડું હોય, વચ્ચ પવીત્ર હોય, શરીર પવીત્ર હોય શમર કામ મંદિર નિરમલું હોય, રામ રહીત હોય, ને તેવી પદમનીનો રંગ સુવર્ણ સરીખો હોય. ૪૭

દુતીકાકો વચન હારિ જુસૌ શ્રી રાધેવર્ણન.

કવિત—હસત કહત ખાત કલસેં અરત જાત શુદ્ધ ભુરી હાવ ભાવ કોડ

ખીજીને નેત્ર રૂપણી દોરીએ બાંધ્યા બાંધ્યા છે, ત્રીજીની નાસીકાની સુગંધીએ મો-
હ્યા છે, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છે. તન ને શરીર તે અળથું, મન અળથું ખીજો ગુહ-
યુષ અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ સુરખ છું કે તોએ તમને સ્ખાળખ્યા, ઔઠ ગાતાઈ
કહી યુઃ કેહેતાં કહાણ કેસવરાએ તમને રૂડી ચેડે સ્ખાળખ્યા, તન અળથું, મન અળથું
એવા કપરનું નિધાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા માટે ખી-
જીના છો? એ બાપડી મહારે હાથ વેચાણી દે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું.
અને હો ક્રમનાય તમે કોને હાથ વેચાણા છો. ૩૯

કુહો—લાજ ન ગારી મારણ, દેહ છાંડ સખ ગારા; દેખો દોષનમાં નહી, ૬
દસોં કેશવદસ ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેહએ તો લાજ
નહી. ખીક સમળી હોડી સુધી છે. અઘોડો દોષ માને નહી તેને ધૂષ કેશવ કહે છે ૪૦.

સવૈયો—નેહ ભરે જો ભાગત ભાગત કોન ગને દધિ દુધ મિશ્રાઈ; ગારિ દિ-
એ તો હસે બરજે ધર આવત હે જાનું બાલ પડાઈ; લાજકિ હર કહા કહું કેશવ
ને સુનિચ તે સખે યુન દાઈ; મામિ પિચે ધનજી મરી માર્ધ કો હે હરિ આહુ ગાંઠ
અગાઈ ૪૧ કુહો—મનસા લાગ્યા કર્મણ, મિત વનિ બહિ સનિ સેખ, મલન
આતુરી આતુરી, આહુ ગાંઠ વિચેક. અર્થ—જસોસજીની સ્ખાગળ ગોપાંગનાએ

સ્ખાલેમો દેહ કે હે માતાજી ધી તથા નોખણે ભરેલાં પાન તમારે. યુન ભાગે છે, તો
અન્ય દુધ, દહી તથા ખીજ મીઠાઈનું શું ગણાય? ગાળ દેહએ તો હસે અને વારીએ ને
અઘોં આવશે માં તો દહાડી ભણે તેડ જાકડ્યું હાથ એમ આવે છે, ખીજ
લાજની વાત છે તે શું કહીયે. નેટલા યુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી
એની યુણ સાખ ભરે એ હરિ આઠે ગાંઠે અગાહ છે. ૪૧ ફાનો અર્થ—

મન, વચન, કાયા, ચીત રહું, હસે, સાર વિલાસથી જોવું, રૂડી માલે ચાલવું, નાતુરાઈની
આતુરતા ધણી ને હાજર જવાબ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ તાચક વિશેષ હોય.

અથ શ્રી પ્રકાશ ષ્ટક.

સવૈયો—સોહરો સૌચ સુકોમન પંચકો ડાલત શાહ ભચે કરિ ચોરી; બનનિ
વચક તાહિ રવી રિત નેન નિરે સંગ ડાલત ડોરી; લાજ કરે ન ડરે હાત હાતે
અનિ અરે હય જાલકિ બોરી; તાહિ ન કેસવ સાખ જીહે બહિ પ્રસન શું દુખ વૈ-
જસોરો. ૪૨ અર્થ—તે તાચક તાચક પ્રચે કહે છે કે નેને સમ આધાનો
વિચારજા નહી, પાંચ મનુષમાં સંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ યજ્ઞ હોડે અને
વચન બોલે તે વહેતાં બોલે. ખીત કરે તે જાણીને કરે. નેનને સંગે મન દોડવું જાય
કેનો પણ લાજ ધરે નહી. હીત ને હાણ યજ્ઞ ખીત નહી, આવીને અડી નરે, એમ

જાણે જે એ કાંઈ જાણતી નથી ભાળી છે. પણ હું જાણુ નહીં, કેસવ કહે છે કે જેની પાંચમાં લાજ નહીં સાખ્ય નહીં તે શું જાણીને કોને માહોક ફાળાડે. ૪૨
 ફુહો—ખરને કવિ નાયક સૈવે, નાયક યહ અનુસાર; સખ ગુણ લાયક નાયકા, સુન અર્થ બહુત પ્રકાર. ૪૩ અર્થ—કવિ નાયક જે કેસવદાસ તેણે અનુસારે સમ-
 ણા નાયક વરણ્યા ને હવે નાયકાનાં લક્ષણ સરવે ગુણ લાયક નાયકા તેનાં અનેક પ્રકાર કહું તે સાંભળો. ૪૩

ધૃતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચોતાયાંરસીક પ્રિયાયાં
 ચતુર વિધિ નાયક વર્ણનો નામ દ્વીતીય પ્રભાવ.

અથ તૃતીય પ્રભાવ.

અથ શ્રી નાયકા લક્ષણ.

ફુહો—તા નાયક કો નાયકા, અથ ગ્રંથ નીતી વખાણ; સ્વક્રિયા પરક્રિયા અરે, પુનઃ તીસરી સમાન. ૪૪ અર્થ—ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકારની નાયકા કહી છે. એક તો સ્વક્રિયા કહેતાં પતિવ્રતા, પરક્રિયા કહેતાં વ્યભીચારીણી ને સામાન્ય કહેતાં ત્રીજીવેશ્યા. ૪૪

અથ નાયકા જાત લક્ષણ.

ફુહો—પ્રથમ પદમની ચીત્રણી, જીવતી જાત પ્રમાન; ચૌર સંખિની હસ્તિની, કેસો રાય બખાન. અર્થ—કેસવ કવિ કહે છે કે, પ્રથમ પદમની, ખીજી ચીત્રણી, ત્રીજી ચીત્રણી ને ચોથી હસ્તિણી. ૪૫

અથ પદમની લક્ષણ.

ફુહો—સહજ સુગંધ સરપ શુભ, પ્રેમ પૂન્ય સુખ દાન; તતું તનુ ભાજન સર સ રતિ, નિદ્રા માન બખાન. ૪૬ અર્થ—સહજે શરીરમાં સુગંધ હોય સુંદર સ્વરૂપ હોય પૂન્ય ઉપર પ્રેમ હોય સુખની દાતા હોય ને છ વાનાં ચોડાં હોય તે કહે છે; જેવાં કે નિંદ્રા ચોડી, ખાવું ચોડું, રીશ પણ ચોડી, સુંદર કામ હોય, તૃષ્ણા ચોડી હોય ને માન સુંદર હોય. ૪૬ ફુહો—સહજ રૂપ ઉદાર મુદ, હાસ્ય વાસ મુચિ અંગ; અમલ અમાલ અનંગ બૂ, પદમનિ હાલક રંગ. ૪૭ અર્થ—શરીરે સહજ હોય રૂંડી બુદ્ધિ હોય, ઉદારપણું હોય, હાસ્ય રૂંડું હોય, વસ્ત્ર પવીત્ર હોય, શરીર પવીત્ર હોય શમર કામ મંદિર નિરમલું હોય, રામ રહીત હોય, ને તેવી પદમનીનો રંગ સુવર્ણ સરીખો હોય. ૪૭

દુતીકાકો વચન હરિ જુસૌ શ્રી રાધેવર્ણન.

કવિત—હસત કહત ખાત કલસોં ઝરત જાત ગુહ ભૂરી હાવ ભાવ કોડ

ખીજીને નેત્ર રૂપણી દોરીએ ખાંધ્યાં જાએ છો, ત્રીજીની નાસીકાની સુગંધીએ મોં
હયા છો, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છો. તન જે શરીર તે અળથુ, મન અળથુ ખીજો શું
યુષ્ઠ અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ મુરખ છું કે તોએ તમને ઝાળખ્યા, મોઢ મોઢાઈ
કહી શું કહેતાં કહણ કેસવરાયે તમને રૂડી ચેડે ઝાળખ્યા, તન અલથુ, મન અળથુ
એવા કપટનું નિધાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા માટે ખી
હીના છો? એ ખોપડી મહારે હાથ વેચાણી છે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું
અને હે પ્રજનાય તમે કોને હાથ વેચાણી છો. ૩૯

કુહો—લાજ ન ગારી મારકી, દેઈ છાંડ સખ ત્રાસ; દેખો દૌખનમાં નહી, ૬
૪૦ કેશવદાસ ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેઈએ તો લાજ
નહી. ખીક સઘળી હાંકી મુકી છે. અદોઢ દોષ માને નહી તેને ધૂષ કેશવ કહે છે ૪૦.

સવૈયો—નેહ ભરે લે ભાજત ભાજત કોન ગને દધિ દુધ મિઠાઈ; ગારિ દિ
એ તો હસે ખરલે ધર આવત હે જાનું બોલ પઠાઈ; લાજકિ હર કહા કહું કેશવ
જે સુનિયે તે સમે યુન ઠાઈ; મામિ પિયે ધનકી મરી મારી કો હે હરિ આઠહ ગાંઠ
અઠાઈ ૪૧ કુહો—મનસા વાચા કર્મણ, ચિત વનિ બહિ સનિ લેખ, ચલન
ચાતુરી આતુરી, આહું ગાંઠ વિશેક. અર્થ—જસોદાજીની આગળ ગોપાંગનાએ
આલંભો દે છે કે હે માતાજી ધી તથા માંખણે ભરેલાં પાત્ર તમારે. પુત્ર ભાગે છે, તો
અન્ય દુધ, દહી તથા ખીજ મીઠાઈનું શું ગણાયે? ગાળ દેઈએ તો હસે અને વારીએ જે
અહો આવશે માં તો દહાડી જાણે તેક મોકલ્યું હોય એમ આવે છે, ખીજ
લાજની વાત છે તે શું કહીયે. જોલા શુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી
એની દ્રાણ સાખ ભરે એ હરિ આઠ ગાંઠે અઠાહ છે. ૪૧ કુહોનો અર્થ—
મન, વચન, કાયા, ચીત રૂડું, હસે, સાર વિલાસથી જોવું, રૂડી ચાલે ચાલવું, ચતુરાઈની
આતુરતા ધણી જે હાજર જવાબ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ નાયક વિશેષ હોય.

અથ શ્રી પ્રકાશ ષ્ટષ્ટ.

સવૈયો—સોહરોં સૌચ મંકોચન પંચકો ડાલત શાહ ભચે કરિ ચોરી; ખેનનિ
વંચક તાહિ રચી રિત નેન નિદે સંગ ડોલત ડોરી; લાજ કરે ન ડરે હોત હાનતે
આનિ અરે જીવ જાનકિ ભોરી; નાંહિ ન કેસવ સાખ જીહે બકિ ધસન શું દુખ વૈ-
મસદોરી. ૪૨ અર્થ—તે નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે કે જેને સમ આધારો
વિચારજ નહી, પાંચ મનુષ્યમાં મંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ થકા હોડે અને
વચન બોલે તે વહેતાં બોલે, પ્રીત કરે તે વાવીને કરે, નેત્રને સંગે મન દોડયું જવ
જેની પણ લાજ ધરે નહી, હીત ને હાણ થકા ખીજે નહી, આવીને અડી એસે, એમ

જાણે જે એ કાંઈ જાણતી નથી જાણી છે. પણ હું જોઈ નહીં, કેસવ કહે છે કે જેની પાંચમાં લાજ નહીં સાખ્ય નહીં તે શું જાણીને કોને જાણે કુખારે. ૪૨

કુહો—ખરને કવિ નાયક સર્વે, નાયક યહ અનુસાર; સખ ગુણ લાયક નાયકાં, સુખ અખ બહુત પ્રકાર. ૪૩ અર્થ—કવિ નાયક જે કેસવદાસ તેણે અનુસારે સખ જા નાયક વરણુયા ને હવે નાયકાનાં લક્ષણ સર્વે ગુણ લાયક નાયકા તેનાં અનેક પ્રકાર કહું તે સાંભળો. ૪૩

ઇતિ શ્રી મન્મહારજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચોતાપારસીક પ્રિયાયાં
અગુર વિધિ નાયક વર્ણનો નામ દ્વીતીય પ્રભાવ.

અથ તૃતીય પ્રભાવ.

અથ શ્રી નાયકા લક્ષણ.

કુહો—તા નાયક કો નાયકા, અથ ગ્રંથ નીતી વખાણ; સ્વક્રિયા પરક્રિયા અરે, પુનઃ ત્રીસરી સમાન. ૪૪ અર્થ—ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકારની નાયકા કહી છે. એક તો સ્વક્રિયા કહેતાં પતિવ્રતા; પરક્રિયા કહેતાં વ્યભીચારીણી ને સામાન્ય કહેતાં ત્રીજીવેશ્યા. ૪૪

અથ નાયકા જાત લક્ષણ.

કુહો—પ્રથમ પદમની ચીત્રણી, જીવતી જાત પ્રમાન; ચાર સંખિની હસ્તિની, કેસો રાય બખાન. અર્થ—કેસવ કવિ કહે છે કે, પ્રથમ પદમની, ખીજી ચીત્રણી, ત્રીજી ચીત્રણી ને ચોથી હસ્તિણી. ૪૫

અથ પદમની લક્ષણ.

કુહો—સહજ સુગંધ સરપ શુભ, પ્રેમ પૂન્ય સુખ દાન; તનુ તનુ ભોજન સર સ રતિ, નિદ્રા માન બખાન. ૪૬ અર્થ—સહજે શરીરમાં સુગંધ હોય સુંદર સ્વરૂપ હોય પૂન્ય ઉપર પ્રેમ હોય સુખની દાતા હોય ને છ પાતાં થોડાં હોય તે કહે છે; જેવાં કે નિદ્રા થોડી, ખાવું થોડું, રીશ પણ થોડી, સુંદર કામ હોય, વૃક્ષતા થોડી હોય ને માન સુંદર હોય. ૪૬ કુહો—સલજ રૂપ ઉદાર મુદ્, હાસ્ય વાસ સુચિ અંગ; અમલ અમોલ અનંગ જી, પદમનિ હાટક રંગ. ૪૭ અર્થ—શરીરે સલજ હોય રૂડી બુદ્ધિ હોય, ઉદારપણું હોય, હાસ્ય રહું હોય, વસ્ત્ર પવીત્ર હોય, શરીર પવીત્ર હોય શમર કામ મંદિર નિરમલું હોય, રામ રહીત હોય, ને તેવી પદમનીનો રંગ સુવર્ણ સરીખો હોય. ૪૭

દુતીકાકો વચન હરિ જુસૌ શ્રી રાધે વર્ણન.

કવિત—હસત કહત ખાત કુલસોં ઝરત જાત ગુહ ભુરી હાવ ભાવ કોક

ખીજીને નેત્ર રૂપણી દોરીએ ખાધ્યાં જાએ છો, ત્રીજીની નાસીકાની સુગંધીએ મોહ્યા છો, ચોથીશું વાતે લાગ્યા છો. તન જે શરીર તે અળગુ, મન અળગુ ખીજીને ગુરુ ગુરુ અર્થ તે શું કહી દેખાડું; પણ હુંજ મુરખ છું કે તોએ તમને ઝાળખ્યા. ઔઠ મોઠાઈ કહી ગુરુ કેહેતાં કહણ કેસવરાયે તમને રૂડી થેડે ઝાળખ્યા. તન અળગુ, મન અળગુ એવા કપટનું નિવાન હે કાન તમે સાચું કહો, મહારા સમ છે. તમે શા માટે ખી હીના છો? એ બોપડી મહારે હાથ વેચાણી છે અને હું તમારે હાથ વેચાણી છું. અને હો વ્રજનાથ તમે કોને હાથ વેચાણા છો. ૩૯

કુહો—લાજ ન ગારી મારકી, દેષ છાંડ સખ ત્રાસ; દેઓ દોખનમાં નહી, ૪૦
 ૪૦ અર્થ—કાંઈ મારીએ તો લાજ નહી. ગાળ દેષએ તો લાજ નહી. ખીક સઘળી હાંકી મુકી છે. અદોઠ દોષ માને નહી તેને ધૂષ કેશવ કહે છે ૪૦.

સવૈથો—નેહ ભરે લે ભાજત ભાજન કોન ગને દધિ દુધ મિઠાઈ; ગારિ દિ
 એ તો હસે ખરજે ધર આવત હે જાનું બોલ પઠાઈ; લાજકિ હર કહા કહું કેશવ
 ને સુનિચે તે સખે ગુન ઠાઈ; આમિ પિચે ધનકી મરી માઈ કો હે હરિ આઠહુ ગાંઠ
 આઠાઈ ૪૧ કુહો—મનસા વાચા કર્મણા, ચિત વનિ બહિ સનિ લેખ, ચલન
 આપુરી આપુરી, આઠ ગાંઠ વિશેક. અર્થ—જસોદાજીની આગળ ગોપાંગનાએ

આલંભો દે છે કે હે માતાજી ધી તથા માંખણે ભરેલાં પાત્ર તમારે પુત્ર ભાગે છે, તો અન્ય દુધ, દહી તથા ખીજ મીઠાઈનું શું ગણાયે? ગાળ દેષએ તો હસે અને વારીએ ને અહીં આવશે માં તો દહાડી જાણે તેક માકલ્યું હોય એમ આવે છે, ખીજ લાજની વાત છે તે શું કહીયે. જોડલા ગુણ સાંભળીએ તેટલા એમાં છે. હે માતાજી એની દ્રાણ સાખ ભરે એ હરિ આઠે ગાંઠે આઠ છે. ૪૧ દહાનો અર્થ—

મન, વચન, કાયા, ચીત રૂડું, હસે, સાર વિલાસથી જોવું, રૂડી ચાલે ચાલવું, ચતુરાઈની આપુરતા ધણી ને હાજર જવાબ દેવો એ ૮ ગાંઠે દૃષ્ટ નાયક વિશેષ હોય.

અથ શ્રી પ્રકાશ ષ્ટષ્ટ.

સવૈથો—સોહદો સૌચુ સંકોચન પંચકો ડાલત શાહ ભચે કરિ ચોરી; ખેનનિ
 વંચક તાહિ રચી રિત નેન નિદે સંગ ડાલત ચોરી; લાજ કરે ન ડરે હાત હાનતે
 આનિ ચરે જીવ જનકિ ભોરી; નાંહિ ન કેસવ સાખ જીહે બકિ ધસન શું દુખ વૈ-
 મસકોરી. ૪૨ અર્થ—તે નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે કે જેને સમ આધાનો વિચારજ નહી, પાંચ મનુષ્યમાં સંકોચ નહી કરે, ચોરીને શાહ થકા હોડે અને વચન બોલે તે વહેતાં બોલે. પ્રીત કરે તે વાવીને કરે, નેત્રને સંગે મન દોડયું જાય કેની પણ લાજ ધરે નહી, હીત ને હાણ થકા ખીહે નહી, આવીને અડી બસે, એમ

ને વૈરાગ કહેતાં અપ્રીતિ તેના પરીરંભન ને આલોગન, હાસ્ય ને હસવું; વિલાસ ને રમવું; તે રસ એમાં ક્યાંથી? વળી નાચવું, ગાવું, વેણુ બજાવવી અને સામાને રીઝાવવું તે ને એ બાણત તો હરિ મળ્યાનુ મુખ ઉપજત. ને એવાં ચરીત્ર ચિત્રમાં હોત તો. ૫૧

અથ શંખણીનું લક્ષણ.

કુહો—કૌય સીલ કોપિદ કપટ, સજ્જલ સલોમ શરીર; અરૂન વદન નખ દાંત રૂચિ, નિલજ નિશંક અમીક. ૫૨ પુનઃ અર્થ—શંખણીને કોપ તેજ શીલ કપટ અતુરાધ. શરીર સ્વેદ યુક્ત હોય, શરીરે રૂવાડાં ધણાં હોય, રાતાં વસ્ત્ર ઉપર પ્રીતિ હોય અને નખક્ષત ઉપર પ્રીતિ હોય અને નિર્લજ હોય ને નિશંક હોય. કોષ થકી ખીદ નહી તેમ ખીરજ ધરી શકે નહી. ૫૨

પુનઃ

કુહો—ઘાર ગંધ જ્યુત માર જળ, તપ્ત ભુરી ભગ હોય; સુરતિ રતિ અતિ સં-ખિની, વરતહુ જન કવિ લોય. ૫૩ અર્થ—વીરજની ઘારના સરખી ગંધ હોય, કામનું ધર તૃપ્ત હોય ભુરી કહેતાં મોટા નીસ્તજ્ય હોય અને સુરતી ઉપર પ્રીતિ હોય. કેસવદાસ કહે છે કે એટલાં લક્ષણ હોય તેને શંખણી કહીયે. ૫૩

સંવૈયો—જાત નહી કદલીકી ગલીન ભલી વિષ લે ખદરી મુહુ લાવે; આદરસોં અતિ આદેક પાત સોં કુખતકુ ઉપજાવે; ને કોહ કેસવના ગલ વંગલ તાલ વલી અવલી નવરાવે; આરક દ્રાખ ખવાઈ મરે હરિ જીટહી જીટ કઠારોધ ભાવે. ૫૪ અર્થ—ફતીકા કે વચન હરજુસોં નાધકા કોવણુન રસાભાસ, તેને કેસવદાસ જીટનું દ્રષ્ટાંત આપીને વણુન કરે છે. જીટ કેળની વાટે જાય નહી, ભલી વસ્તુને આજખ નહી, ખોરડીમાં મોં ધાલે, આદના પાત ઉપર આઝો ભાવ રાખે દ્રોહ ને મો તો ઉપર માકી બુધિ રાખી ખાય પણ પ્રસન્ન થાય નહી. કેસવદાસ કહે છે કે ને કોષ નાગર વેલ તથા લવીંગની લતાની ફાંટ ભરીને નીરે તો તેથી પ્રસન્ન થાય નહી ને જેમ જીટને ઉટકટો ભાવે તેમ શંખણીને સુખી રૂડી વસ્તુ ભાવે નહીં પણ ભુંડી વસ્તુ ઉપર પ્રેમ ધણો રાખે. ૫૪

અથ શ્રી અત્ર હસ્તીની લક્ષણ.

કુહો—સ્થુલ અંગુલી ચરન મુખ, અધર અંકુડી બોલ, મદન સદન -હદ કંધરા, મંદ આલ ચિત લોલ. ૫૫ પુનઃ અર્થ—જાડી આંગળી, પગ જાડા મુખ જાડું તાપરા જેવું હોય હોઠ જાડા, ભગર પણ જાડી હોય કંમર પણ જાડી હોય

કેશી વારીકા, પતંગી નગી સુનાર આસુરી સુરી નીહાર વાર ડાર કીનરી નરીગી વાર-
નારીકા, તાપેહુ કહા દૈ જાઉ બલ જાઉ કેસોરાય રચી ખીધી એક વ્રજ લોચનકી તા-
રીકા; ભારસે ભવત અભીલાષ લાખ ભાંતિ દીવ્ય ચંપે કેસી કલી વ્રધમાનકી કુમા-
રીકા. ૪૮ અર્થ—હસતાં વાત કરતાં જાણે કુલ ઉડે છે એવો પરીમલ આ-
વે છે ચુક કહેતાં ચુમ ભુર કહેતાં ઝાઝો એવો જે હાવભાવ તેણે કરી જાણે
કોક શાસ્ત્રની કાલીકાજ ન હોય એવી જે દીસે છે અને પંતગી કહેતાં નાગની પુત્રી
નગી કહેતાં પરવતની સ્ત્રી સુરી કહેતાં દેવતાની સ્ત્રી આસુરી કહેતાં દધત્યની સ્ત્રી છે.
કીનર ગાંધ્રવની સ્ત્રી તે સરવે સ્ત્રોચા શ્રી રાધાજીના ઉપરે વારી નાખીએ તો ગમાર
મનુષ્યની સ્ત્રીચો તેના આગળ શું, તેની પાસે હું કેમ થઈ જાઉં, કેસોરાય બલિહારી જાઉં.
વિધિ જે ખરૂં તેણે વ્રજ રૂપીઉં જે લોચન તેની તારીકા કહેતાં કીકી સરજી છે.
દેવતા નામનો રથ રૂપી જે ભમરા તે લાખ લાખ ભાતે કેડે ભમતા દીડે છે. એ
વ્રધમાનની કુમારીકા ચંપાની કળી સરખી છે. જેમ ચંપાની કળીને ભમરા છાંપી
નશકે તેમ એ લગે દેવતાના મનોરથ પહોંચી શકે નહીં. ૪૮

અથ વીજી ચીત્રણી લછનું.

કુહો—તૂત્ય ગિત કવિતા રચે અચલ, ચિત્ત ચલ દ્રઢ બહીર, રતી રતી અતિ
સુરત જલ, મંત્ર સુગંધ કીસ્ત્ર ૪૯. નાચવું ગીત ગાવું તે વાહાલાં હોય ચીત્ત જેનું
અવળું હોય દ્રષ્ટી અંચળ હોય. હવે બાહ રતિ ચાર પ્રકારની છે. એક આલીંગન
મર્દન ચુંબન નખક્ષત એ ઉપરે પ્રીતિ હોય અને સુરતનો જે જળ તેનો મધ સરીખો
સુગંધ હોય. ૪૯

કુહો—વિરલ રોમ તનુ મદન ગ્રહ, ભાવત સકળ સુવાસ; મિત્ર ચિત્ર પ્રિય મિનિ;
જનહું કેસવદાસ. ૫૦ અર્થ—મદનનુ જે ધર તે ઉપરે રોમ વીરલ હોય
ચોગ હોય. નસોંધા ઉપરે પ્રેમ ધણો હોય મિત્રનું ચિત્રામણ વાહાલું હોય. કેસવ-
દાસ કહેછે તેને ચીત્રણી કહીએ. ૫૦

ચીત્રણીકો વદન—સર્વો સોં ચીત્રણી વર્ણન

સર્વેયો—બોલવો બોલનીકો સુનેવો અવલોકનકે અવલોકન જોતે; રાગપિ-
રાગત કે પરિરંભન હાસ્ય વિલાસનકે રસ કોતે; નાચાઓ ગાઈઓ ખીંન બલકાઓ
ચીઝ ચીઝાઈઓ જનત તોતે; તો મીલતો હરિ મિત્ર હિંદો સુખે એસે ચરીત્ર જો
ચિત્રમેં હોતે. ૫૧ અર્થ—સખી એ જે નાયકાનું ચિત્રામણ માંડીને નાયકને દેખા
ડ્યું તે નાયકને દેખીને પ્રસન્ન થયાં. સખીને કહેછે કે હું સખી એ ચીત્ર બોલવું
હોત તો સાંભળત, જે જે પ્રીતિ હું જોઈ છું તે પ્રીત સાંભું જોત, રાગ કહેતાં પ્રીતિ

ને વૈરાગ કહેતાં અપ્રીતિ તેના પરીરંબન ને આલોગન, હાસ્ય ને હસવું; વિલાસ ને રમવું; તે રસ એમાં ક્યાંથી! વળી નાચવું, ગાવું, વેણુબજવવી અને સામાને રીઝાવવું તે ને એ જાણત તો હરિ મળ્યાનુ મુખ ઉપજત. ને એવાં ચરીત્ર ચિત્રમાં હો તો. ૫૨

અથ શંખણીનું લક્ષણ.

કુહો—કૌય સીલ કોપિદ કપટ, સજ્જલ સલોમ શરીર; અરન વદન નખ દાંત રૂચિ, નિલજ નિશંક અધીક. ૫૨ પુનઃઅર્થ—શંખણીને કોપ તેજ શીલ કપટ અતુરાધ. શરીર સ્વેદ યુક્ત હોય, શરીરે રૂવાડાં ધણાં હોય, રાતાં વજ્ર ઉપર પ્રીતિ હોય અને નખક્ષત ઉપર પ્રીતિ હોય અને નિર્લજ હોય ને નિશંક હોય. ક્રોધ થકી ખીલે નહી તેમ ખીરજ ધરી શકે નહી. ૫૨

પુનઃ

કુહો—છાર ગંધ જીત માર જળ, તમ ભુરી ભગ હોય; સુરતિ રતિ અતિ સંખિની, વરતહુ જન કવિ લોય. ૫૩ અર્થ—વીરજની છારના સરખી ગંધ હોય, કામનું ધર તમ હોય ભુરી કહેતાં મોટા નીસ્તજી હોય અને સુરતી ઉપર, પ્રીતિ હોય. કેસવદાસ કહે છે કે એટલાં લક્ષણ હોય તેને શંખણી કહીયે. ૫૩

સંવૈયો—જાત નહી કદલીકી ગલીન ભલી વિષ લે ખદરી મુહુ લાવે; આદરસોં અતિ આદેક પાત સોં કુખતકું ઉપજાવે; ને કોઉ કેસવના ગલ વંગલ તાલ વલી અવલી નવરાવે; આરક દ્રાખ અવાઈ મરે હરિ જોટહી જોટ કટારોમ ભાવે. ૫૪ અર્થ—ફતીકા કે વચન હરજીસોં નામકા કોવણું રસાભાસ, તેને કેસવદાસ જોટનું દ્રષ્ટાંત આપીને વણું કરે છે. જોટ કેળની વાટે જાય નહી, ભલી વસ્તુને આજખે નહી, ખારડીમાં જોં ધાલે, આદના પાન ઉપર ઝાઝો ભાવ રાખે દ્રોહ ને ધો તે ઉપર માકી બુધ્ધિ રાખી ખાય પણ પ્રસન્ન થાય નહી. કેસવદાસ કહેછે કે ને કોઇ નાગર વેલ તથા લવીંગની લતાની ફાંટ ભરીને નીરે તો તેથી પ્રસન્ન થાય નહી. ને જેમ જોને ઉટકટો ભાવે તેમ શંખણીને મુચી રૂડી વરતુ ભાવે નહીં પણ ભુંડી વરતું ઉપર પ્રેમ ધણી રાખે. ૫૪

અથ શ્રી અન્ન હસ્તીની લક્ષણ.

કુહો—સ્થુલ અંગુલી ચરન મુખ, અધર અકુટી ખોલ, મદન મદન - હૃદ કંધરા, મંદ ચાલ ચિત લોલ. ૫૫ પુનઃ અર્થ—જાડી આંગળી, પગ જાડા મુખ જાડું તોખરા જેવું હોય હોઠ જાડા, ભમર પણ જાડી હોય કંમર પણ જાડી હોય

સાદ પણ જાડો, કામ ધર પણ જાડું ને જીવું હોય; રદ્ય પણ જાડું હોય, મેદ ચાલુ
ઐયલે હળવી ચાલ હોય ને ચિત્ત પણ ઘણું ચપળ હોય. ૫૫

ફુહો રવેદ મદન જલધિરદ મદ, ગંધત ભુરે કેશ; અતિ તીક્ષ્ણ બહુ લૌભ તનુ-
ભાનિ હસ્તીની બેશ. ૫૬ અર્થ—રવેદ કહેતાં પરસેવો ને કામનુ જલધિરદ
જે હાથી તેના મદ સરીખુ ગંધાય, કેશ જે માથે વાળ ભુંખરા હોય, પણ ચીકણા
ન હોય ભુરે શરીરે રામ આડાં જાડાં ધણાં ને કાંઠા સરીખાં હોય તેને હસ્તની
કહીએ. ૫૬

સવૈયો—સખ દેહ દર્ધ દુરગંધમય મત અંધમય સુખ પાવત કૈસે; કછુ સાલ
ત લૌભ ચિં સાલસં હૈ સુત તાડન કેસવ બોલ અનૈસે; અલિ જયું નલિની મલની તજુકે
કરીનીકે કપોલની મંડતી તેસે; છિત છોડી કે રાજ સીરીવસ પાપ નરેપદ રાજવિ
રાજત જૈસે. ૫૭ અર્થ—હસ્તની દેહે સંધી દુરગંધમય હોય અને જે
પુરુષની મતી કામે અંધ થઈ હોય તે હસ્તનીને સંગે સુખ પામે. સુતે
થકે દીલના માવાળા એવા પુરુષે કે જાણીએ બોરડીના કાંઠા અને એના બોલ શૂતી
તાડન કહેતાં કાનને તમાચા લાગે એવું બોલવું તરેહદાર અને શૂતી જે કાન મા-
યા હોય તેના તાડન જે આબરણ તેહ નેસાં સરખાં દીસે છે. ભમરા સરખાં મલીન
નલની જે કમલ તેને તજુને કરી જે હાથી તેના કપોલ ઉપરે જઈને બેસે છે
અથવા ક્ષત્રી જેમ પૃથ્વીની રાજપદવી છાંડીને નર્કનું સાધન કરે છે તેમ નાયક પણ
જે પદમની તેને યુકીને હસ્તનીને સેવે છે. ૫૭

અથ સ્વકીયા લલ્લનં.

ફુહો—સંપત્તિ ખીપત્તિ સુમરનલો, સદા એક અનુહાર; તાહી સ્વકીયા જાનહુ,
મન બચ કમનિ બિચાર. ૫૮ અર્થ—સંપત્તી હોય અથવા વીપત્તી હોય પણ
મર્ણુ પર્યંત એક રંગ રહે. ભરથારની સેવાને વીથે ઘણી ચતુર હોય મનસા વાચા ક-
ર્મણા તેને સ્વકીયા કહીએ. ૫૮

ફુહો—મુઝ્યા મધ્યા પ્રૌઢગત, તિનકે તીન બિચાર; એક એકકી જાન યહુ, ચારિ
ચારિ અનુહાર. ૫૯ અર્થ—સ્વકીયાના ત્રણ ભેદ છે. એક મુઝ્યા ખીજી મધ્યા
ત્રીજી પ્રૌઢા એ એકકીના ચાર ચાર ભેદ છે એટલે અનુહાર ચાર છે. ૫૯

ફુહો—નવલ વધુ નવ યૌવના, નવલ અનંગા નામ; લગજા લિચે જો રિત કરે,
લગજા પ્રાય સુવામ. ૬૦ અર્થ—એક નવલ વધુ ખીજી નવ યૌવના ત્રીજી
અનંગા સોથી લગજા સહીત રીતિને કરે તે લગજા પ્રાય એવા ચાર ભેદ. ૬૦

અથ નવ મુગધા લછનં.

કુહો—તા સુ મુગધાનવલ વધુ, કહત સયાંને લોખં; દિન દિન દુનિ દુતી ખેં, અર ન શકે કવિ કોઈ. ૬૧ અર્થ—તેને નવલ વધુ મુગધા ડાહ્યા લોક છે વળી તેને દીવસે દીવસે ખમણી કાંતી વધતી જાય છે તો તેને કવિ કેમ વર્ણવી શકે.

અથ સરલોકો વચન નાયકા સૌં.

સવૈયો—માહબો માહનકી ગતિ કો ગતિ આંહિ પઢ્યો, બક હાંધું પઢેગી; ઉષ ઉરોજનકી ઉપજે દિન કાહિ મઢે અંગીયાં ન મઢેગી; નૈનનીકી ગતી મુઠ અથા અળ કેશવદાસ અકાસં ચઢેગી; માઈ કહા યહે માઈ અદીપતી જો દિન દે ધહીં જાતિ ખઢેગી. ૬૨ અર્થ—શ્રી રાધાજીની સખી તેને કહેછે જો સખી ઠોઈ માહનને માહ ઉપજવાની ગત છે તેતો તારી. તે તુંજ કરી અને બણી જાણુંછું, અને હજી તે વચન ક્યાં લગી બણીશ? અને તારાં ઉરોજ જો સ્તન તેની જો ઉપમા તે દહાડી દહાડી ધણી ખમણી ખમણી વધેછે તે શેણે ઠાંકીશ, અંગીયા જો કંચુકી તેણે ઠંકાશે નહી. કેશવદાસ કહેછે કે નેત્રની ઝુમગતી આકાશ લગી ચડશે એમાં તારું રૂપ અને તારી વિદ્યા એવી રીતે અને દહાડી વધશે તો માસે ક્યાં? ૬૨

અથ નવ યૌવન ભુષણતા યથા.

કુહો—સો નવ યૌવન જૂષતા, મુગધા કા યહ બેશ, ખાલ દિસા નિકસે જહાં, યૌવનકો પરવેશ. ૬૩ અર્થ—તેને નવ યૌવન જૂષણતા કહીએ કે જો મુગધાનો એવો વેશ છે કે જેને બાધ્યાવસ્થા ઠાલીને યૌવન અવસ્થા આવે. ૬૩

અથ દુતીકાકો વચનને કમ્બજી શું કહેછે.

સવૈયો—કેશવ કુલી નચો બકુટી લુટ, નીતંબ લેઈ ખહુ કાલી; ખેનન સોચ મોઝાચ સુનેનની છુટ ગઈ ગતકી ચલ ચાલી; દોસક ધીર ધરો ન ધરો અબલે મીલહ તું મઢો ખનમાલી; વાકો અયાંન નિકાર નકો હર આએહે યૌવન અબ તાલી. ૬૪ અર્થ—કેશવદાસ સખીનું વચન કાકોર પ્રત્યે. કહે છે કે બકુટી જે જુહ તેહ જૂલીને નાચી રહીછે કટીને જાડી હતી તે નીતંબે લુટી લીધી. કટી પાતળી થઈ નીતંબ જાહોટાં થયાં. વેણુ જો જોલવું તેમાં વિચાર આંચો. નેત્રને વીંચે મોઝાચ તે લાજ આવી ગતીની જો અંચળતાઈ હતી તે છુટી ગઈ હવે તે એક દહાડાની ધીરજતા ધરો અથવા ન ધરો. હે ખનમાળી હમણાં તમને આણીને મેળવુંછું. એવું બાળકપણું કાઢવાને કાળે સ્તન રૂપીયાં યૌવનનાં ચોંદ આપ્યાં છે. ૬૪

અત્રત્ય મુગ્ધા નવલ અનંગ.

કુહો—નવલ અનંગ હોય સૌ; મુગ્ધા કેસવદાસ; એલે ખોલે ખાલ વીધિ; હસે ત્ર
સે સુખિલાસ. ૬૫ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે તેને નવલ અનંગા મુગ્ધા કહી-
યે ને ખાળકની પડે એલે ખાળકની પડે ખોલે ખાળકની પડે હસે પણ વિલાસ થ-
કી ત્રાસ પામે. ૬૫

કવિત—અંચલ હુન ને નાથ અચરન ઐંચ્યાં હાથ ખેનૈક સારે. કાઉ મુક
તો સુવાચો જી; મંદ કરોઇ પદ્મી ચંદ્રમુખી દેખીયત દોરી કે દુરાઇ આવો દ્વાર તે
દેખાચો જી; જી મરાલ ખાલ ખાહીર ખડા રહું ભાવે તુમે કેસવસું મોહું મન
ભાચો જી; છલકે નિવાસ એસે અચન ખિલાસ સુની સો ગુનો સુરતહુંતે રયામ
સુખ પાચો જી. ૬૬ અર્થ. મુગ્ધા નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. હે નાથ અંચ
લ થઈએ નહીં અને એ અંચળ ને છોડો તે તાણોમાં. લગારેક ખર્ચો. જ્યાં લગે
તેનાં સુવે, ને પોપટ તો સુવાચો. લગારેક દીપક ચોતીમંદ કરી આવું. ચંદ્રમા દીસેછે
તે લગારેક ઢલવા દો ને હંસના ખાળક છે તે બહારે કહાડીને આવું. કેસવરાય
ને તમને ગમ્યું તે મારા મનને પણ ગમ્યું. છલ છે નિવાસ નેમાં એવાં ને વ-
ચન વિલાસ તે સાંભળી રયામ સુરત થકી સો ગુણું સુખ પામ્યા.

અથ શ્રી લજ્જા પ્રાય રતિ મુગ્ધા.

કુહો—મુગ્ધા લજ્જા પ્રાય રતિ, ખરનનિ યહ કવિ રીત; કરે જ્યું રતિ અતિ લાજ
તે, પતિહી બઠાવૈ પ્રીત. ૬૭ અર્થ—તેને રતિ પ્રાય રતિ મુગ્ધા કહીયે. લજ્જા
પ્રાય તેની રીતી કવીશ્વર વરણવે છે, કરે ને રતિ ઝાઝી લાજ સુરતી રહે પતિ ને
ભરતાર તે શું પ્રીતિ વધારે છે. ૬૭

મવૈયો—ખોલી ન હુવે જીલાઈ રહે હરિ પાંચ પરે અરુ ઉલયું ઝોડી; કેસવ
ભેટ વેડો ભરિ એક કડાઈ રહે જક મે પેન છોડી; સુધોખીત એકો કહે તો કિયો
સિર આપિ ઉઠાય અંગુઠનિ ઢોડી; મે ભરી ચીતતર્થ ચો જયો ન રહી ગહી નેનંગી
લાજની ગોડી. ૬૮ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા સખી આગળ વાત કરેછે. હે સખી
આજ પ્રમુજ સંજયાને વીથે ખોલાવી ખોલાવી રહ્યા પણ ખોલી નહી. મારે પગે
પણ લાગ્યા ખોળા પણ પાથરયા વળી પ્રમુજ આલીંગન લેવાને મારે અનેક વાતાં
કીધાં પણ હઠ મુકયો નહિ વળી પ્રમુજએ સામું જોવાને કાલે માથુ ચાંપી ને હડ-
ખચી ઊંચી કીધી તોપણ મેં સારી પેઠે સામું જોયું નહિ ને જુડી લાજ
મહારી આંખોમાં આવી ખેડી. ૬૮

અથ મુગ્ધાકૌ શયન.

કુહો—મુગ્ધા શયન કરે નહીં, પિય સંગ સુતહુ સુજનન; જો કચોડું સોવે સખી,
સુખ નહિ તાહિ સમાન. ૬૯ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ પિય પાસે સુઈ રહે નહિ
અને જો કાંઈ આહીને સખી સુવારે તો તે સમાન ખીચુ સુખ નહિ. ૬૯

અથ પિયકો મેદ ઉપાય.

સદૈયો—પાય પર મનુહાર કરે પલીકાપર પાંડ ધર્યો ભય ભીને; સોઈ ગઈ ક-
હિ કેસવ કેસેડું કો રહિ કેરિ કસોહનિ કીને; માહસક મુખ સો મુખ છે છિન
મેં હરિ માન સખે ભુખ લીને; એક ઉસાસહીકે સહસસઈ સંગરેઈ મુગંધ બિદા કર
દીને. ૭૦ અર્થ—મને લાગી મનુહાર કરી કરીને પલંગ ઉપર પગ ધોયા તો
પણ ભય ભીત થકાં પગ ધર્યો. કેસવ કહેછે કે સખી કેડી કાડી સમ આધા ત્યારે એક
કારે સુતી. ત્યારે પ્રભુજી સાહસ કરીને મુખ ચુંબન કરીયું. બળે કરીને કરીયું. એક-
લામાં પ્રભુજીએ સઘળું મુખ માની લીયું ત્યારે સ્વામાજીએ એક નિસાસો ચઢ્યો ત્યારે
મુખમાંથી પરીમલ આઢ્યો તે મુગંધની પરીમલે સરવે ઠંકાઈ ગયાં. ૭૦

અથ મુગ્ધાકો સુરત કચયતે.

કુહો—મુગ્ધા સુરત કરે નહીં, સુપનેહી સુખમાન; છલખલ કીચે હોત હૈ; સુખ સો-
ભાકી હાન. ૭૧ અર્થ—મુગ્ધા કાંઈ સુરત કરે નહિ પણ સુવે થકે સુખ માની
લેવું અને છલે ખલો કરી કીજે તો સુખ સોભાની હાની થાય. ૭૧

પિયાકો ઘાડકો ડરાહનો પિયુસૌ.

કવિત—સુખ દે સખીની વીવીધ કેસોહ ઘાષ કે ખવાઈ બસ કીની બર બસુહે;
કોમળ અનાલ કાસી મદલીકાકી માલીકાસી ખાલીકા જયું ડાગી મીંડ માંની સકે પસુહે;
જાને ન ભયો વિભાંત કેસવ સુની કો ખાત દેખો આની ગાત જાત ભયો કરીયું અસુહે;
ચીત્રસી જયું ડાગી રાખ ચીત્રની બિચિત્ર ગતિ કહોં મૈં નચે રસીક યામે કાંત રસુહે
૭૨ અર્થ—પ્રભુજીએ બળાતકારે સુરત કરી તો સખી ઉલ્લંઘે છે એ સખી રમ
તી હતી ત્યાં મેં અનેક સુખ દીધું જેમ કહું તેમ કરીયું અનેક સમઘીધા દેવરાંધ્યા
તો તમે પાસે આવી પછી તમે કાંઈકે માલવ સુખ વરાવીને અશુધી કરી પછે
તમારે વશ થઈ તમે જાણ્યું તેમ કરીયું. કોમળની ડાંડીયે કોમળ માલતીની માળા
થઈ કોમળ એ એવી જે ખાલીકા તેને ભુંશી નાખી તો મનુષ્યની ચીતી કે પશુની
ચીતી હજી લગે અચેત પડીછે. એમ નથી જાણતી જે વહાણું વાયું કે રાતછે. કાંઈ
વાતે સાંભળતી નથી. આવીને જોયું જે દેહમાં પ્રાણ છે કે નથી એવી ચીત્રણી ના-

અત્રત્ય મુગ્ધા નવલ અનંગ.

કુહો—નવલ અનંગ હોય મો; મુગ્ધા કેસવદાસ; એણે ખોલે ખાલ વીધિ; હસે ન
સે સુખિલાસ. ૬૫ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે તેને નવલ અનંગા મુગ્ધા કહી-
યે. તે ખાળકની પડે એણે ખાળકની પડે ખોલે ખાળકની પડે હસે પણ વિલાસ થ-
કી ત્રાસ પાત્ર. ૬૫

કવિત—અંચલ હુન ને નાથ અચરન ઐશ્યા હાથ બેનેક સારે કાઉ મુક
તો સુવાચો જી; મંદ કરોઇ પદ્મી ચંદ્રમુખી દેખીયત દોરી કે દુરાધ આવો દ્વાર તે
દેખાચો જી; જી મરાલ ખાલ ખાહીર ખડા રહું બાવે તુમે કેસવસું ચાહું મન
બાચો જી; છલકે નિવાસ એસે અચન બિલાસ સુગી સો યુનો સુરતહુંતે સ્યામ
સુખ પાચો જી. ૬૬ અર્થ. મુગ્ધા નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. હે નાથ અંચ-
લ થઈએ નહીં અને એ અંચળ ને છેડો તે તાણામાં. લગારેક ખમો. જ્યાં લગે
મેનાં સુવે, ને પોપટ તો સુવાચો. લગારેક દીપક ચોતીમંદ કરી આવું. ચંદ્રમા દીસેછે
તે લગારેક ઢલવા દો ને હંસતા ખાળક છે તે બહારે કહાડીને આવું. કેસવરાય
ને તમને ગમ્યું તે મારા મનને પણ ગમ્યું. છલકે નિવાસ નેમાં એવાં ને વ-
ચન વિલાસ તે સાંભળી સ્યામ સુરત યકી સો ગુણું સુખ પામ્યા.

અથ શ્રી લજ્જા પ્રાય રતિ મુગ્ધા.

કુહો—મુગ્ધા લજ્જા પ્રાય રતિ, ખરનનિ યહ કવિ રીત; કરે જ્યું રતિ અતિ લાજ
તે, પતિહી બઠાવૈ પ્રીત. ૬૭ અર્થ—તેને રતિ પ્રાય રતિ મુગ્ધા કહીયે. લજ્જા
પ્રાય તેની રીતી કવીશ્વર વરણવે છે, કરે ને રતિ ઝાઝી લાજ સુરતી. રહે પતિ ને
ભરતાર તે શું પ્રીતિ વધારે છે. ૬૭

સવૈયો—ખોલી ન હુવે જુલાઈ રહે હરિ પાંપ પરે અર ઉલયું જોડી; કેસવ
ભેટ વેડાં ભરિ એક કડાઈ રહે જક મે પેન છોડી; મુગ્ધાખીત એકો કહે તો કિયો
સિર આપિ ઉઠાય અંગુઠનિ કોડી; મે ભરી ચીત તર્જી ચો જ્યો ન રહી ગહી નેનની
લાજની ગોડી. ૬૮ અર્થ—મુગ્ધા નાયકા સખી આગળ વાત કરેછે. હે સખી
આજ પ્રમુજ સંજ્યાને વીથે ખોલાવી ખોલાવી રહ્યા પણ ખોલી નહી. મારે પગે
પણ લાગ્યા ખોળા પણ પાથરયા વળી પ્રમુજ આલીંગન લેવાને માટે અનેક વાતાં
કીધાં પણ હઠ મુકયો નહિ વળી પ્રમુજએ સામું જોવાને કાલે માથુ ચાંપી ને હડ-
ખચી ઊંચી કીધી તોપણ મેં સારી પેઠે સામું જોયું નહિ ને જુડી લાજ
મહારી આંખમાં આવી બેડી. ૬૮

જીરા સુહામુહે; ભાઈ એસી ગ્રીવા ભુજ પાન સો ઉદર અર પંકજસે પાય ગતિ હંસડો
સો નામુહે; દેખીહે ગોપાલ એક ગોપીકામે દેવતાસી સીનેસો સરીર સખ સોધે કેસી
વાસુ હે. ૭૭ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહેછે. હે મહારાજ ગોપાળ આજ
મેં એક ગોપીકા દીઠી તે દેવતા સરીખી છે તેનું બાલ અર્ધ ચંદ્રમા સરીખું
અને ભમર જાણે કમાન સરીખી છે અને કઠાક્ષ જાણે એ કામનાં અણીયાલાં
ખાણુ અને નાસીકા જાણે કમળની કળી, મુખની મુવાસ જાણે મુગંધ વાય. દાડમ-
ના જીજ સરીખા દાંત છે હારય જાણે વીજળી, ફોટ જાણે સંધાડે ઉતારી છે, ખુજ
જાણે સંધાડે ઉતાર્યાં છે, પેટ જાણે પાન સરીખું ને કમળ સરીખા પગ દીસે છે.
આલ જાણીએ હંસ સરીખી ને શરીર જાણીએ મુવણું સરીખું. ૭૭

અથ પ્રગલ ભવવચ્ચના મધ્યા.

કુહો—પ્રગલ ભવચના જાનહી, અરતહિ કેસવદાસ; બચનન માંહિ ઉગાહનો,
દેઈ દિખાવે ત્રાસ ૭૮ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે તેને પ્રગલ ભવચના મધ્યા ક-
હીએ ને બાલે તેમાંજ આલંભો દેધને ખીક દેખાડે છે. ૭૮

સવૈયો—કાન ભલેજ ભલે ઢંગ લાગે ભલે દૈ નેનનિકે રંગ રાગે; જાનતિહુ
સખહી તુંમ જાનતિ આપુસે કેસવ લાલચ લાગે; જાહું નહી એ જાહું ચલે હ-
રિજાત જીતે દિનહી બન બાગે; દેખ કહા રહે ઘોખે પરે ઉત ઢોંગે જ્યુંદેખિએ
દેખીહું આગે ૭૯ અર્થ—નાયક નાયક પ્રત્યે કહેછે. હે કાન ભલા ભલી
કમાઈ કરેછો ભલે નેત્રને રંગે રંગ્યાછો પણ હું જાણું છું ને તમે એમ જાણોછો કે
સર્વ કોઈ મારા સરીખું લાલચુ હરચે પણ આંહી કોઈ લાલચુ નથી. જાઓ આલ્યા.
જહાં દહાડી બાગા બનાવી જાવોછો મને દેખીને ઘોખે શું બલાછો તમે તમારી
વાટ સામું જીવો જોયો આજડો નહિ. ૭૯

અથ પ્રાદુર્ભુત મનોભવા મધ્યા.

કુહો—પ્રાદુર્ભુત મનોભવા, મધ્યા કહું બખાનિ; તત મન બુધન સોભિએ,
કેસવ કામ કલાનિ. ૮૦ અર્થ—કેસવ કહે છે તેને પ્રાદુર્ભુતમનોભવા કહીએ
જેનું શરીર જેનું મન જેનું બુધણ કામની કલા સરીખાં શોભે. ૮૦

અથ સુરત વર્ણન

બાહ્ય રતિ આર પ્રકારની છે તે કહેછે. આલીંગન, ચુંબન, સ્તન મર્દન, ન-
અક્ષત. અંતરગતિ રતિ, પાંચ પ્રકારની છે તે આસન બેઠે તેને વિશે વિપરિત
આસનના અનેક વિધિ વિચાર છે તે કેસવદાસ કહે છે. અનેક વિલાસ યુક્ત મં-
દ હારય જીવત જોવું તથા આલાપ કહેતાં જોલવું, તેનો ને કો આનંદ તે અપાર

છે; ત્યાં લાજ સંધી છુટી જાય છે ને સુંદર ને આજ્ઞાણ તે ચુથાઈ જાય છે. સરવે
કેશવસી સીધીલ થઈ જાય છે. હાર પણ ત્રુટી જાય છે. શૃંગાર સધળો શીટી જા-
ય છે. રતિનો શબ્દ ને તે સાંભળીને બગ ને પક્ષી તેણે શબ્દ કરવા માંડ્યા
તે હે સખી એવી ને જિડા તે સુરત કહીએ. બીજું ને સુરત તે સંસારના વ્ય-
વહાર છે. ૮૩

અથ સુરતાં તસ્ય યથા કથ્યતે.

સવૈયો—સુંદરતા પય પાવક જાવક પીક હિચે નખ ચંદન એહૈં ચંદન ચિત્ર
મુધા વિષ એજન ટૂટિ સખે મણિ હાર ગએહૈં; કેશવ નેનનિ નીંદ ગધ-મદિરા મ
દ ધુમત મોહ ગએહૈં, કેલિકે નાગર નાગરિ પ્રાત ઉજગર સાગર વેશ ભચેહૈં. ૮૪
અર્થ—સખી કહે છે. નાયક તથા નાયકાના સુરત મંથાને કરીને ઉજગરે કરીને
સમુદ્ર સરીખાં નેત્ર દીસે છે. સમુદ્ર માંછીં જેમ જળ ભર્યા હોય તેમાં ચઉદ રત્ન
હોય તે કહેવાં રૂપ રૂપી તો જળ ભર્યા છે. અલતાનો રંગ છે, તે તો પાક ને
પિયુના નખ રૂપી તો ચંદ્રમા. હોવાને વિશે છે. ચંદનના ને શુદ્ધ ને ઉગાંઠ તે તો
જાણીએ અમૃત ને આંખનાં એજન તે તો જાણે વિખ. અનેક હાર મણીના ટુટી
પડ્યા છે તેના વિશે હાથી ઘોડાને ઓળખ્યા છે. કેશવદાસ કહેછે ઉજગરે આં-
ખ્યા મળી જામ છે, તે જાણે મોહ રૂપી અદીરા ધુમે છે. ૮૪

અથ ધીરાદીક ભેદ.

કુહો—સિગરી મધ્યા તિન વિધિ, બીરા ઐર અબીર;

બીરા બીરા તીસરી, વરનતહે કવિ બીર.

૮૫

અર્થ—સઘળી મધ્યા ત્રણ પ્રકારની છે. એક બીરા તે કહેવાં સાંસતી બીજી
અબીરા કહેતાં આકળી; ત્રીજી બીરાબીરા કહેતાં કાંધક સાંસતી ને કાંધક
આકળી તે ધૈર્યવંત કવીચર વર્ણવે છે. ૮૫

અથ અત્રસ્યા ધીરા પ્રથમ તસ્ય ભેદ.

કુહો—બીરા બોલે ચક વિધિ, જાની બિપમ અબીર;

પિયુશ્યું દેધ ઉસહનૌ, સો બીરા અન અબીર.

૮૬

અર્થ—બીરા હોય તે વાંકુ બોલે અને અબીરા હોય તે વિપ સરીખી વાણી
બોલે અને આલંભો દે તેને બીરા અબીરા કહીએ. ૮૬

અથ મધ્યા ધીરા યથા

સવૈયો—જ્યાં જ્યાં હુલાસસો કેશવદાસ વિલાસ નિવાસ દિયે અખ રે-
ખ્યા; ત્યાં ત્યાં બહો ઉર કંપ કછુ જામ ભીતિ કષ્ટ ક્રાધું શિત વિશેષ્યા; સુપ્રિત

હોય સખી બલહી મરે નૈન સરોજની સાચસુ લેખ્યો; તે જુદુ કહ્યો મુખ માહન
કો અરવીંદ સો હૈ સુતો ચંદ સો દેખ્યો. ૮૭ અર્થ—તે નાયકા સખીની
આગલે કહે છે. નાયક તે અન્ય નાયકાશું વિહાર કરી આવ્યાછે. તેનાં ચિન્હ અં-
ગના વિશે દીસે છે, તે દેખી ને મહારં હૈયું ધુલે છે અને ભર્મ કરીને બયભીત
થઈ રહું જાણીએ શીત ન હોય એવું દીસેછે અનેહ સખી મારાં નેન રૂપિયાં ને
કમળ તે ખીડાતાં જાય છે તેણે હું સાચું જાણું છું ને હરિનુ મુખ ચંદ્રમા સરી-
ખું છે પણ તું કમળ સરીખું કહેતીતી તે ખાટું. તેમાં એમ સુચવ્યું, ને કમ-
ળ છે તે નિર્મળ છે અને ચંદ્રમાને લંછત છે. ૮૮

અથ મધ્યા અધીરા યથા.

કવિત—તાતકો સા ગાત સખ બલં બલવીરસો હૈ, માતકો સો મુખ મહા મરે
મન ભાચોહૈ; થલ સો અચલ સીલ અનલ સો ચલ ચિત્ત, જલ સો એમલ તેજ
તેજકો સો ગાચોહૈ; કેસોદાસ બસત આકાશકે પ્રકાશ ધોષ, ઘટ ઘટ વિશે ધર ધેરા
હના ધાંચો હૈ; રતિકી સી રતિનાથ રૂપ રતિનાથકે સો કહા કેસોરાધ જુક
કોનચેહી પાયો હૈ. ૮૯

નાયકા નાયક પ્રત્યે કહેછે.

અર્થ—હે નાથ તમારે શરીર તમારા બાપના જેવું છે અને બળ બળદેવ સરી-
ખું છે. મુખ તમારી માતા સરીખું છે તે તો મહા સુંદર છે તે મુજને ગમે છે.
તમારે ચિત્ત શિથિલ છે. થલ સરીખું અચલ છે. પણ તમારે ચિત્ત વાયુ સરી-
ખું અચળ છે તે શું? અને મન જલ સરીખું નિર્મળ છે અને તમારે તેજ તે તે
જોમય છે. હે કેશવરાય તમે આકાશમાં વસો છો કે પૃથ્વિના પ્રકાશ છો? ધોષ ને
જળ તેમાં ધર ધર પ્રત્યે ઘટઘટ પ્રત્યે તમારી નીંદા કરે છે. તમારી પ્રીતિ તે સા-
ક્ષાત રતિ કરે છે. રતિ સરખી છે. અને ને તમારે રૂપ તે સાક્ષાત કામના સરી-
ખું છે અને કહેજી આવડું જુકું કોની કનેધી શીખ્યા? ૯૦

અથ મધ્યા ધીરા મેદ પ્રારંભ.

સવૈયો—કાનું બલેજ બલી સમુગ્રાયહું, મોહ સમુદ્ર સો જ્યો ઉમહચોહૈ; કે-
શવ આપનો માનિક સૌ મનિ હાથ પરાચે દે દોન લહ્યો હું; નૈનનિહી મિલવો કરિ-
એ અબ બેનનકો મિલવો તો રહ્યો હૈ; ખાઈ કહો પુમ જોસો સખીન સૌ એહ
ગોપાલમૈ એસો કહ્યો હૈ. ૯૦ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે કે કાનું બલે-
જ બલે, મને બલી સમજાવી. મોહ રૂપિયા સમુદ્રની પડે ઉલટા છો અને હે કેશવ
આપણું માણક સરીખું મન પરાયા હાથમાં આપીને પાછું કોણે લીધું છે? તે માટે

નેત્રનો મેલાપ કરીશું. આજ થકી બોલવું તો થાક્યું. હે ગોપાલ તમે જે સખા
આગળ જઈને કહ્યું તે મેં શું એવું કહ્યું હતું. ૯૦

इति श्री मध्या भेद अथ प्रौढा भेद.

કુહો—મુનિ સમસ્ત રસ કૌવિદ, વિચિત્ર વિશ્વમા જાતિ;

અતિ આક્રમિતિ નાઇકા, લખ્ધાયતિ શુભ ભાતિ. ૯૧

અર્થ—પ્રોઢા ચાર પ્રકારની છે. એક સમસ્તરસકૌવિદ, બીજી વિચિત્ર વિશ્વમા,
ત્રીજી અતિ આક્રમિતિ ને ચોથી લખ્ધાયતી તેની શુભ કહેતાં જેની રીડી ભાતે.

अथ श्री समस्त रसको प्रौढा तस्य लक्षण.

કુહો—સૌ સમસ્ત રસ કૌવિદ, કૌવિદ કરતા બખ્ખાન;

જે રસ ભાવહિ પ્રીતિમય, તાંહી રસકો ઘન. ૯૨

અર્થ—કૌવિદ જે પંડીત તે સમસ્તરસકૌવિદ કહે છે. નાયકને જે રસ
ગમે તે રસ પ્રગટ કરે. ૯૨

કવિત—દેખીહ ગોપાલ એક ગોપીકા અનુપ રૂપ, સૌનેતે સહુની વાસ સુધિ
તે શોહાઈહે; સૌભાહી મુભાઈ અવતાર લીઓ ઘન શ્યામ, કીધો ઘન ઘમની યો કા
મની કે આપહે; દેવીકે ઉદનવિ ન માનવી ન હોત શોધી મરે જાન મનહું સૌ
મનકાકી જાઈહે; કેસાદાસ સખ સુખ સાધનકી શોધી એસી માનવીકા હાવ ભાવ
ભારથી પઢાઈહે. ૯૩

અર્થ—સખી કહે છે કે હે ગોપાલ, આજ મેં ગોપીકા અનુપ રૂપવત દી-
ઠી. સૌના થકી તેવું તેજ અંધીક છે અને સઘલી મુગંધ થકી અંતર શરીરની મુ-
ગંધ અંધીક છે. અને હે ઘનશ્યામ! શોભા જે કોઈ કહેવાય છે તેણે દેહ ધરી છે?
કે ના, ઘમની વીજલી તેથી આવે છે કે નાના કોઈ દેવતાનોજ અવતાર છે કે ના કોઈ
દૈત્યની સ્ત્રી અવતરીછે, પણ માનવીની તો એવી ન હોય. જાણીએ માન પપ્પે બી-
જા જે હાવ ભાવતે જાણે સરસ્વતીએજ શીખળ્યા હોય કે દેશવરાય તમારા જે
સઘળાં સુખ સાધવાની એ સિદ્ધિ ન હોય એમ મારે જાણપણે હું જાણું છું. મેણ
જે કામ અને મેનકા જે રતિ તે થકી ઉપની છે. ૯૩

अथ विचित्र विश्वमा प्रौढा.

કુહો—અતિ વિચિત્ર વિશ્વમા સદા, પ્રોઢા પ્રગટ બખ્ખાન;

જાકી દિપતી દુતિકા, પિયહિ મિલાવે આન. ૯૪

અર્થ—અતિ વિચિત્ર વિશ્વમા પ્રોઢા તેને કહીએ કે જેને દુતી રૂપણી જે કા-
તી છે તે પિયુને આણીને મળવે એવી છે. ૯૪

રત્નગ વર્ણન.

સવૈયો—હું ગતિ મંદ મનોહર કેશવ આનંદ કંદ હિયે ઉમહેહૈ;લોહ વિલાસ-
 નિ કોમલ હાસનિ અંગ સુવાસનિ ગાઢે ગહેહૈ; ગંક બિલોકનિ અવલોક સુમારે
 દૈ નંદ ઉમાર રહેહૈ; અર્ધ તો કામકે ખાણ કહાવત કુલત કે વિધિ જૂલ કહેહૈ.
 ૯૪ અર્થ—સખી નાયક આગળ કહે છે કે હું કેશવ ગતિ કહેતાં ચાલ મંદ
 કહેતાં હરતીના સરખી હલવી છે, તે દીઠે થકે મનને હરી લે. આનંદ કંદ હૈયા-
 ને વિશે ઉદય પામે છે. સ્તન અને બ્રાહ્મ જે તમે જે તેના વિલાસ અનેક છે ને-
 હાર્ય કોમળ સુંદર છે. અંગને વિશે સુવાસ જે મુગંધ તે ગાઢો ફરી ગદ્યો છે.
 વાળે નેત્ર તે કઠોક્ષ તેણે કરી અવિલોકવું જે જોવું તે જાણીએ કામનાં ખાણ કહે
 વાય છે તેજ કુલનાં ખાણ જે લોક કહે છે તે જૂલે કહે છે. ૯૪.

અથ આક્રમિતા નાયકા.

કુહો—સૌ આક્રમિત નાયકા, પ્રોઢ કહે દે ચીત, મનસા વાચા કર્મણા, જે
 વશ ક્રીનો મીત. ૯૫ અર્થ—તેને આક્રમિત નાયકા પ્રોઢ કહીએ કે જોણે મ-
 નસા વાછા કર્મણા એ ભરતારને વશ ક્રીવો હોય. ૯૫

સવૈયો—તો હિત ગાઈ બજાવત નાચત વાર અનેક સિંગાર બનાચો, જી
 મે આનિદા આનિ બૌ છાંડ્યો રી તેસે તઉ ન ભચો મન ભાચો; ભાવ સોવું ફરિ
 વો ફરિ ભામિનિ ભાગ બડે બસકે પિય પાયો; કાન્હ ચો મુધે જી આહત નાંહિ
 સુઆહતહે અખ પાટ લગાચો. ૯૬ અર્થ—સખી નાયકાને કહે છે કે હું રાધે
 પ્રભુજી ગાય છે, બજાવેછે, નાચેછે, તે તારા હીતને કાન્હ અને અનેકવાર અંગાર
 બનાવેછે તેતને રાતે રીઝવવાને કાન્હ અને ખીજાને કોઈને મનમાં ધરતા નથી તોય
 તારા મનનું ગમતું કાંઈ થતું નથી. તારે કરવું હોય તે કરી લે. તારે ભાગ્ય માટું
 છે તે તારે વસ્ય થયાં, તોએ તું કાનને વાંછતી નથી તે શું, હવે પગે લગાડવા છે!
 ૯૬.

અથ લબ્ધાયતી પ્રૌઢા.

કુહો—સૌ લબ્ધાયતિ જાનિ હો, કેશવ પ્રગટ પ્રમાન; કોન કરે પ્રતિકુલ
 સખે, પ્રભુતા પ્રભુહિ સમાન. ૯૭ અર્થ—તે લબ્ધાયતી પ્રૌઢા કહીએ કે જે
 કોની જે આશીયાલ તે સઘળી મુકી અને પ્રભુ સમાન જણાવે ને તે નાયકની બ
 રાખરી કરે. ૯૭

અથ પિયુ પ્રિયા યુગ્મ વર્ણન.

સવૈયો—આજ બિરાજતહૈ કહીં સેવક શ્રી વૃપભાન કુમાર કનાકવાનિ વિરંચિ બહી

ક્રમ કામ રચી જ્યું વિચિત્ર વધુન ખનાઈઃ અંગ વિલોક વિલોક મધ સખ નારિ નિ
હારી નારિ નિવાઈ; મૂરતિવંત અંગાર સમીપિ સિંગાર કિચે જનુ સુંદરતાઈ. ૯૮
અર્થ—કેશવ કહે છે. શ્રી કાળજી અને રાધાજી બરાબર બિરાજે છે. વિરંચી, પ્રહ્લા-
ણી જે સરસ્વતિ તેના વ્યય ક્રમ રૂપ તથા ચતુરાઈ તેને કરતે જે વસ્તુ ખાંત્રી તે માં
હીથી શ્રી રાધાજીને ઘડ્યાં. તે શ્રી રાધાજીનું અંગ જોઈને ત્રિલોકમાં એવી કામ
ખીજી નારી નથી એવી દેખીને જોણે કોટ નમાવી નથી. પ્રહ્લાજીએ જાણીએ મુર્તિ
વંત પાસે સાક્ષાત સુંદર અંગાર સજીને બેઠી છે. ૯૮

અથ પ્રોઢા સાદર ધીરા કથ્યતે.

કુહો—આદર ઝી અનાદરહી, પ્રગટ કરે હિત હિય; આક્રાંતિ આપુ દુરાવહી,
પ્રોઢા ખીરા દોય. ૯૯ અર્થ—પ્રોઢાખીરા તેને કહીએ કે જે આદર કરે ને અનાદર
દર પ્રગટ દીસે અને ખીજી પોતાની પ્રકૃતિ ગુપ્ત રાખે એ જે જાહે પ્રોઢા ખીરા કહી-
એ. ૯૯

અથ પ્રોઢા સાદર ધીરા.

સવૈયો—આવત દેખિ લયે ઉઠિ આગે દે કેશવ આપુહી આસન દીનો;
આપુહી પાય પખારો ભલે જલ પાનિદો ભાજન લ્યામ નવીનો; ખીરિ ખનાઈજે
આગુ ધરે જખહી કર કૌમલ વીજનો લીનો; ખાંહ ગ્રહી હરિ એસિ કહયો હસિ
મેં તોઈતો અપરાધ ન કીનો. ૧૦૦

અર્થ—નાયક અપરાધ ભરવા આવે છે—આવતા દેખીને પોતે ઉઠીને આસન
દીધું. પછે પોતે ઉઠીને કાકોરના પગ પખાળ્યા. વલી જલ પાનનું પાત્ર નવું આણી
ને મુક્યુ. પાનની ખીડી ખનાવીને આગળ ધરી, વળી વાધુ નાખવાને વીજણો હા-
થમાં લીધો. તે વારે હરિએ ખાંહ ગ્રહીને એમ કીધું જે મેં તો અટલો અપરાધ
નથી કીધો. ૧૦૦

આક્રમિતી ગુપ્તા ધીરા.

સવૈયો—ચિત વા ચિંતવા એહ સોં એહ સોં હા ખુલાયતે બોલાર હોત
ત મૈને; સોહ એનેકનિ આવહિ અંક કરો રતિકી પ્રતિ રૈનકી રૈને; અવાઈતે આ-
હું બસામ ખરી જાનો આપહુ કેશવ આજહી જોને; માહનદે મન માહનિ સો કહો
ચહુ ઘોંસિ અમ સિમ કોને. ૧૦૧

અસ્યાર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે કંઈયે સારું જોઈ તારે જુએ. હ-
માવું તારે હસે, બોલાવીએ ત્યારે બોલ નહીતો માન ધરીને બેસે. અનેક સમ
ખાઉ તો સમીપે આવે. રતિ જે કીડા તે જોણે આજ નહીં કાલ કરીશું. દિન પ્ર-
ત્યે રોતાં કરે. કંઈયે રૂડી વસ્તુજ જગોને આપ્યા છે કહેતાં પ્રથમ સમાગમ છે

ઝમી માહનને માહ ઉપજવવાની ગતિ એ સખી તને કોણે શીખવી? ૧૦૧

અથ પ્રૌઢા ધીરા યથા.

સંવેયો—હિપુકે ઈતિ દેખિહુ દેખ્યો સખે હિત વાત સુચ્યો જ્યુ સુગી સખીહો; યહતો કછુ ઉર વહી સખી અર સૌહ કરો બકરો જ્યું તહીહો; સમુગ્રાઈ કહો સમુગ્રો હમ કેસખ જુઠિ સખે હમ સૌં જ્યુ કહીહો; માનું કિચો અપમાન કરોં તો હસો અખકે હસવેકિ રહીહો. ૧૦૨

અર્થ—એક સખે શ્રી રાધાજી બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી આવ્યા એટલે પર જોયું તે વારે પ્રભુજી કહે છે કે હીત કરીને સામું જીવો, આમ અમ સામુ જીવો. ત્યારે કહે ને તમારે હિત સધળું જોયું. એક અમારી વાત સાંભળો, તો કહે સંઘળી એ વાત સાંભળો છે. આતો વળી કાંઈ નવું છે? તો કહે સમ તો ત્યાં કીધા હશે. સુજને સમજાવી કહો તો કહે હું તો સમજી. સંઘી જીઠી તો કહે તેતો અમથું કીધી છે. તો કાંઈક તમે માન કરો તો કહે લગારક હસો તો કહે હવે હસવું રહ્યું. ૧૦૨

અથ પ્રૌઢા અધીરા યથા.

કુહો—પતિકો અતિ અપરાધ ગનિ, હિત ન કરે હિત આનિ; કહત અધીરા પ્રૌઢ તિહિ, કેસોદાસ બખાનિ. ૧૦૩ અર્થ—પતિનો અતિ અપરાધ જાણીને હિત ન કરે અને માન ન દે, હે કેશવદાસ તેને પ્રૌઢા પણ અધીરા પ્રૌઢા કહીએ. ૧૦૩

સંવેયો—હોં સુખ પાઈ સિખાઈ રહી સખિ સિખ નએ સિખતિહું સિખાઈ; મં બહુતે સમુગ્રાઈ દેખ્યો હે દેશવ કેસે કુટેવ ન જાઈ; દંડ દિચે વિનું સાધનહું સંગ છુટતી કચું ખલકી ખલતાઈ; દેખહુ દે મધુકી પુટ ટ્રાટિ મિટે ન ઘટે વિખકી વિખતાઈ. ૧૦૪ અર્થ—કુકરાણીનાં વચન સખા પ્રત્યે. શિખામણુ દેખને રહી છું પણ એ કાંઈ શીખે નહીં અને કાંઈ તારી શિખામણુ પણ લાગે નહીં અને મં ધણું સમજાવી જોયું પણ એ ને કશને તેવ પડી તે જાય નહીં તો ખજને કાંઈક ઘટતો દંડ દેવો ને દંડ દીધા પછે સાધુની સંગત ખવાઈ જાય નહીં. જેમ સખી, વીખને મધુના કોડ પટ દીજો તોય માંહીથી વીખનો ભાગ એક રતી પણ એકો થાય નહીં. ૧૦૪

અથ પ્રૌઢા ધીરાડુ ધીરા

કુહો—સુખ લુખી આતોં કહે, જીગં પિયુકી બૂખ; ધીરા ધીરા જાનિએ, જોસી ગીકી ભુખ. ૧૦૫ અર્થ—તેને પ્રૌઢા ધીરાધીરા કહીએ કે ને માટે લુખી લુખી વાતો કરે પણ મનમાં કાંઈક પિયુની બૂખ હોય. અંતકરણ ધ્રુમળ;

સવૈયો—હે મન મળે' બાજી લો કષ્ટ આપ છાંડત બોલવો બોલવું સોહૈ; કેશવ હર નીસે રસ રાસ રચ્યો રસ વાદ સખે સખ સોહૈ; દેખવું ધો ધક વાર સંધ્યે
અન આરસિ લોઅન આરસ સોહૈ; આણુ જીએ સુધ સાજ શું આજ સો ભુલી
ગઈ પિય કાલહીકી સોહૈ ૧૦૬ અર્થ—નાયકા નાયક પ્રત્યે કહે છે. જ્યાં લગે
કાંઈ મનમાં મેલા છે ત્યાંલગે બોલવું છાંડ્યું. બોલું તો સમ છે. હૈ! કેશવ, ખીલ
સંગાથે રાસ રચ્યા છોઅને અમ સંગાથે રસ વાદ રચ્યા છો. એકવાર સંય સુકી
આરસી લઈને આજસે ને હબગરે ભર્યા લોઅનને તો જીવો કે વળી આજ
એવા સાંજે શું આંખ્યા. શું હે પિય કાલના સમ વિસરી ગયા. ૧૦૬

इति स्वाकिया भेद अथ परकिया भेद.

કુહો—સખેતે પર પરસિધ જગત્તાકિ પિયા જ્યું હોય; પરકીયા તાકે કહે, પર
મ પુરાને સોય. ૧૦૭ અર્થ— સર્વ થકો પર કહેતાં અલગો ને જગતમાં
પ્રસિધ તેને ને વહાણી તેને પરકીયા કહિયે, પરકીયા તે પર પુરૂષને બને તેને
પરકીયા કહીએ. ૧૦૭

अथ परकिया भेद.

કુહો—પરકીયા દે ભાતિ પુતિ, ઉઠા એાર અનૂદ; જીહિ દેએ સુનિ
હોત વસિ, સંતત મૂઠ અનૂદ. ૧૦૮ અર્થ—પરકીયા એ ભાતની છે. એક
ઉઠા અને ખીજ અનૂદ. ને દીઠે સાંભળે, સર્વ વચ યાય. કેશવ કહે છે ને અ-
નૂદ ને ડાહી તે પણ મૂઠ થઈ જાય. ૧૦૮

अथ उदा अनुदा भेद.

કુહો—ગઠ હોય વિવાહતા, અવિવાહતા અનૂદ; તિનકો કહોં વિલાસ સખ,
કેશવ મૂઠ અનૂદ. ૧૦૯ અર્થ—પરણી હોય તે ઉઠા અને કુંવારી હોય તે અ-
નુદા તેનો વિલાસ કેશવ કહે છે. મૂઠ અને અનુદ કહેતાં પ્રજ્ઞને પ્રકાશ. ૧૦૯

अथ उदा लक्षण.

સવૈયો—અઠિ સખીનકિ સોભે સખાં સખહી કષ સેનનિ માંકી વસે; યહ
ખૂઝત ખાત ખડાઈ કહે મનહી મન કેશવદાસ હસે; એલતિહ મન દો હવ પિયકે
ચિત એલાવતિ થોં વિલસે; જને નહીં દગ દોરી કપે કાત દે હરિ આંજનિ વે-
નિકસે. ૧૧૦ અર્થ—એક સખે સખીની સખા બેઠી છે. તે સર્વના નેત્ર માંહી
હકારણી વસે છે. સધળાને રૂડી વાતો પૂછે છે અને કરી કહે છે તે સાંભળીને
કેશવદાસ મનના મનમાં હસે છે. અહિયાં સખી સંધ્યાતે કાંઈ એલે છે રમે છે, કાંઈ
ના નેત્ર જાણે હરિના યુગને ધાઈ ધાઈને જીએ. ૧૧૦

અથ અનુદા યથા.

સૂચેયો—ખેડિ સખી વૃજનારિન મેં ખનિ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સુભાગી; ખેલતહે સખિ ચોપર ચાર ભાઈ તિહિ ખેલ ખરી અનુરાગી; તે પિછુ કેશવ ખેલ ઉઠે સુનકે ચિત્ત ચાતુરિ આતુરિ જાગી; જાનિ ન કાહુ કખે હરિકે સુર મારહી કે શર હો દ્રગ લાગી. ૧૧૧ અર્થ—એક સખે વૃષભાનકુમારી જેમોઝા ભાગ્ય વાળી શ્રી રાધાજી વૃજનારીની મંડળીમાં તે ખગીને ખેડી હતી. ને સખી સંગાયે મનોહર જે ચોપાટ તેણે રમતી હતી ને ખેલમાં ખરી આશકત થઈ ગઈ છે એ સખે પછવાડેથી શ્રી કાકોરજી ખેલી ઉઠ્યા તે સાંભળીને ચિત્તમાંની ચતુરાઈની ચ તુરતા કહેતાં ઉઠવાને ઉતાવળી થઈ દ્રષ્ટી વ્રતી ચાલી નહી.

ફુહો—જગ નાયકકી નાયકા ખરની કેસોદાસ; તિન કે દરસ નિરસ કહેાં, સુની પ્રજ્ઞ પ્રકાશ. ૧૧૨ અર્થ—જગ નાયક જે શ્રી કમ તેની જે નાયકા તે શ્રી કેશવદાસે વર્ણવી, તેનાં જે દર્શન તે એક પ્રજ્ઞ ખીજે પ્રકાશ તે કહેયો. ૧૧૨ ઇતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમારશ્રી શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં સ્વ-ક્રીયા પરક્રીયા વર્ણન નામની તૃતિય પ્રભાવ.

ચતુર્થ પ્રભાવ.

ફુહો—એ દૈ દરસન દરસ હે, હોઈ સકામ શરીર; દરશન ચ્યાર પ્રકારકો, ખરનતહે કવિ બીર. ૧ અર્થ એ જે દર્શન દોઢે થકે સકામ શરીર થાય તે ચાર પ્રકારનાં છે. તેને બીર કવીચર નીચે મુજબ કહે છે.

ફુહો—એક બધું પ્રગટ દેખિએ, ફૂળે દરશન ચિત્ત; ત્રિજે સુપનહિ દેખિએ, ચાચો અવણહિ મિત ૨ અર્થ—એક તો સાક્ષાત દેખીએ તે, ખીજું ચિત્રામણ માં દેખીએ તે, ત્રીજું સ્વપ્નમાં દેખીએ તે ને ચોથું કાને સાંભળીએ તે દર્શન; એ ચાર ભેદ દર્શનના કહેયા.

અથ इदं साक्षात् दर्शन.

ફુહો—નિંદ જૂખ ફૂતિ દેહકી, ગઈ સુની તિહિ જાઈ; કો જાને દૈ હે કહાં, કેશવ દેખે તાહિ. ૩ અર્થ—જેના ગુણ થકે નિંદ્રા ગઈ, જૂખ ગઈ, રસ ગયો ને દેહની કાંતી ગઈ. કેશવદાસ કહે છે કે તે દેહને દીક્ષા પછી શું થાય. ૩

અથ स्वामीजीको साक्षात् दर्शन प्रच्छन्नं.

ચંદ્ર કુળા ઇંદ્ર—કેશવ શ્રી વૃષભાન કુમારિ સિંગારે રસહી સખે સરસે; સુવિલાસ

ચિતે હરિ નાયક ત્યાં રતિ નાયક સાયકરચે વરસે; કાપહુ મુખ દેખત દર્પન લો ઉપમા મુખમે મુખમા પરસે; આનંદ કંદ સંપુરત ચંદ દુરો રવિ મંડલમે દરસે. ૪

અર્થ—કેશવ કૃતીશ્વર કહે છે કે રાધાજીએ સધળા સરસ ને શ્રંગાર તેણે શ્રંગારીત થયાં તે વારે રતિના નાયક ને કામ તેણે આપુર થયાં અને દર્પણ લેધને પોતાનું મુખ જોવા માંડ્યું. એ મુખની ઉપમા જોધને મહા મુખ પામતા હવા. જાણે એ આનંદનું કંદ એવાં ને ચંદ તે રવિ મંડલમાં છુપ્યો હોય એવો દીસતો હોય શું? ૪

શ્રી સ્વમિનીજી કૌસ્વા સાક્ષાત પ્રકાશ દર્શન.

સવૈયો—પહિલે તજિ આરસ આરશિ દેખિ ધરીક મસે ધનસાર હિલે; કનિ પોછ ગુલાલનિ લોચ કુલેલ અંગોછમે આછે અંગુછ નિકે; કેસવ ભેદ જખી-દિસોમાં જઈ તેપર આંખમે અંજનું છે; ખહુરો દુરિ દેખિ જી દેખિયું લાજતો લોચન લાગિ યહે. ૫ અર્થ—શ્રી રાધાજી આલસ તજીને આરશી કહેતાં અરિસો જોયો, પછી ધડી એક લગે ધનસાર ને કપુર તે ધર્યો ને પછે ગુલાબનું પાણી હતું તે લોહું, પછે કુલેલનું મદન હતું તે આઠે અંગુઠે કરીને લુહો નાખ્યું. કેશવ કહે છે કે ભેદ ને દસ્તુરી અને જખાદ તે પણ અંગે ચોપડ્યું અને વળી નેત્રમાં અંજન કર્યું. પછે સખી કહેછે એ હરિ ઉભા રહેજો. સખી, લાજ તો નેત્રમાંજ લાગી છે. ૫

અથ શ્રીજીકૌ સાક્ષાત પ્રચ્છન.

દર્શન કથ્યતે વિજય છંદની ચાલ છે.

સવૈયો—ભાલ ગુહી ગુન લાળ લટ લપટી લપટી લર જાતનકી મુખ દેની; વાહિ વિલો લોકનિ આરસિ લેકર આરસે અતિ સારસનૈનિ; કેશવ કાન્હ કુરે દરશી પરશી ઉપમા મતિ અતિ પેની; સૂરજ મંડલમે શશિ મંડલ મધ્ય ધરી મન નાહિ ત્રિવેની ૬ અર્થ—રાધાજી મંગાર કરીને ઉભાં છે. શીશ થકી લટ છુટી છે. તે રાતે દોરે યુથી છે. દ્રાટમાં જાતીની માળા છે. તે સાથે સેર લપટાણી છે. તે મહા મુખને આપે એવી છે. તે જોવાને કાલે આજસ તજીને સારસનાયની ને રાધા તે અરીસો લેધને જીવે છે. કેશવ કહે છે કે શ્રી પ્રભુ વેગલા ઉભા રહ્યા થકા જીવે તે મહા તિક્ષણ મનમાં ઉપમા ઉપજે છે તે જાણે એ સુર્ય મંડળ મધ્યે ચંદ માનું બીજ દીસે છે. તેમાં જાણે ત્રિવેણી તે ગંગાજી, જમુનાજી ને સરસ્વતિ માંહે ધરીછે. જાતીની માળા તેતો ગંગા અને માધાની લટ તે જમુનાજી અને રાતે દોરડે ને યુથી છે તે સરસ્વતિજી છે. ૬

સવૈયો—એક તો હર દુલ્લેહિ જોરજ અનુપ મનોહર હાર મહારી; સખિ
 વત ચલે તરની નિહુકો પર નેનકિ દેશવ વાત કહારી; હિતસો હિત શીકશી
 આવતહે પરિ કોં લગિ હોડિ રિ કૌતુક હારી; અચલુ દે નંદલાલ વિલોકિ તરીદહ
 ધિ નૌખિ વિલોચનિ હારી. ૭ અર્થ—સખી શ્રી રાધાજીને કહેછે કે એ-
 સમાને વિશે શૈલ શ્રંગાર કરીને દધિ મંથન કરે છે તેને હર ઉપરથી લુગડું ખરી
 ગયું છે ને મહા સુંદર સ્તન બાંધ્યાં દીસે છે તે થકી તરણી જે સ્ત્રી તેની છાતી
 પર મુકતાફલની માળા પહેરી છે તેતો મનોહર દીસે છે. તે દીઠે થકે સ્ત્રીનું પણ
 ચિત્ત ચળે તો તરણુ જે પુરુષ તેનું મન કેમ ન ચળે? નિચે ચળેજ. તે હિત માટે
 તને હૈયાના હિતની વાત કહેવાય છે. ને હું કેઈ વારની કૌતુક જોઉં છું. શણકટ વાલી
 એ નંદલાલ કેમ વારના હોમા જીવે છે. તુંતો અલૌકીક વલૌવણુહારી છે એવી
 દીસે છે ૭

સવૈયો—લોચન એ ચલિ એ ધંતરે મનકી મતિ અણપિ નેહ નહીં હૈં; આ
 નનિ આય ગઈ શ્રમસી કર રૌમ જોડે હર પંક ગહીહૈં; તાણે કહા કહિએ કહિ કે-
 શવ લાજ સમુદ્રમે જુઝિ રહીહે; ચિત્તહિમે હરિ મિત્તહિ દેખતુ યુંસહુ ચીજનું બાં-
 હિ ગહીહે. ૮ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને શ્રી પરમેશ્વરના
 સ્વરૂપનું ચિત્રામણુ દેખાડે છે તે જોઈને નેત્ર પરાં ક્રીષ્ણાં ને કુંધટો કાઢાડ્યો. અ-
 છાપિ ગનની પ્રતિ કહેતાં પ્રીતિ તેતો એની એને વિશે બાંધી છે. પણ તોય પ્રથમ
 મેલાપનું લક્ષણ છે. મૂખ ઉપર પરશેવાના કણ આવી ગયા છે. અને શરીર સરવે
 રામાંચીત થયું છે. હૈયું ધ્રુજવા માંડ્યું છે. દેશવ કવિ કહે છે હે મહારાજ ત-
 ને શું કહીએ? જે લાજ તો સમુદ્રમાં જુડી રહી છે. ચિત્ર માંહી હરિ મિત્રને દે-
 ખીને સંપ્રાપ્ત પામી જાણીતા સાક્ષાત શું બાંધી બાલી છે? ૮

કવિત—કૌશલસ નેહ વાઠી દીપક સંજોય કૈસે જોતીહીં કૌં બ્યાન તેજ તમહી
 નસાઈહે; અખનિકે બાંધે અન્ન કાહુકી જુઝાંની જુખ, પાનીકી કહાની રાની બ્યાસ
 કંઠુ જુઝાઈહે; એરી મેરી ઈંદુ મુખી ઈંદીવરનની લીએ, ઈંદરા મંદિરમે સંપતી
 સિધાઈહે; અસે દિન અસે હીંગ વાધતી ગવારી કહા ચિત્ર દેએ મિત્ર મિલે ટ્રા
 ન જુખ પાઈહે. ૯ અર્થ—અહીયાં કેશવદાસ કહેછે જે એક સમાને વિશે શ્રી
 રાધાજી સખી પ્રત્યે કહે છે. નેહ જે તેજ અને દસા જે વાઠી જે દીપકનું કોડીયું
 તે એ સધળા સંજોગ સામઠા ક્રીષ્ણા. પણ જોતી પ્રગટ ક્રીષ્ણી નથી અને જ્યોતીનું
 દ્યાન બેઠાં બેઠાં ધરીયે તો પણ કાંઈ અંધકાર ટલે? અને રૂંડું સુંદર અન તે લેઈ-
 ને આંખે બાંધીયે તોય પણ તેની જૂખ શું જાય? અને પાણીની કહાણી કરીએ

તેણે શું કાંઈ તરસ છાપે? અને મારી ઇંદુ મુખી ને ચંદ્ર મુખીને કમલ નયણી
 ઇંદીસ ને લક્ષ્મી તેનું સ્વરૂપ ધરમાં ચીત્રો ચોડીએ તથા શું લક્ષ્મી પામીએ?
 અરેરે ગમાર એવા દહાડા એમ નિર્ગમેછે. ચિત્રામણમાં દીઠે મિત્રને માળ્યાનું સુખ
 પામીએ? ૯

કવિત—રૂઠી વાકું તુઠી વાકાં મુદ્ કયાવે મુખ વાકાં વિલોકવેકો ભેદ કષ્ટ કહ્યો
 નાપરવુંહે; કેસોદાસ બોલે ખીની બોલ નીકે સુંને ખીનુ હીલતુ મીલતું વીનું ચોહી
 કયું સરવુંહે; કયોં લગી આલોનો રૂપ પાય પાય રાખ્યો નૈન, નિર દેખે મીન દેસે
 ધીરજ ધરવુંહે; ચિત્રની બિચિત્રની ચિત્રની કેહી ચિત્ત જી મન ચિત્ત કેહી દેખે ચિ
 ત્ત ચોંચુનો જરવુંહે ૧૦ અર્થ—એક સમે પ્રભુજીએ શ્રી રાધાનું ચિત્રામણ
 દીઠું તે વારે કાંઈર કહે છે કે હે સખી એમાં એટલા ભેદ દીસતા નથી. તે કિયા
 એક રીસાવું, ખીજી પ્રસંન થાવું ત્રોજી મંદહાસ્ય, ચોથુ કયાસે જોવું. એનોજ
 કાંઈ ભેદ છે તે કાંઈ કહયા જાય નહી. કેશવદાસ કહે છે કે બોલયા વિના બોલીએ
 ને સાંભળ્યા વિના માળ્યા વિના અમારે કેમ ચાલે? ક્યાં લગે અબોલું રૂપ પીપી
 ને નેત્રે રાખ્યું. પાણી દિઠે મીન ને માંછડું તે અળગું રહી કેમ શકે? ધીરજ પણ
 પાણી દીઠે માંછલાને કેમ રહે? ચિત્રણી ને રાધાજી તે સાક્ષાત સારી પેઠે જીવે તે વારે
 સુખ પામીએ પણ ચિત્રામણ દીઠે ચિત્ત ચોગણું દુખ પામે છે. ૧૦

સંવૈયો—અંતરીઠ ગછનીજ છીની સુલછનીની આછી આછી અછનીની છખી
 છમનીયહે; પન્નગી નગી કુમારી કીન્નરી નહી સુનારી આસુરી સુરોનિહારી હારી ન
 મનીયહે; ભોગનકા ભાંમિનીયાં દેહ ધરી દામની જ્યો કામ કીમી કામિની જ્યો મહા
 કામનીયહે; ચિત્રહુમ ચીત્તહી ચુરાઈ લેત કેસોરાઈ રામકીસી રમની રમા તે રમનીયહે.
 ૧૧ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને રાધાજીનું સ્વરૂપ લખી દેખાડયું તેનું પ્રભુ
 વખાણ કરે છે કે અંતરિક્ષ ચાલે એવી જાણે જાણીતો ન હોય? સુંદર આંખ છે
 જેને એવી છખી મહાછમની કહેતાં ક્ષમાવંત છે. કીન્નરી કહેતાં ગંધર્વની સ્ત્રી, ન-
 ગી કહેતાં પર્વતની પુત્રી, આસુરી કહેતાં અસુરની કન્યા, સુરી કહેતાં દેવતાની ક-
 ન્યા, એટલી ને સ્ત્રીઆ તે તેને જોઇને હાર પામીછે. ભોગ નર્ક ભામની કહેતાં સા-
 ક્ષાત ને ભોગની ને સ્ત્રી તેજ ન હોય જાણે? અથવા શું વીજળી દેહ ધારી થઇને
 આવી છે? કે કામની ને સ્ત્રી રતિ છે તેવીજ સુંદર છે શું ચિત્રામણ જોએ
 થકે ચિત્તને ચોરી લેછે માટે રામની રમની કહેતાં શું શીતાજી છે? કારણ રમા ને
 લક્ષ્મી તે થકી સુંદર છે. ૧૧

કહ્યો—કેશવ દર્શન સુપતકો, સદાઈ દુરવેાધ હોય; કળહુ પ્રગટ ન જાનિયે,

પહ જાને સખ શ્રાવ. ૧૨ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સ્વપ્નનું જે દર્શન તે સદાય સુખ હોય કહીએ પ્રતક્ષ હોય નહીં તે તો સર્વ જાણે છે. ૧૨

સવૈયો—આપુર જ્યોં ઉદિ દોરિ ચલી જન આપુર જ્યોં ગહિયેસો ગહીતયોં; કહોં મરી રાંતિ કહા ભય તોં કહ જુઝત કેશવ જુઝિય જ્યોં; ડીકિ લગી કીધું પ્રેત લાગ્યો ઉર પ્રીતમ સાહિ ડરીજ્યોં; આનનિ સિકર શી કહિયે અધ સોવત તે અધુલાઈ ઉકીકયો. ૧૩ અર્થ—આપુર થઈને ઉઠીને દોડી તે વારે સખીએ ઉઠીને તેને ઝાલીને કહે છે કે કહે મારી રાણી તને એમ શું થયું જે તું ઉઠીને અણુભાંડી સનેપાતની પેડે દોડી તે શું? કેશવ કહેછે કે સખી એ પુછ્યું કે કોઈની દ્રષ્ટી લાગી, કે કોઈ પ્રેત વળગ્યો, કે પ્રીતમે ઝાડી તે થકી ખી નહીં? આનન જે મુખ છે તે પર પરશવાના કણ આવી રહ્યા છે અને હૈયું થડક થડક થઈ રહ્યું છે. હે સખી એમ સજ્જનએ સુતા થકી આકળી થઈને તું દોડી તે શું થયું? ૧૩

કવિત—પદ નખ પદવીઝે પાવે પદ ઈપદીત એકો વીસો ઉરવશી ઉરમે ન આનવી; લોમ સો પુ લોમ જાની તિલ સોની લોત માની મનહુ સમાન મન મેનકા ન માનવી; જાનીયે ન કોન જાતી અપકી જગાયે જાત જીવન તો જાનીહો જો ન હિ પેહિઆનવી; વાત કશી વાની મહા ભાઉ સો ભવાની મહી કેસોરાય રતિ મો રજીક જોની જાનવી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વીથે પ્રમુજી સુતા હતા તે વારે સ્વપ્નને વિશે કોઈ એક નાયકાએ આવીને જગાડ્યાં. તે નાયકાના વખાણ કરે છે. તે કહે જે એવી સ્ત્રી તો અમે કોઈ દીઠી નહીં. દુષ્ટી તો એના પગના નખની બરાબરી ન કરે અને ઉર્વશી તો એક વસો ઉરમાં આણીએ નહીં. પુલોમ ઈંદ્રાણી તે તો એના લોમ સરીખી નહીં. તીલોતમા તિલમાત્ર એની બરાબરી ન કરે અને મેનકા જે અપસરા તે એના મેલ સમાન ન આવે. અને હું જાણતો નથી જે એ કોણ જાતી છે. મને હૃદયડાં જગાડીને જાય છે અને જો એને આજખુ. તો જીવ જતો ખયે અને વાત કરે તો જાણે એ સરસ્વતિ બોલે અને હાવ ભાવતો જાણે એનો ભવાની સરીખાછે. કેશવદાસ કહે છે કે કામની સ્ત્રી રતિ જે છે તે એની આગળ એક રતિ જેવી દીસે છે ૧૪

સવૈયો—સોંહ દિવાઈ દિવાઈ સખી ધક વારકિ કાનનિ આનિ વશાચે; જાને કે કેશવ કાનનિ તે કિત દૈ કમ નેનની માઝોં સિધાચે; લાજકે સાજ ધરાઈ રહે સખ નેન તિલે મનહીરા મિલાચે; કેસિ કરે અખ કયાં નિકસે જયું હરેહિ હરેહિયમે હરિ આ-ચે. ૧૫ અર્થ—રાધાજી સખીની આગળ કહે છે કે તે સમ દષ્ટ દેઈને હરિને

એક વાર કાન રૂપી ખારણે આણીને ખેસાડો, કેશવ કહે છે કે કુણુ જાણે કાન-
માંથી કેમ વાટે દુધ વેળાએ આંખમાં આવીને ખેડા, લાજને લીધે જ્યાં ત્યાં
રહ્યાં, આંખે લેખને મનને મેળવ્યા, હવે કેમ કરું અને કેમ નીકળે? હજારે હજારે
હરિ હૈયામાં આવ્યા ૧૫

અથશ્રી સ્વામીનીજીકો પ્રકાશ દર્શન.

કવિત—કયાં લૌ પીહૌ કાન રસ રૂપકી બુઝૈહૈ પાસ કેસૌદાસ કેસે નેના હૌ
ય ભરી પીજીએ; પીરકી સૌ મેરી ખીર ખાવરીહે વારે આન નેકુ કહી હસી હૌ
ખલાઈ તેરે લીજીએ; વરસ કમાઝી યહ વેસ અલખેલી વીતે દેહૌ સુખ સખીન કો
અખહી નદી જીએ; એરી લડ ખાવરી અહીર એસૌ બુઝો તોય નાહી સૌ સનેહુ
કીજૈ નાહ સૌ ન કીજીએ. ૧૬ અર્થ— સખી શ્રી રાધાજીને કહે છે કે હવે
કયાં લગણુ તમે કાનનો રસ પીશો? કાંઈ કાનથી રૂપની તરસ ભાગે? કેશ
વ કહેછે કે કાંઈક તો આંખગાં ઉઘાડીને જીએ મારા ભાઈના સમતું તો મારી
ખેનછે. લગારેક હશીને હા પાડે તો તારી ખલા લઈ અને એક વરસેક માંહી ખા
વ્યા અવરથા જશે. તેવાર પછી સખીને સુખ દેશો તો હવડાંજ કાં દેતાં નથી? અ
રે રાંડ પેલી આહીરી તું સમજે છે, જેની સાથે નેહ કરીએ તેની સાથે રાંડ
ન કરીએ. ૧૬

અથ શ્રીજીકો પ્રહ્લ્લજ શૃવણ દર્શન.

સવૈથો—લંધતુહૈ લોક લોક લીક ન ઉલંધી જાતી, સખહી તુ સમજાવૈ તો-
હિ સમજાવૈકો, છો જન કહત તનકો ન છુટૈ લાજ ધન મીત રાખે દોઢી દોઢીદ
કહાવૈકો; સોઅધ સંદ્રાય પૂર્વ પછીમ પંથ, કેસોવદાસ એક કાલ એકૈ જન ધા
વૈકો; દુઃખ દૂરીદુરા દૂરી હુતૈ મેરે મન જશી સુનીતૈસી તોહી આંખિનિ દિખા-
વૈકો. ૧૭

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી તે સખીને પ્રત્યે કહે છે કે હું સખી મનુષ્ય
જે છે તે પર્વત પણ બલંગે છે પણ મર્યાદાની ખીક તો બલંધાતી નથી. તું તો
સમજે છે. તને કોણુ સમજાવે? અને મનુષ્ય લાજ મુકવા કરે તો પણ થોડી
મુદ્રાતી નથી અને સખી ધન ને મિત્રાધ એ બે વાંતા રાખીએ તેમાં કાંઈ લાભ
કરીએ તો મિત્રાઈ ન રહે. મિત્રાઈ રાખીએ તો લાભ મુકાએ. જો પ્રીતી કરીએ
તો સંદ્રાય મુકાએ કારણ એ બે વાંતા સાથે હાય નહી તે કેની પેઠે કે જમ
વિદેસે પૂર્વ પછીમ કામછે તો એક વેળાએ કાંઈ બે દિસાએ ખતી શરૂ નહી. ૧૭

અથ કશ્વકો પ્રકાશ શ્વન દર્શન.

કવિત—નિપટ હરિ પ્રેમકો પ્રગટ હરવા બાશે વિશ્વ વિશે વશીકર કેસે ઉર આનિયે;
કામકો પ્રહરખન કામનાકો બરખન કાહનકો સંદરશન સખ જગ જાનીયે;
કિયો દેસોદાસ સમ જોહની કો બુશન હો, કિયો પ્રજા બાલનકો દુષન બખાનિયે;
મુનતહું બુદ્ધ્યો ધામ વનવન હોલે યામ રાધે તરે નામ કિ ઉચાટ મંત્ર માનિયે. ૧૮
અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે, તારે નામ કેવું છે તો કે નિપટ નામ કપટને
હરવા વાળું, પ્રેમને પ્રગટ કરનાર અને વિશ્વમાં જે સાંભળે તેને વશ કરનાર છે.
એવું નામ તે હાયામાં શી રીતે આણીએ. વળી કામને પ્રહરન કરનાર અને ધ-
રજાનો વરસાદ વરસાવનાર જે કાહ તેને આકર્ષણ કરે એવું છે તે બધું જગ
ત જાણે છે. કે કેશવદાસ કહે છે કે પૃથ્વી ની જોહનીનું બુધણ હોય અથવા
જાણે પ્રજાવાળાનું દુષણ હોય એવી રીતે એને વખાણીએ. તારે નામ સાંભળીનેજ
ધર મુક્તીને શામ જે શ્રી કૃણ તે વનવન પ્રત્યે હોલતા ફરેછે. હે રાધા, તારે નામ
તો કોઇ ઉચાટણજ મંત્ર છે એમ અમે માનીએ છીએ.

કુહો—દરસન રસ રમનીયકે, કહે પરમ રમનીય; પ્રગટિત પ્રેમ પ્રભાવ અ-
ખ, કહો કહુંક મનીય. ૧૯ અર્થ—રમણ જે નાયકને રમણી જે નાયકા તે-
ના જે દર્શન તે મનોહર તે કહ્યાં. હવે પ્રગટ પ્રેમ પ્રભાવ કહું તે
સાંભળજે. ૧૯

ધનિશ્રી મન્મ મહારાજ કુમારશ્રી ઇન્દ્રજીત વિરચીતાયાં શ્રી રસિક પ્રિયાયાં દર્શન

અર્ચુનકો તસ્ય નામસ્ય અતુર્ય પ્રભાવ સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૫ મો.

અથશ્રી નાયક નાયકા તસ્ય ચેષ્ટા વર્ણન.

કુહો—તિનકે ચિતકી જાનિ સખિ, પિયું શું કહેન જાઈ; કહે પ્રિયા સો પ્રીતિમે,
આપુન તે અકુલાઈ. ૧ અર્થ—તેના ચિત્તની સખી હોય પ્રણ તે પિયનાંકને જ
ધને સંભળાવે અને પિયુ વળતું સખીને જાઈને કહે ને તે પોતાના મનમાં અક-
ળાવ. ૧

સવૈયો—કાલીકી ગાલી તો આજહુ લૈન સંભારત દેશવ કેસેહું દહે; સીરી
દે જાનિ ઉડે કપહું જરી જી રહો કી રહી રચિ રે હે; કોરિ વિચાર વિચાર તિહી

ઉપચાર નિકે વરસે સખિ મેહૈ; કાન ખુરૌ જન માંનો તિહારિ વિલોકનિમૈ વરિ વિશ વસેહૈ. ૨ અર્થ—ઠાકાર પ્રત્યે સખી કહે છે કે તમે હે મહારાજ કાલે ને જોઈ ગયા તે પછી ગ્વાલની પડી છે, આજ સુધી હજી શરીરને સંભાળતી નથી, કહેતાં શરીરની સુધ્ધિ નથી. ઘડીકને વિષે ટાડી હીમ થાય છે, ઘડીકમાં જીવ ખાખ્યો કરે ને ઉઠે. રચો રહી છે. ઢોઢી ઢોઢી હું વિચાર કર છું. અને સખી સધળા ઉપરના મોહ વરસાવે છે અમલે કરે છે તો હે મહારાજ કહ્યા માટે દુખ માં નશો માં. તમારી નજરમાં વીણ વસા વિષ વસે છે. ૨

અથ શ્રીજીકો વચન પ્રિયાકી સર્વોશું.

કવિત—ખ્યાસ દૂ રહી ઉદાશ ભાગી ભુખ ગર્હ ત્રાસ, કેસોદાસ નીંદહુકી નીંદા નીત ઠગીહૈ; મતિકૌ મતો ન લેઈ વિદ્યાકી વિદાઈ દેઈ સોભા સુકી સેઈ રેઈ સખ સુખ દાની હૈ; વિષસે લગત ગિત કે લીકાન પરતીત પ્રીતિ ઉર પાહુનીની પચી પહિયાન હૈ; તો વીનું કહે કૌ ગાથ બીરતાં ન વાંકે સાથ મોહીકું મિલાવે હાથ લાજ કે વિકાસીહૈ. ૩ અર્થ.—હે સખી મારી અવસ્થા કહું તે સંભળ. ખ્યાસ ને તરસ તે તો ઉદાશ થઈ રહી છે, અને ભુખતા ભાગી રહી છે અને ખીકતા નાશી ગર્હ છે અને કેશવ કહે છે ને નિદ્રાનીતા દહાડી નિંદા કામી છે અને મતિ તો કાંઈ રહી નથી. અને વિદ્યાને તો વિદાય કામી છે, તે વીસરી ગર્હ. શોભા તે સુકાઈ ગર્હ અને સીંચુપતા સેવતાં સેવતાં રીસાવે છે અને ગાન તો વિષ સરીખું લાગે છે ને કીડાની તો પ્રતીત આવતી નથી અને પ્રીતિ તો પુરાણી થઈ છે, અને પીછાન ને આજખાણુ તે તો હારી રહ્યું છે. તું વિના ગાથા કહીને કોણુ સમજાવે અને કાંઈ તેની બીરજ હાથ નથી, તે તો લાજને હાથે વેચાણી છે તો તે અમને કોણુ મળવે. ૩

કુહો—પિયુ શ્યું પ્રગટ ન પ્રીતિ કહિ, જનહી કરહિ ઉપાય; તે સખ કેસોદાસ અખ, વરનું સખહિ સુનાય. ૪ અર્થ—જે વારે પિયુની દૃષ્ટી અજગી હોય તે વારે નિશંક થકી ઠાકાર સામું જીવે અને જે વારે ઠાકાર સામું જીવે તે વારે અસખીને આલીંગન કરે. ૫

કુહો—જખ ચિંતવે પિયુઅન તિહિ, તખ ચિંતવે નિશંક; જનિ વિલોકત આપ ત્યું; અલિહી લગાવે અંક. ૨ પિયુને દેખીને નેટલા ઉપાય કરે તેટલા સર્વ કેશવ કહે છે કહી દેખાડું. ૨

કુહો—કખહુ શ્રુતી કંક કરે, આરસ સૌ અંકાઈ; કેશવદા સ વિલાસ સૌ,

વાર વાર જંભાઈ. ૬ અર્થ—ફેઈ વારે કાન ખંજીવાલે, આજસ મરડે, કેશવ કહે છે વિનાસ ને રતિ તેશ્યું હોય તે વારે વારે બગાસાં ખાય. ૬

ફહો—જુઠેલી હસ હસ ઉઠે; કહે સખીશ્યું ખાત; એસે મિસહી મિસ ત્રિયાં, પિયહિ દિખાવે ગાત. ૭ અર્થ—અને જુઠે જુઠે હાસ્યે હશીને ઉઠે, વળી સખીશ્યું વાત કરીને ઉઠે, હશીને ઉઠે એવે એવે મિયે કરીને પ્રિયા પિયુને પોતાનું શરીર દેખાડે. ૭

ફહો—બોહી પ્રિયા નકી પ્રતી, પ્રગટ ઉ અપની પ્રીતિ; સોં પ્રહન પ્રકાશ કરિ, બુદ્ધિબલ કરત સુમિત. ૮ અર્થ—એણી પેરે નાયક નાયકાં પોતાની બુદ્ધિ પ્રતિ પ્રગટ કરે તે પ્રહને તે પ્રકાશ કરીને પોતાની બુદ્ધિએ કરીને મિત્રને દેખાડે છે. ૮

અથ સ્વામીજીની પ્રહન ચેષ્ટા તસ્ય.

કવિત—ચોરી ચોરી ચિત ચીતવતી મુહ મૌરી કહે કાયકું હસત હીચે હરસ બહાયૌહે; કેસોરાય કીસૌ તું જંભાતી કહા બાર બાર બીરી ખાહ મેરી વીર આરસં જ્યું આયૌ હે; અંડ સો અંડાહ અતિ અંચર ઉડાતી ઉર ધર ઉધરી જત ગાંત છખી ઘયૌ હે; કુલી કુલી ભેટતી રહીતી ઉર ઝૂલી ઝૂલી બુલી બુલી કહેત કધુ તેં આજ આયૌહે. ૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે, વારે વારે દ્રેષ્ટ ચોરી ચોરીને મુખ માડી માડીને શું જુવેછે? અને વારે વારે હસે છે તે શું કે કાંઈ હૈયામાં હરખ વાળ્યો છે? કેસવરાયના સમ તું વારેવારે શું બગાસાં ખાયછે? વારે વારે વાંકી યંત્રને ડીલ શું મારે છે? છોડો ઉડી જાય છે. ઉર કહેતાં હૈયું ઉધારું થાયછે. એવી છખાએ ઘેલ સર્વ છાઈ મુકયુંછે. અને કુલી કુલીને મને હૈયામાં ધાલે છે. અપ્રીણ ખાધાની પેઠે ઝૂલી રહી છે, ને કાંઈ કાંઈ ખાલે છે તે શું કાંઈ આજ અમલ ખાયું છે? ૯

અથ સ્વામીજીનિકો પ્રકાશ ચેષ્ટા તત્.

કવિત—મરો મુંહ ચુએ તરી પરી સાધ ચુએ વેશી ચાઠ એસ અંસુ કચાંસી રાત ખાસ ઘટેહે; છોટે છોટે કર કહા ડાવતી છખીલી છાતી ડાવૌ જાકે છાધ વેકો અભિલાખ વાટેહે; ખેલની જો આઈ હાં તો ખેલ જોહે ખેલી યતું, કેસોરાયકી સૌ તે એ કોન ખેલ કાટેહે; કુલી કુલી ભેટતીહે માહે કહા મેરીભટુ, ભેટતી ન જા હી જોયે ભેટી વેકો ઘટેહે. ૧૦ અર્થ—એક સમને વિષે રાધાજી પ્રભુજીને દેખીને સખી પ્રત્યે વેશી કરે છે તે સખી કહી દેખાડે છે કે હે રાધા મારે માંડું

ચુંબે કાંઈ તારી સાદર પૂરી થાય નહી. તે કેની પછે કે ઘણા ત-
રશ્યાં હઈયે અને આકળ વળગેલાં તૃણ આઠીએ તણે કરીને હઈયું બળવું હોય તે કાંઈ
ઠાકું થાય નહી. અને તારે નાનું હાથે તારી છખીલી છાતી છુવરાવેછે તો તે
પાસે બલાવેા છે, જોને આલ્યાનો અભિલાખ છે. અને જો રમવા આવી હોય તો
માણસની પેઠે રમો. કેશવરાય કહેછે, કુલી કુલી મને હઈમાં ધાલેછે આતે કેવો ખેલ કા
હયોછે. જો મળવું હોય તો તેને જઈને મળો કેમકે તે મળવાને સામા ઉભાછે. ૧૦

કવિત—છારી છારી ખાંચો પાગ આરસ સો આરસી લે આનત હઈયાની
ભાંતી દેખત અને સેંહોં; તારી તારી ભારત તમુકા તુમ કૌન પરી કૌનકે પરત પાપ
ખાવેર જ્યું એસેં હે; કબલુ ચુટકી ફિત ચુટકી ખુજવો કાન મટકે એડાતી જ્યું રી
જ્યો જાભાતી એસેં હે; વારવાર દેન મની માલા મોહી કૌન પર ગાવતી કહુંકે કધુ
આજ કાનહ કેસેં હો. ૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે. હે મહારાજ તમે
વારે વારે પાછડી છોડી છોડીને ખાંચો છો; વારે વારે આળસ યુક્ત દર્પણ લઈ
લઈને જુવો છો અને આતે આજ કાંઈ અને કેવા દીસો છો અને વારે વારે તૃણ
તોડી તોડીને કેતા ઉપર ઊતારી ઉતારીને નાંખો છો. અને પગે પાણુ કેને લાગો છો,
કાંઈ ધેલા સરીખા દીસો છો, હે કાહાત તમે મટકીને આળસ મરડો છો અને
તાવળી પેઠે બગાસાં ખાઓ છો અને વારેવારે કેને કાન્ને મણીની તથા માતીની માન
ળા મને આપો છો ને કાંઈનું કાંઈ ગાઓ છો અને શું બોલો છો. આજ હે કાન કે
વો છો? ૧૧

અથ શ્રીજીની પ્રકાશ ચેટા કથ્યતે.

સવૈયો—જ્યાં લગિ લાંચ લુગાઈ ન દેન ન નાંચ નચાવત સાંઝ પાહાણુ.
કેશવ મંત્ર કરે વચ કારક હારક જંત્ર કહાં લોં ગનાઉ; હારિ રહુ હરી કયોં ન મિલે
ન મિલાઈ તો તાહિ જો માયું સો પાઉ; વાહિ જોવાઈ મિલો મિલવે કહિ ઉર કહાં
કતિ સાકરિ દ્યાઈ. ૧૨ પુનઃ અર્થ—સખી શ્રી કાશ્વર પ્રત્યે કહે છે કે હે મ
હારાજ તમે અનેક અનેક ઉપાય ક્રીવા; લોકને લાંચ દઈ દઈ યાકયા, સવાર થકી
સાંઝ લગે જેમ જેમ નચાવ્યા તેમ તેમ નાચ્યા અને હે કેશવરાય વચ કરવાના
અનેક મંત્ર સાંચ્યા અને હરવાના તો મંત્ર કયાં લગે ગણું. હવે તો હાયાં. જેમ મળી
તો નહીં ને જો માયું તે આપો તો મળવું. આ ઉભી છે. જા
ઓ મળો. મળવાને એ ઉભી થઈ રહી છે. આમ શું કેડે કરી લાવું. તે વારે
શ્રી કાશ્વર બોલ્યા જો હે સખી! એ શું? માયા પછી જો તું જોઈ માગીશ તે આ

પીશ. ૧૨

इति देष्टा अथ स्वयं द्रुतत्वस्या लच्छनं.

કુહો—જ્યોં ક્યોં હું ન મીલે નહીં, કેશવ દોઢી ધંક; તો તખ અપને આપહું, બુધિ બલ હો હિ વસીક. ૧૩ પુનઃ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે ધટ જો કેમે મળી ન શકે તો પોતાની બુધિએ કરીને પોતે દુત કરે. ૧૩

अथश्री स्वामीजीको स्वयंद्रुतत्व प्रच्छनं.

સવૈયો—દરિત દેખિ વેકો દૂ દૈ દિન મનાઈ હુંતો લિખહી લિખિ ચીઠી; દેખિ મિલ્યો મન હોં હું મિલી મિલ બેલિવે હુંકા મિલી મતિ મીઠી; અસેમે' ઉર મિલાધું કેશવ કેસેહુ કાનકું માર દે હીઠી; તો દૂ ન વાર મુસાર કે તાર જ્યોં તુટેગી લાલહમે' તુમ મીઠી. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે ક્રમ સંગાથે રાધાજીએ ચીઠી લખી લખીને સંકેત કીધો હતો, તે પોતે સંકેત ઉપર જાયછે. અને મારગ માં પણ સખાં ગોપ સંગાથે રમે છે. શ્રીકૃષ્ણ અગ્રણે વેગલા થકા બેઉ દ્રષ્ટીએ દ્રષ્ટી મળ્યાં તે વારે કાકોરજી ગોવાળીઆને કહેછે જો અમે તો અહીં રમીશું નહીં, આમારે વનમાં શ્રમ છે. તે નાયકાને સંભળાવ્યું. તે વારે કાકાક ગોપ કુમારે ઘીડું તથા રાધિકાએ કહ્યું કે જો અમારી પાછળ આવશે તો અમારે નેતમારે તુટશે, જેમ કે શ્રમણ કંમળની ડાંડીમાંના તાર ટુટે એટલીવાર તુટનાં લાગશે. ૧૪

अथश्री प्रियाजीको प्रकाश स्वद्रुतत्वयं कथ्यते.

સવૈયો—ધાઈ નહીં ઘર ઘાઈ પરી જીર આધરૈ, આધકિ આગિ વહાંઉ; પૌરિએ આવેર ત્યો ધુઈ તૈ પર ઉચો સુનો સમુહા દુખ પાળિં; કાનહનિ વેરહું ન્યાય નયો યહ આલિનિ હોં કંખલોં બહારાજી; જો સમ એ સખ સૌવન આવૈકિ' હું ધનિકે સંગ સૌવન જાઉ. ૧૫ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી સખી સંગાથે જાય છે, ત્યાં પ્રભુજી સામા મળ્યા ત્યારે રાધાજીએ કાકોરને સંભળાવવાને કાનજી વાત માંડી કે હું સખી મહારી ધાઈ આજ ઘેર નથી અને ઘાઈ જો સુધઆણી તેને તાવ ચડે છે? અને બેલવારનીતા આંખો દુખવા આવી છે? અને પોલાચો તો રાતઘો છે? પ્રજી તણે કરીને હું એકલી ઘરમાં રહી મહાદુખ પામુંછું એમ કહે છે એટલામાં કાકોર પાસે આવ્યા તે વારે રાધાજીએ કહ્યું કે અમારો એ ન્યાય કરતા જાઓ જો મારે ઘેર એવી અવસ્થા છે તથા એ સખીચોને કંઠવારની પુછું છું જો સધળીઓ મહારે ઘેર સુવા આવે કેહું એમને ઘેર સુવા જાઉ? ૧૫

અથ શ્રી શ્રીજીનો સ્વયં દુત પ્રહ્લ્લસ્ય કથ્યેતે.

પુનઃ કવિત—આપ નેહી ભાય ક્રીયો સોહત શરીર સખ કેસોદાસ દાસ જ્યોં ચલતુ ચિત લીનેહૈ; આયુહો અક્ષાઉ કે તો લેતના ઉમેરોં વૈતો બાપુરે મિલાપ કે સલાપ કરી હીનેહૈ; રાધિકા સુનાપકૈ કહત એસો ધનસ્યામ શ્યું બલ કૈ લૈ લૈ નામ કામ ભય લીનેહૈ; સાથ લે સખાની અખં જ્યોં વન છાંડ્યો હમ, એલવેકૈ સંગ સખા સાખા અગ કીનેહૈ. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મન ગમતા સંગાર કરીને સખા સાથે વાત કરે છે કે તમે અન્યાય કરો ને પડે અમારે માથે જોની સોખત કરે તે તેવો ગણાય. એ પ્રમાણે સખા સાથે વાત કરતાં શ્રીરાધાને સંભળાવે છે. બલૈયા બલૈયા ગોપના નામ લે છે. જો બાબે એથી ખીહીતા રહીયે. આ ઘડીમાં ખુવાર કરે છે એમ કહે છે પણ કામ ના ભય થકી ખીન્હા ને વળી કહે છે જો આજ પછી અમે કોઇને સાથે તેડીને વનમાં જવું મેલ્યું છે. અને જો જમ્યું તો વાનરને સંગાથે લેઇને જમ્યું. વનને વિશે જો થકી પણ કાંઈ વિનાશ ન થાય. ૧૬

અથ શ્રીજીકૌ પ્રકાશસ્ય સ્વયં દુતત્વ અત્ર.

સવૈયો—વન જૈ જવલૌ કૌઉ ઠાલિહૈ કેશવ હે તુંમ હેતુ અરી અરિહૌ; કષ્ટ એલિએ એલનિ આવત આજુહિ બુલ્યૌ ન ભુલ્યૌ ગરે પરિહૌ, હિતુહે હિતુહે હિયમે કિયું નાહિત ઉહિત નાંહિ હીય તો લલા લરિહૌ; હમસૌ યહ બુઝિ અ એસિ કહીં જ્યોં કહી તો કહી બ કહા હરિહૌ. ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી ખીજને કહીને રાધાજીને કહી સંભળાવે છે કે ભાઈએ વનમાં જમ્યે, ત્યારે રાધાજી બોલ્યાં કે કોઈ નવરી હશે તે આવશે. તો પ્રભુજી કહે તમેજ નહીં? તો કહે તમેજ આવોને, વળી બોલ્યા કે રમવા કાંઈ આવો તો રમીયે, તો કહે રમતાં નથી આવડતું. તેવારે કહ્યું કે શું આજજ ભુલ્યાં? તો કહે ભુલ્યા તે ભુલ્યા, તો શું ગળે પડશે? તો કહે હૈયામાં હેતું છે કે નહીં? તો કહે હૈયાનો હેતુ નથી, તે માપે શું ચઢશે? વળી પ્રભુજી કહે અમને પૂછવા માટે એવું કહ્યા છો. વળી રાધાજી કહે છે કે કહો તો કહું તમે તે શું કરશો? ૧૭

કુહો—હલ કુનિ ધંહ ભાનિ કહિ, બહુ વિધિ હિત તે કાંઈ; આપ્તન હીતે લાજ તજિ, પતિહિ મિલે અપુલાધ. ૧૮ અર્થ—હલ ઘણી રીતે કરીને કહી. તે લાજ મુકી આકળો થઇને પતિને જમને મળે. ૧૮

કવિત—પંચન ક્રીત પલ મનોરય રચની કે, કેસોદાસ જગમગ જસેં ગાથે

ગીતમે; પવન વિચાર ચક્ર ચક્રમની ચિત ચટ્ટી, જૂતલ આકાશ ભમૈ ધામુ જલ સી-
તમે; કૌલા રાંખો ધીર વપુ વાપી કૂપ સર સમ હરિ વીનું કાને બહુ વાસર વીતી-
તમે; ગ્યાન ગિરિ કૌરી તૌર લાજત રે ભઈ મીલું આપહી તેં આપ ગાળ્યો અ-
પનિધિ પ્રીતિતે. ૧૯ અર્થ—નાયકા સખી પ્રત્યે કહેછે કે હું સખી મ-
નોરથ રૂપીચા રથ તે પંચને વિશે યાકતો નથી, જગ મગ ચાલ્યો જાય છે. કે-
શવદાસ કહે છે કે જોવા વાયુ રૂપી જે વિચાર કહેવાય છે તે રૂપી પદ્મડાં ઉપર
ચિત્ત ચડ્યું તે આકાશ અને જૂતળ કહેતાં પૃથિવતલ એ સઘળે ભમે છે. સખી શ-
રીરને સ્થિર કયાં લગે રાખું? વાંચ તથા કુવા તથા તળાવના પાણીની પેઠે હરિ વિ-
ના મેં અનેક દહાડા એમ નિર્ઝન્યા, અને જેમ વાપી તથા કૂપ તથા તળાવનું પા-
ણી જેમ થંભ્યુ રહે તેમ હું પણ અનેક દહાડા લગે થંભી રહી. હવે તો નદિના
પાણીના પૂરની પેઠે જ્ઞાન રૂપીઆ ગિરિ જે પર્વત તે કોડીને વળી લગ્ગા રૂપિયું તર-
વર ભાગીને નદિ જેમ સમુદ્રને મળે તેમ હું પણ તમનેજ મળી. ૧૯

અથ શ્રી રાધાજી તે પ્રમુજી પ્રત્યે કહે છે.

સંવેયો—જાત ભઈ સંગ જાત લે કીરતિ કેશવ હે કુલ સૌહત કુલ્યૌ; ગર્વ
ગયો ગુન ચોવન રૂપકો પુન્યહિસુ તૌ પલહી પલ ખુટ્યૌ, કાન તિહારિ અયાનિ કિયે
કહું લાજ કૌ નીક દૈ ના તોષ કુટ્યૌ; છાંડ્યૌ સખે હમ હેરી પુમ્હે પુમ્હેયે તન કૌ
કપોઠા નહી છુટ્યૌ. ૨૦ અર્થ—શ્રી રાધાજી કહેછે કે હું હરિ તમે અમારી
વાત સાંભળો, હું હરિ અમે અમારી જાત જતી મેલી. તે સાથેથી કીરતિ પણ જ
તી રહી. અને કુળ સંગાથે હેત હવું તે પણ ઠણ્યું. અને ગુણ તથા રૂપ તથા ચોવન
તેનો જે ગર્વ હતા તે સઘળું ગયું. અને પુન્ય પ્રણ સઘળું ખુટ્યું. કાના તમારા સમ
આપને કહુંકું કે જે લાજને સાથે નાતો હતો કહેતાં લાજને સંગાથે સંગાધ હતી તે
પણ તુટી. એટલાં સઘળાં વાનાં તમારા મોં સાથે જોષને જતાં મેલ્યાં, પણ તમારા મ-
નમાંથી લગાર માત્ર પણ છળ કપટ ગયું નહીં. ૨૦

કુહો—અધિક અનુદા લાજતે, પિયુષે જાઈ ન આપ; કયું હું કરિ સખિ યે
કહે, તાકે ઉરકે તાપ. ૨૧ અર્થ—અનુદા નાયકા લાજ પોતાની મુકીને પિયુ-
ષાસે જાય નહીં અને જો કોઈ સખી કહે કે તું ગધ હતી તો તેની પીકેહૈયું તથે. ૨૧

અથ શ્રી દુતિકાકો વચન હે.

સંવેયો—જાને કો કેશવ કોને કહ્યો કળ કાંત હમારે હીરોરહિ સુલૈ; પાનન
આધ ન પાનિ પિયે તળ તેંહ ભરિ લોચન લેત સમલૈ; ત્વગી નહી ચલિ વેગ પુ

લાઈ હયાં લેહું શકે ખી કહા યહ બલે; જાન તુંહો યહ કામ કલી કુમલાઈ મગ
ખહુરયો શીરિ કુલે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિષે સખીયે નાયકાને હસતાં હ-
સતાં કહ્યું ને વાર, આજ કામ સંગાયે હીડોલા ખાટે હીંચતાં ઝુલતાં હતાં. ત્યારે
કહ્યું ને કાણુ કહેછે, અમારે હીડોલે કાંઈ ઝુલ્યા નથી. એમ કહીને રેવા માંડયું,
પાન તાંબુલ કાંઈ પણ ખાય નહીં, પાણી પીયે નહીં; ત્યારે સખીએ નાયકને ક-
હ્યું ને મહારાજ ઉતાવળા ઉઠો. આતારણ લઈ એની આસના વાસના કરો. અ-
ને સમજવો, અમે તો સેહેજ કહ્યું. તે તમે જાણો છો. એ સ્ત્રી કુલની કુળા સરખી
કોમળ તે કરમાઈ જાય એટલે એ કાંઈ કરીને કુલે? ૨૨

અથ શ્રી પ્રથમ મિલનસ્થાનાની તસ્ય વર્ણન.

કુહો—જની સહેલી ધાઇ ઘર, સુને ધર નીસીઆર; અતિ ભય ઉત્સવ વ્યાધિ
મેસ, ત્યો તે વિધન વિહાર. ૨૩ અર્થ—નીચેનાં સ્થાનકે પ્રથમ મેલાપ થાય!
જની કહેતાં ઘરનીને ઘેર, સહેલી તે સર્ધરને ઘેર, ધાઇ તે દાઇને ઘેર, સુનાં ધરમાં,
રાતે રમતાં હોય ત્યાં, અનિ ભયમાં, ઉત્સવ હોય ત્યાં, દુઃખ વ્યાધીને વિષે, જમણવા-
રમાં, વનમાં જાવું હોય ત્યાં, અને સરોવર કાંઠે એટલાં ઠેકાણામાં પ્રથમ મેળાપ ક-
રેવા હોય તો તે થાય. ૨૩.

પુનઃ

કુહો—ધનહી કૌરે હિત યહૈ, પ્રથમ મિલન મંસાર; દેશવરાજ રંક કાં; કુરી
રખ્યો કિરતાર. ૨૪ અર્થ—દેશવદસ કહેછે પ્રથમ મળવાનાં અગીઆર સ્થાનક
છે તે રાત્રને તથા રંકને અર્થે કીરતારે કરી રાખ્યાં છે.

અથ શ્રી જનીકે ઘરકો મેલાપ કથ્યતે.

કવિત—વિષકે કુમારીકાકૌ વજ્રકી કુમારી કાની; માંઝી સાંઝી દેસોદાસ ત્રાસ
પગ પૈલકે; કામ કલી તાસી ચલ પ્રેમપાસ સી અમલ, રાધિકા દોં બુદ્ધિબલ કંઠ ભુજ
મેલકે; દૌરી દૌરી દુરી દુરી પુરી અભિલાષ લાખ, લાખલાખભાંતિકે અનુપ
રૂપ કૈલીકે; જનીકે અજુહી આજુ રજની મેં સજની રીસાચી કીની સ્યામ ચોરમી
હચની એલીકે. ૨૫ અર્થ—એક સમાને વિષે રાત્રીગ્રાજી સખી સંગાયે જનીને
આંગણે આંખ મીચામણી રમે છે ત્યાં દેસવરાય કુમારીકાનું રૂપ ધરીને ખીલકને
માથે પગ દેખને કુમારીકામાં રમવા લાગ્યાં છે. તેવારે કામની કળી સરીખી
એવી ને નિરમળ ને હરિની ખાહી તે બુદ્ધિબળ કરીને રાધાજીતા. કંઠમાંથી ચેલી
ને કહ્યું ને હું એણે દામે છુપું છું. ત્યાં મને સોધતાં સોધતાં આવળે એમ કહીને

પોતે દોડી દોડીને વેગળા ગયા. પછે રાધાજી પણ સોધતાં સોધતાં ત્યાં ગયાં. ત્યાં
હરિએ સધળો મનોરથ સંપૂર્ણ કરીધો અને અનેક અનેક ભાતિની કીડા કીધી. પં-
છી પોતાની ખાસ સખી હતી તેણે રાધાજીને કહ્યું કે હું સખી આજ જનીને
આંગણે શ્યામચર સાથે તમે ખરી આંખ મીઆમણી રમ્યાં. ૨૫

અથ શ્રી સહેલીકે ઘરકો મિલન.

કવિત—નેનનીકે તારનીમૈ રાખ્યો પારેં પુતરીકેં, મુગલી જ્યોં લાઈ રાખ્યો
હસત વસનમૈં; રાખ્યો બુજ ખીય બનમાલી વનમાલા કરી ચંદન જો ચતુર ચડા
ધં રાખ્યો તનમૈં; કેસોરાય કળ કંઠી રાખ્યો કરી કંઠ લાકેં, કરમ કરમ ક્યો
હું આનીહિ બવનમૈં; ચંપક કલીસી કન સુધી સુધી દેવતા જ્યોં લેહું મરે લાલ
ધને મેલ રાખ્યો મનમૈં. ૨૬ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજી પ્રત્યે કહે છે ને હું મ-
હારાજ આ નાયકાને આંખતા તારા માંહે કીકી રહે છે એમ. રાખજો અથવા મા-
રલીને જોમ અધરને વીણે રાખો છો તેમ રાખજો. હું ચતુર ચંદન જોમ. ચરીર ચં-
કરી રાખો છો તેમ રાખજો. હું કેશવરાય જોમ કંઠને વીણે કંઠી રાખો છો તેમ રા-
ખજો. તમારા કર્મને ચોગે હું અનેક કર્મ કરીને અહીં સુખી લેખને આવું છું. હું
હસત ચંપકની કલીને દેવતા શુંધલાને રાખે છે તેમ મનમાં મેલીને રાખો. ૨૬

અથ ઘાઙકે ઘરકો મીલાપ હૈ.

કવિત—હસત ખેલત ગેહું મંદ બઈ ચંદ ફુતી કહન કહાની અરખુજત પહેલી
ઝાલ; કેસોદસ નીંદ બસી અપને અપને ધર, હરે હરે ઉઠી ગયે બાલીકા સકળ
ખાલ; ધોર ઉઠે ગગન સધન ધન ચીહું દીસી, ઉઠી ચલે કાન ધાધ બોલી ઉઠી
તીહી કાલ; આખી રાતી અખીક અંધેરી માંછી કેસેં જોહો, રાખીકાકી આખી સેજ
સોંપ રહો આરે લાલ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે અનેક ગોવાળીયાતા બાળક
બાળકી સહ રાધાની ધાધને ધેર રમતાં હતાં. રમતાં રમતાં અંદમાની કાંતી મંદ થઇ
તે વારે કહાણી કહેવા માંડી. પછે પહેલી શમયા કહેવા માંડી. કેશવદાસ કહેછે કે સા
તયા પોત પોતે નિકાને વશ થયાં. તેથી પોત પોતાને ધેરે હળવે હળવે ઉઠી ગયાં. તેવે સમ
મેધ અંધારી આંચો. તે વારે કાન્હ ઉઠીને ચાલ્યા, ત્યાં ધાધ બોલી કે હું મહારાજ
અરખી રાત્રી ગઈ છે અને અધાર અંધકાર થઇ ગયો છે ને એવામાં એકલા
તમે ક્યાં જશો? રાખીકાની અરખી સધયાએ એક કોરે સુઈ રહો. ૨૭

અથ સુંને ઘરકો મીલાપ હૈ.

કવિત—દેખતહું ચિત્ર મુની ચિત્રસાલા બાલા આજ રૂપ કીસી માલા રાધા
રૂપહી સુહાએરી; નેપુરકે મુરની અનુપ રૂપ તાને લેત, પદ તણ તાલ દેત અતિ મન
ભોયેરી; એસેનં દિખાય દીની ઝોચીકા કુવરકાત, જોસે બચે ગાત તેસેં જાત ન

ખતાચેરી; કેસોદાસ કહે શ્રીશ્રી અલજ સલજ સૈ દૈ, જલજસેં લોચન જલસૈ દૈ આચે-
રી. ૨૮. અર્થ—એક સમાને વિશે ચિત્રણા સુની હતી તેવારે ત્યાં ચિત્ર જોવાને
અર્થે રાધાજી ગયાં, તે રાધાજી કેવાં છે તો જાણે જે રૂપનીજ માલા છે અને અ-
નેક શૃંગાર ક્રીધા છે. વળી પોતાનું આપ ગમે છે. ને સંગીત વિદ્યા જાણે છે.
ને પોતે નૃત્ય આરંભ્યું છે. ઝાંઝરના ઝમકાર થઈ રહ્યા અને પગતળાંરૂપ તાલ વાગે
છે. એમ મનને સુહાવતાં તેવામાં આચીતાં આવીને કાન્હે દેખા દીધી. કેશવદાસ
કહે છે કે કાન્હે દીકા પછી ગાત્ર નરમ થઈ ગયાં કે કાંઈ કહેવાય નહીં. અને અ-
લજ જે આંખ તે પણ સલજ થઈ ગઈ, તે જલજ જે કમળ તેના સરખી અને
જલદ જે મેઘ તે સરખી આંખો થઈ. ૨૮

અથ નિસિચરકૌ મીલનો.

સવૈયો—એક સમે સખ દેખતું ગોકુલ ગોપિ ગોપાલ સમૂહ સિધાચો; રતિ
આઈ અરે ધરકૌ દશહુ દિશ મેઘમહા ચદિ આયૌ; દુસરે ખેલ તઉ સમુજે જગ
કેશવ યૌ છિતિ મેં તમ જયૌ; એસેમે શામ વિચોગ વિદ્યકે લઈ ઉર લાધ કિયૌ
મન ભાયૌ. ૨૯. અર્થ—એક સમાને વિશે ગોપી ગોવાળ સમસ્ત ગોકુલ જોવાને
અર્થેજ આંખાં છે તે જોતે જોતે રાત્રી પડી એટલે સરવે આપ આપણા ધર તરફ
વળ્યું. તેવામાં મહા મોહોટો મેઘ ચડીને આંખો. તેથી મહા અંધ
કાર થયો. પાસે ઉભાજ કોઈ દેખે નહીં. ખોલે ત્યારે જાણે. એવું અંધારું થયું છે.
કેશવદાસ કહે છે કે ક્ષીતિ જે પૃથ્વી તેને વિશે અંધકાર વ્યાપી રહ્યો છે. તેવે
સમે પ્રભુજી આવીને રાધાજીને અતિ હરખે મળ્યા. ત્યાં કંઠે લગાવીને પોતાના સરવે
મનોરથ પરી પૂર્ણ ક્રીધા ને જીજ્ઞાસે વિદ્યાવગીરી દીધી. ને આનંદ થયો છે. ૨૯

અથ મયકૌ મીલન કથયતે.

કવિત—જાને આગી લાગી વૃષભાનકે નિકટ જૌન દોરી વૃજવાસી ચદે ચિહું
દિસિ ધાઈકે; જહાં તીહાં સૌર ભારી ભીર નર નારીતકી, સખહીકી છુટી ગઈ
લાજ હાઈ ભાઈકે; એસેમે કુંવર કાન સારે સુખા ખાહીરકે, રાધે જ્યું જગાઈ
આર જીવતી જગાઈકે; લોચન વિશાલ આર ચિત્રક કપોલ ચુંબી; અરે કેસી
માલ લાલ લેછ ઉર લ્યાઈકે. ૩૦. અર્થ—એક સમાને વિશે વૃષભાનના મહેલના
દુકડી પાસેજ આગ લાગી છે તે જાણીને વૃજવાસી સરવે દોડીને આંખાં ને ચારે દિશાએ
ચડ્યાં. જ્યાં ત્યાં બકોર થઈ રહ્યો. નર તથા નારીની ભીડ ઘણી થઈ. ધર માહીયી
સરવે વસ્તુ વાતાં તે બહાર કાઢવા માડ્યાં, એવામાં કાન કુંવર આવીને સાર જે
જતા ને શુક જે પોપટ બેને બાહર કાઢ્યાં અને રાચીકાને પણ જગાડી. વળી ખી-
જી પણ સ્ત્રીયો હતી તેને પણ જગાડીને કહ્યું જે આગ લાગી છે. તે વખતે તેઓ

જ્યાં ત્યાં નાંસી ગયાં તે વારે વિશાળ છે લોચન ને મુખ તેને વિશે ચુંબન કરીને
ને ચંપાની માળા સરીખી જે રાધા તે કંઠને વિશે રાખી એમ પ્ર-
થમનું મળવું થયું. ૩૦

અથ ઉત્સવકો મીલનહૈ.

કવિત—બલકી બરસ ગાંઠી નાકી રાતી જાગી વેક્રુ, આઘ વજ્ર મુંદરી સવારી
તન સૌનૌસૌ; કેસોદાસ ભીર બાઈ નંદર મંદીરની મન્ય અધ, ઉરધ વેચ્યો ન
કહુ કોનૌસૌ, ગાવતી બલવતી નાચતી નાના ભાતિ કરી જીહાં તીહાં ઉમંગતી આ-
નંદકા ઝૌનૌસૌ; શામકી અકેલી સેજ સોવતીહી રાખીકાજી સોય આની સાંવરે ઉમા
ન મહી ગૌનોસૌ. ૩૧ અર્થ—એક સંમેને વિશે બળદેવજીની બરસ ગાંઠ હતી
તેથી રાતરે નંદજીએ ઉત્સવ કીધો. ત્યારે વજ્રવાસી નારી સધળી
શૃંગાર સજીને રાતરે જાગવાને આવ્યાં છે. કેસોદાસ કહે છે કે નંદજીના ઘરમાં
ભીડ થઈ, હેઠળ પણ તેટલી ભીડ કોઈ જાણે આવી રહ્યો નહીં. તે કામે કામે ગાય
છે, નાચે છે, વગાડે છે. અનેક રૂપે કરીને નૃત્ય કરે છે. જ્યાં ત્યાં આનંદ વરસે
છે. નૌઝૌનૌ કહેતાં કોઠીના ઘણાની પેઠે. જેમ તે કોઠીનું સાણું ઉધરે અનનો ઢગ
થાય તેમ અહીં આનંદનો ઢગ થયો છે. તે સમાને વિશે શામજીની સજ્યા સુ-
ની હતી ત્યાં રાધાજી સુતાંછે. ને પાછળથી પ્રભૂજી આવ્યાછે તે મનમાં ગૌનો કહેતાં
પ્રથમ મળવું માની લીધું. ૩૧

અથ વ્યાધી મીષકો મીલાપ.

સવૈયો—સૌધિન દાન નિદાન દિચે ઉપચાર વિચાર કિચે નંદ રાની; વેદકે
સાસન વ્યાધિ પિનાશન હૌ ન હુતાસનહુ નહિ રાની; કેસવ કયું હૌ અલ્યૌ બલ
બોલત દીનિ જાઈ વ્રજ ભાનકિ રાની; આઘ હૌ મેટિ મરૌં કરિ કે હુતા ઉનકે
યહ પીર ખરાની. ૩૨

અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીના પેટ માંપિડ થઈછે. ત્યારે ઘણા ઘણા ઉ-
પચાર કીધા પણ મટ્યું નહીં. ત્યારે વૃષભાનની સ્ત્રી નંદજીને ઘેર ગયાં ને જ-
ઈને જસોદાજીની પાસે કાકોર બેઠાછે ત્યાં આવીને કહેછે જે રાધિકાને સરીરમાં
સખલ વેદના છે તેનું નિદાન જોઈને બ્રાહ્મણે કહ્યું તે દાન દીધાં. ખીજા પણ અ-
નેક ઉપચાર વિચાર કર્યા. વળી વેદની આત્માએ રોગ નાસવાને અરથે જે જે
હોમ છે તે કરતાં પણ હું હારી નહીં. હે કેસવ તમે કાઈ પ્રકારે ત્યાં
આવો તો હું તમારો ધણો ઉપકાર માનીશ, એ પ્રમાણે દીન થઈને વ્રજભાનની
સ્ત્રી બોલેછે, તમે લગારેક આવ્યા હતા ને કાંઈક ઉપચાર કીધો હતો તેથી પીડા

સાંસંતી થઇ હતી, પણ તમે ગયા પછી હું કહાન જોમતું તેમ થાયછે. ૩૨

અથશી નોતરાકો મીલાપ હૈ.

કવિત—ચોતીકે જુલાય હોતી બેઠી વૃષભાન જુકી, વૈકું જસોદા રાની આ-
ની હું સિગારકે; ભોજનકે ભવન વિલોકવેકું પાન ખાત ઉપર ઝેડેલી ગઇ આ-
નંદ વિચારીકે; દેખતી દેખતી હરિ ભાવ તેંકું ભાગી દેખી દોરી ગઇ બ્યાલ એસી
વીની ડારી ડારીકે; ભેટી ભેટી અંક મન ભાચો કરી છાંડચો મુખ કેશરી સૌ ભા-
ડચો લઇ ખેસર ઉતારી કે. ૩૩ અર્થ—એક સમાને વિશેષ વૃષભાનની બેઠી તે શ્રી નંદ-
જીને ઘેર જમણવાર હતી તે શૃંગારીને જસોદાજી જમવાને તેડી આવ્યાં. તે સમા-
વિશે કાકોરજીએ જમવાના ઘરમાં જઇને બેઠા બેઠા પાન ખાતા રાધાજીને જોવા-
ને બેઠાછે. ત્યાં રાધાજી ઉપર જોવાને એકલાં ગયાં. આનંદથી માંહે ગયાં ત્યારે મ-
ન ગમતાને દેખીને પાછી ભાગી. ત્યારે પ્રેમુએ પણ દોડીને ચોટલો કાઢ્યો. તે જા-
ણે એ સર્પજ છે એમ ધકડીને ઘણું હતયો. આલીંગન દેખ મન ગમતું કરીને
તૂપ થઇને મુકી પછી કેસરની આડ કરીને નાકમાંથી વેસર કાઢાડી લી-
ધી. ૩૩

સવૈયો—દેહરી કાલહી ગઇ કહો દેત પસારી હુઉ લીભરો કુનિ ફેટી; છાં-
ડચો નહી મગ છોક નયારે છુડાય વિલોકિનિ લાજ લપેટી; વાત સંભારિ કહો
મુનિહો કાઉ જનનિહો. ૫૬ કૌનકી બેટી; જનનિ હૈ વૃષભાનકિહે પર તોહી ન
જનત કૌનકી બેટી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી સખી સંગાથે
વનમાં ગયાં હતાં ત્યાં કાકોર સામા મળ્યા તેમણે કહ્યું કે કાલે આવવું કહી
ગયાં હતાં તે આવ્યાં નહીં તો ગળામાં પટકો બાંધીને બાળા પાથરો તો જાણ દેઉ.
ત્યારે રાધાજી તો ધુંધટો કહાલી ઉભાં રહ્યાં. તે વારે સખીએ કહ્યું જે
અમારો મારગ મુકો. ત્યારે કાકોરે કહ્યું જે જે ધુંધટો છોડીને લાજ મુકીને
મનુહાર કરે તો મારગ મુકું. ત્યાંહાં સખીએ કહ્યું કે મોહોડે સંભાળીને બાળા,
કોઈ જતો આવતો સાંભળશે. તમે જાણો છો? એ કોણ છે? એ કેની બેટી છે?
એ જેવી તેવી છે? એ તો મહોટા માણસની છોડી છે. કાકોર કહે એ તો હું
જાણું છું કે તે વૃષભાનની બેટી છે. પણ હું તથી જાણતો કે તું કોની બેટી છે. તે
હું કોની છોકરી છે. ૩૪

અથ સરોવરકો મીલન તે કહેછે.

સવૈયો—હરિ રાધિકા માનસરોવર કે, તટ કાંડે હાથયું હાથ દિયે, પિયકે
સિર પાગ પ્રિયા મુગતા જટ છાજતિ માલ ફુલકે દિયે; કટિ કેશવ કાજ નિસેત કમી

સવહીતનુ ગંદન ચીત કિયે; નિકસે છિત છીર સમુદ્ર હુલે સંગ શ્રીપતિ માનહુ શ્રી લહિયે. ૩૫ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી કૃષ્ણ અને રાધાજી બે માન સરોવર ને કાંઠે હાથે હાથ વળગાડીને ઉભાંછે, ને પ્રભુજીને માથે પાવ ખીરાજ્યમાન છે ને રાધાજીને માથે વાળેવાળે ચાતી પડેલ્યાં છે. બેહુને કાંઠે બહુ મુદ્દય બળે માળા ખિરાજે છે, પ્રભુજીએ એત પચ્ચનો કાઢ ભીડ્યો છે. અંગના. વિશે ચંદનના ઉગટણાં કીધાં છે. તે કહેવાં દીસે છે તો જાણીએ કીર સમુદ્ર માંડીયા નીકળ્યા એવા ને શ્રી વિશ્નુ તે લક્ષ્મી સહીત ઉભા છે. ૩૫

અય જલવીહારકો મીલન.

સવૈયો—રૂત ગ્રીષ્મકી પ્રતિ વાસર કેશવ એલતિહ જમુના જલમૈં; ધૃત ગોપ સુતા ધહ પાર ગોપાલ વિરાજતિ ગ્વાલનિકૈં દલમૈં; અતિ શુડ્ધહે ગતિ મીન નિકી મિલી જાય ઉઠે અપને થલમૈં; ધહ બાતિ મનોરથ પુર દોઉ જન દુરિ રહેં છણિ સૌં દલમૈં. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે ગ્રીષ્મ રતુમાં ઉતાળાના દીવસમાં સહુગોપી ગોવાળ મળીને જમુનાના જળમાં એલવાને ગયાં છે. ત્યાં એક તરફતી ગોપીઓનું સઘણું ટાણું જળમાં ઝીલે છે. એક પાસે સઘણા ગોવાળો-યા ઝીલે છે. વળી ગોપીઓની સાથે રાધાજી ને પેલી તરફથી પ્રભુજી પણ માછલાની પેઠે જળમાં ડબકી મારીને બેઉ જણુ એકઠાં થયાં ત્યાં પોતાના મનોર-થ સંપુરણ કરીને પાછાં બે જણુએ ડબકી મારી ને પ્રભુજીએ ગોવાલીયામાં આવીને માથુ કાઢ્યું, ને શ્રી રાધાજીએ ગોપીઓ વચે આવીને માથું કાઢ્યું, પણ તે કોઈએ એમ ન જાણ્યું કે એ ક્યાંહાં હતાં. ૩૬

કુહો—ધહિ વિધિ રાધા કૃષ્ણકૌં, વરન્થો મિલન વિશેષ; કેશવદાસ વિલાસ બહુ, બુધબલ લીનહુ લેખ. ૩૭ અર્થ—કેશવદાસ કવી કહે છે કે મેં એ પ્રકારે કાવ્ય રાધાજીના મીલન સ્થાનક વર્ણવ્યાં. ખીજાં બુદ્ધિ બળવંત કવીશ્વર હોય તેઓએ આ મહારા કાલા વાલા માની લેવા. ધૃતિ પર કીયા છંદસ્થ. ૩૭

પુનઃ

કુહો—એર જ્યું તરની તીસરી, ક્યો વરન્થો ધહ ઠોર; રસમેં વિરસન વર-નિયે, કહત રસિક સિર મોર. ૩૮ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે ને શ્રીજી નાપકા ને સામાન્યા તે ધહાં શું વર્ણવું, જાણ જાણ કવિશ્વર એમ કહી ગયા કે છે તે ર સમાં પોહોચી શકાય નહીં. ૩૮.

કુહો—એ સખ જીતની નાંપકા, ખરની મતિ અનુસાર; કેશવદાસ અખ્યાનિહુ, બુદ્ધિમત આઠ પ્રકાર. ૩૯ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે. એ જોશી ને નાપકા તે-

ટલી મેં મહારી મતિ ને અનુસારે પર્ણવી છે. તે એકેકીના આઠ આઠ પ્ર-
કાર જાણવા. ૩૯

કવિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં શ્રી રસીક

પ્રિયાયાં શ્રી રાધા કૃષ્ણ એશ્ટા તસ્ય વર્ણનસ્ય નામના પંચમ-

પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૫

પ્રભાવ છઠો.

અથ ભાવ લક્ષણ.

કુહો—આનન લોચન વચન મગ, પ્રગટતિ મનકી વાત; તાહીસૌ સખ કહતહે,
ભાવ કવિનકી વાત. ૧ અર્થ—આનન કહેતાં મોં, લોચન કહેતાં નેત્ર, વચન-
કહેતાં જોલવું એટલા ઉપરથી મનની વાત જે હોય તે પ્રગટ દેખાય, તેનું જે નામ
તે ભાવ એમ, કવિસ્વર કહે છે. ૧

અથ ભાવ નામ કથયતે.

કુહો—ભાવ મુખ્ય પ્રકારકે, મુનિ વિભાવ અનુભાવ; સ્થાહી સાત્વિક હેતુહે,
વિભવારી કવિરાય. ૨ પુનઃ અર્થ—તે ભાવ પાંચ પ્રકારનાછે. એક વિભાવ, બી-
જો અનુભાવ, ત્રીજો સ્વાર્ધ ભાવ, ચોથો સાત્વિક ભાવ, પાંચમો વિભવારી ભાવ. ૨

અથ શ્રી. વિભાવસ્ય લક્ષણં કથયતે.

કુહો—જનતે જગતર અનેક રસ, પ્રગટ હોત આનયાસ; તિનસૌં મુમતિ
વિભાવ કહિ, વરતત કેશવદાસ. ૩ અર્થ—જે ભાવ થકી અનેક રસ ઉપજે, આ-
નાયાસે પ્રગટ થાય, કેશવદાસ કહે છે કે મોટા કવિ તેને વિભાવ કહે છે. ૩

પુનઃ.

કુહો—સો વિભાવ દે ભાતિકો, કેસોરાય ખખ્ખાનિ; આલીપખન પકે દૂસરો,
ઉદીપન મનુ માનિ. ૪ અર્થ—તે વિભાવ બે જાતનો છે. એક આલીપખનને
ખીજો ઉદીપન. ૪

કુહો—જનૈ આનનું અવલંબિયત, સો આદિપખન જાનિ; જનતે દીપન
હોત છે, સો ઉદીપન ખખ્ખાનિ. ૫ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે અવિલંબન તેને
કહીએ કે જેને રસ અવિલંબી રહે અને જોયી રસ ઉપજાવે, તેને ઉદીપન. ૫

અથ આલીપખન સ્થાનસ્ય વર્ણન.

અર્થ—દંપતિ યોગન રૂપ, ભાતિ લક્ષણ જ્યુતિ સખિ જન; કો કિલ કલિત

વસંત, ફલ ફલ દલ અતિ ઉપખન; જલચર જલ જીલ અમલ, કમલ મંધુકર કમ-
લાકર; ચાતુક મૈર મુશબ્દ, તડિત ધુંતિ અંબુદ અંબદ; સુખ સેજ દીપ ચર્ગંધ અહ
યાન ગાન પરિધાન. મનો નવ નૃત્ય ભદ્રેવી નાદી સખ ૬ અર્થ—દંપતી ને સ્ત્રી ભ
રતારે યૌવન રૂપ જાતી જીત લક્ષણ જીત. સખીજન, કોઝીલાના શબ્દ, ફલ ફલ વ-
સંત ફલ્યાંછે. અક્ષી ને મંમર, ઉપખન કહેતાં વાડી, જલચર ને મીન કહેતાં માંછલા તેણે
ચુકત છે. નિર્મલ જલ, કમલ, મંધુકર ને જમર તેણે ચુકતછે. તે કમલના સમુદ આ-
તુક કહેતાં ખપેચો મારના શબ્દ તડીત કહેતાં વીજળી ધન પશુ ધણો. અંબુ ને મેઘા.
ડંખર ને આકાસ, સુખ સારી સેજ, દીપા, સુગંધ, ધર સુંદર, ખાવા પીવાની
વસ્તુ તથા પહેરવાની વસ્તુ સુંદર, મણી, નવા નવા પ્રકારની જાતીના નૃત્યભેદ, વીણા આદી
વાજા, કેશવ કહેછે એટલાં સર્વ આલોપખન કહેવાયછે. ૬

અથ અત્ર ઉપદીપન.

કુહો—અવલોકનિ આલાપ પરિ, રંભન, નખ ૨૬ ઘન; ચુંખનાદી ઉદ્દિપ હે,
મર્દન સ્પર્શ પ્રમાન. ૭ ચાર પ્રકારથી કામનું ઉદીપન થાય તે ચાર નીચે પ્રમાણે
ખોલેથી, આલીંગનથી, નખક્ષત થકી, ચુંખન થકી, સ્તન મર્દન થકી, સ્પર્શ કર્યા
થકી એટલે ઠેકાણે કામનું ઉદીપન થાય. ૭

અથ શ્રી અત્ર અનુભાવ વર્ણન કથ્ય તે.

કુહો—આલિપખન ઉદીપકે, ને અનુકરનું બખાનિ; તે કહિ ને અનુભાવ
સખ, દંપતિ પ્રીતિ નિધાન. ૮ અર્થ—આલીપખન તથા ઉદ્દિપન તેનું ને અનુ-
કર્યું કહેતાં સામગ્રી તેને અનુભાવ કહીએ. ને દંપતી ને સ્ત્રી ભરધાર તે પ્રી-
તિનું નિધાન છે. ૮

અથ સ્વાહ ભાવ.

કુહો—રતિ હાંસી અર સોક કુનિ, ક્રોધ ઊત્સાહ સુખન; ભય નિંદ્યા વિ-
સ્મય સદા, સ્થાઈ ભાવ પ્રમાન. ૯ અર્થ—રતિ કહેતાં પ્રીતિ, હાસ્ય કહેતાં હાં-
સી, શોક, ક્રોધ, ઉત્સાહ, પીડીક, નિંદ્યા, વિસ્મય, શાંતી એ સ્થાઈ ભાવ કહીએ. ૯

અથ અત્ર સાત્ત્વિ દુભાવ કથ્ય તે.

કુહો—સ્થંભ સ્વેદ શેમાંચ શિર, ભંગ કંપ વૈવર્ણ્ય; આસુ પ્રલાપ બખાનિ, આઠો નામ ન અન્ય. ૧૦ અર્થ—સ્તંભ, જડતા, સ્વેદ કહેતાં પરશેવો, શેમાં
ચ કહેતાં ઉકલાટ, સ્વરભંગ, કંપવૈવર્ણ્ય કહેતાં શરીર ફરી જાય, આસુ કહેતાં આસુ
પડે ને પ્રલાપ થાય એમ એ આઠ નામ સાત્ત્વિક ભાવ કહીએ. ૧૦

અથ વ્યભિચારી ભાવ.

કુહો—ભાવ જ્યું સખી રસનિમે, ઉપજત કેશવ આધ; વિના નિયમ તા-
સૌ કહત, વિભચારી કવિ રાધ. ૧૧ અર્થ—સખીના એ રસમાં ભાવ ઉપજે તેને
વ્યભિચારી ભાવ કહીએ. જેને કશો નિયમ નથી તેને વ્યભિચારી કહીએ. ૧૧

અથ નામ કથન.

કુહો—નિવેદ ગ્લાની સંકતા, આલસ દેન્ય અસુ મોહ; સ્મૃતી મૃતિ વ્રજા અ-
પલતા, શ્રમ મદ ચિંતા મોહ. ૧૨ અર્થ—નિવેદ કહેતાં ઉકલે નહિ, ગ્લાન કહે-
તાં આશંકા, શંકા તે વહેમ, આલસ કહેતાં મોહો દીનપણું, મોહ તે અજ્ઞાન, સ્મૃતિ
તે સંભારવું, મૃતિ તે ધિર્ય, વ્રજા તે લજ્યા, અપલતા તે ચંચળપણું, શ્રમ તે આ-
શ્રમ કરીએ. મદ તે મદોન્મતપણું, ચિંતા તે ઊચ્ચાટ, કહેતાં અશુદ્ધપણું.

પુનઃ

કુહો—ગર્વ હર્ષ અર વેગ કુંતિ, નિદ્રા નિદ્ર વિખાદ; ઊત્કંઠા જડતા સહિત,
સ્વપ્ન પ્રબોધ વિલાદ. ૧૨ અર્થ—ગર્વ કહેતાં અહંકાર, હર્ષ તે રલિયાતપણું, વેગ
તે માયાની વેદના, નીદ્રા, નીદ્ર તે ઊંઘવું, વિખાદ તે દુઃખ પામવું, જડ તે
જડતા, મુરખપણું, ઉત્કંઠા તે ધચ્છા કરવી, સ્વપ્ન કહેતા સ્વપ્ન, બોધ કહેતાં જા-
ણવું, વિલાદ તે વાદ કરવો. ૧૩

કુહો—અપસ્માર, અતિ ઉગ્રતા, ત્રાસ, તર્ક અતિ વ્યાધિ; ઊન્માદ મર્ણુ ભય,
આદિદે, વિભચારી યુત આધિ. ૧૪ અર્થ—અપસ્માર કહેતાં કસી, અતિ ઉગ્રતા
કહેતાં મોઝાધપણું, ત્રાસ તે ખીહીક, તર્ક કહેતાં વિચાર, વ્યાધિ કહેતાં દર્દ, રોગ
ઉન્માદ તે સજીબાત, મર્ણુ, આખી કહેતાં માનસી પીડા એ સર્વ એ આદે દેધને
વ્યભિચારી ભાવ જે છે તે કહ્યા. ૧૪

અથ હાવસ્ય લક્ષન.

કુહો—પ્રમ જ્યું રાધે કમકો, હૈ તાતે શૃંગાર; તાડે ભાવ પ્રભાવતે, ઉપજત
હાવ વિચાર. ૧૫ અર્થ—શ્રી રાધા કમ તેના પ્રેમ થકે શૃંગાર રસ ઉપજે તેને
હાવ કહેછે. ૧૫

અથ વાહવ નામાની.

કુહો—હેલા, લીલા, લલિત, મદ, વિન્નમ, વિ-હત, વિલાસ; કિલ કિંચિત,
વિછીત અર, કહી વિદ્યાકો પ્રકાસ. ૧૬ અર્થ—હેલા, લીલા, લલિત, મદ, વિન્ન-
મ, વિ-હત, વિલાસ, કિલ, કિંચિત, વિંછીત અને વિદ્યા એ વાહવનાં નામ. ૧૬

કુહો—મોઝાપિત કુનિ કુટ મિત, બોધકાદિ બહુ ભાવ; અપને અપને અ-

ધિખલ, વરનત હે કવિરાય. ૧૭ અર્થ—જોયાર્ધ, કૃત, મિત, જોધક આદિ લેખને જો
હાવ તે પોતાની બુદ્ધિએ કરીને કરી વર્ણવે છે. ૧૭

અથ શ્રી મન્નહેલા હાવ લક્ષનં.

કુહો—પૂરત પ્રેમ પ્રતાપતે, જલત લાજ સમાજ; જો હેલા તિહિ હરણ હિય,
રાધા શ્રી વ્રજરાજ. ૧૮ અર્થ—પુણે પ્રેમ પ્રતાપે કરીને લાજનો સમાજ તે બુલા
જાય તેને હેલા હાવ કહીએ. તે હેલા હાવે કરીને રાધાજી શ્રીજીનું મન હરતાં હવાં, તેમ
શ્રી કમ તે શ્રી રાધાજીનું મન હરતા હવા. ૧૮

અથ શ્રી પ્રિયાકે હેલા હાવસ્ય લક્ષનં.

સવૈયો—અવલોકનિ અંકુશ એંચિ અનુપમ, મૂ ભુજ પાસ ભલે ગલે
મેલી; મૃદુ હાથ સુવાસ ઉછાહ મિલી વહ જી-હકિ જમનિ માંજ એકલી; અધરા
રસ પ્યાય કિચે વસ કેશવરાય કરી રસ રીતિ નવેલી; વનમે વ્રજભાન સુતા સુખ
હી હરિ કૌં હરિ લે ગઈ હેલાઈ હેલી. ૧૯ અર્થ—અવલોકની તે જો જોવું તે
રૂપ અંકુશ તેણે એંચી કહેતાં તાણીને અનુપમ જો મૃદુ તે રૂપ બે પાસને ગળામાં
ધાલીને મૃદુ કહેતાં કોમળ જો હાસ્ય, સુવાસ, સુગંધ, યુક્ત તેણે કરીને અજવાલી
રાજીએ એકલી હરિને મળીને અધર અન્નતે કરીને વશ્ય ક્રીધા એવી નવી રીતિ
કરીને વનમાં વ્રજભાનની પુત્રીએ હરિને હેલા હાવે કરીને લેખ ગઈ. ૧૯

અથ શ્રી જીકો હેલા હાવ લક્ષનં.

સવૈયો—બેન સુનાઈ બુલાઈ લઈ તપ્ય ભોંન બુલાઈ કેં ભાંતિ ભલી કૌં; રૂ-
લિ ગયો મન કુલે વિજોકનિ કેશવ કાનનિ રાસ થલી કૌં; રૂપ મહા મધુ પાન ક-
રાઈ કિયો પરિરંભન કામ કલી કૌં; હેલા શ્રી હરિ નાગર આજ હરયો મન શ્રી
વ્રજભાન લલી કૌં. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી હરિએ જોરલીના સ્વરના વિ-
શે શ્રી રાધાજીને સાદ ક્રીધા. તે જોરલીનો શબ્દ સાંભળી ત્યાંજ જોહ પામવાથી તે
ધર મુકીને વિહવળ થઈને વનને વિશે ગઈ તેને ભલી રીત ભાતે કરીને જોડી લીધી.
ને કેશવ કવિ કહેછે જો રાસ સ્થળનું વન તે કુલ્યું દેખીને શ્રી રાધાજીનું મન ધ-
ણું પ્રકલીત થયું. કાકોરનું રૂપ તે રૂપી જો મધુ તે દૃષ્ટે પીધું કહેતાં સારી ચેકે
જોયું, તેથી પ્રેમ મગન થયાં. પ્રભુજીએ પરિરંભણું કહેતાં આલોગન દીધું. અને કામ ક-
ળા જો રાધા તેના મનોરથ પુણે ક્રીધા. એમ હેલા હાવે શ્રી રાધાજીનું મન હવું. ૨૦

અથ શ્રી લીલા હાવ તસ્ય લક્ષનં.

કુહો—કરણ જહાં લીલાનકો, પ્રીતમ પ્રિયા પનાય; ઉપજત લીલા હાવ તહ

ખરતલ કેશવરાય. ૨૧ અર્થ—કવિ કેશવદાસ કેહે છે કે નાયક નાયિકા બંન્ના લી-
લા કરે ત્યાં લીલા હાવ ઉપજે. ૨૧

અથ શ્રી પ્રિયાકો લીલા હાવ.

સવૈયો—પાપ નિકા પરિવા અપમાન અનેક સૌ કેશવ માન મનેવૌ; જુઠે તં
બોલ જવાઈ બા બેવો વિશેષ અહુ દિસે ચુંકિ ચિતૈવૌ; ચીરિ કુચિલની ઉપર પો-
ઠીવૌ પાત નિકે ખરકે ભંગિ એવૌ. આંખનિ મુદકે સીખતિ રાધિકા કુંજ
તિને પ્રતિકુંજન જૈવૌ. ૨૨ અર્થ—પરસ્પર હાકોર ઇકરાણીને પગે લાગવું
પડે, કોઈક યાજી અપમાન કરવું પડે, કોઈક યાજી મનાવવું પડે કોઈક યાજી
એકા તંબોળ ખાવો પડે અને કોઈક યાજી ખવરાવવો પડે અને વિશેષે ઘડીએ ઘ-
ડીએ ચારે તરફ જોવું પડે. કોઈ વખત કરડી જગ્યા ઉપર સુવું પડે એટલા માટે
શ્રી રાધાજી આંખ મીચીને એક કુંજ થકી પીળ કુંજ ઉપર જવું શીખે. ૨૨

અથ શ્રી શ્રીજીકો લીલા હાવ:

સવૈયો—આંખિ ઝરખનસુ અડિ ભાંચે અવાસનિ ઉપર દેખતિ ધાવૈ. નિં-
દત ગોપે ચરીત્રતકૌ કહી કેશવ ધ્યાનદે કેશુન ગાવૈ; ચિત્રત ચિત્રમે આપુનિ પૌ
અવલોકતિ આનંદ શ્યુ ઉર લ્યાવૈ; આગતિ તે ધરમે ધરતે ફિર આંશુન વાસુરકૌ
વિરમાયૈ ૨૩

અર્થ—એક સમાને વીથે પ્રમુજ મેડી ઉપર ચડીને ઝરખે આંખી આંખીને
જુએ છે ગોવાળીયાના ચરિત્રને નિંદે છે. કેશવદાસ કેહે છે કે ધ્યાન ધરીને રા-
ધાજીના ગુણ ગાય છે ચિત્રામણમાં પોતે સ્વરૂપ આલેખીને પોતે દ્રસ્ટે જોઈ જોઈ-
ને આનંદ પામીને પછે પોતે હૃદય સાથે આંખીને આંગણ થકી ધરને વિશે જાય
છે ધરમાંથી આગણે આવે છે. એમ એ પ્રકારે દહાડા નિરગમે છે. ૨૩

અથ શ્રી લલિત હાવ લલ્લનં.

ફુહો—બોલત હસત વિલોકવો, ચલતિ મનોહર ૩૫; જસે તેસે ખરનિ જો,
લલિત હાવ મતિ જાપ. ૨૪ અર્થ—બોલવું હસવું જોવું મનોહરગતિ જેમ જે-
મ જેમ તેમ વર્ણવી તેને લલિત હાવ કહે છે. ૨૪

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો લલિત હાવ લલ્લનં.

કવિત—કોમલ વિમલ મત કમલાસી સેખિ સાથ કમલ જ્યૌં લીને હાય ક-
મલ સનાલેકે; નેપુરકી ધુની સુની ભૌરે કુલી હંસતકે, ચોંકી ચોંકી પરે ચાર
એટલા મરાલકે; કંચનકે ભાર કુચ ભાર નિશ કુચ ભાર લચકે લચકી જાત કડી તઠ

ખાલકૈ; હરે હરે જોલતી વિજોક્તી હસતી હરે હરે ચલતી હસતી મન લાલકૈ. ૨૫
 અર્થ—એક સમયને વીથે શ્રી રાધાજી લલીત હાવ કરતાં હુવાં. કોમલ કેહેતાં કુણું
 ચીમલ હેતાં નિરમલ એવું મનછે જેનું ને જેના મનમાં લગાર માત્ર મેલ નથી એવી
 સખી સાથે લીધી છે અને કમલ જે લક્ષ્મી તેની પેઠે કમલ નાળી સહીત લીધી છે.
 એવી રીતે આલ્યાં જાય છે. તે વખતે ઝાંઝરની ધુંની સાંભળીને હંસનાં સરીખી
 ચાલે છે તથા મગલ જે હંસ તેના ચટુવા જે બાળક, તો જો જાણ્યું જે
 હંસણી હશે એમ વિચાર્યું. અને તે દેશના ભારે કરીને બાલા જે રાધા તે લટક
 લટક ચાલ્યાં જાય છે. હજવે હજવે જોલે છે. હજવે હજવે હસેછે એ રીતે લાલ
 જે શ્રી કમલ તેનું મન હરે છે. ૨૫

અથ શ્રી પીડજીકો લલિત હાવ લલ્લનં.

સવૈયો—ચપલ પટ મોર કિરીટ લસે મધવા ધનુ સૌ ભવ દાવવુહૈ; મૃદુ ગોવત
 આવત વેનુ બજવત મિત્ર મયુર ન આવવુહૈ; ઉઠિ દેખિ ભટૂ ભરિ લોચન ચાતક
 ચિત્તે તાપ બુઝાવવુહૈ; ધનશ્યામ ધનાધન વે સુધને જીવનૈ વનતૈ વ્રજ આવવુહૈ.
 ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી વનમાં થકા વ્રજ તરફ આવેછે. તે મેઘ સ
 રીખ્યા ઘીસેછે, ને પિતાંબર ઝાઢ્યું છે તે જાણે એ વીજલી ચમકારા ક
 રેછે. મોર પીછનો મુગટ મસ્તક ઉપર છે તે ઇંદ્ર ધનુષ્યની સોભા સરખો
 છે. મેઘ થોડો થોડો ગાળે તેમ મૃદંગ વાગેછે. વીણા વગાડે છે, મેઘ દેખીને મા-
 ર જેમ નાચેછે તેમ અહીં મિત્ર જે ગોવાલિયા તેને નચાવતા આવે છે. હે સખી
 લોચન ભરીને જો ચિત્ર રૂપિણી જે ચાતુક તેના તાપને ઝોલવે છે. ધનશ્યામ
 જે પ્રભુજી તે ધના ધના જે મેઘ તે સરીખા યધને વનમાંહીથી વ્રજમાં આવેછે. ૨૬

અથ શ્રી મંદ હાવસ્ય લલ્લનં.

કુહો—પુરન પ્રેમ પ્રતાપેતં, ગર્વ ચઢ બહુ ભાવ; તિનકે તરન વિકરતે, હ-
 પજત હે મંદ હાવ. ૨૭ અર્થ—સંકરણ ધણી પ્રીતિ પરરપરે; મોહિ માહે ગર્વ
 ઉપજે તેનાથી ચોવનના પ્રતાપથી મંદ હાવ ઉપજે. ૨૭

અથ શ્રી પ્રિયાકો મંદ હાવ લલ્લનં.

કવિત—જામિ સૌં જામિતી વ્રજભાનકિ કુંવરીઆશુ રહી હુતી રૂપ મંદ માન
 મદ જાકૈ; હસી હસી સૌહ કરી કરી પાર્ષ પરી પરી કૈસૌરાય રાયકી સૌ તખ. રહી
 જય જકૈ; તાહી સમે ઉડે ધન ધોર ધેર દામની સીધાઈ ઉઠી લગી ધનશ્યામ તન તકી
 કૈ. ૨૮ અર્થ—સખી, સખીની આગળ કહેછે કે હે સખી વ્રજભાન સુતા શ્રી રા

ધાજી તે આજ ૩૫ ને મદને મદે છાકી રહ્યાં હતાં. તે વખતે મારે જે કામ તે થકા સુકુમાર કહેતાં શ્રી કરુન તે મનાવે છે. ને અનેક રીતે ચતુરાધી બોલાવી બોલાવીને યાકયા. હસી હસીને, અનેક સમ પડે પડી પડી ને, કેશવ સમ ખાઈને કહે છે કે જોતે હારચા તે સમે ધનુષ્યામ પ્રભુજીની કોઠને વિશે વલગી જાણે તે મધની ઘટા માંહે વીજલી જેમ શોભેછે તેમ સો ભતી હતી. ૨૮

અથ શ્રી જિકૌ હાવ ભાવ કથ્ય તે

સવૈયો—મહિ મોહનિ મોહિ સકે ન સખી ચપલા ચલ ચિત વખાનતિહૈ; રતિ કારનિ કચો હુંન કાનકેરે દુતિ ચંદ્ર કલા ઘટ જાનતિહૈ; કહિ કેસવ ઐરકિ ખાત કહા રમનીય રમાહુન માનતિહૈ; વ્રષભાન સુતા હિત મત મનોહર ઐરહિ દીઠ-નિ આનતિહૈ. ૨૯ અર્થ—સખી સખીની આગળ કહે છે, જે હે સખી પ્રભુજી આજ શ્રી રાધાજીના સ્વરૂપને જોઇને ખીજી કમને પણ નજર મધ્યે આણુતા નથી તે એવી રીતે કે મહી જે પૃથ્વી તેને વિશે જે કોઇ માહનીછે તે પણ મોહ ઉપજાવી ન શકે અને ચપલા જે વીજલી છે તેને અંચળ કહે છે અને રતિ જે કામની સ્ત્રી તેની તો એક રતિ જે કાને ધરતા નથી. અં દ્રની કળા તે પણ ઝોઝી કરી માને. તો કેસવરાય કહે છે કે ખીજની શિ વાત? રમા જે લક્ષ્મી તે થકી પણ એને સુંદર કરી માનેછે. વ્રષભા-ન પુત્રી જે શ્રી રાધાજી તેની મનોહરતા જે સુંદરતા તેથી ખીજ સ્ત્રી કોઇપણ દ-ષ્ટીમાં આવતી નથી. ૨૯

અથ શ્રી વિભ્રમ હાવ લંછન પ્રાહ.

કુહો—વાક વિભુશણ પ્રેમ તે, વહાં હોત વિપરીત; દરસ નરસ તન મન ર-સિત, ગનિ બિ ભ્રમ કે ગિત. ૩૦ અર્થ—વાક કહેતાં વાણી તેથી અત્યંત પ્રેમે કરીને થાય એટલે શું અવલી થાય. તે દોઢ થકે કે કાંઈ સાંભળેથી તે વિપરીત રહે તેનું નામ વિભ્રમ હાવ જાણવો.

અથ સ્વામીનીર્જિકો વિભ્રમ હાવ.

સવૈયો—કટિ તે કટિ હાર લખેટ જિયો કલ ક્રીંકન લૈ ઉર સૌ ઉરમાઇ; કર નેપુર સૌં પગ પૌંચ વની અંગિયા મુધિ અંચલકી વિસરાઇ; કર અંજન રંજીત આર કપોલ કરી જ્યુત જાવક નૈનનિ કાંઈ; સુનિ આવત, શ્રી વ્રજભુજાન ભુખિ તહી ઉઠિ દેખન ધાઇ. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામીનીજી બેઠાં શૃંગાર-

કરતાં હતાં તેવામાં કોઈએ કહ્યું ને વ્રજનું ભુષણ આવે છે તેથી ઉતાવળમાં ભુ-
ષણ પણ અવળાં પહેરાઈ ગયાં તે અવીગ્રીત કે કોઈનો ને હારે હતા તે લઈ કેડે આં-
ધ્યા. કદી મેળલા ને હતી તે લઈને ગળામાં ધાલી છે. પગનાં ઝાંઝરે લઈને હાથ
માં પેહેર્યાં. હાથની પુંચી લઈને પગને વિશે ધાલી. અંગુઠીઓ હતી તે આંગળીએ
ધાલી તથા શૂગારની તો સુખી નથી. અને અંગન હતું તે મુખને વિશે લેપન કીધું.
અલતો હતા તે લઈને આંખે આંજ્યો છે. એમ શ્રી ધકોરને આળ્યા સાંભળીને પોતે
શૂગાર કરતાં ઉઠીને સુરત દોડી છે.

અથશ્રીજીકો વિન્નમ હાવ લલ્લન.

સવૈયો—નંદ નંદનું ખેલતું હૈ બનિ જાત બનિ છબિ ચંદન કે જલક્રી; વૃષભાન
કુમારિ વિલોકિતિહિ ચિત્રમે રચિ વિન્નમક્રી જલક્રી; ગિરિજા પુત્ર જનનુ પાનન ખાત
બિરી કરે પંકજ કે દળક્રી; વિહસી સખ ગૌપ સુતા ચક્રિ લૌચન મુંદિસ રૌચિ દ-
ગં ચલક્રી. ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી રમે છે ત્યાં વનને
વિશે તેમને રાખીકાજી નજરે પડ્યાં. તેવારે ચિત્તને વિશે વિન્નમ ઉ-
પનો તેથી પાનની ખીડી હતી તે હળવે હળવે હાથમાંથી પડી પણ જાણી
નહી. અને પંકજ ને કમલ તેના દળની ઝરવેલી પાંખડી હતી તે પાંખડીની ખી-
ડી ખનાવીને મુખ માંહી ધાલીને ખાત્રી. તેવારે સર્વ ગોપીઓ હતી તે હળવે હળવે
હસે છે. ધુંધટો કાઢીને ગોપાંગના સર્વ માંહીમાંહી આંખ મીચકારે કરીને હસે
છે. ૩૨

અથ વૌહી-હીત હાવ લલ્લનં કથ્યતે.

કુહો—ખોલનહુકે સમયમે, ખોલન દેત ન લાજ; વિરહત ભાવતા સૌ કહત,
કેસવ કહે કવિ રાય. ૩૩ અર્થ—ખોલવાને સમે લાજે ખોલાય નહી તેને કેસવ-
સ કહે છે કે મોટા મોટા કવિધર એને વિ-હત હાવ કહે છે. ૩૩

અથ સ્વામીની વિ-હત હાવ.

સવૈયો—મરે કહી દહિ યૌ જી તહ દિરિ શ્રીખમ જ્યૌં હઠ કાઠ દહેગી; પે-
રિચો પ્રેમ સમુદ્રમે રાધિકે લાજ કરે ક્રિતિ કયૌંનિ વહેગી; હૌ સમરે સજની સગરી
કખડું હરિ સૌં હસિ ખાત કહેગી; યાચિતક્રી ચિત્ર સારિ ચઢી ચિતક્રી પુતરી બધ
કયૌંલૌ રહેગી. ૩૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને પ્રભુજી ધણી ધણી
ગ્રીત ખોલાતી ખોલાવીને યાકયા પણ લાજથી ખોલાયું નહી ત્યારે સખીએ શ્રીરાધાજીને
કહ્યું કે મહારે કહ્યું આજ હયામાં દાઝે છે પણ પછે શ્રીખમ કાગના કાઢતી પેટે

ધણાં દાઝશે. ડ્રાણુ પ્રેમ રૂપીયો સમુદ્ર તરવો છે. અને અવડી હઠ કરશે અને લાજ કરશે તો નેહનો પ્રેમ નિરવાહ કરશે? પ્રાપ્તિનું પુર કેમ પડશે? અને સમ્રાજી સમીચા હુંશે રમે છે તેમ તમે હરિ સંગાયે કિચે દહાડે હસીને વાત કરશે અને વળી ચિત્ર શઠનારાં તે ચિત્ર પતળી થઇને ક્યાંહાં સુખી અણખો લ્યાં રહેશે. ૩૪

અથ શ્રીજીકો વિહત હાવ.

સવૈયો—કેશવરાય સૌં આજી સખી વૃષભાન કુમાર ઉસહનો દીનો; ગારિ દેધ અરે મારે દેધ અરવિંદન સૌં મતકે હિત હીનો; સીખ દેધ સુખ પાધ લધ ઉરલ્યા ધં સુગંધ અદાવન વીનો; ઉત્તર દેવેકુ નંદ કુમાર કછુ સિર નીચેત ઊંચો ન કીનો. ૩૫ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી શ્રી કેશવરાયને રાધાજીએ આલે-ભા દીધો, ગાળ દીધી, કાંઈક માર પણ મર્યો, ને કમળની ડાંડી હતી તે ભાગી નાખી, સિખામણ દીધી. સુખ પણ દીધું. વળી ઉરને વિશે સુગંધમય અંદન ચાળ્યું પણ તાય પ્રભુજીએ નીચેથી ઊંચું જોયું નહીં. મતમાં લાજે કરીને શ્રી પ્રભુજીએ રાધાને કાંઈ પણ પ્રતી ઉત્તર ન દીધો. ૩૫

અથ શ્રી વિલાસ હાવ લછન.

કુહો—ખેલન ખેલન હસન અરે, ચિતવન ચલનિ પ્રક્રશ; જલ થલ કેશવદાસ કહે, ઉપજત વિવિધ વિલાસ. ૩૬ અર્થ—રમતાં ખેલતાં હસતાં, ચિતવન કહે-તાં જોતાં, અને જળમાં થળને વિશે કેશવદાસ કહે કે જે એમ વિલાસ હાવ ઉપજે.

અથ પ્રિયાકો વિલાસ હાવ.

કવિત—કીલક તો ચલક જી તીલક ચીલક મીચ ભોંહનીમૈં વિર્મમની ભોત ભેદ દીનેહે; ભોચનની સૌચીતી સંકેત તચાવતહે, વસન ચમકહી અક્રીત ચિત કીનેહે, મંદ હારય સુખવાસ અનપાસ દાસ કરી, લીને કેસોરાય જીય વધપી પ્રવિનેહે; મોહન કે તન મન માછી વેકુ મરી ભર, તેરી મુખ સુખહી અનંત વ્રત કીનેહે. ૩૭ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી તહારા મુખ ઉપર જેવ પાશની લટ છે ટી છે ને મોહો ઉપર પડી છે તે અચળ ચક્રી અત્યંત સુંદર સોભાયમાન દીયે છે. અને ભોરિંગનું જન ચડવું ઉતરવું તે પ્રમાણે કાંઈક વિર્મમના ભેદ બતાવે છે. નેત્ર ચી લાજ મુકીને કયાક્ષ કરીને તારે જોવું અને દસન જે દાંત તેની જે જ્યોત તે જાણે ચીજલીજ હાય એમ દેખાય છે. તે પ્રપ્રજનું ચિત્ત ચક્રીત કરી લીધું છે. અને તહારે જે મંદહારય જે મરકલડાં તેણે કરીને મુખમાંથી મુગંધ આવે છે તે સુગંધ કરીને આગા

યાસ કહેતાં સહેજ સુત્રે કરીને પ્રભુ ઘસ કરી લીધાછે. જો કે અતુર છે તો પણ કેસવ કવી કહેછે કે તે વચ ક્રીધાછે માટે અને જાણીએ છીએ કે તહારે મુખે માદનના તન મનને વિશે માહ ઉપજાવવાને માટે અનેક વ્રત ક્રીધેલાં છે. ૩૭

અથ શ્રી હરિ જ્યુકો વિલાસ હાવ લછનં

કવિત—જન તન હારે તીની હૈરત નિહારવેકોં કહું નિહારે જન કેસેહું નિ હારેહૈ; સુર નાર નાગ નવ કલ્પ નહિ પ્રાન પતિ દેવતા નીહું કે હિચે સંતીન વિહારેહૈ; રૂપ મદ મૌચન મદન મદ મૌચનકી ત્રિય મદ મૌચનકી લોચન નિહારેહૈ; ૩૯ અર્થ—પ્રભુજીને સખી કહે છે કે હું મહારાજ તમારા અંગતી ઊપમા તથા સોભા અમારાથીકહી શકાય નહી. અને તમારે સ્વરૂપ જોણેજોયું નથી તે જોવાને ઘણા ઘણા ઉપાય કરે છે, અનેક અનેક નોરાં કરે છે, પણ જોઈ શકતા નથી અને કહું છું કે જે કોઈએ સારી પેઠે જોયા નથી તે શું જાણે! સુર કહેતાં દેવતા, મનુષ્ય, નાગ કહેતાં સર્પ, તેની જે નૌતમ કન્યા છે તેના તમે પ્રાણુવલદ્ધ છો, પ્રાણુ પતિ છો, તે પણ તમને હૈયામાંથી વિસારતી નથી. હું મહારાજ તમારે જે અશ્વેષ અંગ તેને ઉપમા દેખાએ તેવું કોઈ છે નહી. વીરંચી જે ખત્તા તે પણ જોઈ રહ્યા છે જે પ્રભુજીના સરીખુ કોઈનું રૂપ નથી. અને સ્વરૂપના મદને મુકાવે અને તે કામના મદને મુકાવે એવાં તમારાં ચોવન નેત્ર છે. ૩૯

અથ શ્રી જીકોકીલ કીંચીત્તાવ લછન.

કુહો—અમ અભિલાષ સર્ગવ સ્મૃત; ક્રોધ હર્ષ ભય ભાવ; ઉપજત એકે વાર જીત, સો કીલ કીંચીત્તાવ. ૪૦ અર્થ—એક અમ, અભિલાષ, સુર્ગવ, સ્મૃતિ, ક્રોધ, હાસ્ય ભય ભાવ એટલાં એકકાં થયાં હોય તેને કિલ કીંચીત્તાવ કહીએ. ૪૦

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો કીલ કીંચિત્ત હાવ લછનં.

સવૈયો—કોન ત્રસે વીસે લખિ કોનહી કાપર કોચકે ભોહ અલવૈ; તૂલ તુ લાજ ભટ્ટ, બહુ કમહુ મુખે અચલ મૈલ દુરાવૈ; કોનકિ લેત બલાધ દ્યો તરિ દિસા યહ માહિ ન ભાવૈ; એસિ તો તુ કમહુ ન ભમ અખ તોહિ દધ જન વાધ લગાવૈ. ૪૧ અર્થ—એક સમયને વિશે શ્રી રામીકાજીને કીલ કીંચિત્ત હાવ ઉપનો છે તથા બેઠી બેઠી ચેજા કરેછે તે સખીએ દીઠી તેવારે સખી કહેછે કે જોણી પીહરાવીને કોના સાચું જોઈને હસોછો અને કોની ઉપર રીસ કરીને માહું ચડાવોછો, અને ઘડીકમાં લાજ મુકીને આઠણું કાઢાડી નાખોછો અને ઘડીકમાં ધુંધો કાઠીને ખસોછો અને વારેવારે કોની બલાધ લગોછો, પગે લાગુ છું, તમે સાચું

કહે; આ તારી દશા મને ગમતી નથી. એવી તું છેક ક્યારની ગાંડી થઈ અને તે
તો જાણે એ દશા કીવી પણ તું વળી ખીજની દશા કરીશમાં. તું એ તારી કને ર
ખજે. ૪૧

અથ શ્રી જીકો કિલકિંચિત હાવ.

સવૈયો—એસિહૈ ગોકુલકૈ કુલકો છહિં છંદન નૈન કિયે અનુકૂલૈ; ખંજન-
સે મન રંજન કૈશવ હારિ વિહાર લતા લગિ અલૈ; ખાલે જો કોજી અકે અનખાલે
શીર ખી અકે સોહિ એમહિ કુલૈ; રૂપ ભયે સખકે વસિ એસૈદ્ધ કાન કોહો રસ
કૌનકે જૂલૈ. ૪૨ અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજીને કિલકિંચિત હાવ ઉપનો છે. તે
અવસ્થા જોઈને સખી કહે છે કે હે મહારાજ ગોકુળની સ્ત્રીઓએ દક્ષણ નેત્ર હતાં
તે અનુકુળ કીધાં કહેતાં અંચળ હતાં તે પાધરાં કીધાં. હે કૈશવ તે નેત્ર કેવાં છે.
ખંજન જે પક્ષી તે સરીખાં મનરંજન છે કહેતાં જોવા થકી મન સર્વનું પ્રસન્ન
થાય. ખાલીને વલી પાછાં અકે છે. અને અણખાલે થકે કરીને વળી તે મનમાં
લાગે છે અને ધડીએક માંહી પ્રસન્ન થાઓ છો. રૂપ કરીને સ-
વને વશ થઈ રહ્યા તે કાંહજી તમે તે કને રસે બુલ્યાછો કહેતાં
કોણે તમને આહ્યા છે. ૪૨

અથ શ્રી વિછોક હાવ લછન.

કુહો—રૂપ પ્રેમકે ગર્વતે, કપટ અનાદર હોય; તહાં ઉપજે વીછોક રસ, યહ
જાને સખ કોય. ૪૩ અર્થ—પ્રેમ રૂપ તેનો જે ગર્વ તે થકે કપટ કરીને અના-
દર કરે વિછોક હાવ ઉપજે છે તે તો સહ કોઈ જાણે. ૪૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો વિછોક હાવ.

સવૈયો—આવત જાનિકે સોઈ રહી હરયૈ હેર બેઠે ન જાતિ જગાધ; સાહસકે
ઉર મધ્ય ધરો કર જાગતિ રામકિ રાચી જનાધ; નિવિચી મૈચન ચોકિ ઉયો પહિ
આન અકી ખતિયાં કહિ વાધ; વાસુર ગાઈ ગવાર સ્વરાવત આવતહે નિસિ સેજ પ
રાઈ. ૪૪ અર્થ—એક સમાને વિશે કાકોરજીને આવતા જાણીને કપટ કરીને સુધ
રહ્યાં તે વારે પ્રભુજી હળવે હળવે જાને પાસે બેઠા ને જગાડવા માંડ્યાં પણ જાગે નહીં
તે વારે પ્રભુજી સાહસ કરીને સ્તન ઉપર હાથ મેલ્યા તોપણ બાલ્યાં નહીં પણ
તે જાગતી હોય તેમ રામાંચીત થઈ તેવારે પ્રભુજી એ નીવી છોડવા માંડી ત્યાં
અકીત થઈને ઉઠી. કાકોરને આજખીને પાછી બેઠી છે તે પ્રજા માંહીથી એવી

વાત નીસરી ગર્ભ, જીવેને ગોવાળીયા દિવસે ગાંધેને ચારતા ફરેછે અને રાત પડે એટલે પરાધ સેજે આવી ખેસે છે. ૪૪

અથ શ્રીજીકો વિંછૌક હાવ લછનં.

સવૈયો—એક સમે ઇક ગોપિકું કેશવ કેસેહિ હાંસિકિ ખાત કહી; જા કહું, તાત દધ તજ તાહિ કહા હમરયું રસ રીતિ નહીં; શરે પ્રતિ ઉતાર દેન સખી દ્રગ આસુનકી અવડી ઉમંડી; ઉર લાધ લધ અકુત્રાત ઇતઉ અધ રાત કઠો હાલકી ન રહી. ૪૫ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી કૃષ્ણ મહારાજે એક ગોપીને હાલ્ય ક-રતાં કરતાં એવી એક વાત કહી કે, હે સખી બારે બાપે જોને તને સોંપી હતી તેને તજીને શું એવડી અમ સાથે પ્રીતિ ખાંચી છે. તેનાથી એવું સાંભળીને જવાબ દેવાયો નહીં ને નેવમાં આંસુ આવ્યાં ને રાધ દીધું ત્યારે પ્રભુ પણ આકળા થઈને છાતી સાથે દાખી સ્વરથ કીચી તોપણ અર્ધ રાત્રી લગી ઊંઘી નહીં પણ ડસડસતી રોતી રહી. ૪૫

અથ શ્રી વિંછિત હાવ લછનં.

કુહો—ભુષન ભુસવેકું જીહાં, હોઈ અનાદર આનિ; તહા વિચીત વિચારિજીયોં, કેસવરાય ખખ્ખાનિ. ૪૬ અર્થ—ભુષણ જેહેરવાને સમે અનાદર થાય તેને શ્રી કેશવરાય કહેછે કે તેને વિંછિત કહીએ. ૪૬

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો વિંછિત હાવ.

સવૈયો—તન આપને ભયે સિંગાર સિંગારિ નેહે એ સિંગાર સિંગારિ વ્રયાહી; વ્રજ ભુષન નૈનગી ભુખે હૈયાંકે સુતાંચે સિંગાર ઉતારે ન જાહી; સખ હોત સુગંધ નહીં તે સુગંધ સુગંધ સુગંધ મેજાન સુખાહી; સખિ ભુષનહે સખ તોહિ વિભુસિ ત ભુષનિમે વુમ ભુષિત જાહી.

૪૭ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી નાયકને તેડવાને અરથે આવી છે તેવારે શ્રી રાધાજી કહે, છે કે હે સખી આજ તો સણગરાઈને સુવા ઉપર તઇયાર થયાં પણ વળી કરીને શ્રંગાર કુણુ કરશે. તે વારે સખી બોલી કે હે રાધાજી શરીરને વીથે વિ-ધાતાએ રૂપ રૂપીએ શ્રંગાર આપ્યો છે તે શોભે છે. પણ કૃત્રિમ શ્રંગાર જેહેરયો તે તો સરવે વ્રથા છે. અને વ્રજનું ભુષણ એવા જે શ્રી કૃષ્ણ તેનાં નેત્રં તે રૂપ જોવાને ભુષણ છે. શ્રંગાર છે તે કાંઈ ઉતારયો જાય છે? અને સખી તારા શરીરની જે સુગંધ તેથી ખીજા પદાર્થ સુગંધમયજ થાય છે. અને હે સખી આ-

બુધ્ધિ પેહેરવાથી રૂડાં દસોછા ઝમ નથી. હે રાધિકાજી તહારે ને રૂપ છે તેજ
અંગાર છે. ને તે શાભે છે. ૪૭

અથ શ્રી હરિજીકો વિચિત્ર હાવ લછન.

સૈવચો—પાનન ખાત ન પાગ રચી પલટૈ પટ ચિત કહા ધરીકૈ; કંઠ સિંધી
વનમાલ મનોહર હાર ઉતારે ધરે ચરિકૈ; અંદન ચિત નિલેપ સુલૌચન લોક વિલોક
નિ સોલરિકૈ; અંગ સુભાવ મુવાસ પ્રકાશિત લોપહૌ કેશવ કચો કરિકૈ. ૪૮ અર્થ
એક સમાને વિશે શ્રી હરિચ્ચ સદ્ગુણ શણગાર ઉતારી મુકયા છે તે વખતે
સખી કહે છે કે હે પ્રભુ તમે પાન નથી ખાતા પાધડી પણ નથી બાધતાં ને તમે
ચિતને વિશે શું ધરો છો? કંઠી કહાડી મેલી છે. વનમાળા તથા મનોહર હાર ઉ
તારી મુકયા છે તે શા કારણ માટે? અંદન ચોખ્ખાં હતાં તે લુછી નાખ્યાં કેમ? કો
ધ સાથે લઘાઈ થઈ છે? અને હે પ્રભુજી શરીરે સુગંધી વાજો અંગાર હતા તે
કેમ ઉતાર્યો પણ અંગની ને સુંદરતા છે તે કેમ જશે માટે પેહેરો ઉતારે સરથ્થ? ૪૮

અથ શ્રી મોટાઈત હાવસ્ય લછન.

કુહો—હેલા લાલી કરિ જહાં, પ્રગટિત સાત્વિક ભાવ; બુધિ બલરો કિત સો
ભિન્ને, કહે મોટા ઈત હાવ. ૪૯ અર્થ—હેલાલીલા કહેતાં સાત્વિક ભાવ ઉપજે છે
અને બુધિબળે કરી ગુપ્ત રાખે પ્રજ્ઞ તેને મોટાઈત હાવ કહીએ. ૪૯

અથ પ્રિયાકો મોટાઈતહાવ લછન.

સૈવચો—એલતિહ હરિ બાગે બને જહાં બેઠિ પ્રિયા રતિ તે અતિ લૌને;
કેશવ કેસેહું પાઠમે દીઠ પરી કૃચકુ કુંમરી સુચિરેની; માત સમીપ દુરીય બલેતિન
સાત્વિક ભાવ નિજી ગતિ હૈની; ધૂર કપૂરકિ પૂર વિલૌચન સુખિ સિરેરહ ઉહિ
ધોતી. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી સખીઓ માંડી બેઠાં છે ત્યાં
પ્રભુજી રમતા રમતા આવ્યા. તે અનેક અંગાર અને સુગંધે બની આવ્યા. શ્રી
રાધાજી કેવાં છે તે રતિ ને પ્રામની સ્ત્રી તે યજ્ઞ પણ સુંદર છે. તેમણે
ખાધું વાળી જોયું તે ત્યાંજ શ્રી કૃષ્ણ દૃષ્ટે પડ્યા એટલે વિહવળ થયાં. માતા
પાસે બેઠાં હતાં ને ત્યાં સાત્વિક ભાવ ઉપ-ચો. તે ઠાંકતાં હયાં. કપૂરનો ને બુધ્ધિ
તે નેત્રમાં લાલીને સિરેરહ ને કેશપાશને ઠાંકીને પડ્યા, માતાજીએ કહ્યું શું થાય
છે? કાંઈ આંખમાં રજ પડી છે? ૫૦

અથ શ્રીજીકો મોટાઈત હાવ લંછન.

સંવેયો—ભોજનિકે વ્રથભાનું સમા મહિ ખેઠે નંદળાખા સુખકારી; ગોપ ધને બલવીર બિરાજતિ ખાતિ ખતાઈ વિરિગેરધારી; રાધિકા આંખિ અરખ નિદે તવ અચો કસિ લાગિ ગીરીહે બિહારી; મૌર ભચે સમુજ સદુચે હરવાઈ કહો હરિ લાગિ સુપારી. ૫૧ અર્થ—એક સચે ભોજન કરીને વ્રથભાનજીની સમાને વિશે નંદજી ખેડા છે. તે નંદજી કેવા છે તો સદાઈ સુખકારી છે. ખીજાં અનેક મોઠા મોઠા ગોપ માંહે ખેડા છે. બળભદ્રજી પણ ખેડા છે. પાનની ખીડી આરોગે છે. ત્યાં પ્રભુજીએ પાનની ખીડી ખતાવીને આરોગી. તે સમયને વિશે શ્રી રાધીકાજીએ અરખે આવીને જોયું. તેથી પ્રભુજીએ સારી રીતે ખાંખારયું તે સહજે જાણ્યું ત્યારે તેથી કોઈ ન સમજે માટે પ્રજાએ કહ્યું કે ખીડીતા નહીં મહારા ગળામાં સોપારી રહી ગઈ છે. ૫૧

અથ શ્રી કુટામિત હાવસ્ય લંછન.

કુહો—કેલિ કલહમે સોભિજે, કેલિ કપટ પદુ રૂપ; ઉપજાતહે તત કૂટમિત, હાવ કહત કવિ જૂપ. ૫૨ અર્થ—કેલી કલહ ને પ્રેમ કલહ તેમ જો કપટ રૂપ ઘી સે તે કૂટમિત હાવ કહીએ. એમ મોઠા મોઠા કવિ કહે છે. ૫૨

શ્રી સ્વામીનીજીકો કુટામિત હાવ લંછન.

સંવેયો—પહેલે હઠ રહિ ચલી ઉઠિ પીઠિ મૈહિ લખી સખિતે ન લખીરી; કુનિ ધાઈધરે હરિજ્યું શુભ જાનિ તે છુટિ વૈકૌ બહુ બાતિ અખીરી; કર પીડ ન દત નખસત ઈ જીને વૈરનિકી મરજાદ નખીરી; ફિરિ તાકિડોં પાન ખવાવતિહે ઉલટી કછુ પ્રીતિકિ રીતિ સખીરી. ૫૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે કે હે સખી પહેલાં તું હઠ કરીને રીસાવી ચાલી, પછી તે મુને દીઠી નહીં, હું જાની માગી જોઉં છું તો હરિ એ દોડી ને હાથે આવી ને તેથી તે છુટા થવાને કાળે અનેક ઉપાય કીધા પણ હરિએ હાથમાંથી મુક્તી નહીં. તેમણે સારી રીતે બાજીને મુખ ચુંબન કીધું, ને તખ દીધા, જેમ વરી કરે તેમ મહાસખી જોઈ ન ખમાય તેમ કીધું પણ પાનની ખીડી વાલી વાલીને ખવાવી; તેથી જ જાણ્યું કે ખરી પ્રીતિથી એ મ કર્યું છે. ૫૩

શ્રીજી કુટામિત હાવ લંછન

સંવેયો—દેખ તિહિ જિહિ મૌનઅહયો અસ મૌન તજયો કદુ બોલ બંધ્યો; સૌહે

કિયે ઉનસૌ હો કિયો મનુહાર કિયો હુન સુધે નિહારે; હા હા કહિ હારિ રહે નંદનંદ
 ન પાય પરે જન લાન ન મારે; પડિત હૈ મુખ તાહિ કો અંક લૈ હૈ કહુ પ્રેમકે પાઠ
 નિ ન્યારે. ૫૪ અર્થ સખી સખી પ્રત્યે કેહેછે કે આજે મેં તમારો દીઠો કા
 રણ કે પ્રભુજને આવતા દીઠો એટલે રાધાજી મૈન ગ્રહીને બેઠાં. તેને પ્રભુએ અ
 નેક વાતાં કરીને મૈન મુકાવ્યું તેથી બોલવા માંડ્યું તો કડવું ઝર બોલવા મ
 ડ્યું. પછે અનેક સમ દીધા તોએ પણ સામું ન જોયું. વલી ઘણી ઘણી મનોહાર
 કરી પણ તે રાધાજીએ સારી પેઠે સામું ન જોયું. હે સખી એ રીતે નંદનંદન અ
 નેક મનોહાર કરી કરીને યાકચા, પોતે પગે લાગ્યા ત્યારે શ્રી રાધાજીએ પાટુએ
 માર્યા તેને વળી ઉત્સર્ગ ઉપરં એસારીને મુખે અંગાર પુર્યા એટલે કેસર કરતુરી
 એ કપોળને વિશે આડી કરેછે જોતા ખરી. આએ એક પ્રીતિનો મારગ ન્યારેછે.
 અથવોધક હાવ લછનં

કુહો—ગૂઢ ભાવકો બોધ જોહાં, કેસર ઉરહી હોય; તાસું બોધ કહાવ સખ,
 કહત સયાને લોય. ૫૫. જ્યાં ગુપ્ત ભાવ હોય કેહેતાં સમસ્યાએ સમજવું તેને કે
 શવદાંસ કેહેછે જે કોઈ ડાહ્ય છે તે તેને બોધક હાવ કેહેછે ૫૫

અથશ્રીપ્રિયાજીકો વોધક હાવ લછનં

સવૈયાં—એહિ હતી વ્રજભાન કુમારી સખીનકી મંડલી મંડી પ્રવીની; લે કુમિ
 લહાનો શોકજ કંપાઈકે પામ લગા ઇક ગ્વાલિ નવીની; અંદન સૌ છિરકયોં બહુ વાર
 કે પાન દિયે કરેના રસ ભીની; અંદન ચિત્ર કપોલનિ લોપિકે અજન આજી વિદા
 કરી દીની ૫૬ અર્થ—એક સમાને વિશે સંરવે વિદ્યાને વિશે પ્રવિણ એવાં શ્રીરાધાજી
 પ્રજનારીની મંડળી વયે બેઠાં હતાં ત્યાં એક નવી ગોવ્રાજણી આવી તેણે કરમાએલું
 કમળ આણીને તે શ્રી રાધાકાજીના પગ ઉપર મેલ્યું ત્યારે શ્રી રાધાજીએ તે કમળ
 લેધને તે ઉપર અંદન છાંટ્યું ને તેના ઉપર ઘણી દયા બતાવીને તે કમળ પાછું સ
 ખીના હાથમાં આપ્યું. તે સખીનું મોં ધોવરાવીને આંલો કર્યો, અને તેની આંખ
 આજીને વિદાય કીમી. આ કમળ ઉપરથી શું સમજવાનું છે તે જોયે મુજબ—
 કરમાએલું કમળ લાવીને મુક્યું તેથી એમ સુચવ્યું કે પ્રભુજનું મુખ તમારે વિરહ
 કરીને કરમાએલું છે અને એ કમળ તમારા ચરણ ઉપર મેલ્યું તે જોણે તમને
 પગે લાગે છે. અને નાયકાએ અંદન છાંટ્યું તે આસના વાસના કીમી છે, સખીને
 કપોળે અંદન કર્યું તેમાં એમ બતાવ્યું કે તે શુકલ પક્ષ આવવા દે એવી રીતે સમરમા
 કીમી. ૫૬

અથ શ્રીજીકો બોધક હાવ લછન.

સવૈયો—સખિ મોહન ગોપ સભા મહી ગોવિંદ બૈઠુંતે દુનિકૌં ધરિકૌં;
જનુ કેશવ પૂરન ચંદ લસ્યેં ચિત્ત મિત્ર ચક્રોરનિકૌં હરિકૌં; તિનકૌં ઉલટો કરિ આ
નિદિઉ-કહું નીરજ નીર નમ્મે ભરિકૌં; કહિ કાહુતે નેક નિહાર મનેહિર દ્વેદિ દિયો
કહિકા કરિકૌં. ૫૭

અર્થ—સખી કહેછે હે સખી મહા મનોહર ગોપની સભામાં ગોવીંદજી શણુગા
ર ધરીને બેઠાછે. તે જાણે શે જે કળાએ ચંદ્ર ઉગ્યો હોય એમ શોભતા હતા. ત્યાં કો
ઈક સખીએ એક કમળ પાણી ભરીને પ્રભુજીની પુંડે આંણીને મુક્યું તમાંહીથી જલા
ધારી છુટી ત્યારે પ્રભુજીએ કહ્યું કે એમ કેમ કહ્યું. એમ કહીને કમળ લુહીને કમલ
ખીડીને કલા કરીને તે સખીને આપ્યું. આ સમસ્યાનો એવો અર્થ છે કે પ્રભુજી
એ કમળ માંહીથી પાંણીના દરેડા પડે છે તે બાને કરીને ખીડી કરીને પાછું આ
પ્યું તેનું કારણ એમ સુચવ્યું કે જ્યારે કમલ ખીડાય એટલે જે રાત્રી પડશે ત્યા
રે આવીશું. ૫૭

કુહો—રાધા રાધારવતિકૌં, કહ્યો યથામતિ હાવ; દીઠો કેસવદશકી, છમિયો
જયું કવિરાય. ૫૮ અર્થ—એ પ્રકારે કેશવદાસ કહેછે કે શ્રી રાધાજી ને શ્રી કવનજી
ના જે હાવ તે મહારી મતિ જે બુદ્ધિ તેને અનુસારે કરીને મંતા-કહ્યા. એ હાવ
નું જે વર્ણન કહ્યું તેમાં કાંઈ પણ વતું આપ્યું હોય તે માટે કવેશ્વર ક્ષમા
કરશે. ૫૮

ઈતિશ્રી મ-મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિસ્મીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં

અત્ર યુગલ હાવ વણુત નામ ષષ્ટ પ્રભાવ ૬

અથ શ્રી વિધિ નાયકા વર્ણન

કુહો—સ્વામિન પંતી ઉત્કા, વાસક સજ્જત નામ; અભીસીધીતા વખાનીએ
આર પંડીતા વામ ૧

પુનઃકુહો—કેસવ પ્રોસીત પોયસી, લખ્યા વિપ્ર સુઆનિ; અષ્ટ નાયકા એ સવૈં,
અભિસારિકા સુજની. ૧ અર્થ—એક સ્વામિનપતિકા, ખીજી ઉત્કા, ત્રીજી વાસક
સજ્જત, ચોથી ખેડીતાં, પાંચમી અભિસંધિતા, છઠી પ્રોસીત ભર્તૃકા, સાતમી વિપ્ર
લખ્યા, અભિસારીકા આઠમી. ૨

અથ શ્રી સ્વામીન પતિકા વર્ણન

કુહો—કેવલ જાકો યુત ગદ્યો, સદા રહે પતિ સંગ; સ્વાધિન પતિકા તાસ

કહિ, વર્નત પ્રેમ પ્રસંગ ૩ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે જોનો સદૈવ ગુણ વધ્યો તે વધતો છે. ભર્તૃરી પોતાની પાસે રહે તેહને સ્વામિન પતિકા કહીએ. ૩

અથ પ્રછન્ન સ્વામિનપતિકા વર્ણન

સવૈયો—કેસવ જીવન જો વજ્રકો અરે જીવહી તૈય અતિ વાતહિ ભાવૈ; ત્ય પર દેવ અદેવ કુમાર નિવારત માધન વાર લગાવૈ; તા હરિષે પું અહિરકિ મેઠિ મ- હાવર પાઈ ઝવાઈ દીવાવૈ; મહંતો વચી હસિ લઈ એસે ઔર જ્યો દેખે તો ઉતાર આ- વૈ ૪ અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે. હે રાધે શ્રી પ્રભુજી વૃષભાન જી વન કેહેવાયછે અને એના બાપને તો જીવથી પણ અચીક છે. અને જો દે- વ કુમાર અને મનુષ્યના રાજ્ય કુમાર તે સર્વને શ્રી કૃષ્ણજીના ઉપર હું વારી નાખુંધું.

એમ સધળું માતા જસોદાજી કહેછે ત્યાં થોડી વારમાં ગોપી અળતાના રંગ ને પગે ચોપડાવે છે તે તુંને ધટવું નથી મેં તો સેહેજ મથકરીમાં કહું પણ જો કોઈ બીજો દેખશે તો ઉતાર દેવાશે. ૪

અથ સ્વામિન પતિકો પ્રકાશ

કવિત—ચોલી કોસો પાન તોહી કરત સવારી બોઈ મુકુર જ્યો તોહી મે- હી મુરતી સમાનિ હૈ; કેસોદાસ મુવિનાસ તેરી રૂપ સંપદા મદાઈ ઉદાર જીવનકી વ- તિસી વખાણિ હૈ; તેરે મનોરથ રથ ભાગી રથ પીછે રેલે મેરે નંદલાલ ગંગાકે સો પાની હૈ; એસી બાંતી કોંન જંકત માની મુની મેરી રાની બંનકે તો તેરી વાની વેદકીસી વાનીહૈ. ૫ અર્થ—સખી રાધાજીને કહે છે. ચોલી કેહેતાં જો તંબાળીના પાનના પરે સમાખ્યા કરેછે તુંને અને મુકુરજો અરીસો તેમાં જેમ સર્વ પ્રતિબીમ દીસેછે. તેમ તારે વિશે પ્રભુજીની મુરતી વશી રહીછે. કેસવદાસ કહેછે કે તારા જો નિ- લાસ તાહાર, જો રૂપ તે જાણે એ પ્રભુજીની જીવવાની વ્રતોજ નહોય અને તાહા રા જો મનનો મનોર્થ રૂપીઆ જો રથ તે જાણે ચું ભાગીચીનોજ રથ નહોય? ને તેની પાછલ જેમ ગંગાજીનું પાણી આવેછે તેમ પહાં પ્રભુજી તારા મનોરથ રથ કેડે આવે છે. એવી વાત તે કોઈએ પણ સાંભળી નથી, ને કોઈએ માનીએ નથી. તા- રી જો વાણી તે તો પ્રભુજીને મન તો વેદાંતની વાણી કેહેતાં જો તું બોલે છે તેતો જાણીએ છીએ કે વેદ બોલ્યા.

ઉત્કા લલ્લન કથ્યતે

ફો—કોનહુ હેતુ ન આપ્યો, પ્રીતમ બકે ધામું; તાકોં સૌ ચિત મો ચિહિય, કેસવ ઉત્કા વામું. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કેહેછે કે કોઇક કારણથી સ્વામી જોને ઘેર ન આવી શક્યો ને વિમાસણ કરતાં કરતાં રાત્રિતો વહી જાય તેનું નામ ઉત્કા કહીયે. ૬

પ્રલ્લજ ઉત્કા યથા

કવિત—ક્રીધું ગ્રહ કાજ ક્રીધું છુટ્યો નહી સખા સમાજ ક્રીધું કધુ આજ વ્રત વાસ રચી ભાતતૈ; દીનો તે ન સૌપ ક્રીધું કાહુઝો વિરોધ ભયો ઉપજ્યો પ્રભોધ ક્રીધો ઉર અવગતતૈ; સુખમે ન દેહ ક્રીધું મોહીસે કપટનહું ક્રીધો દેખ્યો મેહુ અ તો ડરે અરધ રાતતૈ; ક્રીધું મરી પ્રીતિક્રી પ્રતીત લેત કેસોરાય આજહુ ન આહે મન સુધો ક્રાંત વાતતૈ. ૭ અર્થ—એક સમાને વિષે ઉત્કા નાઈકાએ નાયકને આ પવા કહ્યું હતું ને આવી ન શક્યા તથા બેઠી બેઠી વિમાસણ કરેછે જે સુભાઈ કાંઈ ધરના કાર્ય માટે ભરાઈ રહ્યા કે મિત્રની મંડળીમાંછીથી ઉઠી ન શક્યા. આજ કોઈ મોહોટા વ્રતનો દહાડો છે, કે હે સખી તે કાંઈ સમાચાર કહ્યા નહી, કે શું વી રોધ થયો, કે કોઈએ હૃદયને વિશે માનનો પ્રભોધ દીધો, કે શરીરને સુખ નહી હોય, કે મારા સંગાયે કપટની પ્રીતિ છે. કે અર્ધ રાત્રીએધની સઘટા મડીછે તેને દે ખીને ખીહીના. કે કેશવરાય મારી પ્રીતિની પ્રતીત જીવેછે. જે હજી લગે ના આવ્યા તે શું થયું હશે એમ ઉત્કા નાયકા કેહેછે. ૭

અથ પ્રકાશ યુક્તા યથા,

સવૈયા—સુધિ બુલિ ગધ બુલ ચે ક્રીધું કાનહે બુલે હિ કોલત વાટ ન પાઈ; ભીતિ ભધ કિધું કેશવ કાહુતે ભેટ ભધ કધુ ભામિનિ ભાઈ; મગ આવતુહૈ કિધું આઈ ગચે કિધું આવેહંગે સજની સુખદાઈ; આચે ન નંદ કુમાર સખી સુધો ક્રાંત વિચાર અવાર લગાઈ. ૮ અર્થ—નાયકા સખી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી શ્રી પ્રભુજી અહી આવવાનું બુકી ગયા અથવા કોણે ભાળવ્યા. કે તે શું ખીજી વાટે ગયા હશે કે એ વાટ જડી નહી કે તે આવતા આવતા ખીહીના હશે કે પાટે કોઈ સ્ત્રી મળેલી તેજ મનને ગમી. શું તે ઝટ અહી આવ્યા નહી કે શું વાટે આવે છે, કે ના ના મોડા આવશે? કે હે સખી સુખદાયક જે નાયક તે આવી ને અહીથી પાછા વળી ગયા હશે. મોટે હે સખી નંદ કુમાર જે કશ્ન તેણે શા વિચારે આટલી વાર લગાડી અને ના આવ્યા. ૮

અથ વાસક સજ્જા.

કુહો—વાસક સજ્જા હોઈસો, કેશવદાસ વિલાસ; ચિત જે રતિ ગુહ દ્વાર દયો, પિય આવનકી આશ. ૯ અર્થ—જે રતિ સ્થાનકને વિશે બેઠી છે. વિલાસની સામગ્રી સમજી તૈયાર કરીને પિયુને આવવાની વાટ જીવે તેને વાસક સજ્જા કહીએ ૯

અથ શ્રી પ્રચ્છન વાસક સજ્જા.

કવિત—અંદન વીટપ વધુ કોમલ વિમલ દલ વિમલ લલીત લતા લપટી લવીંગકી કેસોદાસ તાને દુરી દીપકાસી સાંખા દૌરી દુરાવતી નીલ વાસ દુતી અંગ અંગકી; પોન પાન પંછી પશુ વાસ જીત તીત હોત તીત તીત ચૌકી ચૌકી આહે ચૌપ સંગકી; નંદલાલ આગમ વિલોકે કુંજ જાલ જાલ લીને ગતિ તિહિ કાલ પંજર પતંગકી. ૧૦ અર્થ—અંદનના જે વૃક્ષ તેનાં થડ તેને વિશે નિર્મળ લલીત કહેતાં સુંદર એવી જે લવીંગની લતા તે ચારે પાસે લપટાણી છે. તે કેસવદાસ કહે છે કે તે વિશે શ્રી રાધાજી કુખ્યાં છે. તેની કાંતી દીવાની શી ખા સરીખી છે. તે નિલાં અંબર જે વસ્ત્ર તે પહેરેલાં છે. તેમાંથી છુપાવે છે, પણ તેજ ઢાંક્યું રહેતું નથી અને પવન કહેતા વાયું અને પત્ર તે પાનડાં ને પંછી તે પંખીને પશુ કહેતાં ઘોર તેનો જ્યાં જ્યાં સંચય છે, ત્યાં ખડખડાટ થાય છે. તે વારે સ્કીત થઇ ચારે દિશાએ જીવે છે. જાણે કમળ તે આંખા એમ વાટ જીવે છે. એમ નંદલાલનું જે આવવું તે કુંજની જળમાં જોઇ જોઇને ખાલા જે સ્ત્રી તેણે પાંજરા મહિયો જે પોપટ તેની પેઠે ચારે દિશાએ ધારી ધારીને ચારે વિદિશે જીવે છે. તે જાણે કુંજ વન રૂપીયુ જે પાંજરે તેમાં પોપટ રૂપી જે રાખીકા તે બેઠી વાટે જીવે છે. તે તેની માફક એમ શામે છે. ૧૦

શ્રી પ્રકાશ વાસક સજ્જા.

સંવૈચ્છા—ભાખિત હે સુખ વેન સંખીની સૌ લાખ હિયે અભિલાષનિયોહે; કો મલ હાખનિ નેન વિલાસનિ અંગ સુપાસનિદે મન મોહે; મુરતિવંત કીધું તુલસીતુલસી વનમે રતિ મુરતિ કોહે; કુંજ બિરાજતિ ગોપ વધુ કમલાંજનુ કુંજ કુટી મોહે મોહે. ૧૧ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે કે હું સખી આજ શ્રી રાધાજી કુંજ કુટીમાં બેઠાં બેઠાં શ્રી પ્રભુજીની વાટ જીવે છે અને મોટું મધુર વચન બોલે છે તે સરવે સખીનાં મનને ગમે છે અને સખીની જે ધણી શિખામણ તે રહ દ્યને વિશે મોહ છે અને સ્કોમળ એવું જે મહુદાશ કરી નેવને વિલાસ કરીને અંગને

પરિભવે કરી સર્વનાં મન મોહે છે. અને સખી તે કહેવાં દીસે છે. જાણે ગુણસીના વન માંહે મુરતિવંત ગુણગી ન હોય કે રતિ જે કામગી સ્ત્રી તેજ ન હોય; એવી ત્યાં કુંજને વિશે રાધા સોભે છે. જાણે કમળા જે લક્ષ્મી તે જાણે કુંજકૃટી માંહે જેમ જે હાં ન હોય એમજ એહાં દીસે છે. ૧૧

અથ શ્રી અભિસંધિતા લલ્લનં.

કુહો—માન મનાવતું કરે, માનવકોં અપમાન; દુનો દુખતિન વિનું બહે; અભિ સંધિતા બખાન. ૧૨ અર્થ—મનાવતાં મનાવતાં ઘણું માન કરે, અને માનવીનું પણ અપમાન્ય કરે અને મન્યા પછે તે અત્યંત દુખ પામે. તે અભિસંધિતા કહિય્મ. ૧૨

પ્રછન અભિ સંધિતા લલ્લનં.

કવિત—વાર વાર બોલીયે જળ બોલ્યો ન બોલાઈ તખ ખાળીક જ્યોં બોલી વેકો કીતખી લજાવુહૈ; જ્યોં જ્યોં પેર પાઈ ત્યોં ત્યોં પાહાનતે પીન બયોં હોતો કહા અખ કાચે માખન સોગાવુહૈ; કેશવદાસ સખ છોડ કિચો હઠહી સૌ હૈ તું તાહુ છાંડી જીઅ જીયે ચીંતા કહા જાવુહૈ. એસે પ્યારે પિયુહુતે માન્યો ન મનાયે તખ એ-સી તોહી જુઝીહૈ જુ પીઠે પછીતાવુહૈ. ૧૩ અર્થ—એક સમાને વિશે સ્વામી-નીજ રીસાઈને બેઠાં છે ત્યાં પ્રભુજી મનાવવાને આવ્યા. અનેક અનેક મનુહાર કી-ખી. પછે પગે લાગ્યા પણ કાંઈ માન્યું નહી ત્યારે શ્રી સ્વામીજી ઉઠી ગયા. પછે પાછળ ઉચ્ચાટ કરવા માંડ્યા, નિસાસો મુકવા માંડ્યો. તે વારે સખીયે કહ્યું કે હે સખી તારે ક્યો સ્વભાવ છે, જે પ્રભુજીએ અનેક નોગ કાઢ્યા તે વારે તો બોલી નહીં અને હવે પ્રભુ ઉઠી ગયા પછી ખાળકની પ્રેક દોઢ ફરફરે છે. જેમ જેમ પગે લાગ્યા તેમ તેમ પાપાણના સરખાં કઠીણ થઈ રહ્યાં. હવે માંખણના સરખું મન નરમ કાચે શું થાય! કેશવદાસ કહે છે કે તે વારે સર્વ મુઝીને એક હઠ સાથેજ પ્રીતિ કીખી. હવે તે હઠ મુઝીને તું દેનાચી પ્રીતિ કરીશ. અને એવો ક્ષણ પિયુ પગે લાગીને મનાવતા હતા તે વારે તું મનાણી નહીં ને હવે શું તારી જુદિ છે જે સથે પછે પસતાય છે. ૧૩

અથ શ્રી પ્રકાશ અભિસંધિતા લલ્લનં.

સવૈયો—પાય પરેહન પ્રીતમ ત્યોં કહિ કેશવ કેસે નમે દ્રગ દીની; તેરિ સખી સિખત સીખત એક મુરોહકી સીખ શીખી જીયુ લીની; ચંદન ચંદ સમીર મુરે જીયુ જરે દુખ દેહ સુખલિની; મેં ઉલટી જીયું કરી વિધ આ કહું નરહાં નિહિ ઉલટી વિધિ કીની. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સ્વામીનીજીને લગાવતા હવા પ-

ણ માન્યા નહી. પગે લાગ્યાં, મનુહાર ક્રીંચી તોપણ માન્યા નહી. તે વારે પ્રભુ પાછા વાળ્યા એટલે અત્યંત નિસાસા મેલવા માંડ્યા અને દુખ કરવા લાગ્યા. તે વારે સખીયે કહ્યું ને તમે એમ કરો છો તે શા માટે? તે વારે સખી પ્રત્યે કહે છે કે, હે સખી આજ મને પ્રભુજી મનાવવાને આન્યા હતા પણ હું મનાણી નહી. મને ઘણી મનુહાર ક્રીંચી, પગે લાગ્યા, તોપણ સખી મેં તો સાંમું જોયું નહી. મેં પ્રભુની અવગણના ક્રીંચી તે વારે પ્રભુજી પાછા વળી ગયા તોપણ હે સખી તારી શિખા મણુ મને લાગી નહી અને ક્રોધની શિખામણુ લાગી. અને હવે સખી ચંદન ચંદ્રમા, સમીર કહેતાં ટાઢા વાયરા ને સરોજ ને કમળ તે મુને અગ્નિ પ્રાપ્ત લાગેછે, અને અગ્નિ ભાસેછે અને સુખ ટળીને દુખ થયું અને એ સખી મેં અવળી ગતિ ક્રીંચી તો વિધિ ને બ્રહ્મા ને વિધાતા તે મારી સાથે અવલી વિધિ ગાય કરે. ને સુખદાયક વસ્તુ હતી તે દુખદાયક ક્રીંચીછે. ૧૪

અથ શંકિત લલ્લનં,

કુહો—આવત કહિ આવે નહી, આવે પ્રીતમ પ્રાત; તાસો કહિયે ખંડિતા, કહે રોષ શું વાત, ૧૫ અર્થ—જેને ઘેરે નાયક આવવું કહી જાય અને વળતા આવે નહી. અને ખીજા સ્થાનકે વિહાર કરીને જેને ઘેરે પ્રાતઃકાલે આવે તેનું નામ ખંડિતા કહીએ. ૧૫

વળી પ્રલ્લન શંકિતા.

કવિત—આખીન જો સુઝત ન કાનગી તો સુતત ન કેસોરાય જેસે તુમ જોક મધ્ય ગાચેહો; વંસકી વિસારી સુધિ કાક જ્યો ચુંતવ શીરો, ઝુકે સાઠે સીય સઠ બી ઠ તુમ ઠાચેહો; દુરી દુરી કરતહો દોરી દોરી ગહો પાછ, જાનો ન કુઠાર ઠોર જાતી જીયે પાચેહો; કાકો ધરી ધાલી વેકો કહા વસે ધનશ્યામ ધુધુ જ્યો અસત પ્રાત મે રે ઘેરે આચેહો. ૧૬ અર્થ—એક સમયે પ્રભુજી નાયકા કને કહી ગયા હતા ને આજ રાત્રે આવીશું ને આજ્યા નહી ને ખીજા નાયકાને ઘેર ગયા ત્યાં વિલાસ કરીને પ્રભાત સમયે ઘેરે આજ્યા તે વારે નાયકા નાયક પ્રત્યે ખોલીને કહે છે કે હે પ્રભુજી તમે ભલો વાયદો પાળ્યો, અને હે પ્રભુજી તમે ને કરો છો તે અમે આંખે પણ દેખતાં નથી અને પણ કાને તો સાંભળીયે છીએ. હે કેશવરાય તમારી ને કીરતિ જેવી લોકને વિશે લોક ગાય છે તેવીજ અમે કાને સાંભળીએ અને તમારા વંશની સુધિ તો વિસારી મુકી છે. કાકની ઘેરે જુદા એકા એકે શીય અતનાં તરણાંની છારા માંહેલા સુણતા હોડેછો અને કાલેશ તો સઠ બીઠ તે સરીખા

દીસોછા અને વેગલા વેગલાત્કરૂં તમ તમ દોડીને પગે લાગેછા. હું જાણું છું
જે તમે એમ જાણોછા જે કામે કામે તે નાયકા સરીખી સધલી હશે અને જે
ધનશામ કેને ધરમાં લાવીને રોજે ક્યાં વશા હતા. બુધ્ધની પેઠે સવારને પહેાર મારે
ધર માંહે પ્રભુજી તમે ધુસવાને કાળે આન્યાછો.

અથ પ્રકાશ શાંડિતા લલ્લજ.

સવૈયો—આજ કદું અખિયાં હરિ સૌરસી માનું મહાવર માંછી રંગિહૌં; મોહન
મોહિનિ લાગતિ માયહિય તે પર મોહન મોહ લગીહૈ; મરિ સૌ મોહિ માન હુવે ગિહિયે રસ
કિરીતિ જગીહૈ; મરવિચોગકે તેજ તચી કિ કેશવ કાહુ કે પ્રેમ પગીહૈ. ૧૭ અર્થ—એક
સમને વિશે પ્રભુજી ખીજી નાયકાને સંગાથે વિલાસ કરીને રાધાજીને ઘેર આન્યા
તે વારે રાધાજી સખી સાંભળતાં શ્રી હરિને કહે છે કે, હે હરિ આજ તમારી આં-
ખો નવી છખી સરીખી દીસે છે અને હું જાણું છું જે મહાવર તે પોથી તેમાં
જાણીએ રંગી છે. હે મોહન મોહની સરીખી મોહ ઉપજાવે છે એવી મોહની
મને પણ લાગે છે ને મહારા સમ જો મહારા આગળ વહેલા વહેલા માનો. હે મ-
હારાજ રાત્રીને રસે કરીને આંખે રાતી થઈ છે કે મહારા વિચોગને તેજ તપે
છે. કેશવરાય કોઈ અન્ય નાયકાની પ્રીતિએ રંગાણી છે કે પ્રીતિને રંગે રં-
ગી છે.

અથ પ્રૌસિત પ્રેયસી લલ્લજ યથા.

કુહો—જાણે પ્રીતમ તે અવધિ, ગયો કાનહુ કાજ; તાણે પ્રીસિત પ્રેયસી, કહિ
વસંત કવિરાજ. ૧૮ અર્થ—જેને પ્રીતમ અવધી કરીને ગયો, કોઈ કામ ગ-
યો હોય તેને મોટા જે કવિતા જે કવિ પ્રોસીત ભૂતકા કહે છે.

અથ પ્રલ્લજ પ્રોસિત પ્રેયસી યથા.

સવૈયો—કેશવ કેસેહુ પૂરવ પુન્ય મિલચો મન ભાવનો ભાગ ભયોરી; જાને કો
માઈ કહા ભયો કાંનહો આધીકૌ આધૌકું ઘોસટ ખોરી; તા કોહું તુન અજ્યુ હસી
ખોલે જહ મેરો મોહન પાધ પોયોરી; કાઠહુ તે હઠ તેરો કઠોર ધતિ વિરહાનલ હુ
નજ ખોરી. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી મનને વિશે વિમાસણ કરે
છે. હે પ્રભુજી ચેલા ભવને પુન્યે કરીને કોઈ વળી ભાગ્યવાંત મન ગમતો રવામી
પામી હતી તે પણ કાંઈ જતો રહ્યો અને હે સખી કોણ જાણે એને શું થયું હશે.
અવધીનો આધજો દહાડો તો વહી ગયો તેવારે સખી કહે છે કે તું હવે શું ઉચાર
એમ કરે છે પણ તે વારે તો તું સારી પેઠે ખાલતી નહોતી અને તે દહાડે તું ત્યાં

લગે ખાલીયે નહી. જ્યાં લગે મહારા ચાહનજી તમને પગે લાગ્યા અને ત
સખી હઠ છે તે તો કાજ થકી પશુ કઠણ છે એટલે વિરહ રૂપીએ અગ
લગે બાળ્યો નથી. ૧૯

અથ પ્રોસિત પ્રકાશ મતૃકા.

સવૈયો—ઐથી દે આયે ઉહાં ઉન સૌ યહ ભોજનકે અબહી હમ
હુંતો અબ લુખ હરાધકે રાંખિ ખરયા ધમરકરિહુ, બેઠે કહા ધનકે ઢિંગ કે
નહી પ્રેઉ જાઈ કહેઃ જનનિહૈ ઉન આંખનતે અંસુ આઉ મગે બહુયો કું
અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી નાયકાને કહી ગયા જે જમવાને ટાંચિ
છીએ એમ કહીને ગયા તે તો વાટે જીવે છે ત્યાં સખી કહેલે અને તે
માંડ માંડ નહેરા કરીને હું હમણાં આવીશું. તમે આની પાસે શું બેસી ર
એવું એક સખીએ કહ્યું હે કેથવ હવે જાઓ નહી, જે કોઈ આલીને
તમે જાણોછો. તેની આંખમાંથી આંસુ પડશે તે રહેવાનાં નથી. ૨૦

અથ વિપ્રસ્ય લબ્ધા લછન.

કુહો—કુતી સૌં સંકેત કહિ લેન પદાર્થ આપ; લખધા વિપ્રસુ જનનહિ
ચે સંતાપ. ૨૧ કુતીને સંગાયે સંકેત કરીને નાયકને તેડવા માકલી.
૧૧ે ત્યાં લગે જીવને સંતાપ થઈ રહે તે વિપ્ર લખધા કીજે. ૨૧

અથ શ્રી પ્રછન વિપ્ર લબ્ધા લછન.

સવૈયો—સૂલસેં કૂલ સુવાસ કુવાસ સિભાકસિસે ભયે ભૈન સુભાગે;
ભાગ મહા ખન સૌં જી રસી ચઢી જોનહ સખેં અંગ દાગે; નેહ લગ્યો ઉરના
નિસિ નાહ ધરીક કહુ અનુરાગે, ગારિસેં ગીત બિરી ખીપસી સગરે મં શ્રંગા;
ગારસિ લાગે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી આવ્યા નથી તેને વીર
ને કુલ જે છે તે સુલિ સધીખું લાગે છે. ૩ડી ૩ડી જે સુગંધછે તેનો ભુડો
લાગેછે અને સુંદર જે ધર છે તે ભાકરી પ્રાય લાગેછે. નેધર મુકીને મેડ
જાય તો વન્હી લાગે છે. જેમ ચંદ્રમાતું અજવાળુ ચડતુ આવે છે તેમ
ચડતો ચડતોજ તાય આવે છે તેણે કરીને અંગ સમજી દાગે છે ને અંગ
ને વિશે દાગે છે ને તે તો ઉરના વિશે “પંહ નાહ રવી લગે તિય વળગ્યા”
નિશાને વિશે નહાનો એક ધડી જે વીરહ તેણે કરીને આટલાં વાતાં થાય, વ
તે સંભળ. રાઈ ગાયછે તે જાણીએ ગાળ દેછે ને પીડી અગમ્ય તે તે
શરીખી લાગે ને સમજા શ્રંગાર તે તો જાણીએ અંગાર મુઝીયા દાસે જે

અથ પ્રકાસ વિપ્ર લઘ્વા યથા.

કવિત—દેખ તહ દધિ જાત દેખી દેખી નિજ જ્ઞાન અંપક દે પાત કષ્ટ લીખ્યો
 હે બનાધકે; સંકલ મુગંધ ડારો દુતિદાશે મારો પુંની, કુલમાળા તોડી ડારી ખીરી
 ખીગરાધકે; લેલે દીહ સાસહજ વિવિધ વિલાસ ગ્યાસ; દેસાદેસે દે ઉદાસ ખાલી
 અકલાધકે; સેધકે સંકેત મુંનો કાન જ્યાં સો ખાલી ઉનો મોમું કર જોરી દુનો દુ
 નો દુખ પાધકે. ૨૩ અર્થ—અંક સમાને વિશે સ્વામીનીજી સંકેતરચાનકને વિ-
 શે ગયાં ત્યાં પણ પ્રભુજી મળ્યા નહી તેવારે ઘણું દુખ પામ્યાં. તેવારે અંદમા સામું
 જોયું. તેવારે તે ઘણેજ દોહોલા લાગ્યો. તેવારે અંપાનું વ્રજ તેનું પાદું હતું તે મા
 હી કાંધક લખ્યું છે તે શું લખ્યું, અંક તો ચાંદનું વાદન છે કાચખા લખ્યા, ને
 ખીજો હય તે સુર્યનું વાદન છે થોડો તે લખ્યો તે સુર્યનું વાદન છે. મોટે થોડો લ-
 ખ્યો તે નાયકને જાણવાને કાલે છે અને સંકેત રચાવકે ગાવી ગયાં. મુગંધ ગાણી
 હતી તે ઢોલી નાંખી, દુતીના માયાનાં ટુંખો માર્યો. કુલના માળા તોડી નાંખી વ-
 ખી ખીડી બુંસો નાંખી, મોઝા મોઝા નિસાસા મેલ્યા. વિવિધ પ્રદારના વિલાસની
 ગ્યાશા હતી તેલો છે સર્વે તહ છે. દેશવદાસ કોહો દે ઉદાસ થઈને અકલાધકને ગા
 લી. ને મુનું સંકેત રચાવક સેવીને ગમ. દુતી કોહો દે મોં મુંગથે બનાવું જોશ કા
 હું. પોતે પણ બનાવું દુખ પમીને ગમ. ૨૪

અથ અભિ નાગિકા નચનં.

લગે બાલીયે નહી. જ્યાં લગે મહારા મોહનજી તમને પગે લાગ્યા અને તારો તો હું સખી હું છું તે તો કાઢ થકી પશુ કહણુ છે એટલે વિરહ રૂપીએ અગ્ની પણ હજી લગે બાળ્યો નથી. ૧૯

અથ પ્રોસિત પ્રકાશ મતૃકા.

સવૈયો—ઐશી દે આયે ઉહાં ઉન સૌ યહ નિબનકે અબહી હમ એહે; તાક હુંતો અબ લુખ હરાધકે રાખિ ખરયા ધમરકરિહે, ખેઠે કહા ધનકે દિગ કેશવ જાહુ નહી દોઉ જાઈ કહે; જનનિહે ઉન આંખનતે અંસુ આઉ મગે બહુયો કુનિ રહે. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુજી નાયકને કહી ગયા જે જમવાને ઠાણે આવીએ છીએ એમ કહીને ગયા તે તો વાટ જીવે છે ત્યાં સખી કહેલે અને તેને તો હું માંડ માંડ નહેરા કરીને હું હમણાં આવીશું. તમે આની પાસે શું બેસી રહ્યા છો એવું એક સખીએ કહ્યું હું કેશવ હવે જાગ્યા નહી, જો કોઈ આલીને કહેશે તો તમે જાણો છો. તેની આંખમાંથી આંસુ પડશે તે રહેવાનાં નથી. ૨૦

અથ વિપ્રસ્ય લઘ્વા લઘ્વન.

ફુહો—ફતી સૌં સંકેત કહિ લેન પકાઈ આપ; લખ્યા વિપ્રસુ જનનહિ, અન આયે સંતાપ. ૨૧ ફતીને સંગાયે સંકેત કરીને નાયકને તેડવા મોકલી. નાયક ન આવે ત્યાં લગે જીવને સંતાપ થઈ રહે તે વિપ્ર લખ્યા કીજે. ૨૧

અથ શ્રી પ્રછન વિપ્ર લઘ્વા લઘ્વન.

સવૈયો—સૂલસેં ફૂલ સુવાસ કુવાસ શિભાકસિસે બાયે જૌન સુભાગે; કેશવ ભાગ મહા ખન સૌં જી રસી ચઢી જોનહ સખેં અંગ દાગે; નેહ લગ્યો ઉર નાહ રસો નિસિ નાહ ધરીક કહુ અનુરાગે, ગારિસેં ગીત બિરી ખીપસી સગરે ધ અંગાર અંગારસિ લાગે. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુજી આવ્યા નથી તેને વીરહે કરી ને કુલ જે છે તે મુલિ સરીખું લાગે છે. રૂડી રૂડી જે મુગંધછે તેનો ભુડો પરિમલ લાગે છે અને સુંદર જે ઘર છે તે ભાકશી પ્રાય લાગે છે. નેઘર મુકાને મેડી ઉપર જાય તો વન્ડી લાગે છે. જેમ ચંદ્રમાનું અજવાળું ચડતું આવે છે તેમ તેમ ચડતો ચડતોજ તાવ આવે છે તેણે કરીને અંગ સઘળું દોઝે છે તે અંગ અંગ ને વિશે દાગે છે ને તે તો ઉરના વિશે “નેહ નાહ રસી લગે તિમ વળચો” અને નિશાને વિશે નહાંનો એક ધડી જે વીરહ તેણે કરીને આટલાં વાનાં થાય. વળીકહું તે સાંભળ. કોઈ ગાય છે તે જાણીએ જાણ દે છે ને “પીડી ખાતએ તે તો વિખ શરીખી લાગે ને સઘળા અંગાર તે તો જાણીએ અંગાર સરીખા દીસે છે. ૨૨

અથ પ્રકાસ વિપ્ર લબ્ધા યથા.

કવિત—દેખ તઉ દધિ જાત દેખી દેખી નિજ ગાંત ચંપક દે પાત કુદુ લીખ્યો હે બનાધકે; સંકલ સુગંધ ડારો દુતિદાસે મારો કુંની. કુલમાળા તોડી ડારી ખીરી ખીગરાધકે; લેલે દીહ સાસકજ વિવિધ વિલાસ આસ; કેસોદસે દે ઉદસ ખોલી અકુલાધકે; સેધકે સંકેત સુંનો કાન જ્યાં સો ખોલી ઉનો મોસું કર જોરી દુનો દુ નો દુખ પાધકે. ૨૩ અર્થ—અક સમાને વિશે સ્વામીનીજી સંકેતસ્થાનકને વિશે ગયાં ત્યાં પણ પ્રભુજી મળ્યા નહી તેવારે ધણું દુખ પામ્યાં. તેવારે ચંદ્રમા સામું જોયું. તેવારે તે ઘણાજ દોહલો લાગ્યો. તેવારે ચંપાનું વ્રક્ષ તેનું પાદું હતું તે માં હી કાંધક લખ્યું છે તે શું લખ્યું, અક તો રાહનું વાહન ને કાચખો લખ્યો, ને ખીજો હય તે સુર્યનું વાહન ને ધોડો તે લખ્યો તે સુર્યનું વાહન છે. માટે ધોડો લખ્યો તે નાયકને જાણવાને કાળે ને અર્થે સંકેત સ્થાનકે આવી ગયાં. સુગંધ આણી હતી તે ઢોલી નાંખી. દુતીના માથામાં ટુંબો માર્યો. કુલની માળા તોડી નાંખી વળી ખીડી જુંસી નાંખી. મોઢા મોઢા નિસાસા મેલ્યા. વિવિધ પ્રકારના વિલાસની આશા હતી તેતા ને સર્વે તજી છે. કેશવદાસ કહેછે કે ઉદસ થઈને અકુલાધને આ લી. ને સુનું સંકેત સ્થાનક સેરીને ગધ. દુતી કહેછે કે મોં સંગાથે બમાણું જોર કી ધું. પોતે પણ બમાણું દુખ પામીને ગધ. ૨૩

અથ અભિ સારિકા લછનં.

કુહો—હિત તેકે મદ મદા તૈ, પિય સૌ મિલે જો બાધ; સો કહીએ અભિ-સારિકા, વરજો ત્રિવિધ બનાધ. ૨૪ અર્થ—પ્રેમને જોરે અથવા કામને જોરે આકળી થઈને પિય કને આલી જાય તેને અભિ સારિકા કહીયે પણ તે ને અભિ સારિકા તે લક્ષનવંત ત્રણ પ્રકારની કહે છે. ૨૪

અથ સ્વિક્રિયાકૌ અભિસારિકા યથા.

કુહો—અતી સલજ પગ ડગ ભરે, વંદ વંડકે સંગ; સ્વક્રિયાકો અભિસાર ય હ, બુધણુ બુસિત અંગ. ૨૫ અર્થ—અતિ લાજે ડગમગતી હળવે હળવે પગલે ડગલાં ભરતી સખી સંગાથે અંગાર કરીને જાય તેને સ્વક્રિયા અભિસારિકા લક્ષણવંત સ્ત્રી કહીએ. ૨૫

અથ પ્રછન પ્રેમાભિસારિકા.

કવિત—લીન્હે હમ માલ અનખોલૈ આઈ જાન્યો મૌહુ, મોહી ધનસ્યામ ધ ન માલા ખોલી લ્યાધૈ; દેખ્યો દે હે દુખ જહાં દેહ બન દેખી ગરે, દેખી કે-

મેં વાટે કસો દામની દિખાઈ છે; ઊંચે નીચે કીચ ખીચ કંટકની ખેડે પગ સાહસ
ગયંદ ગતિ અતિ સુખદાઈ છે; ભારી ભયકારી નિસિ નિપટ અંદેલી તુમ નાહી પ્રા-
ણનાથ સાથ પ્રેમ જ્યું સહાઈ છે. ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજી બેઠાં
હતાં તેવે મેઘ અંધારી આંખો તેવારે મનમાં ધ્રુજા થઈ છે જે એણે સમે પ્રભુજી
પણ પાસે આવે, તે આંખો, પ્રભુજી જોડ્યા જે તેમને અમને આજ્ઞતા વેચાતા લી-
ધા જે તેમને અણુતેડ્યા આંખો. નેહં જાણીને તેવારે રાધિકાજી જોડ્યાં હે ધનશ્યામ
હું અણુતેડી નથી આવી. મને ધનમાલા જે મેઘમાલા તે તેડી લાવી છે. તો તેમ
વાટે દુખ દીઠું હશે. જ્યાં હાથો હાથ દીસતો નથી તો તેમ વાટે કેમ દીઠી. હે કેશ-
વરાય વાટે દામનીચે દેખાડી પણ વળી જોયો નિચી જૂમિ વિચે કચરો પડ્યો હોય તે
જો તમારા પગ પીડાણા હશે. ને પગ અગડ્યા હશે કે પગ દુખાણા હશે ના, ના,
હે સ્વામી સાદે રૂપીયો જે ગયંદ તેની જે ગતિ તે અત્યંત સુખકારી છે. ભારી કે
હેતાં સખળ, ભય કહેતાં ખીહામણી એવી જે અંધારી રાત્રી તેમાં નિપટ એકલી
કેમ આવી. ના, ના, હે પ્રાણનાથ મારી સાથે પ્રેમ સહાય હો. ૨૬.

અથ પ્રકાશ પ્રેમાભિસારિકા.

સવૈયો—લાડ કિની લક લૌરિ હુરી કહે લાલ લુકૈ કહું અંધુ લગાઈ; આ-
જ્ઞતા કેસવ કેસેહુ લે રૂએ લાગત દેતિ ન દેખહું આઈ; વેગિ ચલો હકિ આઈ ખો
લાવત દોરિ અંદેલિ ધંડું અકુલાઈ; ભુલેહુ ગોકુલ ગામમે કેશવ કીજે ગુર રત ગા-
ઈ ચરાઈ. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રેમાભિસારિકા પ્રભુ પ્રત્યે ચાલી આ-
વીને પ્રભુજી પ્રત્યે જોલી કે હે લાલ તેમ મારી ગાયો હથવાર કીધી. લાડકીની
લીક લૌરી એવી ગાયો હથવાર કરીને ક્યાં છુપી રહ્યા. અને હે કેશવ દોઈને હા-
થ ધાલવા નથી દેતી, વાછડાને પણ ધવરાવતી નથી, વહેલા વહેલા આવીને જીવો
હો. તમને હું તેડવાને આવી છું. અને હે ગોવંદ જે એ ગોકુળ ગામને વિશે ગાયો
ચરાવીએ તેવારે ભુલે કરીને ચર્ચા હશે. મગરરપાણું કીજે નહીં એટલે ધણો ગુમાન
ન કીજે. ૨૭

અથ પુનઃ પ્રકાશ ગર્વાભિસારિકા;

કવિત—નેતનકી અરનાઈ એતનકી ચતુરાઈ ગાતકી ગુરાઈનેપુ રતિ દુતી આ
લકી; અપને ચરિત્રનીકે ચિત્રત વિચિત્ર ચિત્ર ચિત્રની જ્યૌં સોહે સાથ પુત્રીકા ગ
પાલકી; અંદકે સમાન આર આઉ સોં ચઠો શીરત કરીકે નિહારે મૃગ નેતનકી પાલ-
કી; કીજે પય પાન અર એજે પાન પ્રાણનાથ આઈ હે આજ અલખેલી ગવાલી કા-

હીકી ૨૮ અર્થ—સખી શ્રી પ્રમુજ પ્રત્યે કહેછે કે હે પ્રાણનાથ આજ કાલ અ
લખેલી ગ્વાલી આવીછે પણ તે દેવીછે તો નેત્રનું અરણ્યપણું, વસનનું આદ્યપણું
શરીરનું ગૌરપણું ને ચાલની શોભા તે છીપતી નથી. તે પોતાનાં ચરિત્ર તેને વિચિ
ત્ર ચિતરે ચિત્રતી ચિત્રણી સરીખી છે. સાથે ગોપાળ છે ખીજી તેની પણ સ્ત્રીચા
છે. ચંદ્ર સમાન મુખ, બહા મનોરથ ઉપરે ચડી કરતી. તમારાં નેત્રરૂપ જે મૃગછે
તેને બાંધણહાર એવી ગ્વાલીન આવીછે માટે પાન ખાવો ને પપનું પાન કરો. ૨૮

પ્રકાશ ગર્વાભિસારિકા યથા.

કવિત—ચંદન ચઢાઈ આસે અંબરદો ઉર હાર સુમતી સોગાર સોહે આનંદ
કે કંદ જ્યૌં; ચાર ઢોરી રતિનાથ વેનુમે વજ્રવે ગાય મૃગજ મરાલ સાથ વાની
જગવંદ જ્યૌં; ચોટી ચોટી ચક્ર ધસી સૌકીનકી ફૂતી ચલી, સોતી બધ દીની
અરવિંદ ફૂતિ મંદ જ્યૌં; તિમિર વિચોગ બુલે લોચન ચક્રોર ફૂલે આઈ ધ્રજ ચંદ્ર
ચંદ્રાવલી ચલી ચંદજ્યૌં. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે ચંદ્રાવળી પ્રમુજ પ્રત્યે શ્રં-
ગાર કરીને ચાલી આવીછે તે સખી વખાણ કરેછે અને અંબરની માળા પહેરી
છે અને સુમત જે પુષ્પ તેનો શ્રંગાર કીધોછે તેણે કરી આનંદના જે કંદ મૂળ
સોભે છે. અને હે નાથ એને ઉપરે કોડી કોડી રતિ ઉડાડી નાખીએ અને વીણા
માંછી ગાય બજવતો આવેછે ને મૃગના હંસના બાલક સાથેછે તે જણીએ
ખાલ છે તે સરસ્વતિજ છે. ચોટી ચોટીને ચક્રવીની પડે શ્ચોકની ફૂતી ઉડી ચાલી
ને અરવિંદ જે કમળ તે જગ ચંદ્રને ઉદયે ઝાંખુ થાયછે તેમ સોક્યનું મુખ
ઝાંખુ થયુંછે ને વિચોગ રૂપ જે અંધકાર તે ટળી ગયો અને નેત્ર રૂપીયાં જે
ચક્રોર તે ધ્રુવ્યાંછે અને હે નાથ ચંદ્રાવળી ધ્રજને વિશે ચાલીને આવી. ૨૯

અથ પ્રહ્લન કામાભિસારિકા.

કવિત—ઉરઝતી ઊરગ ચંપત ફતી ચરતની દેખતી વિવિધ નિસિચર દોસી-
ચારીકૈ; ગનતી ન લગત મુસલ મુસલ ધાર સુનત ન ઝીદતી ધન ધોપ નર ધોપ
જલ ધારકૈ; જનત ન બુધન ગીરિત પટ ફાટતહે કંટક અટક ઉર ઉરજ ઉભરીકૈ;
પ્રેમનીકી પુછે નારી કોંતપ્યે તે સીખ્યો યહ જોગદો સો સાર અભિસાર અભિ
સારિકૈ; ૩૦ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રેમાભિસારિકા નિશાને વિશે નાયક
પ્રત્યે ચાલી જાય છે, પગે સર્પ લાગે છે, ને સર્પની ફણી પગે ચાંપતી જાય છે,
ચારે દિશે અનેક પ્રકારના રાક્ષસને જોતી જાયછે ને મુશળ ધારાએ નેમ્ર વસેછે
તે લાગેછે પણ તે ગણતી નથી. અંધારાના શબ્દ પણ સાંભળતી નથી ને મેધને

શબ્દ પણ સાંભળતી નથી, અને ગ્રેણી પણ વાટે નીસરી પડે છે તે પણ જાણતી નથી, મારગને વિશે કાંઠા પણ આટકે છે તેણે વચ્ચે ફાટે છે તે પણ જાણતી નથી અને તથા શરીર કાંઠાથી વીઝરડાય છે તે પણ દેખીને મારગને વિશે પ્રેતની સ્ત્રીચો મળે છે. અભિસારિકા જે ગતસાર હોય એવી અભિસાર તે તું કુણુ કને શી ખીતી. ૩૦

પ્રકાશ કામાભિસારિકા.

સવૈયો—ગોપ બહે બહે બેઠે અથા ઘન દેશવ કૌરિ સમા અખગાહી; એક તું બાલકે જાલ ગિલીનિમે બાલ વિલોકિ બકાહી; આવતુ જાત લુગામ હુ અહું દિ-સિ ધુંધટમે પહિઆનનિ છાંહી; અંદ સૌ આનનિ કાઠિ કહા અલિ સુઝવૈ કજી તોહિકે નાંહી. ૩૧ અર્થ—એક સમાને વિશે કામાભિસારિકા નાયકને પ્રત્યે ચાલી જાય છે તે સખીએ ઘીડી તે સખી કહે છે. અરે ભુંડી મોઢા મોઢા માર્ગે જણા છે એવી તે કોડી સમા ઉલંધી ને વળી ફેટલાએક બાળક શરીને વિશે રમે છે તે જોઈ જોઈને મરે છે. આરે દિશાયી લુગામ આવે છે તે ધુંધટામાં આછાંધો આજખાય છે. અરે ભુંડી, અંદમાના સરીખુ મુખ લમને મુખ ફાટીને ક્યાં ચાલી, કાંઈતને સુજે છે કે નહી. ૩૧

કુહો.

કેસોદસ સો તિન વિધી, વરની સ્વકિયા નારિ; પરકીચો દૈ ભાંતિ કુનિ. આઠ આઠ અનુહાર. ૩૨ અર્થ—દેશવદસ કહે છે કે સ્વકિયા ત્રણ પ્રકારની વર્ણવી છે. હવે પરકિયા જે જાતની વલી તેના પણ આઠ આઠ પ્રકાર જાણવા. ૩૨

કુહો.

ઉત્તમ મધ્યમ અધમ અરે, તીન તીન વિધિનનિ; પ્રગટ તીનસે સાઠ નિય, દેશવદસ બખાંનિ. ૩૩ અર્થ—એક ઉત્તમ ખીજી મધ્યમ ત્રીજી અધમ એમ સર્વ ત્રણ ત્રણ પ્રકાર છે એમ કરતાં સરે પ્રગટ ત્રણસે સાઠ નાયક થાય છે. ૩૩

અથ શ્રી હત્તાગ સ્ત્રી લલ્લનં.

કુહો—માનુ કરે અપમાનતે, તલે માનતે માન; પિયુ દેજે સુમિ પાવડી, તા હી ઉતમ જાન. ૩૪ અર્થ—જે વારે અપમાન થાય તે વારે માન કરે ને તે વારે મનાયે તે વારે માન તલે. તે પિયુને દેજે, એટલે સુખ પામે તેને ઉતમ કહિ-યે. ૩૪

સવૈયો—હાઈ કહા અખકે સમુઝે સમુજે ન તમે જખણી સમુઝાઈ; એકહિ બંક વિલાકિનિ માંહિ અનેક અમાલિ વિવેક વિકાચે; જનપનો ન જનાવહું જ્યું જનમાવધિ લોં ઉહિ જનિહો પાચે; વાત બનાઈ બનાઈ કહા કહો લેહુ મનાઈ મનાઈ જ્યું આવે. ૩૫. અર્થ—એક સમાને વિશે જીતમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે વારે પ્રભુજી મનાવવાને આંખ્યાછે તે વારે ઉઠીને આદરભાવ દીધા. કાકોરે પણ મનાવવા સાર અનેક વાત માંડી. તે વારે કહ્યું જો એ ઘણી વાતોનું શું કામ છે. તમે આહીં આંખ્યાં એટલે સઘણાં વાતાં થયાં. તમે એક વાર કૃપા દ્રષ્ટીએ જોયું એટલે સઘણા વિવેક થયા. અને ઝાઝુ જાણપણું મને જાણવો માં. એનો જન્મ થકી માંડીને તમે મને જાણોછા ને હું તમને જાણું છું. ઝાઝી વાત બનાવ્યાનું શું કામ છે, તમે આંખ્યા એટલે તો અમે મનાણાં છીએ.

અથ મધ્યમા લલ્લજ યથા.

કુહો—માન કરે લઘુતે અર. છાંડે બહુત પ્રનામ; કેસોદાસં બખાનિહે, તોહિ મધ્યમા વામ. ૩૬ અર્થ—ચારો એક દોષ હોય તો હોય પણ માન કરીને બેસે અને અનેક ઉપાય કરે તોય માન ન મુકે. કેશવદાસ કહેછે તેને મધ્યમા કહીએ. ૩૬

સવૈયા.

ખુલેહુ સુધે નહિ ચિત યો કુનિ કાંદ કિયો લખિ લાલચ કેતો; હાહાકે હારે રહે કુનિ કેસવ આઈ પરે તો પરેઈ રહેતો; હુતો યહી તખીકિ વિચારત હોત શું—માન કયું આઈતે એતો; લાખિ લટે અસુપાંતરિ દેહ જ્યું નેક બડી વિધિયો બિન દેતો. ૩૭

અર્થ—એક સમાને વિશે મધ્યમા નાયકા માન કરીને બેઠાં હતાં તે પ્રભુજી મનાવવાને આંખ્યા પણ કાંઈજ માનેજ નહીં. પ્રભુજીએ પણ લાલચ ઘણી કીધી પણ વરાંસે સામુ જોયું નહીં ને હાહા કરીને હારી રહ્યા. કેસવરાય પંગે લાંબો તો તમ જ પડ્યા રહેવા દીધા. પણ ખાલે ઝાલીને બેઠા ન કીધા, બોલી નહી. સખી કહે છે કે હું કેઈ વારની વિચારું છું. એવડું ગુમાન શાનું છે. લગારેક ચોટલો છે અને દેહી પાતળી છે. લગારેક મોટી મોટી આંખો છે, તે માટે એ નાયકા એવડું ગુમાન કરે છે. ૩૭

અથ અધમા લલ્લજ યથા.

કુહો—૩૦ વારહિ વારયો, તુઠે વેહી કાંજ; તોહી સૌ અધમા સવૈ, કહિ વરનતે કવિરાજ. ૩૮ અર્થ—વારે વારે રીસાવે અને ઝાઝા મનાવે નહીં તોહિ માને તેને સંધાયા કવિશ્વર જો છે તે પણ એને અધમા કહીને વર્ણવે છે. ૩૮

સવૈયા.

કાકુ કપટ જી કાન્હ રચો કીજે રિ વાઘે વે બોલ વક બોલ કસાઈ; કાર સૌ ધુ
 ધટ ઘાટ ઘટે" સો ઇડી તો કુટો અધકો જ્યું વસાઈ; કેસવ એસે સખીની કો મારો
 રિ સીખિ કરે હીતકી જ્યું હસાઈ; વારહિ વારકો રશનો વાર વહાઉ સુબુધિ વિચાગ
 વસાઈ. ૩૯ અર્થ—એક સમાને વિશે અધમા નાયકાએ માન કીધું તેવારે પ્રભુ
 જી મનાવતા મનાવે ત્યાં પોતે ઉઠી આવીને વાતો કરવા નાંડી. ને કપટ કાળી ના-
 જ્યું ને કાન્હ સાથે કાજીએ અને તે જીભ વાડીએ ને જીભે પ્રભુજીને કડવું બો-
 લાય ને તે ધુધટો કાડી નાખીએ ને દ્રષ્ટીએ પ્રભુજીને જોતાં આડો પડેછે અને
 તે દ્રષ્ટી કાડીએ ને દ્રષ્ટી હરિના હપર થઈને દોડે ને હે કેશવરાય એવી સખીનેતો
 કામ મારીએ ને માઠી બુદ્ધિ શીખવીને હીતની હાણુ કરે ને ને ધડીધડીનું રીસા
 વડું ને તે પડે બાલો અને તે બુદ્ધિ પાણીમાંહી વહેલી મુંકી ને વિચાગને વેચાતો
 લાઇને આવે છે. ૩૯

કુહો.

એ વિધિ નાયક નાયકા, વરનહુ સહિત વિવેક; જાતિ કાલ ભવ્ય ભાવતે,
 કેશવ જાતિ અનેક. ૪૦ અર્થ—એણે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે કે નાયક નાય-
 કાને વિવેક સહીત વર્ણુબાં. વળી જાલ ભવ ભેદ અનેક પ્રકારના છે, ઘણા ભેદ
 છે. ૪૦

અથ સ્ત્રી ત્યાગ નામ કહે છે.

કુહો—તજ તરની સંબંધકી, જાતિ મિત્ર દિગ્ગજાજ; સખી લેત ફુપ્પ બુખતે,
 તાકી ત્રિય તે તાજ્ય. ૪૧

પુનઃ

કુહો—આધક વર્ણુ અર અંગ ધટિ, અત્યંત જનકી નારિ; તજ વીધવા
 પુજ્યતા, રમિયો રસિક વિચારિ. ૪૨

અને એણે કુહાનો ભેગો અર્થ.

એટલે પ્રકારે કેસવદાસ કહે છે. ને રસિક હોય તે એ સ્ત્રીથી વેગળા રહેજો
 ને સ્ત્રીથી સગાઈ હોય વળી ખીજી ને કોઇ ઇષ્ટ મિત્રની સ્ત્રી થકી વેગળા રહેજો.
 અને ને ફુપ્પ બુખયા રાખે તે જોના ચાકર રહીયે તેની સ્ત્રી થકી પણ વેગળા
 રહીએ. ને ધાણજીની સ્ત્રીથી પણ વેગળા રહેજો. ૪૨

(૭૫)

વળી અન્ય કહેછે.

અમીક વર્ણુ જેને ડીલે ફાલ્લા હોય અથવા ખસ હોય તેથી વેગળા રહીએ
જેને અંગે હીણુ ખોડ હોય તે થકી વેગળા રહીએ. ને અંત. જાતી છ પ્રકારની
તે થકી પણ વેગળા રહીએ. વળી યુજ્યાને સ્થાનક હોય તે થકી પણ વેગળા
રહીએ. ૪૨

इत्या स्त्रीधमा लच्छन्.

ફુહો—પહ સંચોગ શ્રંગારકી, કેશવ વરની રીત; વિપ્ર લાંબ શ્રંગારકી, રીત
ઠહોં કરિ પ્રીત. ૪૩ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે કે સંચોગ શ્રંગારની રીતિ કહી,
હવે ચોગ શ્રંગારની રીતિ પ્રીતિ કરીને કહુ તે સાંભળો.

હતિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત

વિરચીતાયાં શ્રી ગસીક પ્રિયાયાં

સંચોગ શ્રંગાર વર્ણુનો નામ

સમજો પ્રભાવ.

સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૮ મો.

અથ વિપ્ર લંબ શ્રંગાર લલ્લજ કથ્યતે.

કુહો—વિધુરત પ્રીતમ પ્રીતમી, હાત જ્યું રસ તિહિ ઠૌર; વિપ્ર લંબ શ્રંગાર કહિ, વરતત કવિ સિરે મૌર. ૧ અર્થ—સ્ત્રી ભરતારને વિછાહ થાય, વ્યાંહાં જે રસ થાય વિચાગમાં તેને કવિયો ના મુગટ મણી છે તે એને વિચાગ શ્રંગાર કહેછે. ૧

અથ સ્ત્રી વિપ્ર લંબસ્ય મેદ.

કુહો—વિપ્ર લંબ શ્રંગાર કૃતિ, કરના માન પ્રકાશ; વિપ્ર લંબ કે મેદ યહ, આરહિ કેશવદાસ. ૨ અર્થ—વિપ્ર લંબ આર પ્રકાર કેશવદાસ કહેછે તેમાં પ્રથમ પુર્વાનુરાગ ખીજે કરણા, ત્રીજે માન, ચોથા પ્રકાશ. ૨

અથ પુર્વાનુરાગસ્ય લલ્લજ.

કુહો—દેખહિ ઘૂતી દંપતી, ઉપજતહે અનુરાગ; બિનુ દેખે દુઃખ દેખિએ, સો પુર્વ અનુરાગ. ૩ અર્થ—દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તેનું જે પ્રથમ દ્રઢીએ મળ વું તે વારે બેહુતા મનમાં પ્રીતિ ઉપજેને કોઈ કોઈને દેખે નહીં તે વારે ઘણું દુઃખ પામે તેનું નામ પુર્વાનુરાગ કહીએ.

કવિત. કુલ ની દીખાઈ સુલ કુલ તીહે હરિ વીનું દુર કરી માલા ખાલ બ્યાલ સી લગતીહે; અંવર ચલાઈ જન વીંજન હલાઈ લાગે કેસવ સુગંધ વાયુ વાઈ સી લગતીહે; અંદન ચઢાઈ જન તાપ સી પડત તનું કુંકુંમ ન લાઈ અંગુ આંગી સી લગતીહે; વાર વાર વર્જતાઈ આવરી દૈ વારો આંગી વીરો નખ વાળી વીરી વીસુ સી લગતીહે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી પ્રભુજીને વિરહ કરીને અત્યંત દુઃખ પામેછે તે વારે સખી ઉપચાર કરેછે પણ એ કાંઈ ગમતું નથી સખી મુને કુલ દેખાડ માં, મને શુલ વધેછે. હરિ વિના મને માલા કુલની સર્પ પ્રાય લાગેછે અને અંમર હલાવો માં, વીંઝણે વાયુ પણ ન નાખો અને સખી સુગંધ વાયુ આવેછે તે મને વાઈ સરીખો લાગેછે. અંદન ચડાવોછા જાણીયે તાપ સરીખું ચરેછે. કુંકુંમ જે કે કુંકું તે જાણીયે તે આગ સરીખું લાગેછે. વારેવારે વારે છું, ઘેલીચો છો, આણીને ખાલોછો, ખીડાં ખવરાવોછો તે વિખ પ્રાય લાગે છે. ૪

અથ શ્રીસ્વામીનીજીકો પ્રકાસપૂર્વનૂરાગ

સવૈયો

કેસવ કેસેહું દીઠ ન ધરી તે દીઠી પેરં અતિ ધરી કંનાઈ; તાદિનતે મન ને-
રા શો આનિ ભઈ સુ ભઈ કહિ કાહું ન ભઈ; હાયગિ હાંસિ જ્યું આવે કહી કહું
જ નલિ તું તાઈ બુઝન આઈ; કેસે મિલારિ મિલે વીનું કયું રહું નેનનિહે વુછી
ડરમાઈ. ૫ અર્થ—રાધાજી સખી આગલ વાત કરેછે કે હું સખી મેં કેસો
રાય કહીએ દીઠા નોહોતા તે આચોતાજી માહારી દ્રષ્ટે પ્રડયા તે દહાડા થકી મને
એવી વેદના ઉપજીછે. તે કેમે કહી જાય નહીં ને જો કયાંચે કહેવાઈ જાયે તો
હાંસુ થાયે. હું સખી તુને હેતુ જાણીને પુછવા આવીધું, જે કુંણ પ્રકારે મહું અ-
ને મળ્યા તિના કેમ રહું. નેત્રમાં છે અને હૈયાને વિષે ખીલીક છે. ૫

સવૈયો.

ચેક સમે વ્રજભાનું સુતા સજની ગનમે જનની સંગ ખેસી; જાત ઉઠે સીત
યો જીહિ રીતિસું પ્રીતિ હિચે કહિ જઈ ન તેસી; તાદિનતે જીગડી જીવતી નીકી
લાગતિ કેશવ ભાંતી અનેસી; આહિ ફિરચો ચિતુ અક્ક અહુન કહું દુતિ દેખી
વામુખ કેસી. ૬ અર્થ—એક સમાને વિશે વ્રજભાનસુતા સખીજન માંહી
માતા પાસે ખેડાં હતાં તે વારે પ્રમુજી આગળ થઈને નીસર્યા તે વારે રાધાજીએ
પણ પ્રીતિ દ્રષ્ટીએ જોયું તે પ્રીતિની રીતિ કાંઈ કહી ન જાય તે દહાડા થકી જગન
ની જીવતી જે સ્ત્રીચો છે તેની જે ભાતિ છે તે કેશવરાયને અનેસી લાગેછે અને
ચિત્ત તે દહાડાનું આકરે ચડયુંછે ને કાંઈ ગમતું નથી પ્રમુજી કહે છે જે મુખ, મેં
દીકું તેવું કેનું કયાંઈ ઘેરતું નથી.

પ્રકાશ શ્રીજીકો પુર્વાનુરાગ લછન.

સવૈયો—ભાતિ ભલી વ્રજભાન લલી જપતે અખિયાં અખિનિસુ જોરી;
ભોહં ચંદાઈ કહું ડરે પાઈ બુલાઈ લચે હસિ કેશવ ભોયી, કેશવ કાહું સુતા દિનતે
રચિકે ન વિલોકન કેતા નિહારી; લીલવુહે સખહિકે સીંગાર અંગારન જ્યો પિનુ
અદ અઢોરી. ૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી જાભાં હતાં ત્યારે રાધાજી
એકાંત જાણીને ધ્યાક્ષ કરીને પ્રમુજીનાં સામું જોયું, હશીને મરકલું કયું ભોહં ચડાવીને
સમશાએ કરીને ખેલાવ્યા, ઘણુંજ માન દીધું તે સખી સખીને કહેછે. હું સખી કે
શવરાય મેં દહાડા પછે પ્રીતિ કરીને સામું જોતા નથી. જોઈને પણ મેં ઘણું ઘણું
નોહારા કીધા ને સરવે અંગાર તે અંગારા જેવા લાગે. ૮

ફુલો.

અવલોકન આલાપતે, મિલવેકું અકુલાષ; હોત દિશા દશ વિનું મિલે, કેશવ
કચેં કહિ જામ. ૯ અર્થ—જોવું, બોલવું, મળવું તેણે કરીને મળવાને
આકુલા થાય તેને વિણ મહચે કાંઈ કામની દશ અવસ્થા છે તે હોય. ૮

પુનઃદુહા.

અભિલાષ સુચિત થુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્દેગ પ્રલાપ; ઉન્માદ બ્યાધી જડતા
ભયે, હોત મરત કુતિ આપ. ૯ અર્થ—તે એ દિશા દશ છે તેનું નામ—એક
અભિલાષ, ખીજી ચિંતા, ત્રિશુન કથન, સ્મૃતિ ઉદ્દેગ, છઠા પ્રલાપ, ઉન્માદ, બ્યાધી,
જડતા, દસમી મળું અવસ્થા એ દશ કામની અવસ્થા જાણવી.

અથ અભિલાષ લચ્છન.

ફુલો—નેન વેન મલ મિલિ રહે, વાહે મિલ્યો શરીર; કહે કેસવ અભિલા
ષ પહે, વરનતહે મતિ ખીર. ૧૦ અર્થ—નેન જે ચક્ષુ વેણ કહેતાં વચન ને
મને અપે વાને મલ્યા પણ અંગો અંગ મલ્યા વિના છન આવે તે અભિલાષ તે
નું નામ કહીએ. ૧૦

અથ સ્વામીનીજીનો પ્રચ્છન અભિલાષ.

સવૈયો—સુધિ જુદિ ધટા ફુતિ દેહ મિટી દિનહી દિન આહિ એ બઢી કાસી;
કછુ કેસવ આપને પેટકિ પીર દુરાવતીપે મુખ કાઠિ તીસી; ખીસ આર્યો સુખ જુ
ખ સખી નીશી નોદ પરી ચિત આહતી આઠીસી; ગચો કછુ ગાંઠિ તે છુટ છખી
લી સૌ કાહિતે ડોલતિ ડાઠ તીસી. ૧૧ અર્થ—સખી શ્રી રાધાજી પ્રત્યે કહેછે.
હે રાધે તારી સુધિ જુદિ ધટી દીસેછે. અને દેહની ફુતી જે કાંતી તે પણ ધટી
દીસેછે. અને દહાડે દહાડે ચીંતા વધતી દીસેછે અને કેસવરાય કહેછે અને પોતા
ના પેટની પીડા પોતાના પેટમાં છુપાવે છે. પણ મોઢે કાઠતા નથી તે શું કેને પણ
તું કહેતા નથી ને સુખ વીસારી મેલ્યું, જુખ વીસારી મેલી; નિદ્રા પણ મેલી, જે
મ દહાડી દહાડીનો આપાર વધે તેમ ચિંતા વધેછે. ને હે છખીલી કાંઈ છુટી પડે
છે તો અરધ બલી પ્રાય આવેછે તે શું છે તે કહે. ૧૧

અથ શ્રી સ્વામીનીજીનો પ્રકાશ.

સવૈયો—જો કહું દેખ લગે દિખ સાધહિ દિખાવતિહી દિનહો જત જેહો;
માહિતે કેસવ દેખિયે બોલનિ દેખહો દેખ સખી અખ કેહો; બીનકો ફરિ દે-

ખડુ દેહુ જ્યું આપનો દેહને દેખનિ દેહો; દેખવેકું વહેરાવતિ મોહિસુ હુખ કહા
કહુ દેખહિ લેહો. ૧૨ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે જો તને દેખાડીયે તો
ત્યાં દેખવાની સાદર લાગશે. દેખાડ્યું જો વારે ત વારે દિન પ્રત્યે દીઠા પખે ફૂપ
પામશે તો માટે અડી કસવ ઉભાછે. ખોલીય માં, પણ જો દેહ છુપાડીને જોવું,
પોતાનું દીલ દેખાડીય માં એમ સખીએ કહ્યું ત વારે નાયક ખોલ્યા કે મને જોવા
દેશમાં કોહાછો અને અને કોહાછો. તે યું હું કાંઈ જોયે માંહીથી હરી લે-
જીયું. ૧૨

અથ શ્રીજીકૌ પ્રછન અમિલાલ.

સવૈયો—પાપ પરો ખલ જાળ મનોહર આપું શી ન કરો અખ તાહુ; દે-
ખે અધાત નહીં દિનકે ફિરિ વાર કહા અત દેખે હું જાળ; માસુ કહીસું કહી
અખ કેસેહું કેસવ કાન્હ પત્યા હું ન કાહું; ડાગ હુગે જગહે ચિનુ ધીરજ તા
તોહે ને હું સીરા ન ખાહ. ૧૩ અર્થ—સખી શ્રી પ્રભુજીને કહેછે કે હું પ્રભુ
તમને બલિહારી જાહ. તમે આપ સરીખી નાયકા પ્રત્યે મ કરો, દિવસને દીઠે ધ્રા
યા નહીં તો હવે એકવાર વળી દીઠા વિના ફરી ગયા તેજ થયું. મો પ્રત્યે જો કે
હું તે કહ્યું પણ ફરી ખીજ કોઈની પ્રીત આણી કેહેશેમાં. ધૈર્ય રાખો ધૈર્ય રા-
ખ્યા વિના જાંહુ જમતાં બળશે ને ધૈર્યથી હજવે ફરેથી જમીયે. ૧૩

અથ શ્રીજીકૌ પ્રકાશ અમિલાલ કથ્ય તે;

સવૈયો—હ કોળી માંહ હોતુ મહકો યહ જાહુ કેહ કહિ વાહી વહેહે; આંધ
હી કેસવ ગોકુલકી કુળકા કુળ નારિની નાજી લહેહે; દેખ રિ દેખ લગાધ દગાધ
તનો સો ધાલી જ્યું ડાર રહેહે; કો હરિ કો જેસે જનતિ નાહિ અકાલહી હીકા કે
સંદેસ કહેહે. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીની સખી પ્રભુજીને આરજી
વારે વારે જોઈ જાય તે વારે પ્રભુજીની સખીએ દીઠી. તે વારે સખી ખોલી, પાપ
કોઈ એને હીતકારી છે જોવું કહીએ તને એવુંજ જમને કહે અને આચે કેસવરા
ય કહેછે. આ ગોકુલની સ્ત્રીએ છે, તે કુળને તારે એવી છે; એક ટકે જોઈ રહી
છે. સોના સરીખે ગાતરે જડાઈને છુપીને ઉભી છે. કાણુ છેરે એને હું તો જાણુ-
તી નથી. કેઈવારની કેના સંદેસા કહેછે. ૧૪

અથ ચિંતા લછન પ્રાહ.

કુહો—કેસે કે મિલિયે મિસે, હરિ કેસે ખસ હોય; યહ ચિંતા ચિત ચેતકે,

વરતત હે સખ કોઇ. ૧૫ અર્થ—સ્ત્રી ભરતાર તે પરસ્પરે મનમાં એમ જાણે
અને હે દહાડે મલીશું. કેમ વશ થાશે એવો દહાડો મનમાં વિચાર કરે તે ચિં-
તા. ૧૫

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકી પ્રછન ચિંતા.

કવિ—અપનો ઉતનો આપનો, હોતનિ દેખે જાહિ; આપન હોતે આપનો,
કચો મન કરહી ત્યાહિ. ૧૬ અર્થ—વળી રાધાજી મનમાં કહેછે કે જોને જોયા
પછી આપણું આપણું વીસરી જાયછે કહેતાં સુધ્ધિ બુધ્ધિ જાય. જો આપણું મન
આપણે હાથ રહેતુ નથી તો પરનું મન આપણે વશ કેમ થાય. ૧૫

અથ પ્રિયાજીકો પ્રકાશ ચિંતા.

કવિત—પ્રેમ ભયે રૂપ રૂપ સંગીવ સંકેચ સૌચ વીરહ વિનોદ શીખી પીલી
યત પચીકૈ; તરલ તુરંગ અવલોકીની અનંત ગતિ રથ મનોરથ રહે પેદા આદે ગુ-
ન ગચીકૈ; દુહુ આર પ્રેમા જોર ઘોર ધન કેસોદાસ હોઈ જીતી કોનકી કો હારે
હોયે લચીકૈ; દેખતુ પ્રમદે ગોપાલ તીહી કાલ બહી જાલ હર સતરંજકી સી જાજી
રાખી રચીકૈ. ૧૭ અર્થ—રાધાજીની સખી પ્રભુ પ્રત્યે કહેછે કે હે મહારાજ ને
દહાડાથી તમને રાધાએ દીઠાછે. તે દહાડાથી રાધાજી મનમાં સેવનની જાજી માં
ડીછે તે કહીચે છીએ. એક પ્રેમ જીજ્ઞે એ બેનો તજર સંકેચ સૌચ એ બે
વજર એક વિરહને વિનોદ તેણે ઘણા માહુ થઈને એલેછે. તરલ ને તુરંજ તે એ
અલ તેનો ને તુરંગ એવું ને અવલોકનું ને જોવું તેતો જાણીએ. પોડાજ ન
હોય. અને મનોરથ રૂપિયા ને રથ હાથીને ઠામે અનેક અનેક ગુણ તે તો આદલ
તે વચે માંડી રાખ્યા છે. બધે પાસે જોડ માંડીછે. ઘણા ઘોર માંડી થાયછે. હે કે
સવચાચ કુણ જાણે જીતે જોની થાશે અને કુણ હારશે. ૧૭

અથ શ્રી પ્રિયાજીકો પ્રછન ચિંતા.

કવિત—કેસોદાસ સકલ સુવાસ નિવાસ નત, કહી કંઈ ભૂચી વેલાસ ત્રા-
સ ખોલીહ; કેસો એસો દિન વડ ભાગી અનુરાગી જીહી, મેરી દ્રગ વાકે સંગ લા
ગી લાગી રોલીહ; એસે દૈ હં ઇસ કુની આપને ક્યોલો મુગ મદ વનસાર સંને મ
રે હર જોલીહ; દીપક સમીપ નીસી પની દીપતા વિલોકે યહ, ચિત્રકી પુતરી જ્યુ ક
હું હસી ખોલીહ. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી મનમાં ચિંતા કરે છે
ને રાધાજીનું તન ને શરીર છે તે સુગંધનો નિવાસ છે અને એની બધુડી ને બૂદ

તેનો જે વિલાસ ત્રાસ તે ખીલીવું તે યુકીને ક્યારે સનમુખ જોશે, બાધ તે દીવસ કેવો હશે, મોટા ભાગ્યની ધણીઆણી એવી જે રાધાજી તે રાગી કહેતા પ્રીત કરીને મારી જે આંખ તેને સંગાત જોડીને ચાલશે, ને વળી ધાતાની મળે ક શક્ત દ્રસ્ટે કરીને મારી છાતી ટાટી કરશે, અને દીવાને પાસે દીપતી જે કાંતી તે જોઈને ચિત્રામણની પુતળીની પેરે યુએ એ મોત ધરીને રહી છે તો તે ક્યારે હ-શીને ખાલસે. ૧૮

શ્રીજીની પ્રકાશ ચિંતા.

સવૈયા—રાધિકાકી જનનીકો જની કોંગી કોહું સ્વયંવર વાત ચલાઈ; દેવ કુમારસી ગોપ કુમારની માંનું દે વ્રજભાનું ખુલાઈ; કેસવ કેસેકું ખાલ બહી યહ માલ સૌ મરે હિચે પહિરાઈ; તોસિ સખી સમ હુ સંગ વાકે સુ ક્યૌ યહ ખાત સ ખે ખનિ આઈ. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સખીના આગળ કહેછે કે હુ સખી એવી કાઈ ડાહી છે જે રાધાજીની માતાને કહે જે રાધાજીનો સ્વયંવર કરાવે. દેવ કુમાર સરીખા જે ગોપ કુમાર છે તેને માન દેઈને વ્રજભાન ખોલાવે, કેસવરાય કહેછે ને એ જે ખાલ જે રાધિકાજી તે બહી યહ ને માળા મારા ગળામાં ધાલે અને તેનું સરીખી છે જે સખી તેને પાસે રાખી ચિખામણ દે એ સધલી વાત કેમ ખની આંવે. ૧૯

અથ ગુન કથન ચેષ્ટા.

કુહો—જહાં ગુનગની દેહ દ્યુતિ, વરને કવત વિશેષ; તાકુ કહિએ ગુન કથન, મનમથ મયન સુલેષ. ૨૦ અર્થ—જ્યાં ફતી જે કાંતી તેના ગુણ ગણી ગણી ને વખાણ કરે, જે સ્ત્રી પુરૂષના વખાણ કરે, જે પુરૂષ સ્ત્રીના વખાણ કરે તેનું ના મ ગુણ કથન કહીએ. ૨૦

અથ પિયુકો પ્રછન ગુણ કથન.

કવિત્—કીરની સહીત નિજ કેસવ કુંવર કાન્હ, કેવલ અકીરતી નૃપતિ સૌમ માનીચે; છુવતી ચંપક પાત કુમલાઈ જાત તન અતિ હરખાત ગાત હરિ જ્યું કે જાનીચે; કામલ સુવાસ જ્યું ન ખ્યારેકે પરમ ખાન, કંટક કલોત નાલ નલીન ખખ્ખાનિચે; લોચન વિશાલ ચાર મદન ગોપાલ જ્યું કે મદન સરની દરસન રસ હાનિચે. ૨૧ અર્થ—શ્રી રાધાજી પ્રભુજીના ગુણ કહેછે. કાન્હ કુમાર નિત્ય કીર્તિવંત છે, અને સૌમ જે ચંદ્રમા તેની અપકીર્તિ જ છે તે કલંકી છે, અને ચંચા તેની જે ફળીની પાંખડી છે તે તો હાથે લગારેક ગ્રાલીએ તો કરમાઈ જાય છે, અને પ્રભુનું શરીર

નિત્ય હર્ષ યુક્ત છે, ને પ્રભુજીના હાથ તે પરમ કોમલ છે, સુગંધ યુક્ત છે. અને કમલ નાલ તો કાંટે યુક્ત છે તે હાથની બરાબરી ન આવે અને મદન ગોપાલનાં ને યોગ્યન તે વિશાલ મનોહર છે. અને કામનું ને બાહ્ય તેની ઉપમા દીને તો રસની હાની થાય તે થકી અધીક છે. ૨૧

પ્રિયાકૌ પ્રકાશ ગુણ કથનં.

સૈવયો—ખંજન હે મન રંજન કેશવ રંજન નેન કીધું મતિ જીતી; મીઠી સુધાકે સુધા ધરતી કૃતિ દંતનકી દિધું દાડમ હીતી, ચંદ્ર ભલો મુખ ચંદ્ર દિધું સખિ મૂરતિ કામકે કાન્હકી નીતી; કોમલ પંકજ કે પદ પંકજ પ્રાત પિયારેકે મૂરતિ પીતી. ૨૨ અર્થ—રાધિકાજી સખી આગળ કહે છે કે હું સખી આ ખંજન પદ્મી મનને રંજન કરે છે કે, ના કેશવરાયનાં નેત્ર અધીક છે. મારી મતે તો હું અમ બાણું છું. અને સખી અન્નત સીકું કે, ના પ્રભુજીના અધર રસ મીઠો. ને દાડમનું તેજ અધીક કે ના, ના પ્રભુજીના દંતનું તેજ અધીક છે ને સખી ઉગે છે તે ચંદ્રમા ભલો કે ના, ના પ્રભુજીનાં મુખ રૂપીઆ ચંદ્રમા ભલો, મૂરતી કાન્હકી સાચી કે ના કામની કુટરી. પંકજ કમલ તે કુલા પ્રાણ વહાલા કહીને કે, ના પ્રભુજીની મૂરતી વહાલી કહીએ. તે વારે સખી કહે છે પ્રભુને ને ઉપમા દીને તે શોભે છે. ૨૨

પ્રિયુકો પ્રહન ગુણસ્ય કથનં.

સૈવયો—જો કહું કેસવ સૌમ સરોજ સુધા મુર ભૂગિત દેહ દહેહૈ; દાડમ કે ફલ શ્રીફલ વા ફૂમ હાટક કોટક કષ્ટ સહેહૈ; કોટ કપોત કરી અહિ કેસર કોટિલ કીરકું ચોલ કહીહૈ; અંગ અનુપમ વાતિકૈ ધનકી ઉપમા કહિવેકિ રહીહૈ. ૨૩ અર્થ—પ્રભુજી રાધાજીનું વખાણ કરે છે. જો સૌમ ને ચંદ્રમા સરીખ મુખ રાધાજીનું કહું, તો તે તો દેવતાએ અમૃત પીને તેને એકો કરી મુકયા છે. જો દાડમના ફળ તો જો રાધાજીના દંત જોધને આફળીએ ફાટી પડે છે અને શ્રીફલ અને ખીલાં તેતા નિરસ છે ને સ્તન તો રસે યુક્ત છે અને વિદુમ ને પરવાળા છે તે તો કઠીન છે અને અધર કોમળ છે અને હાટક ને સુવર્ણ તે તો કશોટી અમે છે પણ તોય કોમળ થવું નથી અને રાધિકાજીની દેહતો સદાય કોમળ છે, અને કોટ ને ચંદ્રવાક છે તેહનો તો વિયોગ છે, કપોત ને હોલો, કરી ને હરતી, અહી ને સર્પ, કોટિલ ને કોયલ, કીર ને પોપટ, એતા સર્વ મલીન છે. અને રાધાજીનું અંગ તો અનોપમ સુંદર છે. એતા જીવ એની ઉપમા માત્ર કહેવાને રહી છે. ૨૩

અથ પિયુકો પ્રકાશ ગુન કથ્યતે

સવૈયો—ભાવન વીચ વુભી રચી રાધાકા કૈશવ કેસે હું જાતિ ન કાઠી; માન હમેરે ગહિ અનુરાગનિ કુંકુમ પંક કલ કિત ગાદી, મરિય બાગિ રહીતનું તાતનુ ચૌં દુતિ નીલનિ ચૌલકી વાદી; મેરેહિ માનું દિયે કહું સુધતિયૌં અરખિંદુ દિયે મુખ ઠાઠો. ૨૪ અર્થ—પ્રભુજી સખી આગળ કહેછે હે સખી મારી આંખમાં રાધાજીની કાંતી ચુખી રહીછે, વશી રહીછે તે કૈશવરાય કહેછે કે કેમે કાઠી જાય નહીં અને કુંકુમના જે તીલકે પીલ કાઢીએ તે જાણીએ મારે અનુરાગ જે પ્રીતિ તે રૂપણી રાતી તેણેજ ગાદી કરી ને ગ્રહી ન હોયે શું અને નીલાંબર પહેરેલાં છે તેની જે કાંતી તે મહારા હૃદયમાં વળગી રહી છે તે જાણીએ આગળે માર્યો ન હોય શું. તેની પેરે યોગ હો તેમ વળગી રહીછે અને મુખ આડુ કમલ દેખને ઊભી રહી છે તે જાણીએ મહારા હૃદય કમલને ગ્રહીતી ન હોય પરિમલને મિથે કરીને. ૨૪

અથ સ્મૃતિ લ્લન.

દુહો—આર કહુ ન સુહાઈ હાં, જલ જઈ જહાં કામ; મન મિલયેકી કામના, તાકો સમૃતિ હે નામ. ૨૫ અર્થ—જ્યાંહાં કાંઈ ખીજી ગમે નહીં અને ખીજી કામ સધણીએ વીસરી જાય, મનમાં મળવાનીજ વાંછના કરે, તેનું નામ સ્મૃતિ કહીએ છીએ. ૨૫

સ્વામીનીજીનો પ્રચ્છન સ્મૃતિ.

સવૈયો—બોલ્યો સુહાઈ ન બોલ્યો સુહાઈ ન દેખ્યો સુહાઈ ન દુખ બઢ્યો સૌ; નીકિય ખાત સુને સમુજે ન મનોમન કાહુકે મોહ મઢ્યો સૌ; કૈશવ હૃદયિ ચૌં દિયમે મત મુઢ બયો ગુન મુઢ પઢ્યો સૌ; કો કરે સાજ અન્નવેષ કૌનિ નહીં યાકો કહુ ચીતક આક મઢ્યો સૌ. ૨૬ અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહે છે. આજ રાધાજીનું મન ચાકડે ચડી રહ્યું હોય એમ દીસે છે. કેનું પણ બોલ્યું ગમતું નથી. તે શું? કોઈનું સામું જોયું ગમતું નથી. હૃદયમાં દુખ વાઈયું દીસેછે, સારી વાત પણ સાંભળતી નથી, સમજતી નથી. જાણે મન માં ઘાંટયું ન હોય શું. સખી કહેછે કે સૌરાય હું હૃદયમાં બોલું છું જે એની મતિ મુઢ થઈ છે કે કોઈ ગુણના સમુહ બની છે. જન્મેનો સાજ કુણ કરે અને બળડે કોણ એનું ચિત્ત તો જાણે ચાકડે ચડ્યું છે. ૨૬

સ્વામીનીજીની પ્રકાશ સ્મૃતિ.

સવૈયો—મેરે મિલાઈ હવે મિલિહાં મન મોહન સૌ મન મોહિ ન દીલે; મોન

હિ મૌન બને ન કહું અળ કો મનું આનંદે રસ ભીજે; અસેહિ કેશવ કેસે જિમે
 આહો પાન ન આહુ પે પાનિ ન પીજે; જાતિહ કોજી કહા કરિ હોત વસો વન જો
 મો સંકોચન કીજે. ૨૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને સ્મૃતિ ઉપનીછે તે
 વારે કાંઈ બોલ્યું ગમતું નથી તે વારે સખી કહેછે કે હે રાધાજી જો વારે હું
 મળવીશ તે વારે મળશે તો હમણાંજ મનમોહનને મોહ ઉપજાવીને પોતાનું મન
 આપીને મળીએ નહીં અને હે સખી આજો દિન મૌન ધરીને ખેડાં કેમ ચાલે કં-
 ધિએક તો માનનો દેનારો જો પિયુ તેના રસમાં ભીજીએ. કેશવરાય કહેછે એમ
 કેમ જીવીએ. પાન ન આધીએ અને પાણી ન પીજીએ અને હે સખી કોઈ જાણશે
 તો શું કરીશ. જો હૃદયમાં સોચ છે તે વિચાર છે તો સંકોચ ન કીજે. ૨૭

અથશ્રી પિયુકો પ્રછન સ્મૃતિ.

સવૈયો—ધોર ધનો દાનસાર ધશ્યો ધનશ્યામ સુચદન એ તનૂ રૂદ્યો; કેસ-
 વ કુંજકો કુલ ચિતે પ્રતીકુલ ભયે ભવ રૂલનિ કુલ્યો; બુલેસે ડોલનિ બોલનિ
 હું ઉતજાતકિ તે મન સંભમ જૂલ્યો; જાતનિહું યહ કાહુકે આજ મનોહર હાર હિડો-
 લનિ જૂલ્યો. ૨૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને હૈયામાં સ્મૃતિ અવસ્થા
 ઉપની છે તે વારે કાંઈ બોલ્યું ચાલ્યું ગમતું નથી તે સખી સખી આગળ કહેછે.
 પહેલી ઉઠીને ધનસાર જો કપૂર તે ધશી અને માંહી ચંદન મેલીને શરીર વિલેપન
 કીધું અને કેસવરાય જો તે કુંજ જો લતા ગ્રહને પાસે જઈ જોઈને પાછા વળ્યા
 તે શા માટે ત્યાં અનેક જાતિનાં ફુલ ફૂલી રહ્યાં છે. તે જોઈને મનમાં સામું
 દુઃખ પામ્યા. વનને વિશે બુલા પડ્યા હોય તેમ કરતાં દીસેછે અને જો મનમાં આવે
 તે ખાસ છે. ચિતને વિશે જંજ બૂલ થયો હોય એમ બુલા ભમે છે. જાણું આ
 જ હરિનું મન કોઈ સુંદરીના મનોહર હાર રૂપીયે હિચાલે હીર્યું દી-
 સે છે. ૨૮

શ્રીજીકૌ પ્રકાશ સ્મૃતિ લલ્લજ.

સવૈયો—વાસર વાસ ભયે વિસ કેસવદાસની ડાસનીકી ગત લીને;
 અંદન આંદનિ ત્યો ચિત આહત અંદ્ર કે અંદ્ર ચિતે રસ ભીને; પાન ન આધ ન-
 પાનું કરે કહુ હાસ્ય વિજાસ વિદા કરિ દીને; એહ ગોકુલકે કુલકો જીહિ ગોકુલતાય
 ધીહિ દીગ કીને. ૨૯ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને સ્મૃતિ અવસ્થા ઉપની
 છે તે કાંઈ ગમતું નથી. તે સખી સખી આગળ કહે છે કે હે સખી પ્રભુજીને
 વાસ કહેતાં રડો પરિમલ અને વજ્ર તે વિષ સરીખાં લાગેછે અને ધિજાનાં તે તો

ડાંસ કહેતાં દરીઆના ઢાઠા માંખા તેની પેઠે લાગેછે. ચંદ્રમાને ચાંદની ને અજ પાળી રાતરે તે જોયે થકે ચંદ્રવાક ને ચક્રવાક જેમ દુઃખ પામે તેમ પામેછે. વિર હ રસે એમ બિન્નેછે. પાન ન ખાય પાણી ન પીયે કાંઈ ખાય નહીં અને હાસ્ય વિલાસને વિલાયક કરી મુકયા છે સખી કહેછે કે ગોકુળની ને સ્ત્રીચો એવી છે જો ગોકુલનાથ એવા કરી મુકયા છે. ૨૯

અથ ઉદ્વેગ લક્ષન પ્રાહ તે.

કુહો—દુઃખદાયક દ્વે જાત તહાં, સુખદાયક અનવાસ; સૌ ઉદ્વેગ દિશા દુષ્ટ, જાનહું કેશવદાસ. ૩૦ અર્થ—જેટલી સુખદાયક વસ્તુ હતી તેટલી સુખી દુઃખના દાયક અનાવાસ થઈ જાય તેને દસ અવસ્થાના ઉદ્વેગ અવસ્થા કહીયે તે કેસવદાસ કહેછે. ૩૦

પિયાકા પ્રચ્છન ઉદ્વેગ દિશા લક્ષન લિખ્યતે.

સવૈયો—ચંદનહી વિશુંકું દેહ કેસવ રાહુ યહી ગુન લીન ન લીનો; કુંભ જ-પાવન જાનિ અપાવન જોરે પિયો પવિ જાનુ ન દીનો; યાસું મુધાધર શેષ વિષ ધરના ઊર્ધ્વો વિધિ હે બુધ હીનો; સુરસોં માઈ કહા કહિયે યહ પાપિ જન્યું આપ બરાબર કીનો. ૩૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને એક સમાને વિશે ઉદ્વેગ અવસ્થા આપી છે. તે માટે જેટલી રૂડી રૂડી વસ્તુ છે તે બુંડી લાગેછે. ચંદ્રમાનાં કીરણ છે તે તો અગ્નિની પેઠે લાગેછે તે માટે ચંદ્રમાની નીંદા કરેછે. હે સખી એ ચંદ્ર માને તું ચંદ્ર ન જાણીશ. એતો વિષનો કુંદ છે કહેતાં વિષનું મૂળછે. તેનું દૃષ્ટાંત જોઈ રાહે ગલીને પાછો મુક્યો છે અને વળી કુંભજ ને અગસ્તજ તેણે સમુદ્ર પી ધોતે વારે બુલે એ પીવાણો પણ અગસ્ત તો મહા પવિત્ર છે તે વારે પેટને વિશે થી કાઢી નાખ્યો. તેણે જોયો ને એતો મહા અપવિત્રછે. આધો સમુદ્ર કાઢ્યો તે એને માટે ચંદ્રમાને પેટને વિશે પચવા ન દીધો અને હે સખી બ્રહ્માજીની પણ કાંઈ બુધ્ધિ દીસતી નથી ને શેષ નાગ પૃથ્વી બખીનો બાર ઉપાડી રહ્યો છે જેને આ-ધારે ચોરાસી લાખ જીવ રહ્યાછે. તેનું નામ તો વિષધર પાડ્યો અને એને સુધાકર કીધો અને વળી પણ એ સુર્યનારાયણને શું કહીએ ને એ પાપીને બરાબર કીધો. એ ચંદ્રમાને પોતા પ્રાય કરીને યાચ્યો તે શું. ૩૧

અથ પિયાકો પ્રકાશ ઉદ્વેગ.

સવૈયો—કેશવ કાલહિ વિલોકે ભગિ વહ આશુ વિલોકિ વિના સમરે જન્યું; વાસર વિષ વિસે મિડિયો જન્મકી જામિનિ જોતિ જરે જન્યું; પાલકતે ભુવિ ભુવિ તે પાલક

આણિ કરે. રિ કલાલ કરેજ્યું; ભુખ દેઉ કહું વ્રજભુષન દુખન દેહો હરી હરેજ્યું.
 ૩૨ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને ઉદ્દેગ અવસ્થા ઉપની છે તેવ્યાપી છે તે
 સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે. હે પ્રભુજી કાલે ને વસ્તુ તમે આપી હતી તે
 સારી પેઠે જોઈને સુખ પામી હતી. તે આજ જોવાને કાલે વારેવારે સંભારે છે,
 મરે છે, તાસર ને દહાડો તે વીથે વિદ્યાજી મતે વિષ ખાધુ હોય ને પડી દીસે એમ
 મરડી નાખી છે. અને આજવાળી ને રાત્રી તે અગિતની પેઠે બળે છે અને પ-
 લંગ ઉપરથી જુસિયે આણે છે ને ભોંયથી પલંગ ઉપર આણે છે એમ કોરેક સખી
 ઉપચાર કરે છે. હે વ્રજભુષણ કાંઈક ભુષણ આપો ને જોઈને દેહનું દુખ વીસરે
 તેને મારે કાંઈક આભણું આપો. ૩૨

શ્રીજીકો પ્રછન ઉદ્દેગ દિશા વર્ણન.

સવૈયા—મેઘ જ્યું હસીકે હંસન હેરત હંસન જ્યું ધન રૂપ ન પીવે; કં-
 જન ચિત ચંદન આહન ચંદન જ્યો કંજન કચોહું ન છીવે; તાલતે વાગતિ વા-
 ગેત તાલનિ તાલત માલકિ જન ન શીવે; કેસિહે કેશવ યે જીવતી સુનિ અસિ
 દયા પિઉકી પલ જીવે. ૩૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉદ્દેગ અવસ્થા
 ઉપની છે તે સખી સખીને કહેછે કે હે સખી આજ પ્રભુજીને કાંઈ ગમતું નથી
 તે કહે છે, મેઘની ઘટાં દીઠે કાંઈ હંસ પ્રસંન થાય નહી તેમ પ્રભુજી કાંઈ હંસ દી
 ઠે પ્રસન્ન થતા નથી અને હંસ જેમ મેઘ સામું જોતા નથી તેમ પ્રભુજી કાંઈ મેઘ
 સામું જોતા નથી. અને ને કમળ જેમ ચંદ્રમાને વાંછતા નથી, ને ચંદ્રમાને કમળ
 જેમ સરાતા નથી તેમ ચંદ્રમાની પેર પ્રભુજી કમળનીને સારતા નથી. અને ત-
 લાવથી વાડીમાં ને વાડીમાંથી તલાવે આવેછે ને તાલતમાલનાં ને ધક્ક તેની જ
 તોછે અને હે સખી કેસવ કહેછે કે તે જીવતી કેવી હશે ને પોતાના ભરથારની એ
 વી દશા દેખીને ને જીવે તે સ્ત્રી કેવી હશે ને સખી પતિનું દુખ સહેછે.

પિયુકા પ્રકાશઉદ્દેગ પ્રછેન.

સવૈયા—સોચિ સખી ભરિ રેનિ વીલોચન કાપત દેખત કુલે તમાલહી; ભુલે
 સી રેલતિ જોલત નાહિ ન વાગ ગમેહી કહુ તૈરહી તાલહી; દેખ્યો જો આહત દે
 ખિ ન આવત તે સમે આત વિખાઉરિ લાલહી; આજ ફલા દિખ સાધ લગી
 જ્ય દેખ્યો કહુ ન સુહાઈ ગુપાલહી. ૩૪ અર્થ—પ્રભુજીને પ્રકાશ ઉદ્દેગ ઉપનો
 છે તે સખી રાધાજીને કહેછે હે સખી પ્રભુજીને આજ સેહલું દીસે છે સોચીને
 આંખો ભરી લેછે. તમાલતા પ્રકાશ કુલાં જોઈ જોઈને યરયર પૂરે છે; અને જી

બુલ્યા સગીઆ ભમેછે અને કાંઈજ મુખથી બોલતા નથી અને હમણા જાડી મધે ગાયછે સકે કહેતાં હરિ તલાવે ગયાછે, તને જોવા હીંડે પણ જોઈ શકતા નથી તે વારે રાધાજી બોલ્યાં કે હે સખી એવામાં કોઈ મને એ લાલને દેખાડો તે વારે સખીએ કહ્યું કે તને આજ ભલી જોવાની સાદર થઈ. જોવામાં ગોપાલજીને કાંઈપણ દીઠું ગમતુ નથી તેવામાં તને જોવાની સાદર થઈ. ૩૪

અથ પ્રલાપ લછન વર્ણન.

કુહો—ભમત રહે મન ભૈર જ્યું, હિતધન મન પરિતાપ; વચન કહે પિય પછી સૌ, તાકો કલહ પ્રલાપ. અર્થ—મન જે ભમરાની પેઠે ભમતું રહે ને હીંડે મનને વિશે હેત અને તાપછે, તેને એ વાંતા હોય પિયની સખી હોય તેની આગેરાવ કરે તેને પ્રલાપ કહીયે. ૩૫

રાધાજીનો પ્રછન પ્રલાપ.

સવૈયો—ખેલન હાંસિન પૌરિ અઠાહનહે તુનવે રહિયે કપોટસૌ; લેનો ન દેનો હલા ઉન ભલા ઉનતા તિન ગોતિ કહા કહિ તો સૌ; આનિ દિયો સુખમે કુપ્પ કેસવ કેસે સહાંગિ કહા કહિ કૌસૌ; નેન ભરે ભરિ ગ્વાલ કહે અરિ દેખ્યો તે કાલ કહા કહ્યો મૈસૌ. ૩૬ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને પ્રભુજી હસતા ને સખી સાંભળતાં કાંઈ કહ્યું તે રાધાજીને કુપ્પ લાગ્યું તેનું કુપ્પ ધરે છે અને સખી આગળ કહેછે કે હે સખી અને સંગાતે કાંઈ રમીએ નહીં હસીએ નહીં એની સેરીએ જમ્યે નહીં અને આગળ કાંઈ વાંકુ ચાલીએ નહીં, ઝાઝુ કા ધ શું હેત કરીએ નહીં, વેર કીજે નહીં એવો મારો સ્વાભાવ છે. કાંઈ લેવું દેવું નહીં હીલવું મીલવું નહીં, નાતી નહીં ગોત્રા નહીં તો તે સખી શું કહું કેસવરાએ સુખ માં આવી ને મહા કુપ્પ દીધું તે ક્રમ જમું કોને કહું નેન ભરી ભરીને ગ્યાલી કે હેછે સખી તે દીઠું કાહાને મુંને શું શુ કીજે. ૩૬

સ્વામીનીકો પ્રછન પ્રલાપ,

સવૈયો—આલિકે મઝિ મિલી હુની ખેલન જનેદો કાહું થો આચે કહાતે; ડીઠી હીટી ઠી પરચો ન કહું ઉઠ દીઠ નહીં હંઠ વીઠી ધાતે; હોજ ગમ ગમિ દ્યાજ નહીં સેજીઠી જુરે, કેશવ કાપનો યાતે; એતી રીસને નવચા કુપ્પહુ પેરહી વીચી હુ આખીયાં વીકે તાતે ૩૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને કહેછે કે હે સખી આજ હું સખીને સંગાતે રમવાને ગમ હતી તે કુણ જાણે આચ્યાંતા કાલ

ક્રમાંથી આભ્યા. તે આચારીતા દ્રષ્ટે પડ્યા અને આવીને છીડની પેઠે કહ્યું ને બેઠા શું
આણે, પાછલ આવીને ધાત કીચી. સખી હુંલો લાજમાં બુડી ગઇ વળી વળીને ઉ
ડે, રીસે ધુજી એવી રીસ કોઇવારે મેં ખમી નોહોતી પણ બગારેક નેત્રમાં મીલા
પ માટે ખમી. ૩૭

અથ શ્રીજીનો પ્રછન પ્રલાપ. ॥

સંબોધો—નીલ નિચૌલ દુરાધ કપોલ વિષાક તિહિ કિચે બોલી કિ તોહી;
જાનિ પરી હસિ બોલતિ થીતર બાજી ગઇ અવિલોકિનિ માહી; જુઝવેકા જક
લગિહૈ કાનહહિ કેસવકે રચિ રપલી લોહી; ગૌરસકા સૌં ખખકિ સૌં તોહિકે ખા-
ર લગીહિ માહી ૩૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કહેછે ને મુને દાકોરજીએ પુ-
છ્યું હે સખી લીલાંખરના ધુંધટા માંહી કપોલને ઢાંકીને જોતી મેં સામુ જોઇને બીતર
નાથી ગઇ ને કાનને આલખવાની રહ લાગીછે અને કેસવ રાયને તારા રપની ર
ઓ કહેતાં પ્રીતિ વાધીછે અને મુને કહે ને ગૌરસતા સમ તાહારા આપના સમ
મારા સમ જો ન કહેતો. ખારણે લાગી ઉભી હતી તે કુણુ હતી ને કેની કુંવરી હતી ૩૮

અથ શ્રીજીનો પ્રકાશ પ્રલાપ.

કવિત—માહુની મરીચીકા સૌ હાસ્યધનસાર કો સૌ વાસ મુખ રપ કીસો
રેખા અવદાન હૈ; કેસોદાસ ખેતીતાત્રિખેની સી ખનાઇ યુહી યામે મરે મનોરથ મુ
નીશિ અનહાત હૈનેહ ઉર નેસે નેત દેખી વેકુ વીસ નેસે વીજુકા જોહ ઉઝકેસે ઉ-
ચી જાતહૈ; દેવીકીસી ખનાઇ વિધિ કાનકી હે બાધ વહ તેરે ધર આધ આજ કહી
કેસી ખાતહૈ ૩૯ અર્થ—એક સમાને વીષે શ્રી રાધીકાજી સખીને ઘેર આભ્યાં
છે તેવારે પ્રભુજીએ દીધી તેણે પ્રભુજી સખીને આગળ વખાણ કરેછે કે હે સખી
એનો ને હાસ્ય છે તે બણીયે માહુનીની મરીચીકો કહેતાં પડેજા ન હોય અ
ને મુખનો ને શ્વાસ તે બણીયે ધનસાર ને કપુર પ્રાપછે અને રપની રેખા હો
ય તે મારા ઉરને વિશે ચોટીને રહીછે અને કેસોદાસ કહેછે કે વેણી યુધી છે તે
તે ત્રિવેણી સરીખી ખનારી છે ત્રિવેણી તે શું. ગંગા, યમુના, સરસ્વતી, કેસ કા
મા છે તેતો બણીયે જમુનાજી ધોળાં કુલ મુકીને કેસ યુધ્યાછે તેતો બ
ણીએ ગંગાજી છે. રાતી દોરીએ યુધ્યાછે તેતો બણીએ સરસ્વતીનું બળ છે તે ત્રિ
વેણી જલ હોય તે શું તોયે તિર્થને વીશે મહારા મનોરથ રપીયા ને મુની તે મ

રજન કરેછે તે નાહાય અને જોવાને માટે ઉદ્ધરી રહ્યાં છે તે જોવાને ઉતાવળાં થયાં એવાં જો નેત્ર છે અને જુહ પે વીજુદોશી છે કહેતાં ફરકી રહો છે અને ઉર જો સ્તન તે ઉદ્ધરી રહ્યાં છે કહેતાં અર્થ ઉઘાડાં દીસેછે અને વિધિ જો ખસ્યા તેણે દેવી સરખી બનાવી છે. એ કોની ખેડી છે અને તારે ઘેર આવી છે તે આજ કો વી વાત છે એમ વખાણ કરેછે. ૩૮

અથ ઉન્માદ લલ્હન.

કુહો—નરકી ઉઠે છનિ ચલે, ચીતે રહે સખદેખિ; સૈ ઉન્માદ જગાવહી, રોવે હસે વિસેખિ. ૪૦

અર્થ—ભડકીને ઉઠે, ઉઠીને ચાલે, વળી કહેના મુખ સાંચુ જોઇ રહે અને ઘડીએકમાં રોવે, ઘડીએકમાં હસે ગાવે તેને ઉન્માદ લલ્હન એવી રીતે કહીયે ૪૦

પ્રિયાકો પ્રકાસ ઉન્માદ.

સંવૈયો—કેસવ મુખધિ ખુધિ હરી તુમ ખીનુ વીથા અગાધિ કહિ વાઢી લટ્ટે છુટો લટકતી કદી તદી લૌ ચીતવતી નીક દીકે કરી વાઢી; કરકતી તકી તો રત તનુ તલ કતી અતિ અપાર ઉપચારની ડાઢી; સક સકયતી લૈ લૈ સાસ અચેત સો ચેત માંતો પ્રેમ પ્રેત ગતિ ગાઢી. ૪૧ અર્થ એક સમાને વીથે રાધાજીને ઉન્માદ ઉપચોછે તે મુખધિ નથી તે પ્રભુજી આગળ સખી કહે છે. હે કેશવરાય આજ રાધા જીની ગતિ અનેશી દીસેછે. આજ તમ પાએ રાધાજીને ઘણી અથા વેદના થઇ છે. કેસવાસ છુટા છે. એમ ફલીયામાં ફરતી દીસેછે અને ચારે દિશાએ જુવેછે અને નીચો દ્રસ્ટીયે કરીને વળી ઉભી થઇ રહીછે. વળી કાંઈ જોઇને ખીલેછે અને વળી તણાં તોડેછે. વારે વારે તલપે છે તે ત્રડેછે. ઘણી ઘણી સખી ઉપચાર કરેછે અને કરગરે છે. ઘડીએકમાં અચેત થાય છે, ઘડીમાં સચેત થાયછે. જાણીયે પ્રેમ રૂપીયે પ્રેતે સુધિ થઇછે. ૪૧

અથશ્રી પ્રલ્હન પ્રિયાકો ઉન્માદ.

સંવૈયો—કેસવ ચૌકિ નીસીચ તખૈ છતિયાં ધરકે તરકે તકિ છાંહી; ખુઝિ-ચે આર કહે સુહિ આરહિ આરકિ આર ભઇ ખલ માંહી; ડીઠી લગી કીધું વાય લગી મન ભુલી પૈયો કે કિયો કહું કાંહી; ઘુંઘટકી ઘટકી વટકી હરિ આજ કહું મુખ રાધિ કે નાહી. ૪૨ અર્થ—એક સમાને વિથે રાધાજીને ઉન્માદ ઉપચોછે તેને શુધિ ખુધિ નથી તે સખી પ્રભુજીની આગળ કહેછે કે હે કેશવરાય આજ રાધાજીને ગતિ અનેશી દીસેછે તે જુવે તે વારે ચક્રીત થઇને જુવેછે. છાતી થરકી રહીછે તે

ધુણ રહીછે. પોતાનો આંખોએ દેખીને પોતે ભડકે છે. અને ધુણીયે શું ને જા
લે શું. હે મહારાજ એક ધડીમાં કાંઈ થઈ થઈ રહીછે કે કોઈની દ્રસ્ટી લાગીછે કે
કાંઈ વાઈ થઈછે કે કાંઈ મન ભુલું પડ્યું છે, કોણે કાંઈ કામણ કાઢ્યુંછે. ધુંધા
ની, શરીરની, વસ્ત્રની હે હરિ આજ કાંઈ રાધાજીને શુદ્ધિ નથી. ૪૨

પિયુકો પ્રછન ઉન્માદ.

સવૈયો—ગુઠ અગુઠ પ્રકાશત વાત તિલૌક અલૌકિક વાત સરીસી; શેવતિહે
કબહુ હસિ ગાવત નાચત લાજકો છાંડિ છરીસી; કાહુકો સૌમ્ય સંકૌમ્યત કાહુક
દેખતિ આવતે દેહ મરીસી; વામકિ વાયકિ કામકે બાણકી હે હરિકી મતિ કાહુ હરિ
સી. ૪૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને ઉન્માદ ઉપન્થોછે તે સખી સખી
આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને અવસ્થા અનેસી દીશો, ને કાંઈ ગુ-
પ્ત વાર્તા હશે તે પ્રગટ કરોછે અને પ્રગટ છે તે પણ કહેછે અને લૌ કેહેતાં તે
લોકાચાર અને અલોક તે નીંધા એ જે સરીએ ગણે છે. ધડી એકમાં શેવે છે
ધડીએકમાં હસેછે. કોઈ વારે ગાત કરેછે, નાચેછે ને લાજરૂપ ને ચડી તેલો ઉડા
વી નાખે, કેનો વિચાર ને કેનો સંકોચ કહેતાં ખીક તો લગારે મનમાં આણે તહીં
અને દેખતાં દેખતાં યટકા પડેછે. જાણાએ કાંઈ મરી કહેતાં કસજન હોય શું જા
ણી એવા મને સુઈ કે શું. વાઈ કે કોઈ કામનાં આણુ વાળેછે કે ના હરિની મિ-
ત્ર કુણે હરિ લીધીછે. ૪૩

પિયુકો પ્રકાશ ઉન્માદ.

કવિત—સજલ ચક્રીત ચિત વાત ચિહું આર ચાહી ચાહી રહે મુખ અપલ
તા ધાઈ ધાઈ; સો વન સો મન મન કંપતી તપત વન કેસોરાય શેવત હસત ઉઠી
ગાઈ ગાઈ; અક્ષીએ દેખાઈ તોહી દેખતહી ભય માહી ભયો સો કહત આઈ તો-
સુ આલી અકુળાઈ; નેસે કહ્યુ આંક વાંક બોલતિ બકતી આજ હરિ તેસે જી
ન મહ કાહુકો નિસિ જાત. ૪૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પરમેશ્વરને ઉન્માદ ઉ-
પન્થોછે તે સખી રાધાજી આગળ કહેછે. હે સખી આજ દેશવરાયનું મન દામ
નથી અને સજલ કહેતાં જળ ભરાણી સ્ત્રી ને આંખ્ય તેણીએ ચક્રીતની પેઠ ને
ધેલાની પેઠ આરે દિસે જીવેછે. અને મનમાં આહ કહેતાં વાંછતા કરતા થકા આરે
દિશા અપળ હોય તેમ ઉતાવળા દોડેછે, ગતમાં શોચ ને વિચાર શો કરેછે
તે શણ જાણે. મનતા મનમાં ધુણેછે. મનતા મનમાં ધુણેછે, ધડીએકમાં શેવેછે,
ધડી એકમાં હસેછે, કેને કેહેવાય નહીં. હે સખી ઘણા ઘણા આકુળા થાય છે માટે

ચાલો ચાલો તમને દેખાડું મને તો જોતાં જોતાં શોય કહેતાં વિચાર ધણો થાયછે
અને મુખમાંથીથી અકબક ખોલેછે કે જે ને લવેછે તેમાં રખે કોઈનું નામ લેવાઈ જશે. ૪૪

અથ વ્યાધી લક્ષન યથા.

કુહો—અંગ વર્ણ વિચરન જ્યાં, અનિહી ઊંચે ઉરવાસ; નેન નીર પરતાપ બ
હુ, વ્યાધી દેશવદસ ૪૫ અર્થ—અંગનો વર્ણ કહેતાં મુખનો શરીરનો ને વર્ણ
તથા ખોલવું તે અંતિ ઊંચા નિસાસા તથા શેવું તથા આંખમાં નીર ધણું, પરિ-
તાપ તે ધણો પ્રસ્તાવો એવી ચેષ્ટા હોય તેને કવિ દેશવદસ વ્યાધી રોગ કહેછે. ૪૫

અથ પિયાકી વ્યાધી લક્ષન.

સવૈયો—વૈન તજ્યો ઉત ખાત તે ખોલ ન વૈં ન વિલોકત બુદ્ધ ભગીહૈ;
વૈ ન સુને સમુજે ન તો વાવુહિ પ્રેત લગ્યો કિધું પ્રીતિ જગીહૈ; દેશવ વે ઉત તો
હિ રો રોતો હોય તે ઉનહીકિ લગીહૈ; વે ભજે પાન પાન્યો નવુ સુનિ કાન્હ કો
કીનું કગીહૈ. ૪૬ અર્થ—એક સમે સ્વામીનીજીને વ્યાધી ઉપગી છે. હે રાધે તં તો
કાંઈ આંધ ખોલવું મુકયું. પણે પ્રમુજી પણ કાંઈ ખોલતા નથી ને પણે ક્રણ જોતા
નથી. આંહી તું જોતી નથી જાણીએ બેહુની બુદ્ધિ ભાગી ગમ છે તે શું જે નાશી
ગમ છે. ક્રણને કાંઈ કહીએ તે સાંભળે નહીં. અને તુને કાંઈ કહીએ વાત તે સંભાતી
નથી તે શું. બેહુને પ્રેત વળગ્યો છે કે શું. જૂત પ્રેત વળગ્યો છે કે ના પ્રીતિ જ
ગી છે અને કેસોરાય તો તારું નામ લમ લમને જપેછે તે પણ ખાતા પીતા
નથી અને તું પણ ખાતી પીતી નથી. હે સખી હું કહું તે સાંભળ તે કાન્હને કહ્યા
છે કે ના તને કાન્હે કગી છે. ૪૬

પિયુકી વ્યાધી લક્ષન.

સવૈયો—વહાં ઉનકે તન તાપતે તાપિચે ધહાં ધનકે અસુવાનિ અન્હૈયૈ; વહાં
ઉનકે હિડ જમ એ ઉસાસનિ ધહાં ધનકે ઉપચાર મુડૈયૈ; દેશવ ચે નંદલાલ ઉતે
વ્રખખાન લલીકે નિદાન ન પિચે; એકહી વેર વુહીનિ કહા ભચો માધ ચલા હઠી
દેખ હરૈયૈ. ૪૭ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુજીને વ્યાધી ઉપગીછે તે સખી
કહેછે સખી આગલે. પણે તો રાધાજીને પાસે તાંચે બેસી ન શકીએ, દાઝીએ ન
હીં તો બળીએ અને આંહી તો પ્રમુજીનાં આંસુમાં અંધોલીએ, પણે તો રાધાજી
ના નિસાસે હઠી જમએ. અને દેશવરાયતો નંદજીના લાલ અને રાધાજી તો વ્રખ
ખાનની કુંવરી છે એ બેહુને નિદાન જે રોગનું આપડ તે તો લાધનું નથી ને તે

કુપ્પ જણાવું નથી તેણે શો ઉપચાર કીજે, એક વેળામાં ખેડને શું થયુંછે. હે સખી ચાલો ઉઠો જઈએ, એને દેખીને ખીજીએછીએ. ૪૭

જડતા લછન.

કુહો—બુલિ જાહી સુધિ બુધિ જહાં, સુખ દુઃખ હૌહિ સમાન; તાસુ જડતા કહવુહૈ, કેસોદસ સુજાન. ૪૮ અર્થ—જહાં શુદ્ધિ બુદ્ધિ વીશરી જાય, સુખ દુઃખ સમાન લાગેછે. કેશવદસ કહે છે તેને જડતા કહીએ. ૪૮

પ્રિયાજીકી જડતા લછન.

સવૈચો—ખરે ઉપચાર ખરી સિખરી સિખરે નૈ ખરાધૈ ખરીત ગુછીજે; એસેને જર કિચે તે કછુ ઉપજે તો સકલ કહા હમ લીજે; દેખતહી યહે કામ કહી કુમહીલાનિચે જાતિ કહા અપ કીજે; કોંનપે જાઉ કહા કરે કેશવ કેસે જીચે યહે કોં હમ જીજે. ૪૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઉપનીછે તે સખી પ્રભુજીને આગળ કહેછે કે હે હરિ આજ રાધાજીને ખરેખરે છે, મેં ઘણાઘણા ઉપચાર કીધા હું તો ખરેખરી આડી રહીશું. મને કાંઈ કામ ઉકલવું નથી જેમ જેમ હું કહણુ ઓષડ કરુંછું તેમ તેમ ઘણું નાંખતાં જાયછે એવામાં ખરે ઉપચાર કરતે કાંઈ નવું થયું કહેતાં દુઃખ વધારે થયું તે દુઃખ અમારાથી કાંઈ લેવાય નહીં. સવળું કરતાં અવળું થયું તેમ અવળું થયું છે તો અમારે શું લેવું. અમને ઓટ એસે. જોતાં જોતાં એ કામ કળાકુલ સરખી કોમળ કરમાતી જાયછે હવે શું કીજે, કોણ પાસે જાઉ અને શું કરે. હે કેશવરાય કેમ જીવતી રહે અને અમે પણ કેમ જીવીએ. ૪૯

અથ પ્રકાશ જડતા પ્રિયાજીકી.

સવૈચો—અખિયાં ન મિલી સખિયાં ન મિલી પતિયાં વતિયાં ન મિલી તનૈ જિ મૈને; ધ્યાન વિદ્યાન મિલી મન જયોં મિલે એક મનોમય સોને; કેસવ કેસેહું વગ મિલચો તન દે યહે હરિ જો કછુ હોને; પૂરન પ્રેમ સમાધિ મિલે જોહિનુચે મિલિહો તપ કોને. ૫૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને જડતા ઉપનીછે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે હે મહારાજ આજ સ્વામીનીજીવું કોણ કાંઈ હાથ નથી તે કહીએછીએ, અનેક સખી મળીને અનેક ઉપચાર કીધા પણ એને પાણી વલ માત્ર આંખ મળી નહીં, કોઈની વાત પણ સાંભળે નહીં. કશી વાત કરતા નથી, કોઈ પણ કહીએ કાગળ વાંચીતો મૌન મુકીને વાંચે નહીં ધ્યાન ધરીને મનમાં મનમાં સમજીને રહીછે કેની પડે જેમ કોઈક રાંક મનમાં કહ્યા કરે. સોનું જેમ

જરૂરે એવો વિચાર કરે તે કેને પણ કહે નહીં ને મનમાંને મનમાં વિચાર કરે છે હે, કેશવરાયજી વહેલા વહેલા આવીને મળો, કાંઈ કરવું હોય તે કરો, પછે તો જે થનાર હશે તે થાશે પણ જ્યાં લગી શરીર સાજુ છે ત્યાંહાં લગે નજર મેળાપ કરો પછે પુરું પ્રેમની સમાધી કહેતાં શું જેમ યોગીતાલીલગારે છે અને શબ્દ ત થાયછે તેમ થાશે. તઈએ કેને મળશો હે પ્રભુ. પ૦

અથ શ્રી પ્રમુજીની પ્રછન્ન ચિંતા

સવૈચો—પલહી પલ સીતલ હાત વિચાર શરીર સખે ઉપચાર નિદાને, જો ક રિચે તનું મુડન ખંડન ચિત કહ્યું સુખ દુઃખ ન જાને; કેશવ કાન શુને સમુજે ન હિ બુઝીયે કૌનહીજો નહિ માને; જ્યો ગુલિયૌં કવિ યોગ હે કાહુકૌ લોક કહા ધન રોગનિ જાને. ૫૧ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને પણ જડતા ઉપનીછે તે સખી સખી આગળ કહેછે. હે સખી આજ પ્રભુજીને શરીરે કાંઈ સુખ નથી. ધડીએ ધડીએ શરીરે કંડુ થઈને રહે છે અને ઉપચાર તે વળી ચિકિત્સા તેતો સધળી નિદાન કીધી અને શરીરને વિશે મંડન કીજો કહેતાં શોભા કીજો ને ચંદ ન ચડાવીએ અને ખંડન કીજો તે કચરે ખરડીએ તો તે તો સુખ દુખ ચિતને વિશે આણે નહીં અને. હે સખી કેશવરાયને સાદ કરીએ તે તો સમજે નહીં, કેને આગળ કહીએ. એ વ્રાત કુણ માને. યોગલીધો કે ના વિચોગ કહીને લોક એને શું જાણે. ૫૧

અથ શ્રી પ્રમુજીની પ્રકાશ જડતા લક્ષનં.

સવૈચો!—કાનકે આસન વાસન વાસ નહીં બહુ તાસન મિતકો પ્રાશન કીજો કેશવ ઇંદ્રિય શોધ સખે મનું સાધિ સમાધિન કે રસ ભીજો; જો જોં ભયે હરિ સિ ધ્વ પ્રસિધ્ધ ન તો લોં વિલોકનિ લીજો; દેવિ કરે તપ તો લગિ એ વરદાન ન જો જી ૫ દાન તો દીજો. ૫૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને જડતા ઉપનીછે તે સખી સખીને આગળ કહે છે હે સખી આજ પ્રભુને કોઈ મહા દશા ઉપની છે તે દસ મહાદશા માંહેલી દશા ઉપનીછે. આજ કાનહજીતો આશન કરી બેઠા છે કાંઈ ખાતા નથી કાંઈ પીતા નથી અને મોઢા મોઢા જે મુગી હતા તે વાયુએ ક રીને દ્રાહતા કહેતાં પવન ખાતા પણ તે પ્રજુજી તો હુતાસ જે અગ્નિ તેનો મિત્ર જે વાયુ તેનોતો ભક્ષ કરતા નથી. કેશવરાય સર્વ ઇંદ્રિ પાછી હૃદયામાં આણીને મન એ ઠામે કરીને ધ્યાન ધરીને બેઠા છે. શાંત રસમાં ભીન્ના છે અને સખી જીહાં લગે હરિ પ્રસિધ્ધ સિધ્ધ થયા નથી એટલે જેમ સિધ્ધ અચેત થઈને બેસે છે તે

કોઈથી ખોલે નહીં એમ અખોલ્યા થઈને રહ્યા નથી ત્યાં લગે તું આવીને જો તો ખરી અને અપજશ તો ન લીજો. હે સખી જેમ કોઈ દેવી ઉપર તપ કરે તેમ તું ઉપરે તપશા કરે છે. તે દેવીની પેઠે વરદાન ન આપીએ તો પણ જીવતદાન તો દીજો એટલે જેમ જીવતા રહે તેજ ઉપાય કીજો. ૫૨

અથ મરણ લલ્લજ યથા.

કુહો—ખને નહું મીલન જહાં, છલખલ કેસોદાસ; પુરન પ્રેમ પ્રતાપતે, મરન હોવહિ અનયાસ. ૫૩ અર્થ—છળે કરીને ખળે કરી કયાંમ મળી ન શકે તે વા રે પુરણ જે પ્રેમ તેનો જે પ્રતાપ તેણે કરીને અનયાસ કહેતાં સહેજે મરણ ઉપજે. ૫૩

કુહો—મરણ જ્યું કેસવદાસપે, વરન્દો જાય ન મિત્ર; અજર અમર જાસોં કહે કેસે પ્રેત ચરિત્ર ૫૪ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે પૂરણ પુરષોત્તમ જે શ્રીકૃષ્ણજી તેની જે મરણ અવસ્થા તે કાંઈ વરણાય નહીં, તેશ્યા માટે જેને વેદ અજર અમર કહેછે તેને હું પ્રેત ચરિત્ર કરી કેમ વરણું. ૫૪

કુહો—રતિ ઉપજે રમનીનિકે, પેહલે કેસવદાસ, તિનહું એ ગતિ દેખિકે, કરત જ્યું પ્રેમ પ્રકાશ. ૫૫ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે રમણી. જે સ્ત્રી તેને વહેલી પ્રીતિ ઉપજે તેવારે તેની જે સખી હોય તે પ્રેમનો પ્રકાશ કરે એટલે કહી દે ખાડે. ૫૫

કુહો—અતિ આદર અતિ લોભ તે, અતિ મુગતિ અતિ મિત્ર, સાધન હોકે હોતહૈ; કેશવ ચંચળ નિત્ય પંદ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે અતિ આદરથી ઘણા લોભ થકી સાધુ તોય ચિત ચંચલ થાય તો મુંગતીથી ચિત ચંચળ થાય. ૫૬

કુહો—સુભાગ દશા દશમેં કહી, ઉપજી પુરન પ્રેમ; જીહી વિધિ ઉપજે માનિ મન, વરનહું સુભહુ સુભાગ ૫૭ અર્થ—કેશવદાસ કહે છે સુભાગ કહેતાં સુંદર જે કામગી દશા કહેતાં દસ અવશ્યા તે મેં પ્રત્યેક પ્રત્યેક વર્ણવી અને હવે જેણે પ્રકાર કરીને મનમાં માન ઉપજેછે તે કહુંધું. જે સુભાગ હોય તે નર સાંભળજો એમ કવિ કેસવદાસ કહેછે. ૫૭

ધૃતિશ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વિરચિતાયાં શ્રી

રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રલંબ શ્રંગાર વર્ણનનામક્ય અષ્ટમ

પ્રભાવ સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૯ મો.

સ્વર મન રંજન શ્રી રસીકપ્રીયા અથ માન લલ્લન.

કહે—પૂરત પ્રેમ પ્રતાપતે, ઉપજ પરત અભિમાન; તાકી છપીકે છે ભ-
સોં, કે સૌ કહિયત માન. ૧ અર્થ પુરણ પ્રેમ પ્રતાપે કરી મનને વીથે અભિમાન ઉ-
પજે તે અભિમાનની છાયા થકી રીસાવે તેને માન કહીએ. ૧

કહે—પ્રગટહી પ્રિય પ્રતિ માનની, યુર લધુ મધ્યમ માનિ; પ્રગટહી પીય પ્રીયા
ની પ્રતિ, કેસોદાસ સુભાનિ ૨ અર્થ—માનની જે સ્ત્રી તે પિયુ થકી રીસાવે તે
હેનું નામ માન કહીએ તે માન ત્રણ પ્રકારે. એક ઉત્તમ ખીશુ મધ્યમ ત્રીશુ અ-
ધમ ભરતાર રીસાવે તે પણ માન ત્રણ પ્રકારનું છે. ૨

અથ ગુરુ માન લલ્લન.

કહે—અનિ નારીકૌ ચિહું લખી, અર સુની શ્રવનની નાભિ; ઉપજતહે યુર
માનતિહાં કેસોદાસ સુભાઉ ૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે અન્ય સ્ત્રી શું વળી જે
ભરતાર વિહાર કર્યો તેનું ચિન્હ દેએ ત્યારે તેને રીસ ચડે એનું નામ વરાસે કદાપી
લેવાઈ જાય તેવારે પણ રીસ ચડે તેને યુર માન કહીએ. ૩

અથ સ્વામીનીનીકૌ પ્રલ્લન ગુરુ માન લલ્લન.

સવૈચો—આજ મીલે વ્રખભાનં કુમારહી નંદકુમાર વિચોગ ત્રીતેકે, રૂપકી
રાસ રસે રસ કેસવદાસ વિલાસનો રાશ રીતેકે; વાધેકે ભીતર દેખી હિચે નખ ને
ન નવાઈ રહી સુધં તેકે; કુલહીએ ભરમ ભુલી માનુંસકુ એ સરસી રહ ચંદુ ચીતે ૪
અર્થ—એક સમાને વીથે રાધાજી ને નંદકુમાર જે શ્રીકૃષ્ણ તે જે જણા સજ્જાને
વિશે આનંદમાં બેઠાંછે, વિચોગને વીસારી મુક્યોછે, રૂપનીરાશી કહેતાં સમુહ એવી જે
રાધાજી ને સાથે પ્રભુ વશ થઈ રહ્યાંછે, હાસ્ય વિલાસ વિનોદ કરતાં છે. વીષરાગ વી-
સારી મુક્યોછે તેવે સત્તે પ્રભુજીએ પણ જીણે વાધો પેહરે છે તેની ભીતરમાંહી
લીલાકારે અન્ય નાયકાના નખલત હૈયા ઉપર દીઠા તેવારે મનમાં માન ઉપચેછે.
તેવારે દ્રસ્ટી ફેરવીને ઉપરાઠા થઈને બેઠાં તે કીને પરે જોકે કમલ સુથને દેખીને પ્રકુ-
લિલત થઈ રહ્યાં હોય તે ઓચીંતા ચંદ્રમાને દીઠે જોમ સંકોચ પામીને ખીડાઈ જાય
છે તેમ રાધાજીની દ્રસ્ટી ઘડીએકમાં આનંદસા હતી તે રીસમાં આવી ગયુંછે ચંદ્રમા
જેવો વ્યાખીમાન દીઠો તેની રીસ થકી નેત્ર જે કમળ રૂપીઆં તે તે મુદાઈ ગયાંછે ૪

અથશ્ચ સ્વામીનીજીકો પ્રકાશ ગુરુ માન લઢન

સવૈયો—પુત્રતહી વહ ગૌપિ ગુપાલહિ આપુ કધુ હસિકે ગુન ગાયહિ; એ સેમે કાઉકો નાઉ સખી કહિ કેસે ઘોં આય ગયા વગ્નતાથહી; ખાત ખવાવતહી જુ બિરી સુરહિ મુખકી મુખ હાયકિ હાયહિ; આતુર દે ઉનિ આખીની તે અસુ વાં નિકસે સખિ રાનિકે સાથહિ. ૫ અર્થ—એક સમાને વીશે ગોપી ગવાલી શ્રી રાધાઅશ્ન સર્વકો આનંદમાં ખેડાં હતાં ગુણની ગાય કહેતાં અતુરાધની વાતો કરેછે એવામાં કોઇક સખીનું નામ વરાંસે નીકલી ગયું તે રાધાજીએ સાંભલું તેવારે ખી ડી ખાતાં હતાં તે માની મામાંજ રહી અને હાથમાંની ખીડી હતી તે પ્રભુજીને ખ વરાવવા જાતાં હતાં તે પણ હાથમાંજ રહી છે અને પ્રભુજીના મુખમાંથી નામના અક્ષર નીસર્યા તે સંધાતેજ રાધાજીની આખમાંથી આશુ નીસરી પડ્યાં. ૫

અથશ્રીજીકો પ્રહન ગુરુ માન યથા.

કવિત—એસી એસી રતિ રાચે સોહનકે સાચે રયામ દેખો આની વાચી કહે કોનકી ચે ચીઠીહૈ; સુની હૈ સો ભાગ પાધ રાવરીહી પાગમાંહી કાગદકે રૂપ કહા આગકો અંગીઠીહૈ; જનતીહૈં ધૈ મગ પાઓ હૈ જનમ જગ લોકમેં અલોકી ની કી વીધી તુમ દીઠીહૈ; કોટૈ કો કહાવતી દેટક કાલકુટ સીચે કહ્યો હરિ હરૈ હસી હ મકોં તો મીઠીહૈ. ૬ અર્થ—એક સમાને ત્રિશે પ્રભુજીની પાધડી માંછીધી ચીઠી પડી તે રાધાજીને લીધી તે ચીઠી કોઇ નાધકાની લખેલી હતી તે લાવીને પ્રભુજીને દેખાડી ને રાધાજી કહે ને જુવોજી, આ ચીઠી ફોનીછે અને હે રયામ તમે એ વી એવી રીતે રાચોછો અને સમના ધણ ભારે સાચા દ્રિસોછો એ ચીઠી લગારેક વાંચી જુવો કે કેની લખેલીછે. એ ચીઠી મને સુંદર તમારી ખ્યારી પાગડી માંથી અમને જડીછે ને કાગળને રૂપેછે પણ જાણીચે આગ્યની અંગીઠીછે અને હું જાણુંછું ને મારગે જગત જન્મ પામ્યું છે પણ લોકમાં અલોક ને લછન તેની ને વાટ તમે દીઠીછે અને કાલકુટ ને વિશે તે સગીખી એ કડવીછે એવી ને ચી ઠી તે શ્રેણે લખી છે, તે વારે હરિએ હલવે હસીને ફહું ને અમને તો મીઠી લાગેછે. ૬

અથશ્રીજીકો ગુરુ પ્રગટ માન લઢન.

કુહો—લોક લીક ઉલંધિકછુ, પ્રિયા કહે જન્મ ખેન; ઉપજ પરત ગુર માનતે; પ્રીતમકે હર એન. ૭ અર્થ—જે વારે શ્રી લોક મર્યાદા મુખીને ભરથારને કરી

યુ વચન કહે તે વારે રીસ ચડે તેને ગુર માન કહીયે. ૭

કવિત—આપુને સો આપુનેહી આગે કહીયત શ્રીયું જાગીકે ખજાને ખોરહોનું
ખોલીયતુહૈ; દીઠે ચેતો રોડીયત જોરી કહું જાય કેસો આર કહા નેન લે જુરીસો ડો
લીયતુહૈ; એધ ધનસ્થામ જીતુ ધની ધરનીની ધરીકે ધને ધનસાર ખોલીયતુહૈ; ખો-
લીયતુહૈ કેસે એસે ખોલોજેસે ખોલીયતુ ખોલ કહું લીચે સો એસો ખોલ ખોલીયતુહૈ. ૮
અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીની સખી રાધાજી પ્રત્યે પ્રિયામણુ દેછે. જે
સખી પોતાના ને વાહાલા હોય તેનો કાંઈ વાંક હોય તો આપણે એકાંતે ખેસારી
કહીયે, પણ ખોટના ખજાતા હોય તે કાંઈ વાટમાં દેખાડીયે! જો કંઈ જતા દેખી
એ તો ઝાલી લઈયે. જ્યારે કંઈ જઈ શકે અને આપણે દયાઈ વાળેલી હોય
તેને વારીયે. કારણ કે તે ધનસ્થામ વીના ધરીકેને વિચોગે તને એવું તો દુઃખ
પામોછો કે ધણીક ધરણી ને સ્ત્રીએ તે સામગ્રી મળીને ધનસાર ને દુર તે તમા
રે શરીરે ચોપડે છે, પણ સુખ પામતાં નથી તો તેને તે છોડે દુઃખ કેમ મનાવીયે
એને એવું કેમ ખોલીએ. ૮

અથ સ્વામીનોજીકૌં લઘુ માન.

હુહો—દેખે સુ કાહુ તારત્યો, દેખે અપને નેન; ઉપજાહે લઘુ માનકે; મુને
સખીકે ખેન. ૯ અર્થ—જ્યાં તાવક કોઈ સ્ત્રીને પોતાનાં ઉદરકે સાચું જુએ
અથવા કોઈ સખી આવીને વાત કહે કે દલાણી સાફ જોતુ હતા ને વખતે લઘુ
માન ઉપજે. ૯

અથ પ્રિયા પ્રજ્ઞન લઘુ માન.

સૈયો—કાન નિહારો દૈ કાન પ્રિયાકે સયાન સુખે મન માંડિ; માન શ્રીયું
અપમાન આને એ માન સુખે અનુમાન ન જાહી; સુખ દુઃખકે સખ જાને પડે
સમુજે રીસ હાંસિ કહા અર નાંહી; યો કિતવે સીયરી કિત નાનિહ જાહું અદ્યે
ખલા નિકિ છાંહી. ૧૦ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીને લઘુ માન ઉપજાવું
છે તે સખી પ્રભુજી આગળ કહેછે કે જે મહારાજ તમારી ને પ્રાણ આગી ને
રાધાજી તે સધવું મનમાં જાણેછે અને માન ત્યા અપમાન એ સૈયં એને હવે
જાણુ પડેછે તે માણસ થરી સમજાય છે અને દુઃખ દુઃખને જાણ પડેછે. વળી તે
આગર અને ઉતાવળી નથી. ધરીકમાં સીયરી, ધરીકમાં વાતો નેમ વાદળાની કાયા
થી ધરીકમાં તડો ને ધરીકમાં જાંવો પડેછે તેમ થાયછે. ૧૦

શ્રી સ્વામીનોજીકૌં પ્રકાશ લઘુ માન.

કવિત—હુહુ ન રીસ નેગી પ્રી સોમ ને હા અ. વા. વા. અ. ર. ને

કેાનકે અલી; કાલહી કે તો મો મંધાય નંદકે લાલ લાલ કરે કાલ ન આ
ગ્વાલી જો પેતું હતી બલી; આજહી જયું વિચ પરી વીચ પાર વૈકુ માર્ધ આન રંગ
આન જિય જયુ કનેર કી કળો, તેરેહી કહેકે. કેાન સાંખીહે જયું ખુઝીચે રી ર-
ખીચે જયું આંખી સાંખી ખુઝી ચેકી કોં ચલી. ૧૧ અર્થ—એક સમાને વિશે
રાધાજીને પ્રકાશ લઘુ માન ઉપજવાથી તે સખી રાધાજીને કહેછે. હે સખી
આપણા વાહાલા મંગાચે જીઠે મિશે ઘડીએ ઘડીએ રીસાઈએ નહી. એક મિત્ર
થઈને તેણે લગારેક વાંસો દીધો તો તે શેનો મિત્ર, અને હે સખી કાલના નંદ
લાલે મને ઘણા નોરા કીધા જો તું જઈને શિખામણ દે. તે વારે રાધાજી બોલ્યા. હે
ગ્વાલી જો તું બલી હતી તો કાલે કેમ નાહી. આજ વીચોનીચ અંતર પાડવા આ
વી. માવડી તમારા મોનો રંગ જીવો, અને હૈયામાં રંગ જીવો, તે કેની પેટે જેમ
કગણેરની કલી ઉપર ઘોળી ને માંહી રાતી ને માંહે ઘોલી ને ઉપર રાતી મોટે
રાધાજી બોલ્યાં કે સખી આંખે દેખીએ તો પુછવા શીદ જઈએ? ૧૧

અથ શ્રીજીકો પ્રછન લઘુ માન.

સવૈચો—બોલત આપત્તોં બોલત નાંહી ન મોતે કહ કહ્યુ ચુક પરી તિહા-
રી; કેસવ કેસેહુ દેખિ સુને વિનું જાને કહા કોહ જિયકી પિહારી; ખીર મી રા
ધ ન જાનત ખાઈ ભઈ યહ ભુખકી ભાંતિ નિહારી; કાવિહિ દાખહિ સાહત આ-
ખો સુઅંત તહુ પ્રમ કુંજ વિહારી. ૧૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને લ-
ઘુ માન ઉપજ્યું તેથી સખી શિખામણ દેછે. હે પ્રભુજી હું બોલવાને કાલે આવી
છું ને બોલાવતા નથી તે શું મારાથી ચુક પડીછે કાંઈ કોઈએ મારું કામ વણસાડ્યું છે
અને હે કેસવરાય દીધા વિના, કાંઈ સાંભલા વિના પારકા મનની એ વાત કોણ જાણે ને
હે મહારાજ તમે ખીર ટાઢી કરીને કાંઈ ખાઈ જાણતા નથી અને એ તમારી
કાંઈ ભુખની રીતિ નથી. અને હે પ્રભુજી તમે દ્રાખ ખાવાને આકળા થાઓછો પણ
તે પાકે ત્યાં લગે ખાઈ શકતા નથી તે હું જાણું છું અને તમે કુંજવિહારી કહેતાં
વનચર કહેવાવાના તે મોટે એવીજ મતિ થઈછે. ૧૨

અથ શ્રીજીકો પ્રછન નહીં એ પ્રકાશ લઘુ માન લછન.

કુહો—પિયુકે કહ્યો દરે નહીં, પ્રિયાકે નહિં લાજ; ઉપજત હે લઘુ માન નિહિ,
વરતપુ હે કવિરાજ. ૧૩ અર્થ—જ્યાં સ્ત્રી લાજ સુકીને ભરથારનું કહ્યું કરે ન
હી ત્યાં ભરથારને મનમાં રીસ ચડે તેને કવિ કહેછે લઘુ માન કહીયે. ૧૩

સવૈચો—આગે કહા કરિહેં અખહી તેષ તો દુઃખ દીનો કહ્યો વિનુ કીને; કે
સવ કેાનહું લાજકે લાડતે ભુલી ગય તો ભઈ હીત હીને; ભેટ નહી ભરી આંક

બગાટ બરી જીભની બોલે જ્યું બોલ નવીને; દેખે નહી કુર્ખહુ ભરિ આંખનિ
આજહિ કેસે ચલે મનુ લીને. ૧૪ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધિકાજીએ સજ્યા
ને સમે પ્રભુજીનું કહ્યું કંઈ નહી તે લાજ માટે કીધું નહી એ માટે પ્રભુજીને રી
સ ચડી કહેતાં લધુ માન ઉપજ્યું માટે પ્રભુજી ખીજ્યા તથા રાધાજી ધણું દુખ પા
મ્યાં તથા સખી પ્રભુજીને સમજાવેછે હે મહારાજ તમે રાધાજીને આગળ શું દુ-
ખ દેશો? ને તમારું આજ લગાર કહ્યું ન કીધું તે માટે તમે એવું દુખ દીધું. અ-
ને કેસવરાય કંઈક લાજ ના લાડ થકી એ ભુલી ગઈ તો શું હેત હીણ થયું. અ-
ને હે લાલ તમને ખોલી નહી તે લાજ માટે હે મહારાજ તેણે ક્યારે તમારા સામું
સારી પેઠ જોયું નહી તો આજ તમારા મનમાં આમ કેમ આવે? ૧૪

અથ મધ્યમ માન લછન.

કહે—વાત કહત ત્રિય ઐરસૌ, દેખે કેસોદાસઃ ઉપજતુ મધ્યમ માન તિહિ, મા
નનિ દેશુ વિલાસ ૧૫ અર્થ—અન્ય સ્ત્રીની સાથે વાત કરતાં જીએ ત્યારે તે સ્ત્રી
ને મધ્યમ માન ઉપજે એમ કેશવદાસ કહેછે. ૧૫

સવૈયો— કહે કાન કહાં સગરી નિસિ નાસિ શુવાં તમહી કહિ આહતહી;
તનમે તનું રેખ લિખિ કહિ કેશવ કંટક કાન્હ ન ગાહન તહી; કધ્કુ રાતિસિ આ-
ખિ કહાં ભઈ તે તિહારે વિચોગ કે દાહનહી; ૧૬ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી સવારે રમતા રાધાજી કને
આવ્યા છે. તે વખતે અંગની ચેષ્ટા જોધને રાધાજી પ્રભુજીને પૂછેછે ને રાધાજીને
પ્રત્યુત્તર શ્રી પ્રભુજી દેતા જાયછે:—કહેને કાહાનજી આજની સધળી રાત્રી ક્યાં નિ
ર્ગમી આવ્યાછો? ત્યારે રાધાજીને પ્રભુજી કહેછે કે કુર્ખમાં તમારી વાટ જોતાં રાત વહી
ગઈ મહારાજ શરીરમાં થોડી થોડી નખની રેખાઓ લખીછે તે ક્યાં થકી? તે તો
વનમાં તમને શોધતાં શોધતાં કાંટાના ઝરડા ભરાયાછે. હે મહારાજ રાત્રી ચોળ નેવી
આંખો કેમ થઈ? ત્યારે પ્રભુજી કહેછે તમારો ને વિચોગ તેની ને દાઝ તેણે કરી
ને તની જવાબી રાત્રી યઈ એવું વચન કહીને રીશ ઉતારી ગજાને વીથે બાંહ ધાલી
ને આલીંગન દીધું. ૧૬

શ્રી સ્વામીનીજીકો પ્રછન મધ્યમ માન.

કહે—જહાં ન માને માનની, હારે પિયુ મનાઈ, ઉપજતું મધ્યમ માન તિહિ,
પ્રીતમ કે હર આઈ. ૧૭

અર્થ જ્યાં ભરથાર મનાવીને હારે અને સ્ત્રી માને નહી તેવખતે ભરથારના
મનમાં રીસ ચડે તો તેને મધ્યમમાન કહીએ છીએ. ૧૭

સવૈચો—ચો ઉતરે તું બકાવતી મોહું ત્યાં આઈ બકાવતી દૈ ગરમ, અળ
યાહિ તેતો સહુ વાત કધુ કહા એક હુંકી ન કહી પરધ; કહિ કેશવ આપનિ જાંઘ ઉધા
રિકે આપહુ લાજનકા મરધ; ધંક તો સળ તો સળ તે હરચે હરિહે અળહો હું
કહા હરી તે હરધ. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને મધ્યમ માન ઉપ
ન્યું છે તેવારે સખી શિખામણુ દેવાને આવી છે તેને રાધાજી કહેછે કે હે સખી
જેમ તું પ્રભુજીને દહાડી બકાવેછે તેમ શું આજ મને પણ બકાવવાને આવીછે.
પણ હું કાંઈ એવી નથી જે બોલું. અને હે સખી એ પ્રભુજીની વાત કાંઈ કહી જા
ય નહીં તો તને તે હું કોલી કહું. અને કેશવ કવિ કહેછે કે પોતાની જાંઘ ઉધાડી
એ તો પોતેજ લાજીએ તે કોણ કરે. અને વળી હું બોલીને હરિથી હલવી થાઉ ૧૮

કવિત—વાર વાર વરજીએ સારસ સરસ મુખી આરસી લે દેખી મુખ આરસીને
બોલીહે; સોભાકે નિહારે ચોં નિહારતી નેક કહો તુહારી હે નિહારી સળ કાહું કહા
પૌરીહે; મુખકો નિહારે ચોં ન માંચો સો બલી કરીય કેસોરાય કીસો તોહી ચોં
ચે મન મારીહે; નાહકે નિહારે તેન માનહી નિહાર તીહોં નેહકે નિહારે શીરી મોહુ
જી નિહોંશીહે. ૧૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજીના મનને વિશે રીશ ઉપ
જી તે વખતે પ્રભુજી મનાવી મનાવીને હારયા પણ માન્યું નહી ત્યારે પ્રભુજીને ક
ખ લાગ્યું ત્યાં મધ્યમ માન ઉપજ્યું છે. તે મધ્યમ માન જાણીને સખી રાધાજીને ક
બકો દેછે જે હે સખી મેં તને વારે વારે વારી હતી તે સારસ કમળ સરસ મુખી
આરસી લેખને મુખ જો. જે રીસના રસમાં બોલ્યું તે મોહુ કેવું લાગેછે અને
સોભાને નિહારી તું લાગરે સામુ જોયું નહીં. સઘળી સખીચ તને નોરા ક્રીધા તે શું
સ્ત્રીની કાંઈ જાણે. તેં મુખના નેરા માન્યા નહી તો બલે ક્રીધું પણ કેસવરા
યના સમ જો તારી સંગાથે કેશવરાયનું મન તો મોહુછે કહેતાં લાગ્યુંછે અને પ્રભુ
જીએ તને નોરા ક્રીધા પણ તે માન્યું અને હું પણ નોરા કરંધું પણ તે નોરા કરશે
તે વારે ફરીને મને નોરા કરવાને આવીશ ને તું એમ કહીશ જે પ્રભુજી રીસાળ્યા
છે. હવે કોઈ મનાવોછો. ૧૯

અથશ્રી પ્રકાશ મધ્યમ માન પ્રમુજીકો.

સવૈચો—માનહિ માનતે માનનિ કેશવ માનસતે કહિ માન કરેગો; માન રહે
મુજમાન નદિયેરી માનનપે અભિમાન ભરેગો; દેહો સહેલિ સમાન જામે તળ સો
તિનમે અપમાન કરેગો; આપ મનાવતિ માનુહિરિ બહુરો હિ મનાવતો તોહિ પરે

ગો. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી રાધાજીને કબજો દેછે. હે સખી માન માં મનાવનાં માનીયે તો સારૂ છે. કેશવરાય કહેછે જે માન્યું મોટે કષ્ટ તમારે માન્ય ટળી જાતું નથી ને આછું થતું નથી અને માનશો તો માન્ય રહેશે. યશ રહેશે અને જો રીસ મુકશે તો પ્રભુજી તમારો અભિમાન તે સામા વધારશે અને નહીં માનો તો પ્રભુજીને રીસ ચડસે ત્યારે તમારે સઘલી સોકયમાં અપમાન કરશે, હે સખી યોતે મનાવેછે ને તું માને નહીં તો તને ફરીને કોણ મનાવનાર છે. ૨૦

કુહો—રાધા રાધા રમનિકે, વરને માન સમાન; તિનકો માન મનાઈવૌ, કહિ યત સુનહુ સુજન. ૨૧ અર્થ—શ્રી રાધાજીને રાધા રમણ તે શ્રી કૃષ્ણ તેનું જે માન્ય અને સનમાન તે વર્ણવ્યું હવે તેનું જે મનાવવું તે કહીચછીએ કેશવદાસ કહેછે જે ડાહ્યા હોય તે સાંભળો. ૨૧

કૃતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર વીર ચિતાયાં

શ્રી ઇંદ્રજીત વીર ચીતાયાયાં શ્રી રસીક

પ્રિયાયાં વીપ્રલંભ શણગાર વર્ણન

માન વીરહ વર્ણનો નામ.

પ્રભાવ ૯ મો.

અથ માન મોચન લક્ષન યથા.

કુહો—માન તજે પ્રીતમ પ્રિયા, કહિ કેશવ દરિ પ્રીતિ; ખરની સુનાઈ સુ' નો સખે, જ્યમે સુનિ ખટ રીતિ ૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જે હવે ભરથાર ને સ્ત્રી માહિમાંહ માનને મુકી જે રીતે પ્રોતે પ્રીતિ વાધે તે મેં સાંભલીછે તે બર્ણવી સંભલાવું તે સાંભળો તે છ પ્રકારનાં છે તે કહીચે છીએ. ૧

કુહો—સામ દામ મનિ ભેદ કુનિ, પ્રતિ ઉપેક્ષા માન, અર પ્રસંગ વિદ્વશ કુનિ, દંડ હાહિ રસ હાનિ. ૨ અર્થ—છ પ્રકાર તે ક્રિયા; એક તો શામ, ખીજો દામ, ત્રીજો ભેદ, ચોથો પ્રણતી, પાંચમો અપેક્ષા, છઠો પ્રસંગ વિદ્વષ, સાતમો દંડ ઉપાય છે તેણે કહી રસની હાની થાય. ૨

અથ સાત ઉપાય લક્ષન યથા.

કુહો—જ્યૌં ક્યૌંહુ મન માહિચે, છુટી જાતિ જહિ માન; સો રયામ ઉપાય કવિ, કેશવદાસ જાપાન. ૩ અર્થ—જેમ તેમ મનુહાર કીધે મન માંહી માહ

પામીને માન છુટી જાય તેને શ્યામ ઉપાય કહીયે. ૩

શ્રી સ્વામીનીજીકો સૌમ ઉપાય-

સવૈયો—કેશવદાસ સદા કિચે આસ રહે સુખકી દુખ તહિ ન દીઠે; તાહું શું રોષ ન આનિચે માનનિં બુલીહું આપનો માન જયું લીજે; હે વૃમ્હહી વૃમ્હહૌં સુનિ સુંદર મૂરતિ દૈ જીવ ઐકહી જીજે; માનહે ભેદજો મુલ મહા. અપને સહુ સૌં સુપને હુન કીજે. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીને માન ઉપજયુંછે તેને સખી શ્યામ ઉપાય કરીને મનાવેછે, હે સખી કેશવસયજી સદા તારા સુખ નીજ ધરંછા કરેછે. તેને રીસ કરીને દુખ મનાવીયે નહીં, દુખ ન દેવું. એ કયાંધ બુલે તો આપણે સમજી લેવું અને કહેવું જો હે પ્રભુજી હું તે તમે ને તમે તે હું અને હે પ્રભુ આપણે બેઠા એકજી જીવ છીએ અને રીસ છે તે જીદા પડવાનું મુલછે તે પોતે પોતાના વહાલાને સંગાયે સ્વપ્ને પણ કોઈ કરે? ૪

અથ શ્રીજીકૌ શ્યામ ઉપાય.

સવૈયો—કહી આવનુહૈ જયું કહાવતીહૈ વૃમ્હ નાંહીતો તાકી સકે હમ સોઈ તીહી પડે કહા ચલીયૈ કખહું જહી કાંટા ભાગે પગ પીર દુખૈહી; પ્રીતિકૃ મૈંદે કી જોહે જઈ સમ હૌ વૃમ્હ અંશુ પી પસરોહી; કીજે કહું યહ જાનેકે કેસવ હૌ વૃમ્હ હૌ વૃમ્હ નૌ હરિ હૌહી. ૫ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને રીસ ચડી છે તે શ્રી રાધાજી શ્યામ ઉપાય કરીને મનાવેછે. હે પ્રભુજી કહેવાઈ જાય છે અને તમે કહેવરાવોછો ને કહીયે છીએ નહી તો અમે તમારા સુખ સનમુખ જોઈ શકીએ? માટે હે મહારાજ તવી વાટે કેમ ચાલીયે, જો વાટે કાંટા ભાગે ને પગે પીડા થાય ને દુખાઈએ પ્રીતિને વળી ઘણી આંગળીઓ કરવાથી દુટ્ટી જાય છે જેમ કોળાના નવા કોમળ ફૂલ ને આંગળી ઘોચીએ તો તે સુકાઈ જાય તેમ પ્રીતિ ને પણ ઘણી આંગળી થઈ તો તે જાતી રહેશે અને કેશવરાય જો કાંઈ કરવું તે એવું જાણીને કરવું કારણ કે હું તે તમે અને તમે તે હું છું એમ વર્તવું જો ધીમે. ૫

અથ દામ લલ્હન યથા-

ફુહો—કેસવ કોનહુ લ્યાજ કેછુ, દે જી છુડાવે માન; વચન સ્વન મોઈ મનહી; તોસૌં કહીયત દાન. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કોઈ કામે કાંઈક આપીને રીસ મુકાવે તેને દાન ઉપાય કહેછે. ૬

કુહો—જે લોભેત દાન લઈ, છડતિ માનનિ માન; વાર વધુકે લઈ નહિ,
પાવે તેહ પરમાન. ૭ અર્થ—જે સ્ત્રી લોભે કરીને દ્રવ્યે કરીને માન મુકે તેને
વાર વધુ કહેતાં ગુણીકા જેવી કહીએ એમ માટે કવિ કહેછે. ૭

શ્રી સ્વામીનીજીકો દાન ઉપાય.

કવિત—કોમલ અમલ દલ દીનૌહે કમળ ભવે અરન અરન પ્રભુજીકો સુખ
દાઈહે; કેસૌદાસ શોભાધર સધર સુધાકે ધર મધુર અધર ઉપમા તોઈ ન આઈયે, ઉ
રજ મલજે સૈલસીલ સમ સુની દેખી અલક વળી તબ્યાલ ઉર એસે આઈયે; નિપટ
નિગંધ યહ હાર અંધુ જીવ કેસૌ આહત સુગંધ ભયૌ નેકું શ્રીવા નાયૌ ૮ અ
ર્થ—એક સમાને વિશે રાધા રીસ કરીને બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજીએ બજારીયાના
કુલની માળા ગુથીને સખી સાથે મોકલી તે સખી આવીને રાધાજીને કહેછે કેહે
સખી એ માળા કેવળ કુલી છે. પાંખડી જેની નિરમળ કમળની ભવ
તે ભગવાને મોકલી છે. અરજુ કહેતાં રાતા કુલની એ પ્રભુજીને સુખ આ
પે એવી છે ને કેશવદાસ કહેછે કે અનેક શોભાને ધરેછે રૂડા ધાટ વાળી
અને તે મીઠા એવા જે તમારા અધર તેની જે ઉપમાને પામીછે અને
તમારાં ઉર જે સ્તન તે રૂપીઆ ઉઘીયાચળ પરવત તેનો જે સુગંધ છે તેને જેમ
સર્પ વીઠાણાં છે તેમ એ તારા જે અલક સ્તનને વિશે એવી શોભા ધરી છે. અને
આ જે બજારીઆ તેની માળા તે ઘણી સુંદર કોમળ રાતી લાલ છે પણ લગો માંહી
સુગંધ નથી તે એમ જાણેછે જે રાધાજીના સ્તન ઉપરે રહુ તો સુગંધે યુક્ત થાઈ
તે માટે લગારૂંક પણ તે કોટમાં ધાલીએ. ૮

શ્રી જીકો દાન ઉપાય યથા.

સવૈયો—મત્તગયંદ ગિ સાથ સદાઇ હીયા પર જંગમ જતું વિદ્યૌયો; તાદિન
તે કહીકેસવ વેધન વૈકે અંધનકે બહુધા વિધિ મારચો; સો અપરાધ મુધાર નિસૌધિ
યહૈ ઇ સાધનિ સાધે વિચારચો; પાવન પુજનિ હારે હિયે અખ આહવુહૈ યહ હાર
વિહારચો. ૯ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી પ્રતભદ્ર જાતીક હસ્તી ના માથા
ની મુક્તા કળની માળા લાવી છે. તે શ્રી કૃષ્ણને મોકલીછે તે વિશે સખી રાધાજીને
એમ કહેછે કેહે સખી આહારછે તે અપરાધી છે. કારણ કે મદોનમત્ત હસ્તી
સંઘાતે તે રહેતાં વ્રજાદીક જંગમ કહેતાં જીવ જાલા રોઝ ધત્યાદીકને તે મારતો તે
સાથે એ મુક્તાકળ પણ પાપે ભરાણાં ધર્મશાસ્ત્રે કહ્યું છે કે પાપીની સંગાયે
આપણે રહીએ તો પાપે ભરાઈએ તે માટે એ જાતીને તે દહાડા થકી કેશવદાસ એ
મ કહેછે કે વીખી જે વ્રજા તેણે હૈયામાં દયા લાવીને તેપર સારડી મુકીછે જ્યો તે

દારરે બાંધ્યાં. અને એઅપરાધની ક્ષમા કરવાને એક સાધન વિચાર્યું છે. તે એકે એક મહા પવિત્ર સ્થાનક એવું તહાર હમયું તહાં હાર રહેવા ધરંછેછે એમ કહી કોઠને વિશે તે હાર ઘાલ્યો.

કવિત—હસત હસત આઘ આઘ એક ગાથ ગાઈ કહો જુ કહાઈ યાત્રો ભાવ સમુદ્રાઈકે; પીવે ક્યોં અધર મધુ દંપતી એકહી વાર કરજ રદન થલ દીલે હીળ તાઈકે; યહ પરીરંભન કહાવે કોનું પ્રાનનાથ મેરીસોં જો બૌસો તુમ રાખડું દુરાઈ કે; રાધીકાકી અધીકાઈ કાહા કહો લીનો આજુ આપનો પિયારો પિયુ આપહિ મનાઈકે. ૧૦

અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રમુજી રીસમાં બેઠા ત્યાં રાધાજી હસતાં હસતાં આવેછે. આવીને એક નીચેની ગાથા ગાઈકે હે કાનાજી એનો ભાવાર્થ કહી સંભળાવો. “દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તે એકે વારે બે બે જાણુ અધરામૃત કેમ પી ચે અને રદન જે દંત નખ તેના જે સ્થાનક તે મને ખતાવી આપો. હે કેશવરાય એ પરી કાણુ રંભન કહેવાય એટલે કિયું આસન કહેવાય. મહારા સમ જો મુખ યકી કમ જાનું રાખો તો.” આ ઉપરથી સખી સખીને કહેછે કે રાધાજીની ચતુરઈ જુ વોને પોતાનો પ્યારો તેમ આ રીતે મનાવી લીધો. ૧૦

અથ મેદ લછન લખ્યતે.

કુહો—સુખ દે કેશવ સખીન કહું, આપ લે અપતા; તળ છુડાવે માન કહું, બરન્ધો ભેદ બતા. ૧૧ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે સખીને સુખ દેધ પોતાની કરે, પછે તે સખી મનાવે ને અનેક ભેદ સમુદ્રાવે. ૧૧

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકે મેદ લછન.

સવૈચો—કેશવ ધાઈ અવાસની તોહી સખી સકુચે સખ આપની ધાતે; મોહીતો મો કહે હી બને આપ બાંધી દઈ વીચી તો કહતાતે; નેકુ હરે હરે ભોલી બલાઈ લ્યેહો ડર પૌગડી જાહી ન જાતે; ગાંખન સૌ મેરે મોહન મન કાઠ સી તે રી કઠેડી એ વાતે. ૧૨ અર્થ—એક સમે રાધાજી રીસમાં બેઠાં છે તે વારે સખી ત્યાં આવીને કહેછે હે રાધાજી તમારી જે અવાસણ છે ને જીજી તહારી સખી છે તે સમઘી તારી પ્રાન યકી જીહે તે માટે બોલે કમ નહીં અને મારે તો કહ્યા વિના આવે નહીં. તારે બાપે મને તારી બાંહ આપીછે તે માટે મારે કહ્યા વિના ન આવે માટે તારી હું બ્રહ્માઈ લજી. લગારે; બોલ કાઠનાં હું જીહુંધું તો પણ કહુંધું કે મારા મોહનજીનું મન ગાંખણુ સરીખુ કોમળછે અને તારી બાવ લાકડા સરીખી કહણુ લાગેછે તે રજે ખુચો જતા. ૧૨

પિયુજીકો મેદ.

સવૈયો—કાફ કહ્યો હરિ રહી રહે તખ તો ખહુ બુધિ વિતર્ક બદલવે; સાધિ સખે અપનો મૌ રહી ધન મિતરહોસુ ઉપાય ન પાવે; ઉહાં મહ રીતિ પહાં વહ કેસવ ક્યો. ફહું ઉર જુહે કયું જુહોવે; પ્રછ તિહો પિયુ ચ્યારી તિહારી સૌ માન કરે કે' મનાવનિ આવે. ૧૩ અર્થ—એક સખે પીયુજી માનમાં આળ્યાછે તથા રાધા જીએ પ્રભુજીની સખી હતી તેને વશ કરીને પ્રભુજી કને મોકલી તે સખી કહે છે હે માહારાજ રાધાજીને કોઇએ આવીને કહ્યું ને પ્રભુ રીસાઇ રહ્યા છે. ત્યારથી તે પોતાના મનમાં અનેક વિચાર કરેછે; પોતાને સમજાય એવું વિચારી જોયું, પણ પોતાના મીત્રપણમાં માન અને તેનું કારણ રૂપી ધન રહે એવો ઉપાય જડતો નથી, હે કેશવરામ પણ તો તે રીતછે અને અગ્રી' તો આ રીતી છે. કહે માહારાજ તે વાત અને કેમ અને હું તમને પ્રહુંછું કે તમારી પ્યારી એવી ને રાધાજી તે પોતે માન કરે કે તમને માનવવાને આવે? ત્યારે પ્રભુજી કહે છે કે તું આવી એ રહે અને તો મનાયા છીએ. ૧૩

અથ પ્રણતી લક્ષન યથા

ફહો—અતિ હીતતે અતિ કામ તે, અતિ અપરાધ તે જનિ; પાપ પેર પ્રી-તમ પ્રિયા, તાકો પ્રણતી બખાનિ. ૧૪ અર્થ—અતિ હેતે કરીને અથવા કામને વસે કરીને અથવા અપરાધની ખીછીકે કરીને નાપક નાપકને પગે લાગે તેને પ્રણતી કહીયે. ૧૪

સવૈયો—હીતતે ચીતયોં જી ન સુધે તઉ જઉ પ્રેમકો પિય પાજી રૂહોહે; કાંદહિ આએ મનાએ વિલોક અલિની અલોક પ્રવાહ પહોહે, પ્રછતીહો સખી સીસ દિચે ન ઐર કછુ હિય હેવુ રહોહે, કોંનહી આએ મનાવત તોહી મ' માન કીકુ અપમાન કરોહે. ૧૫ અર્થ—એક સખે રાધાજી માનમાં બેઠા છે. ને સખી આવીને કહે છે ને તને પ્રભુજીએ અનેક વાતાં કહ્યાં, પોતે કરીને પગે લાગ્યા, તોય તું હર્ષયામાં સમજી નહીં ને પ્રભુજી તારા મહેા સામું જોઇ રહ્યા છે. ખીજી સખીએ તે જોઇને તંહારી નીંદા કરે છે, તે નીંદાનો પ્રવાહ વહે છે. હે સખી હું તુને પ્રહું કે તારે પગે માથું મુક્યું તો હજી શું બાકી રહ્યું છે, કાનજી પોતે મનાવવા આળ્યા છે તેનું શું અપમાન કરવું છે? ૧૫

સવૈયો—ન બોલતી આપુ બોલાએહુ બોલુ કહાં બગી મોહી વકાઇ હીમારન, સોપરો મોહ રાખી સમુજ સખ દેતોહે જહુ જીવતી જીહી કારન, હં બાંકીકે ક'ં ઉઘાઇ

લલી જાં કહાં લગી ઝેઠી આકાશ નીહારત, કોન ભયે ન દે દે દીન યોહી જી વુંહી
લગી કહું બલદી પારત. ૧૬ અર્થ—એક સમ રાધાજી માનમાં બેઠાંછે ત્યાં પ્રભુજી
મનાવવા આન્યાછે તોપણ તે બોલતી નથી. તેને સખી કહેછે કે મને ક્યાં લગી બ
કાંચી મારીશ. હું ફેરલીવાર કહું. અને જે કરવું ઘટે તેતો પ્રભુજીયે કહું, પગે પણ લા
ગ્યા હે સખી તું હૈયામાં વિચારી જો ખીજી સ્ત્રીઓ તને મળવવાને કાજે ધણાં
યોના કરેછે. માટે તે હરીયા વું હઠ જાંડીને હૈયામાં ધાલીને મળ. આભીમાને કરીને
આકાશ સાંઘું શું જીવે છે? બે દહાડા જોયત અને રૂપ સર્વને હાય છે. આ અવ
જી રીત તુંજ કરવા લાગી દીસે છે ૧૬

સવૈયો—કેસવદાસ ઉદાસ ભધ દે રસાઈ દસા દુખ દોસ ન જ્યોરી; રાતી
ભધ અધ રાતિ કલોંજી વીનો ખહું બધુ બંધુ નીક ડચોરી; ધાધ રહી સામુઝાધ કધ
ની સખીની હું ફેરીખીયે ને સોચોરી, કાહે તે માન્યો ન માનતિ તો લગી પાધ જો
લગી પીઠ પોચોરી. ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે રાધાજી માન કરીને બેઠાંછે
તે વારે પ્રભુજી મનાવવા આન્યા છે પણ મનાતાં નથી. પ્રભુજીએ આજો દહાડો
દીલગીરીમાં ધણા દુખથી કહાડ્યો. રાત્રી પડી અને વીતય કરતાં અરધી ગઇ. અને
બંધુ જે મીત્ર તેમની સ્ત્રીઓએ પણ ધણા નોરા કર્યા, રાધાજીની સખીએ તેને ધ
ણી શીખામણથી સમજાવી પણ સમજી નહી. કોઈનું પણ કહું માનું નહી. છેલે ન્યા
રે પીયુ પગે લાગ્યા ત્યારે મનાયાં. ૧૭

કુહો—પીયા મનાવે પાય પરિ, પ્રિયા પરમ હીમ માનિ; તા અપરાધી નીકો મને
વરતતહિરસ હાની. ૧૮ અર્થ—પિયુ રીસાઈ બેસે અને સ્ત્રી પગે લાગી મનાવે એ
કામને માટે અપ્રાપ્ત વર્ણવતા રસની હાની યાય. ૧૮

સવૈયો—નીરે હીને ખીનું માન સરોવર મીનકે નીરે હીકે જીય જીજે,
જા વીનું જ્યાર શુદાઈત કેસવતાહી શુદાઈ શુતો સખ કીજે; જાં લગે જા પગે લાગતી
હે શુલગી પગ લાંક લગાઈ ન લીજે, હૈયથી શીખવો આપને સુપને હુતે આવત
લછમી વાર ન દીજે. ૧૯—એક સમાને વિશે પ્રભુજી માન કરીને બેઠાંછે ને મ
નાવવાને સખી આવી છે, પણ માનતા નથી ત્યારે સખી પ્રભુને કહેછે હે માહારાજ
નીરે જે પાણી ને મીત્ર જે મછ તેમાં પાણીને મછ વિના આણે, પણ મછને પાણી
વિના ન આણે; કેમકે પાણી વીના તે જીવી ન શકે. તેની જે પ્રરૂપને અગ્રી રીસાઈ
હાય તો આણે પણ સ્ત્રીને પ્રરૂપ બોધાય નહી. તો કેસવરાય કહેછે કે તેને ખીજી
કાંઈ મનમાં ગમે નહી. માટે હે પ્રભુજી એ મહારે પગે લાગી તે ત્યારે પગે લાગી

જાણે ને ઝીને ઉડીને જાહેચહી તમે ધર માંડી તેડી લાવો. હું તમને પોતાના માટે કહું છું કે લક્ષ્મી ચાંદણો કરવા આવે ત્યારે ના ન કરેવી. ૧૯

અથ ઉપેક્ષા લછન યથા,

કુહો.—માન મુકાવન વાત તજ, કહીને ઐર પ્રસંગ; છુડી જાય જ્યાં માનસૌ,
કહેત ઉપેક્ષા અંગ. ૨૦ અર્થ—માન મુકાવા વની વાત તજને ગાંધક ખીજા પ્ર-
સંગની વાત કહી દેખાડીએ તે સાંભળતાંમાંજ માન છુડી જાય તેને ઉપેક્ષા કહીએ. ૨૦

અથ પિયાકૌ ઉપેક્ષા લછન.

કવિત.—અપજા ન અમકતી અમક હથીવાર નીકી ખોલત ન માર બંદી સયત
સમાજકૈ; જ્યાં તીહાં ગાજત ન પાજત દહાને દીહ કેત ન દીખાઈ દીને મને લીને
લાજકૈ; પક્ષીર ચંદ્રમુખી સાવે રસ ખાપેં બેગી સૌકી તજ કેસૌદાસ મુખ ઉર
સાજ કૈ; ચઢી ચઢી પવન તુરંગની ગગન ધની ચાંદત શીરત ચંદ જોધા તમરાજકૈ.
૨૧ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠાં છે તેવારે સખી આ-
વીને કહે છે. હે રાધા તું એમ જાણે છે ને આ અમકે છે તે વીજલી, પણ વીજલી
ન હોય એ સીપાઈ છે તેનાં હથીવાર સજ કરેલાં છે તે અમકે છે, આ બોલે છે
તે માર ન જાણીશ એ સુવાનાં સંબંધી જન છે. અને આ ગડગડાટ વાગે છે તે
ગર્જના નહી, એ માઠા દહામા વાગે છે, અને દિતમણી ને સુર્ય તે પણ દીસતો
નથી કેમકે તે લાજને છુપાવે છે. હે ચંદ્રમુખી તારા ક્યામજી સખ્યા છે ત્યાં ઉતા-
વડી ઉતાવડી ચાલ. કેસવદાસ કહે છે મનનો શોક મુકીને હર્ષ કરીને પ્રભુજી
પાસે આવી બેશ, નહી તો તમ ને અંધકાર તેનો રાજ ને રાહુ તેનો ઉમરાવ
ને પવન તે રૂપી થોડે ચડીને ગગન ને આકાશ તેને વિશે ચંદ્રમાને સોધતો
હોડે છે અને તું છે ચંદ્રવદનો માટે જો તું હડાએ ચડીશ તો તને ઝાલી જશે.
એવું સાંભળિ રાધાજી માન મુકીને પ્રભુજી પાસે આવી બેઠાં. ૨૧

અથ પિયકૌ ઉપેક્ષા યથા.

કવિત.—કેસૌદાસ દિન રાતી કેતકીકી ભાવે ભાંતી જીવમેં વસતી જાતી નેન-
નામેં નલીની; માધવીકોં પીચેં મધુ મુજત ન અંધ કહું સેવત સેવતો કહું સેઈ ગંધ
ફલીની; ઐરહુ કહત વાત કા-હુ પુઠ્ઠે ક્યોં લજ્જત એસે તૌસો સાઈસુ જુ હોડી
મનિ મલની; દેખ્યા નહી પ્રાણપતિ નીલજ અલખી ગતિ માલનીસૌ મીદ્યા આહ
લીએ સાધી અક્ષીની. ૨૨ અર્થ—એક સમાને વિશે હમી માન કરીને બેઠાં છે
ત્યાં નાયક આવીને અચોક્ક વાત કરીને શ્રીકૃષ્ણને સંભળાવે છે. હે કેસવરાયજી
તે દહાડનો કેતકીનો ભાવ ભાવે છે અને જીવમાં લાજ વડી રહી છે. આજ્ઞા માંડી

કમલની વશી રહી છે અને માધવી ને વસંત વલી તેનો રસ પિચે છે તેણે અંધાર થઈ રહ્યું છે; કાંઈ સુઝતું નથી સેવત્રિને વલી સેવવા જાય છે એવું કહ્યું ત્યારે પ્રભુજી ઝાંખા થવા લાગ્યા. તેવારે રાધાજીએ કહ્યું કે હે મહારાજ હું તો ખીજ પાત કહું છું તમે શા માટે લજ્જા છો. એમ ને રીસ ચડાવે તે મનના મેલા હોય, હે પ્રાણપતિ તમે દેખતા નથી આ નિર્લજ્જ ભમરાની ગતિ માલતીને મળવાને હીંકે છે. તેણે અલીની ને ભમરી તેને પણ સાથે લીધી છે. ૨૨

અથ પ્રસંગ વિદ્વંસ લઢન.

ફુલો—ગિયજી પરે જાય ચિત્ત શૂન, શુભિ જાઈ જીહિ માન; સૌ પ્રસંગ વિદ્વંસ કહી, કેસવદાસ જાખાંની. ૨૩ અર્થ—જે વાત સંભળેથી મનમાં ભય ભીત થાય કહેતાં ખીજ ને ચિત્તને વિશે મન થાય અને માન હોય તે વીસરી જાય તેને કેસવદાસ કહે છે વિદ્વંસ પ્રસંગ કહીયે. ૨૩

અથ શ્રીસ્વામીનીજીકે પ્રસંગ વિદ્વંસ લઢન.

સવૈય.—કેક્રીન કેસવ કામકે કાંકર ખોલત ડોલત દેત ફુલધ; કાનિનિસાધ કામનિકો ઉ રિસાધ ગિત કહેકે દૈદે રિસાધ; ગાજત નાહીન મેધ ધટા યહ ખાજત ડોડી સખી સુખદાધ; ભૈર બચે શીરી કીઝો અખોલહિ ખોલે અખો ખલ ખોલ કન્દાધ. ૨૪ અર્થ.—એક સમાને વિશે શ્રીરાધાજી માન કરીને બેઠા છે તેવારે સખી આવીને કહે છે. હે રાધા! કેક્રી ને મોર ટોકા કરે છે, તે મોર ન જાણે શો. એ કામના કાંકર છે, તે ફુલધ દેતા કરે છે, ને સાદ પાડતા કરે છે ને સ્ત્રિએ ભરતારથું રાતરે રીસ ન કરવી. તુ જાણે છે ને આ મેધની ધટા ગાળે છે પણ એ સાદની ડોડી વાગે છે અને કહે છે કે વહાણું વાય તેવારે અખોલા લેજો પણ હમણાં કાનજી ખોલાવે છે ત્યાં આવીને ખોલો એટલે રાધાજી એ માન મુક્યું. ૨૪.

પિયાકો પ્રસંગ વિદ્વંસ.

સવૈયો—કૌક નકી રી કાકહત કહું સારીક સૌ ફરી ફરી હેત ચિત યૌઝનો ખઠાયે હૈ; સુકી રહી સકુચિની ખાપુરી સુકી તૌં કહી કાહુંસૌં સકે ન દેહ દુઃરકી અઠયો હૈ; ઉઠી ચલો ન્યાવ કીલો અખકે મનાય દીલો ને કહું કેસૌરાય કલહ ખઠા ચો હૈ; માનત ન એતે પર બિલડી મનાવે વહી એસાધ સયાત સ્યામસુ કહી પઠાચો હૈ; અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી માન કરીને બેઠા છે ત્યાં સખી આવીને કહે છે. કેદે મહારાજ આ પોપટ પોપટી સાથે વહીને સારીકા ને મેનાં તે સાથે કાંઈક ઠોકશાજ

બી ગાથા કહે છે, ને મેના સાથે પ્રીતી કરે છે. છાનું છાનું તે સાથે ચિતમાં તે ચોગણું કરે છે. ને પોપટી પાસે જાય તો તેને દુર કરે છે. તે શુક્રી ખીચારી સુકાઈ ગયે છે ને લજ્જામાં રહી છે. એ પોપટને ફેટલું કહી કહીને થાકી અને કોષ આગળ કહી શકી નહીં. પોતાની મેજેદેહમાં દુખે બળી રહી છે. ઉઠા આપણે ન્યાય કરીએ ને એને મનાવી આપીએ. સખી પ્રભુને કહે છે હે પ્રભુ લગાર માટે એટલો એ કલેશ લેખ બેઠા છો. વળી પેલી બાપડી ફરી મનાવે છે. હે મહારાજ એવા ડાહ્યા પોપટને તમે એવું શું પઠાવ્યો છે. એટલુંજ કહ્યું એટલે હસીને માન સુક્યું ૨૫

ફુહો—દેશકાલ બુદ્ધિ વચન તેં, કલ ધુની કોમલ ગાનિ; શોભા સુભગ સુગંધતેં, સુખહી છુટનિ માનિ. ૨૬ અર્થ—દેશકાલ, બુદ્ધિ, માન, વચન, મનોહરતાદ, ગાન સુકંઠનું, સારી શોભા જોઈને અને સારી સુગંધ દેખીને સુખે માન છુટી જાય છે. ૨૬

અનાયાસ મૌચન માન નામ.

સવૈયો—મનનીકી ધોર સુની મારનીકો સોર કુની સુની સુની કેશવ આલાપ આ લી જનકોં, દામની દમક દેખી દીપકી દીપતી દેખી દેખી દેખી સુભ સેજ સદન સુ મનકોં; કુંકુમકી બાસ ઘનસારકી સુવાસ બચે કુલનકી વાસ મન કુલેક મીલનકોં, હસી હસી બોલે હોંઘી અતહી મનોય માન છુટી ગયો એક વાર રાધિકા રવનકોં, ૨૭

અર્થ—એક સમાને વિશે કંતજીને રાધા માન કરીને બેઠા છે તે સમે મેઘ ગાજવા માંડ્યો છે, મોરે ટહુકા કરવા માંડ્યા, સખીએ એ સામઠી મલીને રાગ મલહાર આલાપીને ગાવા માંડ્યો, વીજલી ઝાટકાર કરે છે, દીવાની જ્યોતી દીપવા લાગી છે, વળી સુંદર સચ્ચા સમાગી સુક્રી હતી તે દીઠી, એક કુલનું ઘર બનાવ્યું હતું તે દીઠું, અનેક સુગંધ કુલની આવી તેવારે ઘનસાર જે કપર તેનો સુગંધ આવ્યો, એવે સમે બેહુનું મન બળવાને કાળે રલીયાત થયું એ ને હસી હસીને બને જાણાં બોલ્યાં અને એકે સમે શ્રી રાધાજીને કંતનું માન વિના મ નાવે છુટી ગયું. ૨૭

ફુહો—ધૃત વીચી માન છુડાવહી, આપ સમે નરનારિ; પલ પલ પ્રિતિ બદાવહી, કેસવદાસ વિચારિ. ૨૮ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે એ પ્રકારે સ્ત્રી ભરયાર પરસ્પર માન મુંકાવે અને ઘણી પ્રીતિ વધારે એમ વિચારીને ક્યું છે. ૨૮

ફુહો—પ્રિયા ન પ્રીતમ સૌકરે, અતી હઉ કેસવદાસ; બહરે હાય ન અવાઈ; જો વહે જાઈ ઉદાસ ૨૯ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે જો, સ્ત્રીએ ભરયાર સાથે ધ ણી હદ કરી નહીં. શા માટે કે ભરયાર સાથે ઝાઝી હદકરે તો ભરયાર રીસ ક

રીને પાછો ફરી જાય તો ફરીને પાછો હાથ આવે નહીં. ૨૯

કુહો—વારહિવાર ન કીજીએ, વારકિ કીજીમાન; કહિ કેસવ જ્યાં આપુ એ સદા વટે સનમાન ૩૦ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે વારેવારે માન કરીએ નહીં એ કાદી વાર થોડુંક કરીએ તો પરસ્પર સ્ત્રી ભરથારને પ્રીતિ વધે. ૩૦

કુહો—પ્રીતિ વિના ભૌ હોએ નહી, જો વિન ન હોઈ પ્રીતિ; પ્રીતી રહે જી હી ભૌ રહે ઇહે માન કીરીતિ. ૩૧ અર્થ—ભયવીના પ્રીતી નહી, પ્રિતિ વીના ભય નહી. જ્યાં પ્રિતિ રહે ત્યાં ખીક રહે. ખીક હોય ત્યાં પ્રિતિ રહે એવી માનગી રીતીછે. ૩૧

કુહો—ગર્વ વસન ધન ત્યાગતે નિદુર વચન પ્રવાસ; લાલચ વી પ્રિય કરણ ત્રિય પ્રિય તે હોહિ ઉદાસી. ૩૨ અર્થ—ગર્વ જે અહંકાર, શુદ્ધ વ્યસન, નિ રમનપણું, કઠીણ વચન બોલવું, લાલચ ધણીક કરવી, ને સ્ત્રી થકી દુર પરદેશમાં રહેવું, એથી પરસ્પર મન ઉદાસ થાય. ૩૨

કુહો—માન વીરહ વરને વિવિધ, જીહાં વિવિધ બુધવાસ, કેસવ કરના કરહિ ક છુ કહીયે વિરહ પ્રવાસ; ૩૩ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે માનનો વીરહ વરણવીને એ સધણા કહ્યો. જેને અનેક બુદ્ધિનો નિવાસ છે તેને હવે કરણા રસનો પ્રવાસ કરું તે સાંભળો. ૩૩

કૃતિ શ્રી મનમહારાજ કુમાર વીરચીતે શ્રી ઇંદ્રજીત

વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં વિપ્રજાલ

શ્રંગારૈઃ માન ભોમન વર્ણન નામ.

સંપૂર્ણ.

પ્રમાવ ૧૦, મૌ.

અથ કરુણા વીરહ લલ્લનં

કુહો—છુટી જઈ કેસવ જહાં, સુખકે સમે ઉપાય; કરના રસ ઉપતજ તહાં, આપુ નેતા અકુલાય. ૧ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે સુખનો ઉપાય સધજો જ્યાંહાં છુટી જાય ત્યાં કરણારસ ઉપજે અને પોતાની મેલે મનમાં અકુલાય. ૧

કુહો—સુખમે દુખ કયોં બરનીયે, એ વરન નિ વિવહાર; તદપી પ્રસંગહિ પાછ કછુ, વરનતિ નતિ અનુસાર. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે કે

સુખમાં દુખ કાંઈ પણ વરણવીએ નહી, પણ તે પ્રસંગ આજો માટે માત્રી મતિ અનુસારે વરણવીય. ૨

અથ શ્રી સ્વામીનીજી પ્રછન કરના વીરહ લછન.

સવૈયો—ને પછડી હમતી લેન સખી સુરહી મીલકે મીલવે કહું આને, જાઈ મીલેવી નહી દ્રગ દુતી દયાલસૌં દેહ દસાન ખખાને; પ્રેરતીયેંજ કીચે તનું પ્રાનની જોગકૌં આર પ્રયોગ નીધને, લાજ્યે જોલની પાંઉકે કેશવ એસેહી કોઠી કહા દુખ જાને. ૩ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને વીરહ જેમાં જેમાં ઉચ્ચાર કરે છે, કેમે માત્રી મતિ પ્રભુજીને તેડવા મોકલી હતી. તે પ્રભુજીને મક્કીને ત્યાંજ રહી તે મળવાને આહીં કોણ તેડી લાવે, અને નેત્ર રૂપણી દુતી તે તો દહાડી જઈને મળે છે. પણ દયાળ આગળ આમારી દેહ દશા કાંઈ કહીને દેખાડે. હવે સરીરમાંથી ને પ્રાણને ત્યાં મોકલવા પડે છે. તે કહેની પડે જેમ શુભેશ્વર પવન સાધનાએ કરીને પોતાનો જીવ જેમ તાળવે ચડાવે છે તેમ લાજ્યે કરીને હું કાંઈ જોલતી નથી. વગર જોણે કોણ જાણે ને એના હૃદયમાં શું દુખ છે. ૩

શ્રી સ્વામીનીજીની પ્રકાશ કરના રસ લછન.

સવૈયો—હરીત હરીત હાર હેરત હીયે હેરત હારી હૌં હરીત નેની હરીત કહું, જહુ વનમાલી વ્રજપર પરસત વનમાલી વનમાલી દુર દુખ કેશવ કેસે સહું; રૂઢ્ય કમ લેતેની દેખીકે કમલનેત હર્ણગી કમલનેત આર હું કહા કહું, આપધન ધનશ્યામ ધનનહી સૌંહોત ધનશ્યામ નેકે દીન ધનશ્યામ ખીનું કર્યું રહું. ૪ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધકોજીને કરણ વીરહ ઉપનો છે તેથી વિચાર કરે છે. હરીત હરીત તે કહેતાં લીલી લીલી જુમી જોધને હૈયે હેરાન થાય છે અને હું સખી મૃગ નેણી ને હું હારી રહી છું. મનમાં પણ હરિને હુંક્યાંય પામું નહી. વનમાલી કહેતાં શૂંય તે પણ દીસતો નથી એવો દીવસ થયોછે. અને વ્રજ ને ગોકુળ ઉપર મધ વર સે છે અને પ્રભુજી વેગળા છે. કેશવરાય એ દુખ હું કેમ સહું. મહારા રૂઢ્ય રૂપીય ને કમળ આખ કમળ નેત ને શ્રી કમજી તેને દેખીને મહારાં નેત્ર કમળ સરીખા થાય છે અથ્થે પ્રભુને દીઠે મહારૂં રૂઢ્ય કમળ તે નેત્ર કમળ વીકસે છે. ખીનું હું શું કહું, ધન ને મેધ તે પણ પોતે શામ છે વળીં ઘણું શાપ્તમ રૂપ દેખાડે છે તેણે કરીને ધણીજ શામ તે અંધકાર યઈ રહ્યો એવા ધનશામ કહેતાં ધણું અંધારું છે પણ તે અંધારામાં ધનશામ કહેતાં શ્રી કમજી વિના હું કેમ રહું. ૪

શ્રીજીકો પ્રહ્લ્લ કાઠના વીરહસ્ય લલ્લજ

અથ શ્રી તરયોપરી

કવિત—એવે જેસે મીલ્યો પ્રથમે અવન મગ જાઈ મનુ રવન ભવન કીકે
 અલીક અલીકમેં; મનુ મીલે મલે નેન કેસો દાસ સુવિલાસ છપ્પી આસ ભુલી રહે
 કપોલ કલકમેં; નેન મીલે મીલ્યો ગ્યાન સુકળ સયાન સજી તજી અભીમાન ભુલ્યો
 તનકી ઝલકમેં; તેસેં છલમલ સાધી રાધિકે મીલન કહૌં આહન કીચો પયાનું પ્રાન
 ઉપનકમેં. ૫ અર્થ—એક વખતે પ્રભુજીને કરુણા રસ એવા ઉપનો કે તે બેઠા બે
 ઠાં વિચાર કરે છે, તેમાં પ્રથમ મન તે અવળુ માર્ગે વળ્યું. પછી તે મને
 રાધાજીની જે અકલ કેશ પાસ તેને વિશે રવન કહેતાં સુંદર ભુવન, જે ધર તે ત્યાં
 જ રહ્યું એટલે અલીક જે કપોલ તેને વિશે રહ્યા એવા જે કેશપાસ તેને વિશે રહ્યું
 છે. મન મળ્યું જાણીને નેત્ર પણ જેને મળ્યાં તે વિલાસ એટલે કટાક્ષ બિંદ તેને પણ
 લીધે ગયા. છપ્પી જે કાંતી તે સાથે આશા પણ ત્યાં ગઈ. એ સધળા
 કપોળની જે સોભા તેમાં લુપ્ત થયા. નેત્ર મળવાથી જ્ઞાન પણ મ-
 ળ્યું. સયાન કહેતાં સધળીં અતુરાઈ તે પણ સાથે ગઈ. સર્વ અભીમાન તજીને તન
 જે શરીર તેની જે ઝલક તેમાં ભમી ગયા. તેમજ છળે કરીને રાધાજીને મળ-
 વાને કાળે પ્રાણ પાણીવલ એક માટે પ્રયાણ કરવા લીડે છે. ૫

શ્રીજીકો પ્રકાશ કાઠના વીરહ.

સવૈયો—હે તરનાઈ તરંગની પુર અપુરવ રાગ રંગે રસ સખ પય, કેશવદાસ જહાંજ
 મનોરથ સંતોમ વિદ્યામ ભુરો ભરે ભય; તરક તરંગ તરંગ નીનું ગતી મીગલ સુલ
 વિલાસનીકે વયઃકાત કછુ કરના મય હે સખી તાહીકે એ કરના વરનાલય. ૬ અર્થ—
 એક સમાને વિશે શ્રી કૃષ્ણજીને કરુણા વીરહ એવા ઉત્પન્ન થયો કે તેમાં તે વિચાર કર
 વા લાગ્યા તે એવી રીતેકેતરણાઈ જે યૌવન તે રૂપીણી એક તરંગણી કહેતાં નદીછે તે
 ને વિશે રાગ રંગરૂપી પુર વેહે છે અને કેશવરાય કહેછે કે મનોરથ રૂપી તેમાં વાહા-
 ણ કરે છે. માહી સંભ્રમ વિન્નમ જે મનના વિચાર તે રૂપી ભય લાગેછે.
 અને તર્ક એટલે વિચાર તે રૂપી માહી તરંગછે. શલ કહેતાં કપ્પ તુરંગ તેના ચાયા વિ-
 શાલ સમુદ્ર એવા તે જાગીલ કહેતાં જે મગર તેનાં ટોલાં છે. અને સખી રાધાજી
 ને કહે છે કે એવી નદી છે. કરુણામય કાહાન રૂપીઓ વરણાલય જે સમુદ્ર તેને વું
 નીરખ. ૬

અથ પ્રવાસ વીરહ લલ્લન યથા

કહો—કેસવ કોનહુ કાજતે પ્રિય પરદેસહી ભય; તાસો કહત પ્રવાસ સખ, કૌવિદ

કોવિદ કવિરાય.૭ અર્થ—કેસવદાસ કેહેછે કે પિયુ ને ભરતાર તે કંઈ પરદેશ જા
ય તેને કોવિદ કેહેતાં પંડીત એવા ને કવિરાય તે પ્રવાસ વિરહ કેહેછે. ૭

અથ શ્રી પ્રિયાકૌ પ્રહ્લન પ્રવાસલહન

સવૈયો—તું કરીહે કહીધે કબ ગૌનહિ નંદકુમાર તો ગૌન કીયૌધ; માહિ મહાડર
નું ઉરેકો નરેહે લડી લે જન પુ લીયૌધ; એસીન જુઝિયે કેસવ તોહી વિચાર્યો
જી ખીયે વિચાર વિયૌધ. ૮

અર્થ—એક સમે શ્રી પ્રભુજી મયુરાં ગયાથી રાધાજીને વિરહ ઉત્પન્ન થવાથી તે
પોતાના જીવને કેહેછે કે હું જીવ તું ક્યારે ગમન કરીશ. જો નંદકુમારેતો ગમન કી
ધું. મને તો તારી માઠી ખીક હતી કે તું પ્રભુ જવાથી એમ પડી રહીશ; પણ
તને શું કાંઈ લાજ આવતી નથી કે તે જીવવાને આમ કર્યું. એ તને કાંઈ ઘટે
નહી, ને પ્રભુજી ચાલ્યા એટલી પાર તે વિચાર કર્યો. અને હું જીવ, જેને જીવે
આ જીવ જીવે તે વિના તું કેમ જીવ્યો. ૮

અથ પ્રિયાકૌ પ્રવાસ વૌરહ.

કવિતિ—કૌનકે ન પ્રિતકૈ ન પ્રિતમ તે વીહુરતિ નયાહીકે અનૌએ પતિવ્રતુ ગાધ ય
પુહૈ, કેસોદાસ જાતન કીયે હીલ ભે આવૈ હાય ઉર કહા પંછીકે પાછી ધાધ યતુહૈ;
ઉઠી ચલો જો ન માને કાહુકે ખલાધ જાને માનસ ન પહીચાને તાકે આધ યતુહૈ,
યાહીકે તો આજહી મૌલો કે મરી જાહી કહું મરી ગાધ આગી લાગે મેહ પાધ યતુહૈ.
અર્થ—એકસમે પ્રભુજીને ચાલ્યા સાંભલીને રાધાજીએ ધણેજ વિલાપ કરવા
માંડયો, ત્યારે અનેક સખીએ મળીને સમજાવી તોપણ કાંઈ સમજી નહી. ત્યારે
એક સખી બોલી હું રાધે ખીજા કોઇને પૃથ્વિમાં પ્રીતિ નહીં હોય અને કોઈ ખીજા
પ્રિતમથી જીવી પડતી નહી હોય? તારો તો કાંઈ નોખોજ પતિવ્રતા ધર્મ દીસેછે. કેસ
વરાય ને પ્રભુ તે ચાલ્યા તે હવે હાય આવવાના નહી. કોઈ પંખી ઉડ્યું હોય
તેને સાદ કરીયે તો આવે, પણ શું તેની વાંસે દોડાય. એમ કહીને ખીજા સખીઓને
કહેછે કે જો એ ન માનેતો ઉઠો. ચાલો જઈએ. ને માણસને આજીએ ને તેનું માને તેની
કને શું આવીએ. અને એને તો હમણાંજ મળું એમ છે પણ કાંઈ આગ લાગે ત્યાં
કાંઈ મેઘ આવે! ૯

અથ સ્વામિનીજીકૌ વિરહ વચન

સવૈયો—કોકિલ કેકિ કુલાહલ હલ ઉઠી ઉરને મતિ કે ગતિ ઝુલી, કેસવ સીત સુ
ગંધ સમીર ગયો ઉરિ ખીરજ જ્યૌં તન પુલી; જામિનિ જામનિકે વિચ જોહકિ

ભામિનિયે ન અણુ સુધી ભુલી, ક્યૌં જી કેસી કરે બહુરચો વીસુ સી વીસુ વાસની
કલી ૧૦ અર્થ—એક સમે રાધાજીને વિરહ ભ્રમ ઉપજ્યો તેથી મનમાં વિચાર કરેછે કે કો
કીલ જે કોયલ અને કેકી જે માર તેના શબ્દ સાંભળીને હૈયામાં સંતાપ થયો તેથી મતિ
જે અકલ તેની જે ગતિ તે તો જીવી રહી અને કેશવ કહે છે કે સુગંધ પરી
મલકુકત એવો જે સમીર જે વાયુ તેણે કરીને શરીરનું ધૈર્ય હતું તે જેમ આકાશનું
વુલ ઉડે તેમ ઉડી ગયું અને અજવાલી રાત્રીથી શુદ્ધિ જુદી ભુલી ગઈ
તેથી કેમ જીવું અને શું કરે એવી બાવરી બની ગઈ. ૧૦

અથ શ્રીજીકો પ્રલ્હન પ્રવાહ વિરહ.

સવૈયો—જિત જોલ શુભોલ અનૈલ સખે અંગુકે લોક લૌલ નિમૌલિ લિને, જી
નકો ચિત્ત લાલચુ લૌચન રૂપ અનુપ પિપુષશું ત્યાય જયે; જીનકે પદ કેશવની
છીયે સુખ માનિ શખે દુખ દુર કિયે, તિનેકો સંગ છુટ તિહી શીદુર શીટ કોટી
કટક બયે ન હિયે. ૧૧ અર્થ—એક સમે શ્રીકૃષ્ણ પરદેશ ગયા તેના વિરહ કરીને ત્યાં
રાધાજી વિમાસણ કરેછે કે જેનું કુલ્ય જેવું જોલવું અને જેનું સધળું અંગ ધણું રૂંદું
અને જેનું ચિત્ત લાલચુ અને જેના લોચન તે રૂપીયા પાત્રમાં કરાક્ષર પીગમ્બત પીધે
જીવીયે અને કેશવરાય કહેછે કે જેના હાથ પગના સ્પર્શે કરીને મહાસુખ
પામીએ ને સધળું દુખ વીસરી જઇએ તેનો વિચેગ થવાથી ધિકારછે કે જીવ વું
કડકે કડકા કેમ ન થયો. ૧૧

અથ શ્રીજીકો પ્રકાશ વિરહ લલ્હન .

સવૈયો—કેસવ ક્યૌંહુ ચલે ચલકોરિ સંદેસ કહે કંની પડે કેહુ પરી, આગે ધ
રે અપનો સૌકે સાહસ પીછેહૈ પેલી પરે પગ ભુ પરી; હોત જહી તહી કાડે કો સે
વ લોક રહો ના પેર કાહુ હીવુ પરી; લોકી લાજ શીયો ન પેરે પ્રેમી લહાંન કરેદસ કો
સકો ઉપરી ૧૨ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજી પરદેસ જવાને સાચેના મિત્રને
જોલાવવા જાયછે પણ રાધાજીના વિરહ કરીને પગ ઉપડતો નથી તેથી પ્રભુજીથી કયમે ચ
લાવું નથી. એક એક પગલું ભરીને વળી ઉભા રહીને કોડી કોડી સંદેસ કહાવે છે.
પોતાના મિત્રને કહેછે જે અધ્યા ભાઈને આમ કહેજો તેમ કહેજો એમ સર્વેને બલાગણ
કરેછે. એવી રીતે શ્રીરાધાને વિરહે એટલાં વાતાં કરેછે. આલી શકાવું નથી ને પોતાના
પગ સાહસે કરીને આગળ મુંકે છે પણ પગ પાછા પડે છે. વહી
જ્યાં ઉભા થઈ રહેછે ત્યાં જેમ કોઈએ કહ્યા હોય તેથી કોઈ હેતુ તે મિત્રને માલો
એમ કહેવાય નહીં. ને લોક લાજે પાછુ પણ વળાવું નથી. પણ આદગાઉ ઉપર જ
ધને મેલાણુ કરેછે. ૧૨

અથ પિંડકો વિષ્ણુમ લલ્લન.

સવૈયો—પ્રેતકી નારી જ્યોતારે અનેક ચડામ્મ ચલી ચિત વેચાહુ ધાંતો, કોડ નીશીક ઉદે કરી કંજની કેસવ સેત સંજે તનુ તાંતો, ભરતી હી બરહી અખહી તો બપ્તાઈ ગઈ હે શુભે શુખ સાંતો; કેશી કર કહી કેસવ ચચો ખહુ ખો નીશી આપ કીચે મુહ રાંતો. અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીને વિરહ કરીને વિષ્ણુમ ઉપચોછે તે થી અજવાલી રાત ગમતી નથી માટે તેની અંધારીતે નિંદા કરેછે કે આજની રાત્રી અંધારી દીસેછે કે જેમ પ્રેતકી નારી ડોળા કાહાડીને ધાત કરવાને જીવે તેમ અનેક તારા રૂપી ડોળા ચડાવીને જીવેછે તેથી તેકાઈ ધાતની કરશે અંધારી લાગેછે. અને વળી કોઈ કોઈથી જેવી કુખ દેનારી તમાં કમળચંદ વંશી કુલ્યાં છે તે જાણે વિહરનાંજ કુખ કુલ્યાં છે અને તે ઉપરથી સ્વેત કહેતાં ઉજળાં પણ મન માંહી મેલાં દીસે છે અને તે ટાઢાં કહેવાય છે પણ અમારું હૃદયું તપાવી દીકુછે. અને આ જે રાત્રી તે હમણાથીજ સુખ લઈને ગઈ છે તે માટું રાત્રીચોળ જીવું માહ કરીને આંવીછે તેથી હવે શું કરીશું ને કેમ ઉગરીશું. ૧૩

અથ પ્રિયા નિદ્રા લલ્લન

સવૈયો—આપતે આવેગી આંખીની આગો હીડોલ માનહુમે લીધઈ હૈ, માંઉન સોવત દેઉ નયો તખ સઉ વનમે ઉન સાથે દેખઈ; મરીય ભુલી કહા કહે કેસવ સૌં તે કહુંતે સહેલી ભઈ, સ્વારથ હી હીતુહે સખકે પરદેશ ગયો હરી નીંદો ગઈહૈ. ૧૪ અર્થ—એક સમે પ્રભુજી પ્રદેશ ગયા છે તેથી રાધાજીને રાત્રે નિદ્રા નથી આવતી. માટે મનમાં વિમાસેછે જે પ્રભુજી આવશે ત્યારે નિદ્રા પણ આવશે. અને આંખો આગત કરશે, પણ હાલતો જાણે તેમણે વેચાધી લીધી છે. મુવેનહી ને મુવાદે નહી. હવણાં ઊંઘતો જાણે પ્રભુજીની સાથે ગઈ પણ મારી ભુલ તે કોને કહું. કેસવ કહેછે જે સોદય છે તે સહેલી કેમ થશે. સરવેને સ્વાર્થ રહેલો છે. માટે હરિ પરદેશ ગયા ત્યારે નિદ્રા પણ સંગાતે ગઈ છે એમ સમજવું. ૧૪

અથ પિંડકી નિદ્રા યથા.

સવૈયો—કેસવ કેસેહું કોરી ઉપાધ ન આનિસતો ઊર લાગતિહું; ચક્ર ચીધ તીસી ચિતવે ચિતમે ચિત સૌવ નહુ મહી જાગતિહું; પ્રદેશ પ્રિયા પલ માહી પત્યા તિન જાનેગ્રો યાકિ કહા ગતિહું; તેઉ નેની નિંદ નયોઢ વધુ વધુ લહું આધિ રાકતિ તે ભાગતિ હૈ. ૧૫ અર્થ—પ્રભુજીને રાધાજીના વિરહ નીંદા નથી આવતી તેથી તે વિચારે છે જે હું કોડ ઊપાય કરીશ તોપણ આંખોમાં નિદ્રા આવશે નહીં

કારણ કે હજારો શ્રીચાર મનમાં આવે છે. જે સુવાને હું જાણું છું તો પણ તે આવે છે પ્રિયાતો પરદેસ ગઈ પણ નિદ્રા તો મને પણ માત્ર પત કરતી નથી. કોણ જાણે એવી શી ગતિ છે જે નિદ્રા આંખોને તણને ગમ છે. અને રાત્રી તો ચરખી ઉપર ગઈ છે. ૧૫

અથ પ્રિયાની સહીની પત્રી પિડસૌ.

કવિત. કેસવ કુચ્ચર વ્રજભાનકી, કુચ્ચરી વન દેવતા જ્યો વન ઉપવન વીર હતી હૈ; કમલા જ્યો થાર નર હતી કહું એક ઠોર કમલાનું જ જ્યો કમલીની તે જ રતી હૈ; કાલીયોન કેતકી કુસુમ રૂચે સીતાજીયું નીશીચર મુખચંદ દેખીછી ડરતીહૈ, વદન ઉમાર તીછી મદન સુ ભોધન જોં દ્રુપદી જ્યો નાઉ છીન તેરોધર રતુહૈ.

અર્થ—સખીએ પ્રભુજીને કાગલ આપ્યો છે તે કાગળ સખી વાંચી સંભળાવે છે, કે હું કેશવરાય વ્રજભાનની કુંવરી જે રાધાજી તે વનદેવતાની જે વન ઉપવન જે વાડી તેને વિશે વિચરતી છીંડે છે. કમલા જે લક્ષ્મી તેની પહે કંઈ શિયર રહેતી નથી. કમલાનુજ જે અલછ તેની જે કમલને દેખીને ખીલે છે કેમકે કમલમાં લક્ષ્મીનો નિવાસ છે, ત્યાં કાંઈ અલછ જમ ન શકે. કારણ કે કાલી જે કાલીકા તેની જે કેતકી જે કેવડો તેનાં કુલ ગમતાં નથી. અને સિતાજીની જે નિશિચર જે રાવણું પણ ચંદ્રમાનું મુખ દીકા થકે બળે છે તેથી વદન જે મુખ તે ઉઘાડતી નથી ને મદન જે કામ તે રૂપીએ દુર્યોધન તે થકી ખીલીતી દ્રુપદીની પહે મોહો ઉઘાડતી નથી અને વારે વારે તમારે નામ લેધ લેધને ભમે છે.

અથ પિયુકો પાતી પિયાકો.

કવિત.—ભાર જ્યું ભવતીહે ભવન વનવી થીકાની હંસની જ્યોં અદ્ભુત મતા લ કાવ હતી હે, પિંગી પીંડી રટની રહતી ચિત્ત આતકી જ્યોં ચક્રાં જ્યોં ચંદ ચિત્તે ચુપ ધવે રહતીહૈ, હરની જ્યોં હેર તાન કેસરીકે કાનનીકેં કેકી સુની ત્યાલ જ્યોં પિલ નહી કહતીહૈ; કેસવ કુચ્ચરી કોન વીરહ તીહારે એસી સુરતી ન રાચીકાકી મુર તી ગહતીહૈ. ૧૭ અર્થ—એક સખે રાધાજીનો પત્ર સખી વાંચી સંભળાવે છે. હું શ્રીકૃષ્ણ તમારે વીરહે ગધાજી ભમરીની જે વનવન ધરધરને માર્ગને વિશે ભમે છે. હંસની જે મેમળ કમળને આલે છે. આતકીની જે પિયુ પિષ્ક કચી રહી ચિત્તમાં ચંદ્રમાને દેખીને ચક્રીની જે ચુપ થઈને રહે છે. હરણીની જે કેસવના વનને દેખતી નથી. મોરની વાણી સાંભળીને સર્પણીની માકક નાચી જાય છે. હું મહારાજ કાંઈ કુંવર તમારે વીરહે રાધાજીની મુરતી કોઈ મુરતી ગ્રહતી નથી. ૧૮

અથ પ્રિયાકે સલાકી પત્રિકા પિલસૌ.

કવિત—દીરઘ દારૂ વન વસે દેસૌ કે હરી જ્યૌં દેસરીકૌ દેખે વન દરી જ્યૌં કંપતીહૈ, વાસરકી સંપતી ચક્રાર જ્યૌં ન ચિત વન ચક્રા જ્યૌં ચંદ ચિત ચોગુનો પચતીહૈ; કેરી સુની બ્યાલ જ્યૌં ચિલાતી જતી ધનશ્યામ ધનનીકૌ ધોર તેજ વાસે જ્યાં તપતીહૈ, ભાર જ્યૌં ભવત વન જોગી જ્યૌં જગતે રન સાકી તજ્યૌં સ્યામુ નામ તેરોહી જપતીહૈ. ૧૮ અર્થ—એક સમાને વિશે પ્રભુજીના મિત્રે રાધાજી પ્રત્યે કાગળ લખી મોકલ્યોછે તે સખી વાંચી મુંબ-ભાવેછે. દીર્ઘ પ્રાઠને દારૂ કહેતાં ખીલાંમાંજ એવા વનને વિશે પ્રભુજી રહ્યા છે. દેસરીસીંહને જોઈને જમ હાથી ખીલે તેમ પ્રજા સ્ત્રીઓને જોઈને કંપેછે. વાસર જે દહાડો તેને ચક્રારની પેઠે વાંછતા નથી. અને ચક્રાકની પેઠે ચંદ્રમાને દેખીને વળી ચોગણા ડરેછે. વળી દેરી જે મારની વાણી સાંભળીને બ્યાલ જે સર્પની પેઠે પ્રભુ સંતાઈ જાયછે અને શ્યામ જે પ્રભુ તે મેઘની ગ-ર્જના સાંભળીને જવાસાની માફક બળેછે અને ભમરાની પેઠે વનમાં ભમતા ફરે છે. ચોગેશ્વરની પેઠે આખી રાત્રી જાગેછે ને સાકણીની પેઠે શામજી તમારું નામ જપેછે. ૧૮

કુહો.—કેસૌદાસ પ્રવાસકૌ, કહ્યો યયા મતિ સાજ; રાધા હરિ બાધા હરનિ વરન્યો સખી સમાજ. ૧૯ અર્થ.—કેસવદાસ કહેછે કે જેવી મહારી મ-તિછે તેવા પ્રવાસ વિરહનો ભાગ કહ્યો. હવે રાધા કૃમની પીડા હરે એવો જે સખીનો સમાજ તે હું કહુંછું તે સાંભળો. ૧૯

મુતિ શ્રી મન્મહાગજ કુમાર ઇંદ્રજીત વીરચી .

રસીક પ્રિયાંયાં બીપ્ર લંબ પ્રકાશ શૃંગારરય

શૃંગ નામ પ્રભાવ સંપૂર્ણ.

પ્રભાવ ૧૦ મો.

કુહો.—ધાઈ જની નાઈ નટી, પ્રગટ પરોસન નારિ; માલિનિ ચરધનિ સોલિપ ની, સુરહેરની સુનારિ. ૧ અર્થ.—૧ ધાઈ તે દાઢ, ૨ જની કહેતાં દાસી, ૩ નાઈ જે ધાંયજી, ૪ નટી જે નટવાની સ્ત્રી, ૫ માલીણી, ૬ ચીનારાની સ્ત્રી, ૭ મરડીયાની સ્ત્રી, ૮ સોનારણુ ને પડોશીની સ્ત્રી.

કુહો.—રામજની સંન્યાસિની, પટુ પટુવાકી બ્યાલ; કેશવ નાઈક નાઈકા, સખી

કહે સખ કાલ. ૨ અર્થ.—૯ રામજીની કહેતાં વેરયા, ૧૦ વેરાગણુ ૧૧ અને પટ્ટવાની સ્ત્રી. કેસવ કહેછે કે નાયકને નામકા એટલી જાતિનો સ્ત્રીઆને સખી કરે. ૨

અથ ઘાઙ્કૌ વચન પ્રિયાસૌ.

સવૈયો.—જાહન સાય કહી નિસિ યૌ સરહી સતરંજ હી મિષ ખેઠી, કેસવ કયોંહુ સુને મહવારિ તૌ રાખહિરિ ધરહી મહિ ખેઠી; હૌ સિખજી સુખ દે સિખ તૌહિતૌ ભોંહ અઘાઘ કે કાઠી અનેઠી, કૌન બડે તી સરખન કાપૈ નહી કધુ જાત અકાસહે એઠી. ૩ અર્થ.—એક સમાને વિશે ધાધ રાધાજીને શિખામણુ દેછે. હે રાધા તું આખો દાહાડો અને આખી રાત્રી સેતરંજને મીથે શ્રી હરિ પાસે શું ખેરી રહેછે. જો કાંઈ તારી માતા સાંભલશે તો ધરમાંની ધરમાં ધાલી મુકશે. બાહર નીસરવાજ નહી દે, અને સખી હુંતો તને શિખામણનો વાત કહુંછું તો તું મારા ઉપર આંખચો શું કરવા અડાવેછે. શું કોઈ લાડકડી એવી ખીજી છે નહી કે તારા જોડલું ખીજી કોઈનું રૂપ નથી કે તું વાંકી વાંકી આકાશ લગે અડવા લાગીછે. ૩

અથ શ્રી અન્ન ઘાઙ્કા વચન પ્રિયુસૌ.

કવિત-ચોરી સી સુદેસ વશ દીર્ઘ કેસા ગૌરી જ્યું સુગૌરી ભૌરી જાવ જીમ્મી સાંરીસી, સાચેકીશી ટારી અતિ સુછીમ સુઠારી કટી કેસૌદાસ અંગ અંગ ભાધકે ઉતારી સી; સૌધે કીસા સૌધે દેહું સુધા સીમુ ધારી પાઉ ધારી દેવ લોક નેકે સીધુ તે ઉતારીસી; આજી પાસેાં બલી ચાલી હસી ખેલું લેહું લાલ કાલહ એસી ચાલી લ્યાઉ કામકી કુમારીસી. ૪

અર્થ—એક સમાને વિશે ધાધ પ્રખુજ આગળ કહેછે કે હે મહારાજ આ નામકા જીવો. દેખાતી પણ નાની એની આંખચો મોટી દીસેછે. કેશપાસ કેવો ચારો છે. જીવોને પારવતી સરીખી ગોરીછે અને જાવ જે મહાદેવ તેની સાલી પાર્વતીની ખેન તે સરીખી ભાલીછે. જાણે સંચો કરીને બ્રહ્માજીએ ટાળી ન હોય? એની દીસે છે. અને કટી ધણી મુક્તમંત્રે કહેતાં પાતલીછે અને સુઘલછે ને તે ધણી સારીછે. અંગ અંગને વિશે કેસવદાસ કહેછે કે જાણે સંધાડે ઉતારી ન હોય એવી દેખાયછે. સંધલી સુગંધથી જાણે સંધલી દેહ ભરી છે અને સુધા જે અમૃત તેમાં સુધારીછે ને દેવ લોકથી સારીછે કે જાણે ખીર સમુદ્રમાંથી કાઢી એવી જે આ જ્વાલીની તે સંધાતે આજ કાલ તમે હસીને ખેલો અને રમો. કાલે વળી એવી જ્વાલીની લાવું કે જાણે કામની કુવારીજ જોષ લેયો. ૪

अथ अजिनीको वचन प्रियासौ.

કવિત—સૌભાણે સદન વન મેરે ધન શ્યામ નીત નમ્ર નમ્ર રૂપી તે તેહેર
તિ હીરામયે, ઉપર સેકે તો ક મયુખ રસ મીઠેહી પીયુસ પોહે લીહી ધામ્નિકે ન અ
રામયે. ચૌરી ચૌરે નૈનની ચુરામ સુખ કૌન જુલો પાય મન સૌમની મેલહી ન
અરામયે. કેસોદાસ સકલ સુવાસ કેની વાસ કલપિ વિધ વિલાસ હાસ ત્રાસ વીસ
રામયે. ૫

અર્થ—એક સમાને વિશે જની રાધાજીને કહેછે. હે સખી અમારા ધનશ્યામ જે
પ્રમુજ તે જાણે શોભાનુંજ મૂળછે માટે તેને નીત્ય નવી નવી પ્રીતિ ઉપજાવીને તેમનું
મન હરી લમ્પશ નહીં અને જે સખી ઉષતા સેલડી તેના રસ જેવી એ પ્રીતિ ગળીછે
અને મયુષ જે અંદ્રમાનાં કીર્ણ કરતાં પણ મીઠી અને વિયુખ જે અમૃત તેને
પણ પેહીલી પ્રીતિની ચોટ હરાવી દે અને નેત્ર વતી ચોરી ચોરીને અવલોકન કરવું ને
કોઈ વખત મન મેલેલીને પિયુનામન સંગાયે એક રસ કરીને મળીયે તેનું જે સુ
ખ છે તે સરખું કાંઈ ધારી ધારીને જોવાનું સુખ નહીં અને સખી કેસવરાયજી
તે કેવાછે તો સધળી જે સુગંધ તેનો નિવાસ છે. તે સાથે વિવિધ વિલાસ કરી
ને ત્રાસ જે ખીક તે વીસારી શક. ૫

अथ जनौको वचन प्रियसु यथा:

કવિત—એસી વાતે એસ હી ધૌં કેસે 'કહી પરત વાકી મતિ ગતિ લાજ પાટ
સૌં લપેટીહે; મેરેહી ન આવે મેરે વીર એતી વેર દૈતા જનતીહું' ધામ્ હીકે સાથ
લૌટી લેટેહે; એસી તોહે ચેરીનીકી ચેરી વાકી કેસોરાય જેશી પુંમ હા હા કરી પાય
પરી મેટીહૌં જનતીહૌં નંદ જુકે બેઠાહો જુ જાનૌ બોલ વેકુ તોહ તહી વખખાન
જુકી બેટીહે. ૬ અર્થ—એક સમે શ્રી કૃમને જની તે કહેછે હે મહારાજ એ
હેવી વાત તે કૃમ કહેવાય કારણ રાધાજીની મતિ અને ગતિ તો લાજ રૂપી લુ-
ગડા માંહે લપેટી છે અને 'હે મહારા વીર એવી વેળાએતો મહારે ધેરં પણ ના
આવે, તો અહીં' કૃમ આવે! અને અતારે તો એ ધામ્ની ઝાટમાં વળગીને સુતી હ
શે, અને હે કેસવરાય તમે કાલે જે નોહારા કરી પગે લાગીને રહ્યા, પગે લાગીને
મળ્યા તેને ઘણીક તો દાસીઓએ અને તમે જાણો છો જે હું નંદનો બેઠો છું પણ બો
લો તો સમજીને બોલજો. કારણ કે તમે જાણો જો કે એ વૃથાબાનની બેટી છે. ૬

अथ नाइनको वचन प्रियासौ.

સૈવેયો—અબહી તો ગયે કુનિ પૌરહ લુન એ બોલની જાહિરિ પીછે હિ લાગે,

કરિ હૈં તખ કેસિ પરાએ જોધા રહે કહે કછુ નિસિ ઘોસકે જાગે; જોન રહ્યા પેરાં
 દેસવ કેસે દેખતહી સુખ શ્યામ સભાગે, તૌ દેતિહે જાન કયૌં રાખતિ કાહેન આ-
 રશી યૌં કરિ આખિનિ આગે. ૭ અર્થ—એક સમે નાધ રાધાને કહે
 છે હે સખી પ્રમુછ અત્યાર સુખી તો અહીં ખેડા હતા. અને હમણાંજ ઉઠ્યા તે હજી
 પોણ લગણુ તો પોતાય નહીં હાય અને વડી રૂંડે ઉઠીને સાદ કરવા જાયછે. પરાયા
 છોકરાને એવડી વાર રાખીને શું કરીશ? રાત્રિ દીવસ ઉજાગરે તેને કાંધ થયું તો
 તું શો જવાણ દેઈશ? અને જો શામળને જોયા વિના ન રહેવાતું હાયતો અજગા શી
 દ જવાદેછે. ભાગ્યવાન જે પ્રમુછ તેને અહીંજ ખેડા રાખને. આખ્યાની
 આગળ આરશીની પેઠે હાયમાંજ આવી રાખીને ખેડા એટલે પાસેથી જ-
 શેજ નહીં. ૭

અથ નાइनको वचन पियसौ.

સવૈયો—ખડી છય લજી વડો ડર આલિ ખડી લહુંરાધ અણે ચીત લીને, ખડી
 ખડી આખી ખડી છખી સૌ ચીતવે ખડિ ખેર ખડો સુખ દીને; ખડે હી વિચાર
 ખડી રૂચિ કેશવ કયો હુ મિલો તૌ મિલો હમ હિને, ખડેને હું સૌ તૌ ખડો દુખ
 બોલું ધતે ખડે માન ખડો મન કીને; ૮

અર્થ—એક સમે નાધ પ્રમુછને કહેછે .હે મહારાજ રાધાજીના જીવમાં મોટી
 લાજ છે, હૈયામાં મોટી ખીક છે અને સઘળીં મોટાપ પણ જાણે છે, ખેડી હો
 ય અગર ઉભી હાય તો ચિત્તને હરે એવીછે. અને મોટી મોટી આખ્યા, શું સરસ
 મોટી છખી, એ સંઘાથે ઘણી વાર લાગી તમે સાચુ જીવાતો ધણું સુખ દીધુ જણાશે.
 અને કેસવરાય કહેછે. કે એના મનને મળવાનો ધણો વિચાર છે. એના હૈયા
 માંહે પ્રિતિ મોહોટી છે. માટે કોઈ પણ ચીતે મળિ શકાય તો મળો
 ને અને તો અજગાં ઉમાં છીએ. અને મહારાજ મોટા સંગાથે બોલવું
 તે મોહોટું દુખ છે પણ એટલું છતાં પણ એને મોહોટાપ નથી એ સાહે છે. ૮

અથ नटीको वचन पियासौ.

સવૈયો—જીહું દેખાવનિ તીહિ ગમરિતો મરિય ગ્રીવ ગ્રહી શીર માધ, આજક
 હા દિખ સાધ લગી હૈ દિખાવુંગી જામતા વેષ કન્હાઈ; દેખે તેસિ રિધિ જાત બહુ અ
 દેખે જરે સૌ યહૈ અધિકાઈ, રાત્રિકિવે ગતિ ઘોંસ કીએ અખ તરિચે વાત નિવાજ
 હું આઈ. ૯ અર્થ—એક સમે નટી રાધાજીને કહે છે કે હે સખી જો
 હું તુને દેખાડવા ગઈ તો ઉલટી ફરીને માહારીજ કોટે વળગી. સખી આજ વ-

ખી જોવાને શી ઈછા થઈ છે? અને જો વળી હું દેખાડીશ તો તે કાલે જોવા છે તેના તે કાલનછે. જોવા થકી ટાહાડી હેમ થઈ જાય છે અને નથી જોતી ત્યારે બળી ઉઠે છે એ તારી અધિરાધની રીત છે અને દેહની આ ગતિ થી અને તારી વાતોથી હું તો વાજ આવી. ૯

અથ નટીકો વચન પિયુસૌ.

કવિત—જહીં જહીં દુરે તહાં જ ચોતી એશી જગ મગે દેસેહું ન દેસવ દુરાધ લેત રંગકી, પવન કે પંખ અલી અલીનકે પીછે આલી અલીની જ્યૌં લાગી શરે જીન્હ સાધુ સંગકી; નિપટ અમીલ વહ વુમ્હે મીલી પેકી જક કૈસેકે મીલાઉ ગતિ મોચે ન વિહંગકી; ઇંક તો દુસહ દુખ દેત હું તી દુનિ જીતો વીસ વિસે વાસ જી ભઈ હે કયાગકી. ૧૦ અર્થ—એક સમાને વિશે નટી પ્રભુજીને કહે છે કે મહારાજ રાધાજીને જ્યાં જ્યાં સંતાડીએ ત્યાં ત્યાં અંદ્રમાના અજવાળાની જેઠે ઝગમગે છે અને દેસવરાય એના દેહનો રંગ કેમ ઢાંક્યો જાય. અને માર્ગે આલતાં શરીરનો પવન આવે છે ત્યાં તેને પરિમલ જાણીને અલી જે ભમરા અને આલી કહેતાં સખી તે પાછળ એમ ભમતો હીંડે છે. જેમ ઇંક સાધુ પુરૂષ હોય તે સાધુની સંગત જોતા હીંડે તેમ રાધાજીની કેટલે ભમરા જોતા જોતા હીંડે છે. અને હે મહારાજ એ રાધાજીનાં મળવાં મહા કઠણ છે અને તમને તો મળવાની જક લાગી છે પણ હું તે કેમ મળવું? મારામાં કાંઈ પંખીની ગતિ નથી જે હું આંચમાં ધાલીને ઉડી આવું. અને મહારાજ એકતો એની દુતી કંઈ તેનું દુખ ધણું તે સંતાડું જાય એમ નથી. ખીજી એના અંગનો પરિમલ તે ઇંક ઢાંક્યો ન રહે, અને એની શરીરની વાસના તેનું દુખ કંઈ પણ છુપાવી શકે નહી. પરિમલ કાંઈ ઢાંક્યો ન રહે અને વળિ એને એના પીંડનો વિશ્વાસ નહી, તો મહારો વિશ્વાસ કેમ કરે ૧૦

અથ પરોસનકો વચન સ્વામીનીજીસૌ.

સવૈયો.—પાઈ પરે પલક વરશ્યો મુલગીર નિતોલ નોમોલિહિ રતિહૌ; સોહું કોચે મુહું હૌં કિયો અવલૌ વુમ્પે ગતિ એસી નતિહૌ; કેસવ કેસેહું દેખિ નીકોં જીન્હૌં પારહી ભોરીસિ આનંદ તીહૌં; પાન ખાવાવી હૈં તીનસૌં વુમ રાતિ કહા સત રતિ હતીહૌ. ૧

અર્થ—એક સમાને વિશે પાડેશણ જે છે તે રાધાજીને કહે છે. હે સખી આ-

જ પ્રમુજી તમારે પગે લાગ્યા જ્યારે તમે પલંગપર આવ્યાં તોય તમે મનમાંથી એક રતિ લાજ સુકી નહીં અને અનેક સમ દીધા ત્યારે મુખ સામું કરી લગા-
રેક જોયું અને હમણાં લગી એજ રીત દીસે છે. અને કેસવરાય મુખ
જોવાને કાળે અનેક પ્રકારે સમજાવી પણ કેમ તું સમજી નહીં અને હવે
તું તેને પાનની ખીડી વાળીવાળીને ભલી ખવરાવે છે. ત્યારે તું રાત્રીએ એવડું
તાણતી હતી તે શું? ૧૧

અથ પરોસનીકો વચન શ્રીજીસૌ યથા.

સવૈયો—હાંસીમે વાત કહાંસૌ કહીહ સાવેકું કહ્યોં સુ હીતં કરી લખ્યો; આંખિ મિ
લી ન મિલી સખિયા મિલવોઇ મુકેશવે કયું અવરેખ્યો; વીવીઆંઇ મરે ચુપ સાધે ન
વાતકી સાંતિ સમેહી શ્રવે સૌ વિશેખ્યો; આજહી કયોં છહ આવે ધંહાં જિન
આગ લગે હીન આંગન દિખ્યો. ૧૨

અર્થ—એક સમે પાડોશણ શ્રીકમજીને કહેછે હે મહારાજ આજ મેં
સ્વામીનીજીને હસતાં હસતાં વાત કહી તે સાંભળીને હશીને વળી મને કહ્યું તે પણ
મેં હીત ધરીને માન્યું એમ કરતાં તો આંખ મેળવવાને આવી તે વારે સખી
હી ગઇ, કાંઇ મળીને બેઠી નહીં કેસવરાય એ મળવાનો ઘાટ કેમ આવશે? અને સ્વામી
ખપેયો બુઝા પાડી પાડીને આમ મરે પણ ધના ન રહે. પરંતુ સ્વામી આવે તોજ પાણી
પીએ, સમય વીના કાંઇ થાય નહીં. અને હે મહારાજ આજ્ઞતો એ ક્યને આવે નહીં.
કારણકે જોશીએ આગ લાગે પણ આંગણુંતો દીકું નથી. ૧૨

અથ માલળીકો વચન સ્વામીનીજી યથા.

કવિત. ફરીહ કયો બુખન વસન દુતિ જોવતકી દેહીહી જ્યોતી હોતી દ્યોસ કી
સૌ રાતીહ, નાહકૌ સુવાસ લગે દૈહે કેસી કેસવ સુભાવહીકી વાસ ભાર ભીર કાર
સ્વાતીહે; દેખી તેરી મુરતી મુરતી વીમુરતી હોત લાલકે દ્રગ દખવેકૌ લલચાતી
હે, અલીહ કયું અંદમુખી કુચનીકે ભાર ભયે કંચનીકે ભાર તૌલ ચકી કટી
જાતી હૈ. ૧૩ અર્થ—એક સમે માલણ સ્વામીનીજીને કહેછે હે સખી જ્યારે દીલ
માં જોખનની જ્યોત જો કાંતી આવશે તે વારે વસ્ત્ર બુશણ પેહેરીશ તે સઘળું સામડું
મળશે ત્યારે તે તેજ ક્યાં માશે? એકલી દેહનું એવું તેજ છે કે જેને તેજે રાત્રો
છે તે દિવસ સરખી લાગેછે અને ભરતારનો સ્પર્શ તે દીલ અડક
શે ત્યારે કેવી થઇશ, શરીરતા સુગંધે કરીને ભમરાની બીડ એવી આ-
વી મળીછે કે જાણે કાંડી ખાશે અને સખી તારી મુરતી જોધને મારી
મુરતી મને વીસરી જાયછે. અને પ્રમુજીની આંખ્યો તે તને જોવાની ઘણી લલચા

ય છે અને હે ચંદ્રમુખી તારાં રતન જ્યારે મોટાં થશે તેનો તને ભાર લાગશે ત્યારે તું કેમ ચાલી શકીશ અને આ તારા કૈશખાશનો ભાર તેથી કરીને તારી કરી તે લચકી લચકી બનશે. ૧૩

અથ શ્રી શ્રીજીસૌ માલણીકો વચન.

સવૈયો—પેરો જીન મોહી ધર જાની દેહુ ધનરયામ ધરીકમે લાગી હર દેવી જ્યો દામીની, હોઈ હોઈ એસી એસી આવે ધત ઉત ઉત દ્વૈ સૌ યહ વૃષ ભાનજીકી ખેડી ગજગામીની; આદીતકૌ આંચો અતિ આવૌ. વન બલી જાગી આવતીહે વધ બીની આઈ અર જામીની; કામકે ડરની તુમ્હ કુજ ગહૌ કેસોરાય ભોરનીકે ભચે ભોંત ન ગહૌ હહી ભામીની ૧૪

અર્થ—એક સમે માલણી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ મને મારગમાં પેરોમાં જવા દો. ઘડીકમાં હરને વિશે લાગી દેખાશે અને એ ઠોકાણું એવું છે કે તેમાં કોઈ આવી શકે કે જઈ શકે નહીં તો આ વ્રથભાનની ખેડી ક્યાં નાશી શકે? તે ગજગામીની કહેતાં હજવે હજવે ચાલેછે અને આદીત્યનો પણ અંત આંચોછે. તેથી સૂર્ય પણ અસ્ત પામશે. અને તમે પણ વનમાં આવજો. રાધાજી પણ બનીને વનમાં આવેછે. અને રાત પણ આવીછે. માટે કેસવરાય તમે કામની ખીણકે વનમાં ખેડી શું રહ્યાછો. ૧૪

અથ તંત્રોલણીકો વચન સ્વામીનીજીસો યયા.

કવિત.—મેંત એસો મૂત મૂંડ મૂંડલ મુનાલીકાકે લુતે કેશી ધુંની મુગી મનહી હરતીહે; દાર્જો કેસી ખીજ દાંતી પાત અરન ઝોઠ કેસોદાસ દેખી દ્રગ આનંદ ભરતીહે, પરી મરી ભાવતી ભલાઈ તાંતે જીઝતી હે તોહી સાં તો ઝોર શચી જી-જન કરતી હે; માખન સી જીમ મુખ કંજ સાં કુવરે કહી કાઠ શી કોઠી વાત કેસે નીકરતીહે ૧૫—એક સમાને વિશે તંત્રોલણી રાધાજીને કહેછે હે સખી તમાર મન તો મીણુ શરીરુ કોમલ છે અને મનાલ ને કમલની ડાંડી તે માહેલી ને પ્રાગ તે સરીખી તો તમારા સ્વરની તે ધુની કોયલ સાંભળે થકે મનને હરે અને દાડીમની કળી સરીખાતો દંત છે. કેસવરાયની દીઠથી આંખો આનંદ ભરે એવી છે. તારી જીભ તે માંખણુ સરીખી સુંવાલી છે, અને મુખ તો કોમળ કમળ સરખું છે. પણ સાચું કહે ને આવડી કાજ સરખી કહીણ ક્યાં નીસરી? અને હે મહારી વહાલી સખી તને સારા માટે પુછું, ખીજ તો સખી તને પુછતાં ખાહે છે.

કવિત.—નેનની ન વાંચો નેકું અનીહી અનીત કરે; જાન નેકું તોહિ જોસે,
વજ જાનીયતુંહે, ચંચલ ચરીત ચિત્ત ચેટક ચઢી કલાવૈ વૈરકૈ ચિત્તની અભિસાર
સૌંપીયતુંહે, એક નીકૈ પેઠી ઉર અરૂઓ ઉરોજનીમૈ; ઉર કેતે કેસૌરાય કૈસે ન જીતુંહે;
એસી કહું હોતીહે જીગ બાલનીકે વૌરી વૌરી મન મથ હીકે હાથ વેચીયતુંહે. ૧૬

અર્થ—એક સમાને વિશે ત'બોલણી શ્રી કમજીને કહેછે કે મહારાજ તમે તમારા
નેત્રને શિખામણુ દો. ઘણી અનીતિ કરે છે અને તમે જાણો છો કે કોઈ જાણું
નથી પણ આખું વજ જાણેછે, કે તમારાં નેત્રનાં ચીત્ર ઘણા ચંચળ છે. ચીત્ર
વે થકે અને જોયે થકે ચિત્તને ચેટક લગાડેછે. અમે અભ્યંતર કહેતા હૃદય તેનું
ખાસીખીએ છીએ. તે એકના ઉરમાં પેસે છે, એકના સ્તનથી વળગી
રહેછે. તે કેમ ટળાય? એને એવું કાંઈ હોતુ નથી અને કહી દીકું નથી ને સ્ત્રીઓ
નાં મન ચોરીને મનમથ ને કામ છે તેને હાથ વેચે.

અત્ર સલ્પીનીકો વચન સ્વામીનીજીસૌ.

સવૈયો—અગહી કુંનિ બોલી રી બોલ લગી જક ચોરી હું લોં હી જાન
ન દીને; હુંરેહી જાનિ બધ ઉલટી મતિ કેસવ. હે કહિયે કહું કીને; જો પધ તો કું
ખ પાવતહે તલકે દ્રગ મીન મનોજલ ભીને; તાકતિ છાંડતિ હૈ છિન એક મૈ
કિન ચિત્ર જ્યૌ હાથ હલીને ૧૭ અર્થ—એક સમે શિલ્પીની ને ચિત્રારી તે
રાધાજીને એમ કહેછે. હે સખી પ્રભુજી તો હમણા અહીંયા ગયા, હજી પોણ લગે
પહોરયા નહી હોય અને વળી તેડીએ હેથી જક લાગીછે તે મહારા મનમાં આવળી લા
ગેછે. માણસ કહેછે કે રાધાએ પ્રભુ વશ્ય પ્રીધાછે તે ખાટું પણ પ્રભુને તો કું
પોતેજ વશ્ય થઈ રહી દીસે છે, ને જોયા પાએ રહી શકતિ નથી ને એ વીના
કુંખ પામેછે. જમ મીન પાણા વિના લેજો તલકે તેમ તારી આખચો પ્રભુ વિના
તલકેછે તો એક ઘડી શા માટે અજગા મુંકેછે. ચિત્રામણની પડે હાથને વિશે
હવે આલી કાં રહેતી નથી. ૧૭

અથ સલ્પીનીકો વચન શ્રીજીસૌ.

સવૈયો—ખોટુ પુરી જીકી ખુર રહ્યો ગહી કોર કોર ન જાને ન બાહુ; લાજ
ન આવન મારિ સખા જન લાગે અજોકકે તાલોને તાહુ; કોરી વિચાર વિચાર નિ
હાં કેહી કેસવ જીતીહૈ હીતું સગ કાહુ; નેહ હીકે શીરી લાગહુ સંગની નેનનીકો
સંગ એાર નિવાહુ ૧૮ અર્થ—એક સમે શિલ્પીની ને છે તે શ્રીકમજીને કહેછે.

મહારાજ ઘોડાની પઠે" અડ ગ્રહીને ઉગા રહો પણ કામ કુકામ કાંઈ જાણી નહી. જે મ ઘોરો જાણે નહી જે અહીં" અડ ગ્રહીયે કે ના ગ્રહીયે તેમ તમે પણ કરોછો, અને તેને જેમ આળકા મારવાની લાજ નહી તેમ તમે પણ અલૌક જે નિંદ્યા તે રૂપીયા આળકા સમાના મેસણહાર મારેછે તોપણ લાજતા ન થી. અને ત્યાં હસતાં વાત ઝીંચી તે વારે મનમાં લગારેક લજ્જત પામીને હજવેકથી હસી ગયા. જેથી હૈયામાં પણ પ્રીતિ દીસેછે અને પ્રેમની પહેલી અર્થ ગુઠા તે શીખતો હતી. અને મને પૂછતી હતી. આજ અર્ધ રાત્રી લગેજાગીછે એટલા દિન વૈર્ય ધરણુ"છે તેમ જો દિન વળીવૈર્ય ધરણુ. હે ગીરધરલાલ તમથી કોણુ ખડ ભાગી હ વુ કે તમારી ભાવતી જે રાધા તેણે કાલી થકી કામની ક્યા ઉપર કુર્ણુ જે કાન તે દેવા માંડ્યાછે. ૧૮

અથ રામજનીકો વચન શ્રી રાધાજીસૌં.

કવિત—કોમલ દ્વે તો મલીન એતીછે ચલ અનોન લીન નવ નીલ કૈસે પાતી હૈ; સુધે સાધ સુધવૈ તો કુઠીલ કરમ એતૌ કેસવ કરમ ચૌર મરમકી રાતીહૈ; પા ધૈ પકર તપ્પ પાધૈ ન કૈસેહું વુ" ચૌરૌ અવિલાત એતૌ અતી ઉઠી લાતીહૈ; ૧૬ અર્થ જનુ હુ કળકી કહેતી મેરે મોહનકૈ મન તેરૈ નૈન છેવ છેવ જાતીહૈ ૧૮ અર્થ એક સમાને વિષે રામજની કહેતાં વૈરાગણુ તે શ્રીરાધાજીને કહેછે. તારાં જે નેત્ર છે તે મહારા પ્રભુને છોહી છોહી જાયછે. તે પ્રભુજીનુ મન કેવુ છે, તો કુમળુ સરળ છે, નિર્મળ છે, ને તેજ શ્યામ છે, વલી ને મને તીખાં ને અણીયાલાં છે, અંચ લ છે અને નલીન જે કમલની પાંખડી સરીખાં છે. અને પ્રભુજીનું મન સુ ધું તે પાધરું છે ને સાધુ છે તે ગરીબછે, શુદ્ધ છે કહેતાં પવિત્ર છે અને તારાં નેત્ર કુઠીલ કહેતાં વાંકાં છે અને વાંકાં કર્મ કરેછે અને પારકું મન ચોરેછે, દીઠથી ચો રી લેછે ને ખીજ ચોર તે ઝાયાય પણ એ ઝલાય નહી એવાં છે અને તું તો થોડી વાર કાંઈ કરેછે, હું કંઈ વારથી કહુંછું પણ તું વારતી નથી. માટે એવી જે તારી આંખચો તે મારા મોહનજીનું મન તેને વારે વારે છોહી છોહીને જાયછે. ૧૯

અથ રામજનીકો વચન શ્રી શ્રીજીસૌં.

સવૈચો. કૌન હુંતો કળહા ભયૌ કેસવ કામનિ કોટિ કસુ હિત વોટ, રવન સાધ સધૈ સુખકી વીનુ રાવેદો આદેકો લોચન રોટ; કચો ખરી સીતલ વાર કરે સુખ જોરી ભખી સખુઝાઈ ન ઊસકૈ ચોટ. ૨૦ અર્થ—એક સમાને વિષે રામ

જાની શ્રીકૃષ્ણજીને કહેછે કે હે કેસવરાય તમે અનેક ઉપાય કરો, ખીજ કોઈ કોઈ કામનીથ' પ્રીતિ કરો પણ રાધાજીનું એક કઠાણ જોયું તેની ખગખરી એક વાંકાધમ્યે ના આવે અને મહારાજ જુઓ કે ખડીનો જૂથ કરીને કપરને સોઢે કાપડો ખરે તેણે કાંઈ મુખ તાદુ યાપી અને કાંઈ સુગંધ આવે નહીં? હે વૃજરાજ, લાલચ કરવીજ કારણ કે આકળ આઠીએ તો તથા કાંઈ વૃથા થયે ૨૦

અથ સન્યાસીનીકો વચન શ્રી સ્વામીનિજીસૌ.

કવિત—ન છુટહૌ છુડાચે જામ કરીહૌ ધો કસા તમ કેસોદસ અન વ્યાસ વ્યાસ ભુખ ખાગીહે; ખેલી ભુલી જાયગો જુઝાયગે ને આત ચેતી કછુ સોહયગો રેન દિન જાગીહે; તા તે તેની પતિ દુતિ સી રીતે સહસ ગનિ ઉપજ પરગી આ એસી એક આગી લાગીહે; આડીસૌ એકાધ જીત અચલ હડાચો આલી આડી તીહૌ કા-હજ જુ ડીઠી લાગીહે. ૨૧

અર્થ—એક સત્તે સંન્યાસીની તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી તમે ધણી મરડામરડ ન કરો. નીચું જોઈને આણે પણ હું જાણા પાયરીને કહુંછું કે જો કોઈની દ્રઢી લાગશે તો ધણાં દુખી થાશે તે એવી રીતે કે દ્રષ્ટી લાગશે તો કોઈની છોડાવી છુટશે નહીં તો શું કરશ્યો? કેસવ કહેછે કે અનાયાસે કેહેતાં સેહેજે ભુખતરસ રૂખી જશે, રામ તો વીસરી જશે ને દીલમાં ચેન તે કાંઈ નહીં રહે. કાંઈ દીકું ગમશે નહીં ને દિન રાત જાગશે પણ ઊંઘ આવશે નહીં. આખરે કાંઈ તાતી વસ્તુ આવશે તે થકી ખ મણી તપિ થશે અને ટાઢક થકી હજાર ગણી હમ્યાને વિશે એવી આગ આવી પડશે. ૨૧

અથ સન્યાસીનીકો વચન શ્રી શ્રીજીસૌ.

કવિત—સીતલહું સીતલ તીહારી નવ સતી વહ પુંમે ન તજતી લતા કોહ રતા પગેહું; આપનો જ્યૌં હીરાસોં પરાચે હાય વજનાથ દેકે તો આકાથ સાથ મે'ન એ સો મુંન લેહું; આંતા પર કેસૌરાધ પુંમે ન પ્રવાહ વાહી વહ જજી લાગી ભાગી ભુખ ભુખ ભુલી દેહું; મીઠા મુહ જોડી છીન ઝલતી છખીલે લાલ એસીતો ગવારનીસોં પુ મહલી નીવાહૈનેહુ. ૨૨

અર્થ—એક સમાને વિશે સંન્યાસીની શ્રીકૃષ્ણજીને કહેછે કે હે મહારાજ તમારા સીતલ હૃદયને વિશે તે નાયકા વસતી નથી અને તમને તો તિલ માત્ર પણ હૈયામાં થી મુકતી નથી. તેવું હેયુ કેવું છે તો તાપતુ ધરછે. તમે હીરા જેવા તે તે

ઠાણ હાથ ઉપર વજનાથ હાથ ઘો છો અને તેનું મન મીણ સગીચું દોમલ તે લ્યો
છો એટલા ઉપર તમને તો કાંઈ પરવા નથી તેને તો અંધી જક લાગીછે તો ક્રીને
તેની બુધ્ધિ ભાગી ગઈ. ચરનું સુખ વીસરી ગયું. અને મોઢાની મીઠાસ છોડી છળ કરે
છો તે છાંડી દો. હે છાંડી લાલ તે માટે એટલી ગ્વાલી સાથે પડે ૨૨

અથ પટइनको वचन श्रीराधाजीसौ.

સવૈયો—યાહો કો મેરી ગુસાંઈનમાં પહીલૈં મીલઈ વતીયાં છલી છેલૈં; યાતે ગી
લૈ આખીયાં મીલઈ સખીયાં ન કીયાં ખીન પારી ઇ દેલૈં; આખી મીલ મન લાગી
રહે મમુ લેહું મીલૈ બગેહે હમ ગેલૈં; મીલૈ મનું માધ કહા કરીહું મુહુહીક મીલૈ
તા ઇકીયો મન મેલૈં ૨૩ અર્થ—એક સમે પટુવાની જે સ્ત્રી છે તે રાધાજી પ્ર
ત્યે કહેછે. હે સખી મે તને ગુસાંઈ જે પ્રભુજી તેને તને પેહલી વાતે મળવી
એટલે વાતો કહી દેખાડી. છેલપણની વાતો મળ્યા પછે દ્રષ્ટે મળી તે અમને
પણ કહું નહીં અને આંખચો મળ્યા પછે મન પણ ત્યાં લાગી રહ્યું તેથી અમને
વીસાર્યા પણ તે મળે શું થાય, જે મોઢામોઢ મળો તો સાચું કહેજાય. ૨૩

અથ પटइनको वचन श्रीजीसौ.

સવૈયો—મૃગનેની જ્યોં આઁ નીહી જી લગાવતીહે મુખ ઓંસો નાંહુજૈ; સૌ
નધ સુ સુની પીતર હોઈ તો કેસવ કેસેહું હાય ન દુજૈ; આપ ગિરા ગુન
સીખવે તજીં દ્રાકુન કોકીલ જ્યો કલ કુજૈ; સુંદર રયામ વિરામ કરૌં કહુ આંબડી સા
ધન આંબલિ પુજૈ. ૨૪ અર્થ—એક સમાને વિશે પઠવી જે છે તે શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે
કહેછે કે હે મહારાજ આ પેલી મૃગનેણી જે રાધાજી તેની પડે ખીજી સ્ત્રીચોને
મોઢે અક્ષવેછો તો તે કાંઈ સાર નહીં અને હે કેસવરાય પીતલ જે સુવર્ણ
સોના સગીચું જગતું હાય તોપણ હાથે અડીઅં નહીં અને મહારાજ ગીરા
જે સરસ્વતિ પોતે આપો આપ પાંજરામાં ઘાલીને દોઈ કાગડાને પડાવે તોપણ
કાગરો હાય તે કાંઈ કોયલની પડે મનોહર બોલે નહીં તે માટે હે સુંદર શ્યામ નન્ન
હવે ધમ કરો, ને આંખો કાંઈ આંખાની સાદર તે કાંઈ આંબલી ખાધે પુંગે નહીં. ૨૪

દુહો—વચન શ્રવન મુખ વચન કરિ કહે સખીનકે મર્મ, કેસવ કહે કહુંબ
આખ, તિનકે દોવિદ કમ ૨૫ અર્થ—વચન શ્રવણ પ્રત્યે મોઢે કરીને જે કોઈ

સખીનાં મર્મ હતા તે કહ્યા, હવે એના અતુરપણાના કર્મ તે હું કહીશ. ૨૫

ધૃતિ શ્રી મમહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત

વીરચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં

સખી જનસ્ય વર્ણન નામ

દ્વાદશ પ્રભાવ ૧૨

પ્રભાવ ૨૩ મો.

અથ સત્ત્વી જન કર્મ કથન.

કુહો—શિક્ષા વિનય મનાધવૌ, મિલવૌ કરહિ સિંગાર; ઝુકિ અર દધ ઉશહ નૌ; યહ તાકો વિવહાર ૧ અર્થ—શિક્ષા તે શિખામણુ દે, વિનતિ કરે, મનાવે, મળવે, શૃંગાર કરાવે, ને ખીન્ને ઝાળખી દે એ સર્વ સખીને વ્યવહાર છે.

અથ પ્રિયાકૌ શિક્ષા યથા

સવૈયો—નાહુ લગોં મુહ સૌંતિ દહે દિન નાંહિ લગોં કુખ દેહેગો; નહિં અમે સુખ દેરતેહે કેસવ નહે સદા સુખ દેત હેગો; નાંહિતે નારી નાંહિ ભલાઇ ભલી સખ નાંહિ તે પેં કહેગો; નાહસોં નેહ નિવાહિ ખજાઇં દયોં નાંહિસોં નેહ કહાનિ વહે ગો ૨ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સ્વામીનીજીને શિખામણુ દેછે. હે સખી નાથને વિશે પ્રીતિ રાખશે તો શોકપછે તો દહાડી બળશે. નાથ તરત સુખ દેછે, નાથ ને ભરતાર તે સદૈવ સુખ દેશે ને સખી નાથ ને ભરતાર તે કાંઇ કહેશે તે બલુજ કહેશે. હે સખી તારી બલાઇ લેઉછું કે નાથ સાથે નેહ રાખો અને નાથ સંધાયે હમેશ સંબંધ રાખો.

અથ અત્ર શ્રીજીકો શિક્ષા.

કવિત—કુંમ કુંમ ભમઠી કુંમ કુમોડે નહવાઇ જલું જોધો સીર લાઇ યાહી લાયે કહા રાસમેં, અદત ચઢાઇ કુલી પહિરાઇ બુલીવીહી કાનઆજી તુમકીનીહે પ્રકાશમેં; કેસવ પુર પુર કાહે કુંખ લાવૌ પાન જોપે મન મગન એસેહી વિલાસમેં; વાહીકૌ મનાયો હા હા કરી પાય પરેં સખહી સુવાંસ વસે જાહે સુખવાસ મે. અર્થ—સખી કહેછે. હે મહારાજ કુંકુંમ કેસર તેના ઉલટ કરીને

અનેક સુગંધ યુક્ત જળ તેણે નવરાત્રી અનેક સુગંધ યુક્ત જે તેલ તે મસ્તક વિશે ધાલીને આને શું રાસ ઉત્સવમાં લાગાવે. અને વળી ચંદન ચઢવી કુલ પહેરાવી બુલે બુલે ફોગટ તમે આને આંજી માંજી અનેક પ્રકાર કરી ઉભી રાખી. કપૂર બરાસ માંહે ધાલી ધાલીને પાન શીદ ખવરાવે. અને જો તમારું મન એહેવી સુ ગંધમાં મગ્ન છે તો હું કહું તે કરો. તમે રાધાજીને મનાવો. હાહા કરી પાવે લાગી નોહારા કરીને તેડી લાવો, જેના મુખના પરીમળમાં સર્વ સુગંધ વસે. ૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજીકો વિનય લછન.

સવૈયા—એસીહી કયું સુખ રહી છે, સખી હા સખી રાસતર હરસોલો; ક્યો સરી છે મીલવે વીનું લોહી તો લેહુ જહ મીલીયે દિન જોલો; કેસવ કોઈ કરે ઉપચાર મીલે ક્રેકલા મીલીયે સુખ તોલો; સખી હું આગની આરસી લે મીલીહે પીપાસો મનહી મન કોલો ૪

અર્થ—એક સમયને વિશે રાધાજીને વિનય કરે છે. હું સખી એમ કેમ સ્તબ્ધ રહી છું હું તને શીખામણ દેઈશું તેમ ઝાઝી ઝાઝી હશે ભરાય છે. તહારે મળ્યા વીના કેમ સરશે. જ્યાં લગી મળાય ત્યાંહાં લગે મળી લેકે જ્યાં લગે મળ્યાના દિન છે ત્યાં સુખી મળિલ્યો તે વારે દહાડી જમ મળિએ. અને કેશવ કહે છે કે ક્રોડક્રોડ ઉપચાર કરે પણ ત્યાં લગે મળ્યાનું સુખ ઉપજે નહીં કે જ્યાં લગે અંગો અંગ ન મળિયે અને સખી આરસી લેખને જોષએ પણ શું મળ્યાનું સુખ ઉપજે? શું પ્રિય સંગાયે મનની મનમાં ક્યાં લગે મળી રહીશ? અંગની અવસ્થા તો જો. ૪

અથ શ્રીજીકો વિનય.

કવિત—સુખ કેસં કુલે નયન ઘર્યો શેદ સન લાલસેં અંધર હાસ સુખા સોં સુ ધારયોહે; વેની વીક વેનીકી ત્રીખેનીસી વીનાઈ વાર વારીક વાર શોક રહી ક્યો કરી હાર્યોહે; કીન્હે કુચ અમલ કલપતર દેસો ફલ દેસોદાસ પાતે વીંધી મુગ્ધ વિચાર્યોહે; દેખો ન ગોપાલ ચરેકા સરીર સખ સોને સોસવારી મનમે નસોં સખરોહે. ૫

અર્થ—એક સમયને વિશે સખી જે છે તે ભરથારને વિનય કરે છે. હું મહારાજ જેવાં સુખનાં કુલ એહેવાં તો નેત્ર અને દાડમના ગીચ એવા તો દાંત રાતા અંધર હાસ્ય જાણીયે અમૃત મયીને કાઢ્યું ન જાય અને વીક જે કોકીલ તેહેના સરીખાં વેણુ છે જેહેનાં એવી જે રાધાજી તેના જે આગ્રહો શુદ્ધો છે તે જાણીએ ત્રિવેણી નહાય. ગંગા જમ્બતા સરસ્વતીજી જેવી અને જાગીર દેહેતાં કીંણા વાળ

અને હળવી ને ચાલ જોધને, ફરી ને હસ્તી તે હારી રહ્યો છે. અને એહનાં ને
સ્તન તે જાણીએ લક્ષ્મીનું વક્ષ તે ખીચી તે સરીખા કાઢાં છે. કેસવરાય કહે છે અહીંયાં
ખરૂણું પણ બુદ્યા દીસે છે. મહારાજ એમ સ્તનની મુદગતા આગળ ખીલાનો શે
આસરો? એ ગોપાળરાય જીવોને વળી ખરૂણું બુદ્યા છે. મહારી સખી ને રાધાજી તે
નું શરીર બધું સોના શરીર કીધું છે. ૫

અથ શ્રી પ્રિયાંકો મનાઈવો.

સવૈયો—સવ રીઝી રીઝાઈ ઝરોખી નઝાંખી રહી મુખ દેખી દીખાઈ મુખા
ઈ; બોલનિ આયે અબોલ ભઈ અમ કેસવ એસી હમ ન સુહાઈ; મેં બહુતે બહ
રાઈ હે તોસી રીપુ તુમ હરાવત મોહ પ્રયાહી; એહે અયા ન સદા તલીહિ હરિસો
હસી હા કરી મોહી મુતાહી ૬

અર્થ—સખી ને છે તે રાધાજીને મનાવે છે. હે રાધા પેહેલું તમે મનમાં રી
ઝી ઝરખે બેસી ને પોતાનું મુખ પણ પ્રશુજીને દેખાડ્યું. પ્રભુજીને
કદાક્ષે કરી રીઝવ્યા અને હું બોલાવવા આત્રી છું એટલે અબોલી થઈ બેઠી. કેસ
વરાયના સમજે એવું કાંઈ અમને ગમે નહીં અને સખી મેં તો સરીખી કહેવાઈ
છે અને તું ફરીને મને વાહવા હીંડે છે અને હે અજાણ સદા અમ ચાલે છે. હરિ
શું હસીને હા પાડી છે અને મને એમ કહે છે કે નહીં આવું. ૬

અથ શ્રી શ્રીજીકૌ મનાઈવો

સવૈયો—ભુખત ભેદ બતાઈ કે કેસવ કુલ બતાઈ બતાઈ કે વાધે; ભાગુ બ
ઢાઈ મુખાગ બઢાઈ રાગ બઢાઈ યહૈ અનુરાગે; પાયનિ લાગતી સોધો ચડાવતિ
પાન અવાયતી હો નિમી જાગે; કાન્હ ચલો હડી બેઠી કહા મુનિ મોસિ ખરાયો અ
ખ રસન લાગે ૭

અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીકૃષ્ણને સખી મનાવવા આવી છે. હે કેસવરાય ત
મે ને તે અનેક ભેદે ભુખણ બતાવ્યાં, કુલ બતાવ્યાં, ભાગ્ય વધાર્યું, સૌભાગ્ય વધા
ર્યું, રાગ વધાર્યો, અને હૈયાને વિશે અનુરાગ વધાર્યો, પગે લાગતા હતા અને
મુખ ધોવડાવતા હતા, પાન અવરાવતા હતા. આખી રાત બધી જાગ્યા એમ કરી ખ્યા
રા મન ચોરી હવે વળી રીસાવા લાગ્યા. હે કાન્હ હો તમે વેહેલા વેહેલા ચાલો, શું
બેસી રહ્યો છો. ૭

અથ પ્રિયાજીકૌ મિલવો

કવિત—જ્યાં હું ગનુ ઐગુનની તોતું ગને ગુન ગમે જ્યાં ગને ગુન તોતું
ઐગુનકે ગનમે; કેસૌદસ એસે પ્રીતિ છુપાવતિ છાલનિમે જેસે છીતર વી છુ
ટે છુટી છીપે ધનમે; જોડે તો ઉઠાવે ઉઠી ચલે તો મીલે ચરહે સોધ ન મરી
કયું ન કહે જો હૈ તેરે મનમે ૮

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી જે છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી જો હું
અવગુણ ગણું તો તું ગુણના સમુદ્ર ગણવા એસે, ગુણ ગણું તો અવગુણ ગણે. કેસ
વરાયની એહવી પ્રીતિ છે તે તું અમ આગળ છીપાવીસ. જેમ સુર્યની છાંયી મેઘના
વાદળ માંહે છુપે તેમ સખી તું કહણ હૈયાની દીથેછે અને એહવી ભાદ્રવાની
ખીહામણી રાત્રી તેંહેને વિશે જેહેનો ભરથાર વનને વિશે વસે તો કેમ ધરમાં બે
શી રહે અને સખી એસે તો ઉઠ નહી, ઉઠાડીએ તો ચાલે નહીં અને ચાલે તો ઉભી થઇ
વહે માટે સખી તારા મનમાં જે હોય તે કહે, શા માટે કહેતી નથી. ૮

અથ શ્રીજીકૌ મીલવો યથા.

કવિત—શીખ હારી સખી ડર પાઇ હારી કાંદખીની દામીનો દીખાઇ હારી
દીસી અધગતીકી; ઝુકી ઝુકો હારી રતિ મારી મારી હરચો મારી હારી ઝંક ઝોરતી
ત્રિવિધ ગતિ વાતકી; દઇ નિરદઇ યાહી કાંહી એસી મતિ ભરતિ જ્યુરન દીન દાહુ ન
એસી ગાતકી; કેસેહુ ન માને હું ન મનાઇ હારી કેસૌરાય બોલી હારી ડોકોલા બો
લાઇ હારી આતકી. ૯

અર્થ—એક સમે રાધાજીને મનાવી રહ્યા પણ માને નહીં તે પ્રભુજી આગળ
કહી દેખાડેછે, હે મહારાજ, સખી સઘલી શિખામણુ દેઇ દેખને હારી અને કાંદખની
જે મેઘ માળા તે ખીહાવી ખીહાવીને હારી અને વીજલી અર્ધ રાત્રી લગે દિશ દેખાડી
દેખાડીને હારી. રતિ જે પ્રીતિ તે ખીજી ખીજીને હારી અને માર જે કામ તે
મારી મારીને હારચો. વાચુની ગતિ ત્રણ પ્રકારનીછે. સીત ૧, મંદર, સુરખી ૩, જે સુ
ગંધ તે પણ વાઇ વાઇને હારી; દેવ એને એવી નીચ મતિ તે કાં આવી. રા
તે તથા દહાડે પોતાના દેહની જે કાંતી તે બાળેછે અને મહારાજ હું મનાવી
મનાવીને હારી પણ કેમે ન માની, દોઝલ જે છે તે બોલી બોલીને હારી, આતકી
બોલાવી બોલાવીને હારી. ૯

અથ પ્રિયાજીકો સિંગાર

સવૈયો—દી-હોમૈ પાષ જીવાઈ મહાવર આંજી મેં આંજની આંખી સુહાઈ; જુખન ભુરીત કીનીમેં કેસવ માલવહો હિયમેં પહેરાઈ; દર્પન લે અખ દીપતી દેખી સખી સખ અંગ સાંગારે સિંધાઈ; વંક વિલોકીત અંક લે પાન ખવાવે તે કાંદ કુ ચારી કનાઈ. ૧૦

અર્થ—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ મેં આંખો લેઈને રાધાજીના પગ ધોયા, પોથીએ રંગ્યા, આંજણુ લેઈને આંખોમાં આંજીને ધરેણા ને તેજ્યાં શોભે ત્યાં પહેરાવ્યાં. અને કેશવરાયની હારમાલા કોટમાં પહેરાવી. હવે દર્પણ લેઈને પોતાની કાંતી જુવેછે. જોઈને પોતે ખીજ ને અંગાર ઘટે તે કીધાછે, પણ મહારાજ તમારી પેઠે વક્રોકતી જોઈને ઉતસંગને વિશે ખેસારી પાન ખવરાવતાં કેને આવડે તે તમે ખવરાવજો. ૧૦

અથ શ્રીજીકો સંગાર.

સવૈયો—પાગ ખની અર વાગો ખન્યો ખટુવા પટકો કહીરા કટી નિદ્રે; શોધે ખન્યો અતી વાર ચડાવતિ હાર ખન્યો અતિ ભાવત જુદો ખીરો ખચો અતિ ખાત મનોહર મોહી સિંગાર લગેમખ શીકો; જ્યોલોં બલોં વીખી ભાલ ગોપાલ ક્રીયા ઉહી ખાલ ખતાઈનડીકો.

૧૧ અર્થ—સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ પાંચડી તો આછી ખની અને વાધો ખન્યો અને પટકો ખન્યો માંહી વાટવો ને શેયલી ખની કેડને વિશે કયારી પણ ખનિ વલી સોધો ને સુમંધ તે મનોહર સુંદર ચડાવો તે પણ ખન્યો મનોહર હાર પહેરી મન ગમતો તે પેહેરવો તે પણ ખન્યો ખીડું ખાધું તે પણ સુંદર ખન્યું પણ મહારાજ ત્યાં લગે મને શીકો અંગાર લાગેછે કે જ્યાં લગે શ્રી રાધાજીએ હાથ ખનાવીને ડીલુ તથી કીકું કે ગોપાળ ત્યાં લગે ભાલ કાંઈ ખન્યું નયો. ૧૧

અથ પ્રિયાજીકો જુકવો.

સવૈયો—શીર શીર ફેરી ફેરો મેં હરીકો મન ફેરી ફેરી ફની ભાગડો ભટ્ટી ધરી પક્ષ પક્ષ પાય ન પરતી ફતી જનકો સો પાચો ગીવ તરે પામ પીયુંકે પામ હુ પરી બેડનકી ડી તકી ખડીહી ખડાઈ મેટી કેસોદાસ બેડનહુમે જયો વુ ખડી ફરી હુ તો બનું મનાયે તે મરે ચુન માનીકે મેં યાહીકો મનાઈ તે જુ મોહીકુ મણી ધરી. ૧૨ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહેછે કે સખી મેં ફરી ફરીને

કહી અને ફેરવી ફેરવી મેં પ્રભુજીનું મન ફેરવ્યું અને પ્રભુજીએ પણ તારા ભાગ્ય ની ધડીને ફેરવીને કીમી તું ધડીએ જેને પગે લાગતી તે પિયુ તારે પગે લગાડ્યો અને તારા પિયુને પગે હું લાગી પછે મોઠાની જે બેઠીઆ તેની મોઠાઈ ઠાળિને કેસવરાય આગળ શધળા મોઠામાં મેં તને મોઠી કીમી અને હુંતો બાણું જે મારી મનાવી મારે ગુણ મારીશ પણ એજ મનાવે થકે તેં મને હલકી પાડી. ૧૨

અથ શ્રીજીકો જુકવો-

સવૈચો—તાકે વશાય કહા કહે. કેશવ કામ લતા તારતે દુરધ વિમીકી લીખી લોપી ન જામ અમોલી માલી કચે મન્દી શીશ ભુજંગ દેવ અપનો મુખ દેખ હુ આર રસી લે પુત્રી વાત કહે પરમાત લઈ વરખભાત સુતા પરી આર મુહાગ લે આર જહાં લગે જીમ લઈ ૧૩ અર્થ—એક સત્તે સખી પ્રભુજીને કહેછે કે હે મહારાજ તને સમજાવીને ર્યું કહીએ જે કામની લતા તે સરીખી તેને દેખીને છો છે. પણ વીમી જે શ્રદ્ધા તેનું લખેલું તે કાંઈ લોખ્યું જાય નહી. અમુલક જે મણી તે લઈને ભુજંગ જે સર્પ તેને માથે ધાવી તેમ એ તમને પોતાનું મોહો દખાણુ લખને જણાવે. જીવો કે પ્રમાણ વાત તે અકલીએ વપભાનસુતા ઉપરી જે કોઈ મોહાગણુ ખીજી તેતો ઉતારી નાંખુ જહાં લગે તે જીમ ચાલે ત્યાં લગે ઉડાડી નાંખું હે પ્રભુજી. ૧૩

અથ શ્રી સ્વામીનીજરિકો ડરાહનો

સવૈચો—કેસવદસ ડોન વડી કુલ કાંતીપિ? અનોખો આંક તરેહી અનુખ આર જાલીએ આપેને સમાત કહું ધાનહે ન માને તુ ગુમાની કે વિમાને બેડી ન્યોમ ન્યોમ રોલી આંડસો એકામ અતી અંચળ ઉડામં અસી છોડી એડી વડી ચીત વ તિ નિર મોલિએ દિનો મનુ હાથ જીહી હીરાસો હરખે કૈતા હતીસો. હરીત નેની હરે હુતે બો લીએ. ૧૪ અર્થ—એક સત્તેને વીથે રાધાજીને કહેછે. હે સખી કાંઈ મોઠી નથી કે શું તારા સરીખુ કોઈનું રૂપ નથી. કે તારા સરીખું કુળ નથી? પણ તારે અહંદાર અનોખો દીસેછે. અને આપણી બરાબરીનાં માણસ હોય તેને તો તું માને નહી તું ગુમાનતા વિમાન ઉપરે બેસીને આકાશલગે ઉડેછે. અને મરડાની ચાલેછે, વાંકી દ્રષ્ટીએ જુવેછે તે તું મુકી દે. એમ કાંઈ મોહપાગીએ નહી-જેણે હીરાસરીખું મન હાથમાં આપ્યું તે હરિ સંગાથે હરિ નયની લગારેક હળવું બોલીએ. ૧૪

અથ હરિજીકો ડરાહનો

કવિત—મોહ નીકો સૌચ નિસ કોસ કાહુ વીવકીકો છો આર પીક પોચ

લોચનની નારેકી, માંખનીકી ચોરીકીહે ચોરી ચોરી મોહુ મુખી જાતનીહે, કોસોરી
 ભોરી હે જીવારે કી; મરી ચંકુ મતિ ઔર કહા કહોં કેસોરાય લાગતાહે લાજ
 લાલઈ પાનું ધારેકી; ઔતીહે જીઘાઈ વાહી અખહી રૂઘાઈ જ્યું છેહ અમુ છુટી
 નાંહી પામ નીકે પારેકી. ૧૫ અર્થ—એક સમ સંખી ને છે તે પ્રભુજીને કહેછે
 હે મહારાજ; તમને શોગનો કાંઈ સંકોચ દીસતો નથી અને કોઈ માણસ વચે આવે
 તેનો પણ કાંઈ સંકોચ દીસતો નથી. અને મહારાજ તંબોલનો છાંટો આંખને ખુલે લા
 ચોછે. તે લુહી નાંખો. હે મહારાજ, તમે માંખણની ચોરી કરતા તેતા મને ચોડી
 મુખીછે. તે તો રાધાજી પણ જાણેછે ને તમારી બાળપણની જોડીછે અને
 કેસવરાય તમને હું શું કહું. એ મારીજ કુમતિ છે ને મેં તમને મળવી. તમે આ
 હોં આંખાંડો તેની લાલે કાંઈ કહી શકતી નથી. માણસ કહેછેકે ઘેરે આંખા વેરી
 ને સત્રૂ તેને પણ માનીચે, પણ મહારાજ એવડી જીઘાઈ કરીને આંખીને હમણાંજ
 રીશચડાવી. અને પગે લાગીને કાલે મનાવી હતી તે હજી પગની રજી પાધડી
 એ વલગીછે તે હજી યજિ નથી ૧૫

સવૈચો—આંખી સીધાંપહે દાહ દવાર દાસનીકે દુખ દેહ દહીહે; તાપકે તુલ તંબોલની
 માલીની નાઈની નાહેક નેહ લગીહે; તેરી સોં તેરીસોં મરી સખી મુની તેરી અંકે
 લી કી આર સહીહે કાંહ મીઝાબ કૈ મોહી ન પાઈહે આપુને જીકામે તોયું કહીહે.
 ૧૬ અર્થ—એક સમ સખી પ્રત્યે શ્રી રાધાજી કહેછે હે સખી આંખી તો
 મને વંટાળીયા સગીખી લાગેછે. અને દાઈ ને તે તો દવાર સરી
 ખી લાગેછે, અને તાપના તુલ સરખી માલીણી અને તંબોલણી તે સરખી
 અને નાઈની ને હજમડી તેતા નાહને નેહે બંધાણી છે. તારા સમ જો તારી સ
 ખી એક મારી સખી પાસે રહીછે. કાંહને મળવ નહીં તો તને નહીં ગળું જો હું
 કાનજીને વીરહે કરી હું દશમી અવરથા પામીશ માગ જીવની વાત મેં તને કહીછે. ૧૬

દુહો—છહી વીખી શ્યામ સિંગાર રસ બહુ વીખી બરન્યો લોખન આર વરન
 ચોહું આશ્રમહી કલત સુનત મુખ હોમ. ૧૭ અર્થ—કેસવદાસ કહેછેકે એ પ્રકારે મેં
 શ્રીંગાર વર્ણવ્યો તે સ્વાદે વર્ણને કહ્યા. આઘણ, કાત્રી, વૈસ્ય, શુદ્ર. વળી આશ્રમ આર
 એક બ્રહ્મચારી પીળે ગૃહસ્થ ત્રિજો વાનપ્રસ્થ ને ચોથો સંન્યાસી એ સમલાએ સો
 ભજે થકે મુખ પામશે. ૧૭

પતિ શ્રી મન્મહારાજ કુમાર શ્રી હંદ્રજીત વીરચીતાયાં રચીક પ્રિયામાં

અર્થ સંખીજન કર્મ કથન નામ ત્રિચોદશમ

પ્રભાવ સંગ્રહ. ૧૩

પ્રભાવ ૨૪ મો.

અથ હાસ્ય લક્ષન.

કુહો. — નયન બયન કહું કરત જળ, મનમે મોદ બિદ્યોત; ચતુર ચિત્ત પહિ ચોતહુ, તહાં હાસ્ય રસ હોત. ૧ અર્થ. — નયન કહેતાં આંખ વયણ કહેતાં મોહો તેને હાસ્ય રસ કહીએ. ૧

કુહો. મંદ હાસ્ય કલ હાસ પુનિ, કહિ કેસવ અતિ હાસ્ય; કવિ કૌવિદ વરનહું સખે, અર ચોથા પરિહાસ્ય. ૨ અર્થ. — કેસવદાસ કહેછે કે કૌવિદ કે હેતાં ડાહ્યા કવિ તે એ હાસ્ય રસ ચાર પ્રકારે કહે છે તે ક્રિયા. એક મંદ હાસ્ય વળી ખીજો કલ હાસ્ય, ત્રીજો અતિ હાસ્ય, ચોથો પરિ હાસ્ય. ૩

અથ શ્રી મંદ હાસ્ય લક્ષન.

કુહો. વિકસહ નયન કપોલ કહું, દસન રસન કેવાસ, મંદ હાસ્ય તામુ કહ ત, કૌવિદ કેસોદાસ. ૩ અર્થ. — કેસવદાસ કહેછે જે ડાહ્યા કવિ છે તેને મંદ હાસ્ય કહેછે. લગારેક આંખ, અને કપોલ, દાંત, હોઠ એ લગારેક કરેછે તેને મંદ હાસ્ય કહે છે.

કુહો. — વર્તત વારે ગ્રંથ તહાં, યા તે કેસવદાસ; યો રસ યો જા'નીહું, સખ પ્રચ્છન પ્રકાશ. ૪ અર્થ. — કેસવદાસ કહેછે કે ધણો વાર્યવતે ગ્રંથ વાંચે પણ સંઘળા રસ એમજ જાણજો. ૧ પ્રચ્છન અને ૨ પ્રકાશ. ૪

અથ મંદ હાસ્ય પ્રિયાકૌ.

સવૈચો. જા'નેકાં પાન ખવાવત કયુંહું ગઈ લગિ આંગુરી ઉછત નવીને; તે ચિંતયો તખી પહિ ભાંતિ ગોપાલ કે લોચન લીલીસ્યે લીને; વાત કહી હરીયે હસિકે સુનિમે સમગ્રી વે મહ રસ ભીને; જાનહિ હો પિયકે અભિલાખ સખેપરિ પૂરન કીને. ૫ અર્થ. — એક સમાને વિશે સખી ગાધાજીને કહે છે કે હું શ ખી આજતો પ્રમુજ્યે કાષ્ટ ન જાણે એમ તને પાનગી ખીડી ખવરાવીતી ત્યારે શ્રી કમજીની આંગળી તારે હોઠે લાગી તે વારે તે કાષ્ટક રીતે હસીને જોયું. તે વારે ગોપાલનાં લોચન જે લીલામાં ભીંજી રહ્યાં. તે વારે તે હળવેક હસીને વાત જે કહી તે હું પણ સમજીને મહા રસમાં ભીનાં અને હું જાણું છું જે આજ પિયન મનના અભિલાખ સઘળા પરીપૂરણ કીધા. ૫

શ્રીજીકો મંદ હાસ્ય

કવિત. દસન વસન માહી દરસૈ દસન દુતી ખરસૈ મદન સર કરત અચેતહૈ;
ઝાંઝ ઝલકતી લૌલ લૌચન કપાલની મેહી તન મન વચન સમેતહૈ; ભૈંહી કહી દેત
ભાવ કહ્યો મેરે ભાવતીકે ભાવત છપ્પીત્રે લાલ ભૈનપ્રે નહેતહૈ; કેસવ પ્રકાશ હાસ્ય
હસી કહા લેહુગે જ્યુંં એમહી હસની તૈહિયૈ હરી લેતહૈં. ૬

અર્થ —એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહેછે. હે મહારાજ દસન વસન
કહેતાં—અધર તેને વિશે દાંતની જે કાંતી તેને વિશે દીસેછે. તે દેખાય છે, તે દે-
ખીને જાણીયે કામનાં બાણ વરસેછે. તે સ્ત્રીયોને અચેત કરી નાખેછે. અપલ
છે જે એવાં લોચન તેનાં જે પ્રતિબિંબ તે દર્પણ સરીખાં છે. કપોલ તે માંડી
ઝલકે છે. તે તો દેખેછે તેને ૧ મનસા, ૨ વાચા, ૩ કર્મણ તણે કરીને તેને
અમાલ કરી લેછે ને સેવક કરી મુકેછે. અને મહારી જે ભાવતી જે સંધાજી
તેના જે ભાવતા જે તમે છપ્પીત્રા લાલ મને માયું કહો મને ધરી રહ્યાછો તેનું
શું કારણ અને કેશવરાય પ્રકાશ હર્યો તે વારે શું કરશે જે લગારેક મર્કજાંમાં મન
હરી દેયોછો. ૬

અથ કલ હાસ્ય લછનં.

ફહો. જીહાં સુની અતિ કલ દેવની કહું, કોમલ અમલ વિલાસ; કેશવ તન
મન મોહીયે, વરતહુ કવિ કલ હાસ્ય. ૭ અર્થ.—જીહાં મનોહર દેવની સાંભ
ળીએ કોમલ કહેતાં નિરમળ એવા જે વિલાસ હોય તેને કેસવ કવિ કહેછે કે કલ
હાસ્ય કહીયે. ૭

પ્રિયાકો કલહાસ્ય યથા.

સવૈચો. કાઠી સીતા સીત કાઠીની કેસવ પાતુર જ્યોં પુનગીની વિચારૈ;
કોઠી કટ છિનયૈ ગતિ ભેદન ભાવતિ નાયક નેહનિ ન્યારૈ; વાજતિહૈ મૃદુ હાસ્ય
મૃદંગ સુદીપતી દીપતી કોઠ જીયારૈ; દેખતિહૈ હરિ દેખી વુંમ્હો પહો સૌતહે આ-
ખીત મેંહી અખારૈ. ૮ અર્થ.—એક સમે સખી પ્રભુજીને કહેછે, હે મ
હારાજ હુંતો જાળીછળી સંધાજી જે વારે તમારા સામુ જીવેછે. તે વારે આંખમાં અ
ખાડો થાયછે એટલે શું તાલીમખાનું મંડાણું છે. આંખની કીકી જે તે જાણી
અપાત્ર છે. એવે અને રયામ તે જાણીયે કાઠ ભીડયોછે અને કંટાક્ષતા જે કોઠી
કોઠી ભેદ તે જાણીએ સંગીવતા ગતિ ભેદ ન હોય શું? નેહ રૂપીયા જે નાયક

તે જાણીયે નઆવતો નથી શું. મોટે હસે છે તે જાણીએ મૂંઝાવાળે છે. અને આંખનું તેજ છે તે જાણીએ ઘેવા પડે છે. એ રીતનો અપ્પાડો તમ સામું જોયે ધાય છે. ૮

અથ શ્રીજીકો કલ હાસ્ય.

સંવોધો.—આજ સખી હરી તો શું કહ્યું બડી દારણા ખાત કહી રસ ભીની; મેલિ ગરે રૂટકા કુનિ કેસવ હાર દિયે મનુહારસી કીની; મોહિ અમંખો મહા મુહ હાકહી કહા કહું વારની લીની; તે સીર હાંથ દ્યા ઉતકે ઉની ગાંઠી કહા હસી અંચ ર દીની. ૯ અર્થ—એક સમે સખી રાધાજીને કહે છે. હે સખી તારી સંગાથે આજ હરીયે વડી વડી વાર લલી રસ ભીની કરી અને પ્રભુજીયે ગજામાં પટકો ધાલીને હૈયે હારીને તને ધણી મનુહારી કીની તે હે સખી મને એ મહા અચર જ લાગે છે, જે હા હા કરીને વડી વાર લગે ખાંહી ને છે તે ખમિયા અલગી ન કીની. તે એને માથે હાથ ધર્યો તે શું હતું અને પ્રભુજીયે છેડે ગાંઠ ખાંખી તે શું. ૯

અતિ હાસ્ય લહનં

કુહો.—જીહાં હસીયે નીરશંક હુમ, પ્રગટહી મુખ મુંખ વાસ; આધ આધ પંન પદ, ઉપજ પરત અતિ હાસ્ય. ૧૦ અર્થ—કેસવદાસ કહે છે જ્યાં નિશંક ચમને હસે જ્યાં અત્યંત મુખ મુંખ વાસ પ્રગટે અને અધ અધ અક્ષર ખેલે ત્યાં અતિ હાસ્ય ઉપજે. ૧૦

પ્રિયાકો અતિહાસ્ય.

કવિત.—તેસીહે અજબ ગતિ સીસ સીસ કુવનકી ઝલકતુ તીલક તરની તેરે ભાલકો; તેસી એ દસન કુતી દમકલી કેસોદાસ તેસોઈ લસતું લાલ કંઠ કંઠ માલકો; તેસેહિ અમક ચાર ચોખુક કપોલનીકે ઝલકત તીત સૌ કના મોલી ચલ ચાલીકો; હરે હરે હરીનેકુ ચવુર ચવલ નયની ચિત ચક બંધે મરે મદન ગોપાલકો. ૧૧

અર્થ.—એક સમે સખી રાધાજીને કહે છે ને હે સખી હરા રીશકુલની ને જ્યોતી તે પણ તેવીજ દીસે છે. અને તરણી તારા ભાલના તીલકનું ને તેજ તે ની છખી તેવીજ દીસે છે. મળીને શોભે છે. અને તારા દાંતની ને કાંતી તેની ને દમક કહેતાં આકાર તે પણ તેવીજ શોભે છે. કંઠમાળાને વિશે ને લાલ છે તે પણ તેવીજ દીસે છે. કપોલની ને કાંતી તે સુંદર અળકે છે. હે ચવુર ચંચળ નયણી લ ગારક હલવે હલવે હાસ્ય કરી, મહારા મદન ગોપાલજીનું ચિત્ત છે તે ચકીત યધ રહુ દીસે છે. ૧૧

અત્ર શ્રીજીકૌ આતે હાસ્ય.

કવિત, —ગીરી ઉઠી રીજી લાગે કંઠ વીચી ન્યારી હોત છપ્પી ન્યારી-૨-
સૌં; આપુસમે અકુલાય. આધે-૨-આખરની આછી-૨-આત કહી આછી એક પ્યા
રીસૌં; સુંતત મુહાઈ સખ સમુજી ન પેર અપ કસૌરાય કીસૌ દુરી દેખ મંહુ
સારીસૌં; તરની તન જાતી તરવર તરે કાઢે તારી દૈ દૈ હસત કુંવર કાંદ પ્યારીસૌં. ૧૨
અર્થ—મંજીને કહેછે તરની તનુજા જે જમુનાજી તેહેને કાંઠે તરવરની છાંચે ઉભા
તાલી દેખને કમ કુંવર જેછે તે વહાલી સ્ત્રી સંગાથે હસતા હસતા તે તુંને કહુંછું સાંભળ.
હસતાં હસતાં વેગળા થઇને ઉભા રહે તેમ માંહોમાંહે અકુળાઈને અર્ધ-૨ અક્ષર મુખ
માંથી નીકળેછે એ સુંદર-૨-એમ સુંદર નારી છે. તે સંગાથે અને તે સાંભળે થ
કે સુખ ઉપજે પણ કાંઈ સમજાતું નથી જે રચું થાયછે; શી વાતો કરેછે. કેસવરાય
ના સમજે મં બહીવાર છીપી હુશીયાર થઇને જીવ્યાં. ૧૨

અથ પરિહાસ્ય લક્ષનં

કુહો.

જીહાં પરિ જન સખ હસ ઉઠે, તજી દંપતીકી કાત;

કેસવ કૌનહુ ખુબી બલસો પરીહાસ્ય બખાન ૧૩

અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જીહાં પરીજન પાસે બેઠા હોય તે સઘળા હસીને
ઉઠે, દંપતી જે સ્ત્રી જરતાર તેની લાજ ન કરે. કેસવ કહે છે કે તેને પરિહાસ્ય
કહીયે. ૧૩

સવૈયો—આવહી એક મહા સત્ત્વ વૈજ્ઞેય ગાવતી માંનું ગીરા પચ પારી; સુંદર
તા જાનું કામકી કામની બોલ કહો પ્રથમાન કુનારી; ગોપીકે દયાઈ ગોપા
લ હીયે અકુલાઈ મીલી ઉઠી આદર ભારી, કેસવ બેઠતી હો ભરી અંક હરી સખકી
કહે ગોપ કુમારી. ૧૪

અર્થ—એક સત્ત્વ સખીએ રાધાજીને આવીને કહ્યું કે હે સખી મહાવનમાંહી
થી એક સુંદર સ્ત્રી આવીછે. તે ગાન કરેછે, જાણીએ ગિરા જે સરસ્વતી પગે
આલીને, આવીછે અને સુંદરતા જાણીએ કામની સ્ત્રી સરીખી દીસેછે તે વારે
પ્રથમાન સુતા જે રાધાજી તે કહેછે કે તેને તું તેડી લાવ. તેવારે ગોપીનો વેશ લઈ
ગોપીનો વેશ કરીને તેડી આવી. ગોપાલ જે કષ્ટને તે વારે ઉતાવળી થઈ હૈયામાં
હી ધાલીને આદરશું મલી. કેસવરાયે મલતાં થઈ હૈયામાં ધાલીને આંખી તે વારે
સખીયો જે બેઠી હતી તેંડી સઘળી કીકીયારી કરીને હસવા લાગી. ૧૪

અથ કરુણા લક્ષ્મી

કુહો.

પ્રિયકે વિપ્રિય કરણતે, અતિ કરુણા રસ હોત:

એસે: વરણ વખાનિહૈ, એસે વરન કપોત. ૧૫

અર્થ—પ્રિય ને વલ્લભ તેને કોઈ અપ્રિય કરે તે આણુગમતા લાગે ત્યાં કરુણા રસ ઊપજે તે કોવો છે એવો લઘુ હોયો હોય તેવો વર્ણ છે. ૧૫

શ્રી સ્વામીની કૌ કરુણા રસ

કવિત—તેજ સુરસૈં ચંદ્રમા અપારસૈં સુકુમાર સંભુરે ઉદાર ઉર ઉર ધરીયતુંહૈ; ઇંદ્ર જીસે પ્રભુ પુરે હામ જીસે રત સુરે કામ જીસે રૂપ રૂરે હીય હરી યતુંહૈ; સાગરસે ખીર ગણુપતિસે ચતુર અતિ એસે અવિવેક કેસે દિન ભરીયતુંહૈ; નંદ મતિ મંદ મહા જસોદાસૈં ઘસૈં કહુ કહો એસો પૂત પાઇ પસુપાલ કરીયતુંહૈ ૧૬

અર્થ—એક સમે રાધાજી વિચાર કરેછે ને પ્રભૂનાં વખાણુ કરેછે. પ્રભુ કેવા છે તો તેજે તો સુર્ય સરીખા છે, ચંદ્રમા સરીખા તેથી કોમલ છે અને મહા દેવ સરીખા ઉદાર છે. એ માઠા મહા પુરૂષ તેને રહે ધરી રાખેછે. વળી હરી કેવા છે પ્રભુ તાએ ઇંદ્ર સરીખા છે, વનને વિશે રામ સરીખા છે, શુરા છે કામદેવથી રૂપે રૂપા છે, સમુદ્ર સરીખા ખીર છે, ગણેશ સરીખા ચતુર છે, એવા અવિવેક કરીને દિન કેમ નિરગમે છે. અને નંદજીની મતિ મંદ થઈછે. અને જસોદાને શુ કહીએ ને એવો દીકરો પામીને પસુ પાલક ને ગોવાળ તે કહીયે કહેતાં ગાયો ચારે. ૧૬

અથ શ્રીજીકૌ કરુણારસ

કવિત—ચંપે કેસી કલી ભલી કેસવ સુવાસ ભરી રૂપકી સી મંજરી મધુપ મનું ભાઈહૈ; દેવકીસી વાની અની વાની તે સયાંની દેવ રાજ કીસી રાની જન જગે સુખ ઘઈ હૈ; કરમકી કલા સી ચપલાસી અખલાસી કમલાસી દેહ ધરે પુરે પુન્ય પાઈ હૈ; કૌન કીનિ નિપટ કુંવાલી ભતી ગ્વાલી એસી રાખીકાકું તર પાંહી ગોરસ વેચાઈ હૈ; ૧૭ અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રીકૃષ્ણ રાધકાજી ઉપર કરુણા કરેછે—જે કા ખેલા ચિતવેછે—ને રાધકાજી કેવાંછે—ચંપાની ફળીયકી પણુ કાંતી સુંદર છે અને સુગંધે ભરીછે. કહેતાં શરીર સુગંધ ધુકત છે. મહા રૂપની મંજરી છે. મારા મ ન રૂપીઆ ને મધુકર ને ભમરો તેને ગમેછે એની ને વાણી તે દેવતાનીજ વાણી છે. વાણી ને સરસ્વતીથી પણુ શ્યાણી છે તે ડાહી છે, અને દેવરાજ ને ઇંદ્ર તેની

જે રાણીને એહ આગળથી એને લેઈ જો છે તે જગત સુખ પામે. વળી કેવીછે કામની કળા સરીખી છે અને અપજા જેવીજ તે સરખી કામની સ્ત્રી સરીખી કમળા જે લક્ષ્મી તેણે દયા ધારી હાથ એવી છે. પૂરે પૂરે પામીએ એવી નીપટ અભણ ગ્વાલીની જાતી તેણે કીધી છે. એવી જે રાધાજી તેની પાસે શું ગોરસ વેચાવી એ? ૧૭

અથ રૌદ્ર રસ વર્ણન યથા

કવિત—દોષ રૌદ્ર રસ ક્રોધમય, વીહ ઉગ્રહ શરીર, અરુન વરુન વરુનત સમૈ, કહે કેસવ મતિ ધીર. ૧૮ અર્થ—રૌદ્ર રસ ક્રોધમય છે. તેના શરીર વિગ્રહે કહેતાં કલેશમય છે. ઉગ્ર કહેતાં મોહાકુછ. શરીરનો રક્ત વર્ણ છે. તે કેસવ કહેછે મોહાટા કવિશ્વર કહેછે. ૧૮

શ્રી સ્વામીનીજીકો રૌદ્ર રસ

કવિત—કેહરી કપોત કરી કેકી મૃગ મીન કુની શુક પીક કંજ પંજ રીત અન લીન્હો હૈ; મેદુલ મીનાલ ખીંખ અંપક મરાલ વેલી કૂકૂમ દાડીમ કુંજ ક નો દુઃખ દીનોહૈ; જનન કનક તન તનક તનક શશી ઘટત વધત બંધુ જીવ ગંધ દીનોહૈ; કેસોદાસ દાસ ભયો કોવીદ કુંવર કાન્હ સખીકા કુંવર કોપ કૌન પર કી નોહૈ; ૧૯ અર્થ—સખી રાધાજીને કહેછે. તમે જીતીને સર્વ જરૂર કરી સુક્યાં છે. એવડો કોપ કીધો છે તે કોણ ઉપર તમે કહેશો મેં કેને જીત્યો છે તે કહું. એક તો કેસરી, ખીજી કપોત તે હોલો, કેકી કહેતાં ચાર, કરી જે હસ્તી, મીન કહેતાં મછ, ફણી કહેતાં સર્પ, જગ કહેતાં હરણ, શુક કહેતાં ચોપટ, પીક કહેતાં કોયલ, કંજ કહેતાં કમળ, પંજરી તે મંખી એટલાં તમારી ખીકે વનમાંહી ગયાં અને વળી કહું તે સોભજો. કામળ જે કમળની ડાંડલી, ખીંખ જે પાકો ગોળો, અંપક કેસર દાડીમ એને તો તમે બમણું દુઃખ દીધુંછે અને કનક જે સુવર્ણ તે કટકા કટકા થઈને અગ્નિમાં પડેછે કે બધા જીવ જે બચોરીયા તે સુગંધ તજી રહ્યાછે અને કેશવદાસ કહે છે કે ડાહ્યા એવા જે કાન્હ તેતો વશ્ય થઈ રહ્યા છે હવે તમે કેના ઉપર ક્રોધ કરીછો. ૧૯

અથ શ્રીજીકો રૌદ્ર રસ.

કવિત—મીંડી માર્યો કલહ વિચોગ માર્યો બૌરીકે મરૌરી માર્યો અભિમાન ભાર્યો ભવ ભાન્યોહૈ; સખકૌ સોહામ અનુરાગ લુટી લીનો દીનો રાધીકા કુંવર કહા સખે સુખ સાન્યોહૈ; કપટ કપટકે માર્યો નિપટકે આર નીકું મેટી પહિઆન માનું

પહિન્આચોહૈ; જીત્યો ગતિનું મરચો મનમથ હુકો મન કેસોરાય કૌન કહું રાષ ઉ
 ૨ આન્ચોહૈ; ૨૦ અર્થ—સખી ને છે તે પ્રભુજીને કહે છે કે પ્રભુજી તમે સર્વને
 જીતિ નેર કરીને મુંકયાંછે. હવે તમે એવડો ક્રોધ કેના ઉપર કાઢાછે “તે કહીચે” કલ
 હ ને “કલેશ” ને તો તમે મરડી માર્યોછે “અને તમે વિચોગને બાળી માર્યોછે” અ
 ભિમાનને મરડી હણ્યો. એને તો બચને બારે કરીને બાંજ્યોછે, અને સર્વને ને સોહા
 ગ, અનુરાગ ને પ્રેમ, તે તો તર્ક તમે છુટી લીધા તે રાખીકા કુવરીને દીધોછે. તે પ્રેમ, કે
 વાંછે, સધળા સુખમાં મળ્યોછે, અને કપટને પછાડીને હણ્યો, નિપટ ને કઠણ તેના
 હૈયા ઉપર અને પિછાન ને એળખાણુ તે તો તમે જીત્યો અને મનમથ ને કામ,
 તેનું ને મન તે પણ તમે મરચું અને કહોને કેસવરાય હવે કોપ કોણુ પર કર્યોછે. ૨૦

અથ વીર રસ લલ્લન

કુહો—હાથ વીર ઉત્સાહ મય, ગૌર વરન દુતિ અંગઃ અતિહિ ઉદાર ગંભીર
 કહું, કેસવ પાધ પ્રસંગ ૨૧ અર્થ—વિર રસ તે ઉત્સાહ કહેતાં હર્ષમય હોય શ
 રીરનો વર્ણુ ગૌર હોય, અતિ ઉદાર હોય, ગંભીર હોય એમ કેસવદાસ કહેછે. ૨૧

અથ રાધાજીનો વિરહ રસ.

કવિત—ગતિ ગજરાજ સાજ દેહકી દીપતી વાજ હાવ રથ ભાવ પતીરાજ અ
 લ આલસૌં; કેસોદાસ મંદ હાશ્ય અતિ કુચ ભટ બીરે ભેટિ ભઈ પ્રતિ ભટ બા
 લે નખ જાલસૌં, લાજ સાજ કુલ કાન સોચ પાંચ ભય ભાનિ. ભાંહે ધનુ તાન
 બાન, લોચન વિસાલસૌં; પ્રેમકો કવચ કસી સાહસ સહાઈ લહી જીત્યો રતિ
 રતું આજ મદન ગોપાલસૌં. ૨૨ અર્થ—સખી કહેછે. હે રાધાજી તારી
 ને ચાલ તેતો હાથીના સરીખી છે, તે રૂપીયા તો ખાર કહેતાં ને
 થોડાછે અને હાવ રૂપીઓ તો જાણીચે રથ અને ભાવ તે તો જાણીચે રથનો
 ઉમરાવ. ગતિ રાજ ને કામ તે તો “રાજ” તેની ને અવ્યજતા તે સધળુ લથકર
 ચાલ્યું. કેસવરાય કહેછે કે મંદ મંદ હાશ્ય તે રૂપીયું ખજર છે અને કુચ ને
 સ્તન તે રૂપીયા ભટ કહેતાં થોડા અને પ્રતિ, ભટ તે સામા થોડા અને નખ
 રૂપી ને બાલા તેણે ભર્યા અને લાજ તો ને સાજ, ને કુલની ને કાંણુ, સૌચ ને
 વિચાર અને પૌચ ને ગરીબપણું, ભય ને ખીક એટલા થોડા છે તે મુંદ રૂપી-
 થુ ને ધનુથ ચડાવીને લોચન રૂપીચે બાણે કરીને ભીજ્યા અને પ્રેમ રૂપીયું ને બક
 તર, કવચ કસીને સાહસ રૂપીચો સહાય કરીને આજ મદન ગોપાળ સાચ રતિએ
 રણ જીત્યું. ૨૨

અથ પિયુકે વિરરસ.

કવિત--અથ જ્યૈં ઉદર હોકી અક જ્યૈં વિદર હોકી કંસ કેકી કેસોગય
સીન્ને પછાડીહૈં; હરિ કૌ કી પ્રાનનાથ પૂતનાકે પ્રાનની જ્યૈં વનેતકી વનમાલિ
કાલિ જ્યૈં નીકારીહૈં; કરિહૈં વીમદ ધનવાહન જ્યૈં ધનશામ કીહુસે ન હારે હરિ
યાહી સૌં ક્યૌં જ્યું હારિહૈં; બેહી કામ કામ વર વૃજકી કુમારી કાન્હ માર પુહે
નંદ કે કુમાર કબ મારિહૈં. ૨૩ અર્થ--સખી ને છે તે પ્રમુછને કહેછે. અથ
ને અધાસુર તેની પેરે ઉડાડશે કે બકાસુરની પેરે વિદરશે કે કંથની પેઠે મારશે
કે કેસીની પેઠે પછાડશે કે નાના હે પ્રાણનાથ પૂતનાની પેઠે એના પ્રાણ હરશે કે
કાળી નાગની પેઠે એને એક જળમાંથી ખીજ જળમાં ધાલશે. હે નવમાળીકે ના ધ
નશ્યામ, ધનવાહન ને ઇંદ્ર તેનો મદ ઉતાર્યો તેમ એનો મદ ઉતારશે. હે ધનશ્યા
મ ક્યાંક તમે હાર્યા નથી તે એ આ કાર કેમ હારશે? હે મહારાજ એવે કામ કહેતાં
ફોગટ વ્રજની ને કુમારીકાને કામ મારેછે તે કામને કહીયે મારશે. ૨૩

અથ મયાન કરસ લછન.

કુહો--હોય ભયાનક રસ સદા, કેશવ શ્યામ શરીર; જાકો દેખત સુતતહી,
ઉપજ પરે ભય ભીર. ૨૪ અર્થ--કેશવદાસ કહેછે કે ભયાનક રસ સદાકાળ હોય
જેનું નામ સાંભળે થકે દેખે થકે ભય ઉપજે તેને ભયાનક રસ કહીએ.

શ્રી સ્વામિનીજીકો મયાનક રસ.

સવૈયો--ભૂવિ મંડલ મંડિ તકે ધન ધોર ઉઠે દિન મંડન મંડિ ગટિ; ધહમ
તિ ધટ ધટ વાત કતે ધટ ધોષ ધેટ ન ધટિ હું ધટિ; દશ હું દિશ કે સખ દામિનિ
દેખી ભગી પ્રીય કામિનિ કંઠ તટી; જનું પાર્યહિ પાપ પુરંદરને વન પાવક કીલમટી
ઝપટી. ૨૫

અર્થ--ભુમંડળ ને ધૃતિવ મંડળ તેને વિષે મહા મેધની ને ધટાયે અંધ
કાર થઈને રહ્યું છે અને ધીરીમંડળ ને આકાશ મંડળ તેને વિષે અંધકાર થઈ
રહ્યું છે, સુર્યતો છુપાઈ રહ્યો છે, દશ દિશ તે ધટા ચડી આવી છે અને ધોષ ને
શબ્દ ને છે તે ધડીયે આંછો નથી થતો અને દશ દિશાયે વીજળી તો આતકાર
થઈ રહ્યો છે; તેવે સમય રાધાજી છે તે ખીડીને પ્રભુની કોટે આવીને વળગી એવું
ભયાનક દીકું. જાણીયે પારથ કહેતાં અર્જુન તેને મળી અસિ ને વૈધાનર તેણે પ્ર
રંદર ને ઇંદ્ર તેનું વન ખાળ્યું તે વારે જોયું અંધકાર ઘસવું હતું તેવું દેખીને કો
ટે વળગી. ૨૫

અથ શ્રીજી કૌ મયાનક રસ.

કવિત—રોપ મેં રસકૈ બોલ વિષ તેં સરસ હોત જાણેસો પ્રખળ વૃતિ
 ઘખે જીત આપીહે; કેસોગય દુખ દીવે લાયક ન ચેહો પુમ આજ લોહાંજી મેં
 જાકી આંખી અભિલાખી હે; સુધે હોઈ સુધારવેદા આચે સીખવતી મોહી સુધે
 હુમેં સુધી વાતેં મૈસો ઉત બાખીહે; ઐસે મેહું કેસે જાઉ દુહું ધું દેખો જાહ
 કામકી કુમાન સી ચલાઈ વુંહી રાખીહે ૨૬ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી ને
 છે તે પ્રમુજને કહેછે. હે મહારાજ રીશમાં ને રસના બોલ તે વિખ્યા પણ અ
 ખીક લાગેછે પણ સવાદ પ્રતિ રૂપણી દ્રાખ બાખી હોય તે જાણે મહારાજ આ
 જ તમે દુખદેવા લાયક થયાછો. આજ દી લગે રાધાજીની આંખો દરશણનાં અ
 ભિલાખ કરેછે અને હવે તમે સુધા પાધરા થઈને મને શિખામણ દેવા આવોછો
 તોય મારા આગળ સાચી વાત કહેતા નથી. એવામાં હું કેમ જાઉ. વેગળેથી જઈને
 જુથેતો કામની કપાણ સરીખી, મને ચડાવીને ઊભીછે ૨૬

અથ વિનમસ લક્ષનં

કુહો—નિંદામય બિનત્સ રસ, નીલ વર્ણ વધુ તાસ; કેસવ દેખે સુનતહી,
 તનુ મન હોત ઉદાસ ૨૬ અર્થ—બિનત્સ રસ તે નિંદામય છે અને શરીર
 નેછે તે નીવલણુંછે અને કેશવદાસ કહેછે કે વિનત્સ રસ દેખે થકે માંભળે થકે
 એ મન ને છે તે ઉદ્વેગ ઉદાસ થાયછે ૨૭

અથ પ્રિયાકૌ વિમતા રસ.

કવિત—માનહી કૌ માંસ તોંડી લાગવુંહે મીઠો મુખ પીવત પિતાકો લો
 હુ નેકું નહી નાવુંહે; બઈયાનીકે કંઈનીકો કાઠત ન કસકત તેરો હીચો કેસો હે
 જ્યું કહત સીહાવુંહે; જ્ય તખ હોત બેદી મેરી બટુ તખ તખ એસી સૌહ વીન
 હો ખાત ન અધાવુંહે; પ્રેતની પીથાચની નિશાદગીકી જાઈ હેં તુ કેસૌરાય કીસો
 કહી તેરી કૌન જાતહે ૨૮

અર્થ—એક સમે સખી કહેછે ને માતાનું માંસ તને મીઠું લાગે; પિતાનું લોહી
 પીતાં તું ધરાતી નથી અને બાઈનું ગળુ વાઢતાં તું ખીહીતી નથી તે તારે હૈયું કેવું
 છે. તે કાંઈ કહ્યું નથી જાતું. તું ને વારે મળેછે તેવારે એવા સમ આવેછે ને
 જુદા સમ ખાતાં ધરાતી નથી. પ્રેતની કે પીથાચની કે, નિશાચર (ને)રાક્ષસની પુ
 ત્રી છે. કેસવરાયજીના સમ જો સહી તારી કોણ જાતી છે. ૨૮

શ્રીજીકૌ વિમલ્સ રસ.

કવિત—હુટે ઠોર પુન પુન ધુમ ધુમ સેની સેનો શ્રીગોડી છીગોડી સાપ વિંધુનની ધાત જ્યું; કટકો કલી શનિ ન ચલીત ત્રીગધા જલ નિત ક્રીત લંપત લતા કુલ લવાત જ્યું; કુલટા કુચીલ ગાત અંધ તમ અંધરાતી કહી ન સકતવાત અતિ અકુલાત જ્યું; છીડીમે' ધુસીકે ધર ઇંધનકે ધનસ્વામ પરધર ની પહી જાત નમ્મિ નાત જ્યું, ૨૯ અર્થ—સખી જે છે તે શ્રીકાળને કહેછે, મહારાજ મેઘની ગરજના તે સાંભળીને ઘણા ઘણા જીવ કામ કામથી તુટ્યા છે તે ઘેડતા છે. છીલિલ કહેતાં તમરાં જીગોડી તે સર્પ ખામણી તે લધુ સર્પ બિલાડ વીંછુ જીરાદી અનંત અનંત જીવ નીસરે છે તેવામાં જીવું અને જે કને જીવું તે કેવી છે જેનું શરીર સમ્રવું રવાટે ભરેલું તે હાથ અડાડીયે તો જાણીયે કાંટા પરસેવાનું જળ છે તે દુરગંધ ગંધાય; તે સજ્જા તે પર પહોડવાને ઘણું ચલી, લાલચ કરે છે. અને કુલટાની જાતી જે છે તે મહાં મલીન છે; અને એવું અંધકાર થઈ રહ્યું છે અને અંધ રાત્રી ગાઈ છે ને તમને કહી શકતી નથી. ઘણા આકુળા થાવા જાવછો; છીડી માંહી પેશીને જીવું; એ ઘણાના ધરમાંહી થઈને અને એવી સ્ત્રીને ધેર જીવું હે ધન સ્વામ ખ્યારી સ્ત્રીને ધેર જાતાં મનમાં આસંકતા નથી. (કહેતાં) જગારે સુગાતા નથી. ૨૯

અથ અદ્ભુત રસ લક્ષ્ણ યથા.

હુહો—હોય અચંખો દેખ સુંની; સૌ અદ્ભુત રસ જાતિ; કેસવદાસ વિલાસ નિધિ; પિત્ત વરન વધુ વાંનિ ૩૦

અર્થ—જે દીઠે થકે અચંખો ઉપજે કહેતાં વિસ્મય થાય સાંભળતાં પણ તેમજ થાય; કેસવદાસ કહે છે તે વિલાસ નિધિ જે રસ તેનો પિત્ત વર્ણ છે ૩૦

અથ શ્રિ સ્વામીનોજકી રસ યથા.

કવિત—કેસોદાસ ખાલ વેસ દીપતી તરની તેરી વાની લધુવરનની બુધિ પરમા નકી; કોમલ અમલ ઉર ઉરજ કઠોર સ્વામ અખલાયે વેર વીર અંધન વિધાનકી; અંચલ ચિતોની ચિત અચલ સભાઉ સાધું, સકલ અસાધું ભાવ કામકી કયાનકી; વેચત શીરત દધિ લેત તીનૈ મોલ લેત અદ્ભુત રસ ભરી ચેઠી વજ્રભાનકી. ૩૧

અર્થ—સખી રાધાજી પ્રત્યે કહે છે કે હે સખી તારો વેશ તો સખીનો છે અને દીપતી જે કાંતી છે તે તો મૌવનને સરીખી છે અને તારી જે વાણી તે તો લધુ છે કહેતાં થોડી છે, વર્ણ જે અક્ષર તહેની જે બુધી તે તો પ્રમાણીક છે, તારે નદ્ય કોમળ છે અમળ કહેતાં નિરમળ છે અને ઉરજ જે સ્તન તે તો કઠીણ છે અને

તમાર નામતો અબળા છે અને બળતો બળશીરને બાંધો ઝેટલુંજ છે. તમારી ચીત વણીયે ભેવું મહાચંચળ છે અને ચીત તે અચળ છે અને શ્વભાવ તમારો સાધુ છે તમારી કામકળા ભોરાવરછે તે વેચતી ફરેછે દહીને ગ્રાહક નામને વેચાંતા લેતી ફરેછે એવી અદ્ભૂત રસ ભરી વૃષભાનજીની બેઠીછે. ૩૧

કવિત—વ્રજકી કુમારીકા એવી ને સુક સાંરીકા પઠાવે કૌક કાની કેશવ સખે નિવોહ ગૌરી ગૌરી ભૌરી ભૌરી ચૌરી ચૌરી વેસ ફિરે દેવતા શી દોરી દોરી આચે ચોરા ચોરી ચાહી; વિનુ ગુન તેરી આની બ્રહ્મકી કમાન તાંની કુટીલ કટાછ બાંને મહે અવ રીજ આંહી એતે મન ખીઠ ધંત તેરેકુ અદીઠ મનું ખીઠ દે દે માર નીપે સુક તીન કૌહ નાહી, ૩૨ અર્થ—મખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હું સખી વ્રજની કુમારીકા ને રાખીકાજી તેના એક હાથમાં પોપટ છે ને ખીજા હાથમાં કાખરી તો એની કૌક સાશ્વ ને ગાથા તે બણાવેછે તે કેશવરાયજી સર્વ જીવેછે તેહેને રીતીનો ની રવાહ દેખાડેછે અને શરીર ગૌરી છે અને દહાડે થોડીછે ઉમરમાં નહાની ભોળી થકી રમતી ફરેછે દેવતાની પેઠે દોડી દોડીને ચોરી ચોરીને મન વડે સાધુ જીવેછે સખી તારા સમ ભે એ મહા મોહાદુ આશ્ચર્ય ને અચરજ છે ને તે કહું. બ્રહ્મકી રૂપણી કમાને તે ગુણ પામે તે રહીત તાણે છે અને કુટીલ ને વાંકાં એવાં ને કટાક્ષ રૂપીઆં બાણુ તે ચંડાવીને દ્રઢ નાયક તે ધંત મિત્ર તેહેનું અદીઠ કહેતાં આણુ દીકું એહેકું ને તાહારા હરીનું મન તેહેને ખીઠ દેખેને ઉપ્રાંઠી ઉભી થઈ અને મારે છે પણ એકે ચોટ તો સુકતી નક્કી એ મોહું આશ્ચર્ય. ૩૨

અથ શ્રીજીકો અદ્ભૂત રસ લલ્લનં.

કવિત—માંખનકે મધુ ચૌરી દધિ દુધ ચૌરી દેખો દેખ તીહી ચિત ચૌરે લેવુંહૈ; જાંહી પુરન પુરાતન રૂ પુરશ પુરાન ધનૈ પુરસ પ્રાતન કહીત કહી લેવુંહૈ; કેસોદાશ દેખ દેખ સુર નીકી સુદંરી વે કરતી વિચાર શખ સુમતિ સમેવુંહૈ; દેખી ગતિ ગોપી કાકી જૂલી ગતી નીજ ગતી અગતિનીકૌં સૈકૌ પરમ ગતિ દેવુંહૈ. ૩૩ અર્થ—માંખણના ચોર મંડુલા ચોર અને સખી દેખતાં ચીતડું ચોરી લેછે તેનું અને પુરાતન ને વૃક્ષ એવા ને પુરશ દોષ તે એ હરીને પૂરાણુ પુરશ કહેછે તેનું શું કારણુ. કેશવદાસ કહેછે કે દેવતાની ને સુદંરી તે અનીક્ષ થકી ભેષ્ ભેષ્ને વિચાર કરેછે ને તે મહા બુદ્ધિવંત છે તે કહેછે કે એ ને ક્રાણુ ને ગોપી રાધિકાજી તેહેની ને ગતિ તે ભેષ્ને પોતાની ગતિ મનિ જૂલી જાયછે ને ખીજા અગતિયાને તો તે પરમ ગતિ આપેછે તે કેમ કરીને આપેછે તે ધર્મ ગતિ આશ્ચર્ય છે. ૩૩

અથ શાંત રસ લલ્લન વર્ણ યથા.

કુહો—સખત હૌતબિલસ મન, વસત એકહી ઠોર;

તાહીસૌં સમ રસ કહત, કેશવ કવિ સિર માર. ૩૪

અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે સધળે વચ્ચે થકી મન ઉદાસ થાય ને એક વસ્તુ ઉપર આવી રહે તેને મોટા કવીયર છે તે એને શાંત રસ કહેછે ૩૪

સવૈયો—દેખતિહી અરવીદન ત્યૌં ચિત ચંદકી આનંદ કંદ નિકાષ; કામનિ કામ કયા કરે કામન તાહી તીધામકી સુંદરતાધ; દેખિ ગધ જ્ય તે પુંલકૌં તખ તે કહુ વાહિન દેખ્યો સુહાધ; છાંરેગિ દેહ જુ દેખિ વિના યહ દેહુ ન કાન કહુ દૈ દિખાધ ૩૫

અર્થ—એક સમાને વિશે શ્રી રાધાજીની સખી ને છે તે શ્રી કમળ પ્રાચે કહેછે. હે મહારાજ અરવિંદ ને કમળ તે જોમ ચંદ્રમા જોઇને ખીડાઇ જાયછે પણ ચંદ્રમા તો એ ઘોછે કે અમૃતમયછે યાહો હેમછે આનંદ મુળછે તોપણ કમળને ગમતો નથી તેની પેઠે રાધાજીને તમારુ મુખ જોયા પછી ત્રણ લોકની સુંદરતાછે તે રાધાજીને ગમતી નથી. કેની પેરે કે કમળની પેરે અને કામની કયા કાંઈ ગમતી નથી. પ્રભુજી તમને જોયા વિના હમણાં દેહ છાંડશે તે માટે કરીને હે કમળજી તમે આવી દરશન દ્યો. ૩૫

અથ શ્રીજીનો શાંતરસ લલ્લન.

સવૈયો—આરિક ખાત ન દારચોહી દાખત માંખતહુ સહિ મેઠી-મઠાધ; કેશવ ઉખ મયુંખહુ દુખત આધહું તો પાધ છાંડી જીછાધ; તૌ રદન છેદકૌં રસ રંચક આખ ગચે કરી કયુહું ખીઠાધ; તા દિન તે જીન રાખી ઉઠાધ સમેત મુધા વથુધા કિ મિઠાધ ૩૬

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી ને છે તે રાધાજીને કહેછે. હે સખી પ્રભુજી આરેક ખાતા નથી દાડમ તથા માંખાણુ દ્રાખ એ સરવે ખાવું મેલ્યુ ઉપ કહેતાં ચેરડી મનુસ્ય ખાતે ચંદ્રમાનાં કીર્ણું તેઉ પણ દુખવે છે કહેતાં તે પણ ગમતુ નથી તે માટે હુતો પાસે આવીછુ પણ હવે ખડાઈ મૂકીને આવીશ તારા ર દન છદ કહેતાં અધર તેનો ને રસ તે રંચક કહેતાં થોડો એક તે જોરાવરી કરી ચાંપી ગયા તે દહાડા પછી અમૃત આદિ દેખને પૃથિવમાં નેટલી મીઠાઈ છે તેટલી સધળી ખાતી મેલી. ૩૬

કુહો—મહિ વિધિ વરનહુ વરન ખહું, નવ રસ રસિક ખિચારિ;

ખાલહુ વરત કવિતકી, કહે કેસવ વિધિ ચચારિ. ૩૭

કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે નવે રસ વર્ણવ્યા, વિચારીને હવે ચાર પ્રકારની

વૃતિ જે કવીતની છે તે કહુ તે સાંભળો. ૩૭

ધનિ શ્રી મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રીધંદ્રજીત વિરચિતાયાં.
શ્રીરશીક પ્રિયામાં નવ રસ વર્ણનું નામ પ્રથક પ્રથક
વર્ણન નામ ચતુરદશમ પ્રભાવ સંપૂર્ણ. ૧૪

પ્રભાવ ૨૫ મો.

અથ વ્રતિ વર્ણન પ્રાહ.

પ્રથમ.

દુહા.—પ્રથમ કૌસિકી ભારતી, ભનિ આરભઠી ભાતિ; કહે કેસવ સુભ સાત્વિકી, ચતુર ચતુર વિધિ જાતિ ૯ અર્થ—વૃતિ ચાર અટલે એક કૌશીકી, ખીજી ભારતી, ત્રીજી આરભઠી ચોથી સાત્વિકી એમ કેસવદાસ કહેછે જે ચતુર પુરૂષ હોય તે આર વૃતિ જે છે તે જાણેછે. ૧

અથ કૌસિકી વર્ણન.

દુહા.—કહિયે કેસવદાસ જીહિ, કરણા હાસ્ય સિંગારઃ સરલ વરન સુભ ભાવ જી હિ, સૌ કૌસિકી વિચાર. અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે કરણા હાસ્ય શ્રંગાર એ ત્રણનું વર્ણન કરીએ અને સરલ પાધરા અક્ષર આણીયે, સુંદર અર્થ આણીયે તેને કૌસિકી વૃતિ કહીએ. ૨.

કવિત—મીલીવેકુ એક મીલી શીરી શીરી ફતી કાન્હિ મીલે મન મન હી વીલાશ વીલશતીહે; બોલવેકુ એક બોલ બોલી સુર્નાવેકુ ઝોરે બોલી તીરથં નીવૃત્તની વસતેહે; દેખીવેકુ એક શીરે દેવ તીશી દોરી દો દેવતા મનાઇ દીન દાન નમની સતીહે; કીન્હે કહા હૈ કોઇ પહી રૂપ મેરી માઇ એતા મેરે કાન્હજીકે નામ હી હસતીહે. ૩ અર્થ—એક સમાને વીચે સખી સખી પ્રત્યે કહેછે કે હે સખી ખી ખીજી સ્ત્રીચો પ્રભુજી સંગાથે મળવાને કાન્હે ફરી ફરીને ફતીકાને મેલીને પણ મનમાંની મનમાં વિલાશ કરેછે એકતા પ્રભુને મળવાને અર્થે અનેક તીર્થ અને વ્રત કરેછે અને કેટલીક સ્ત્રીઓ પ્રભુને દેખવાને કાન્હે દેવતા સરીખી દોડી દોડીને મરેછે અને વેગજો દેવતા છે તેનાં દરસન માનેછે તે દરસનને યાત્રા માનેછે અને પ્રભુજીને પ્રસન્ન કરવાને અર્થે વિપ્રને દાન દેછે પણ પ્રભુજી દરસન દેતા નથી અને હે સખી શું કીજીએ, કર્મની અને રૂપની જીવી જીવી

શ્રુતિ તે દીસેછે. હે બેન એતાં મારા કાનજના નામને હસેછે પ્રભુજને જોવા
હીરેછે એવું કહ્યું ત્યાં અંગારે રસ દાન શ્રુતિ કહેછે ત્યાં કહેણ રસ એમ હશે
જે તે કહ્યું ત્યાં હાસ્ય રસ. ૩

અથ ભારતી વ્રતિ લઢનં

ફુલો.. વરને જામે વીર રસ, રસ ભય અદ્ભુત હાસ્ય; કહે કેસવ અપ્પ અર્થ
જીહિ; સો ભારતિ પ્રકાશ. ૪ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જ્યાં વીર રસ વર્ણ
વીચે અને માંહી અદ્ભુત રસ વર્ણવીચે તેને ભારતી વ્રતિ કહીચે. ૪

કવિત—કાન્હની કનક પત્ર ચક્ર ચમકત આર દ્રવ્ય ઝલ મીલ નાગ જલન
કત સુખદાય, કેશવ છબીલો છત્ર શીશ કલ સારથી સૌ કેસરકી આડી અરધ
રામીકા રચી બનાય; નીકૌહી નકીબ સમ નીકૌ મૌ તીમક ખેસરકૌ એકહી પિલૌ
કની ગોપાલ તે ગચે વિકાચ, લોચન વિશાળ ભાલ જરતી જરાઈલાલ માનું અડચો
મીન નીકૌ રધ મનમથ રાવ. અર્થ—કંઠ વિશેને કનક પત્ર કહેતાં ઝાહાલ છે
તે તો જાણે ચક્ર ધર્યા છે અને ઝળકેછે તે જાણે ધળ છે. ધણો સુખદાયક દીસે
છે કેશવદાસ કહેછે મશ્તકને વિશે શીવકલ છે તે જાણીએ છત્ર છે રાધાજીયે કેશરની
આડ કરીછે તે જાણીયે સારથી છે નાકને વિશે નકવેસર છે તે તો નકી
બ તે ચોખદાર છે. એક ચક્ર દ્રષ્ટીય જે જોવું તેણે પરમેશ્વરને આપીત કીધા છે
લોચન જે છે તે વિશાલ છે ને ચાટાં છે અને ભાળને વિશે આંદોલો તેમાં એક
લાલ છે તે ધણો સુદીર દીસેછે તે જાણે મીન કહેતાં માછલું તે જોડીને મનમ
થ જે કામ તે જાણીએ રધ ઉપર ચડી ખેડા છે, ૫

આર્મટો લઢનં યથા.

ફુલો.—કેશવ જામહિ રોદ્ર રસ, ભય વિમત્સ હે જાનિ; આરભટિ આરંભ પહિ,
પદ પદ જમક બખાનિ. ૬ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે જેમાં રોદ્ર રસ વર્ણ
વીચે, ભય રસ વર્ણવીચે, અને વિમત્સ વર્ણવીચે પદે પદે જમક આણીયે તેને
આર્મટી કહીચે. ૬

સવૈચો—ધૌરધને ધનધૌરત સજળ ઉજળ કળજળ કી રમિ રાચે ફલે શીરમ ભસેન
ભધં પાધકૌ સાવણકી પહિલી તિથિ પાવે; ચીહું કુદા તડી તે તરકે ડરપે વનિતા કી
કેસવ સાચે જાનો મનો વૃજરાજ પિતા વજ ઉપર કાલ કુટંબની નાવે જાનિ. ૭

અર્થ—ધન જે મધ તે ધણાક જળે ભર્યા ધૌર કહેતાં ખીલામણા જે શબ્દ છે
તેણે કીરી વજ ઉપરે રહ્યો ગર્જના કરેછે, ઉજવલ કહેતાં ઉજળાં જે વાદળાં તેને
વિશે કાજળ સરીજા મધ તે ધણો સુંદર દીસે છે. નવા જે આકાશ તે

ને વિશે વાદળ છે તે રૂપીયા ધન જે હાથી તે કહ્યા ફરેછે કહેતાં હૃદયમાં બનેછે આ
ને શ્રાવણ શુદ્ધ પંચમીને દહાડે ચારે દિશાથી વીજળી તરપેછે કહેતાં કડાકા
મારેછે. કેસવદાસ કહેછે તે દેખી દેખીને વ્રજની સ્ત્રીઓ ચાહેછે તે જાણીએ છી
એ જે વ્રજનાથ જે શ્રીકૃષ્ણ તે આહી નથી તે માટે વ્રજ ઉપરે કાળનું કુંકુમ નાચેછે. ૭

અથ સાત્વિકી લક્ષણં વ્રતિ.

કહો—અદ્ભુત રૌદ્ર સુવીર રસ, સમ રસ ચરનિ સમાનિ; સુનિ તિહિ સમ
ઝત ભાવ ભનિ, સૌ સાત્વિકી સુખનિ ૮ અર્થ—અદ્ભુત રસ, રૌદ્ર રસ, વિર
રસ, શાંત રસ. તે સધળાનું વર્ણન કરે ત્યાં સાત્વિકી વ્રતિ ઉપજે ૮

કવિત—કેસવદાસ લાખ લાખ ભાંતિ નેક અભીલાખ છારી દેરી આવરી ન
આવરી હીપૌ હૌરસી; રાખીકા હરિકો પ્રતિ સખે અમીકાઈ ભનિ રતિ નાં બહુ કે
દેખુ રતી થોરીસી; તિણી મંહી ભેદ ન ભવાની હુંપે પાયૌ જાઈ, લારતેમ ભાર
તીકા ભારતીહે ભોરીસી; એક મતી એક ગતી એક પ્રાનું એક મનુ દેખવેકું દે
હ ત્રેહ નૈતનિકી જોરીસી. ૯ અર્થ—એક સમાને વિશે સખી સખી પ્રત્યે કહેછે
કે હે સખી લાખ લાખ ભાતના અભિલાખ કરેછે તે મુકીદે. હે આવરી કહેતાં ધેલી,
હોળીની પેઠે હૈયું જાળમાં. રાધાકૃષ્ણની જે પ્રીતિ છે તે સર્વ થકી અપીક છે. રતિ
કહેતાં કામની જે સ્ત્રી અને રતિપતિ જે કામ તેને પ્રીતિ ધણી છે પણ શ્રીરાધા
કૃષ્ણ તેની જે પ્રીતિ તેથી થોડી છે રાધાકૃષ્ણની જે પ્રીતિ તે વચે ભવાની ભેદ પાડી
ન શકે અને ભારથને વિશે ભારતી જે વાણી તેની મતિ આગળ થોડી; વળી એ
જે જાણી એક ગતિ છે, એક મતિ છે, એક પ્રાણ છે એક મન છે, પણ જોવામાં જે જે
જાણાય છે. કેની પેઠે જેમ નેત્ર જે છે પણ જોયોતી બેહુની એક છે. ૯

કહો—ધ્રુવિ વિધિ કેસવદાસ કવિ, નવ રસ વરન કવીત; ભાંતી પાંચ અનુર
સ મુંતહું; આહિસું દીને ચીત. ૧૦ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે એ પ્રકારે ન
વ રસ વર્ણવ્યા હવે પાંચ પાંચ ભાતના અનરસ કહું તે સાંભળજો. ૧૦

ઇતિશ્રી એતત મન્મહારાજ્ય કુમાર શ્રી ઈંદ્રજીતસ્ય વીર

ચીતાયાં શ્રી રસીક પ્રિયાયાં ચત્વાર

વ્રતિ વર્ણન નામાની પંચદશમ પ્રભાવ

સંપૂર્ણ

પ્રભાવ ૨૬ મો.

અથ રસ લઙ્ઘનં યથા.

કુહો—પ્રત્યગ્નીક નિરસુ વિરસ; કેસવ દુઃસંધાન; પાત્ર દુદ્ધ કવિતા કહું, કરત સુંકવિ વપ્પાન. ૧ અર્થ—એક પ્રત્યગ્નીક ખીન્ને નીરસ ત્રીન્ને નીરસ એ થો દુઃસહસંધાન પાંચમો પાત્ર દુદ્ધ કેસવદાસ કહેછે એ પાંચ અનરસ કહ્યા.

અથ પ્રત્યગ્નીક લઙ્ઘનં યથા.

કુહો—તિહાં અંગાર વિભત્સ ભય, વિરહી ખરને કોય; રોદ્ર ર કરતા મિલત હી, પ્રત્યગ્નીક રસ હોય. ૨ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે જ્યાં અંગાર રસ, વિભત્સરસ ભયરસ, વીરસ રોદ્રરસ, કર્ણારસ, એકલા રસ વર્ણવી. ત્યાં પ્રત્યગ્નીક રસ ઉપજે એ સવેયો—હસિ બોલતહી સુહસે સખ કેસવ લાજ ભગાવત લોક ભગે; ખાત ચ-લાવત ઘેર ચલે મનુ આતતહી મનમત્ય જગે, વુંગુ કહે ધંસુ હતી મન એ રહું જાની ચહે નહી યૌં ઉમમંગે, હરિ ત્યોને ઉડીછી પસારતહી અંચુરી ન પસારત લોક ભગે. ૩ અર્થ—સખી જે છે તે રાધાજીને કહેછે કે હે સખી જો હ તો બેલીએ તો સખના લોક હસે અને જો લાજ મુકીએ તો સગાં મુકવાં પડે, જો વાત ચલાવીએ તો ઘેર કહેતાં ઢેકડી ચાલે, જો મનમાં આણીએ ને સંભારીએ તો મનમત્ય જાગે, અને સખી વુ કહેવી હતી તેજ આત મનમાં હતી પણ જાણીએ છીએ તે વારે હૈયું ઉમંગી આવેછે અને વગી લગારેક હરિજી સામી દ્રષ્ટી પસારીએ. ૩

અથ નરિસ લઙ્ઘન કથૈ કથ્યતે.

કુહો—જહાં દંપતિ ખીહું હિલમીલે, સદા રહે ધહિ પ્રીતિ; કપટ પ્રીતિ લપટાય મનું, નીરસ રસકી પ્રીતિ. ૪ અર્થ—જહાં દંપતી જે સ્ત્રી ભરતાર તે સહીત માંહેમાંહે મળે મનમાં કપટે વિગ્રાધ રહે તેને નીરસ કહીએ. ૪

સવેયો—ગાહત સિધું સયાન નિકે જન ક્રીમતિક્રી અતિ દેહ દહેલી; માહિ હ-સી દુષ દોહ દધ તિનહું સૌ જનાવત પેંચુ પહેલી; જાનિહાં જાનિ મીલી મુહહી હિ-ય નાહીન ભાવતિ ગવં ગહેલી; આજલૌં કાંહનહું ન સુંચો મુતો દેખિ ચલી હ-મ સૌંતિ મહેલી? ૫ અર્થ—હે સખી હાણપણ જે અતુરાધ તેનો

જે સમુદ્ર તે સોખીએ જે તિક્ષણ મહા દોહલી તે મતિ સોખાએ, પણ એમાં તે શીતલ પણ હૃદયામાં જે દુઃખે બળી અને તે સંધાતે તે ઉવલપ્રદે

આ કહેછે. તારં જાણુપણું મેં જાણું હવે રાખી ગએલી એ કાંઈ મુજને ગમતું નથી
આજની ધડી લગણુ કહી દીધું નથી. સાંભળ્યું નથી તીસોકણુ કાંઈ સખી થઈને આલેછે. ૫

અથ વીર રસ લલ્લન યથા

ફુલો—જહાં સોગ મહી ભોગડો, ખેરિની કહે કવિ કોઈ; કેસોદાસ હુલાસેસાં,
તહાં વીરરસ હોઈ. ૬ અર્થ—જહાં સોગ ભોગ વણીએ ત્યાં કેસવદાસ કહેછે
કે વીર રસ ઉપજે. ૬

કવિત—કેસવદાસ નાનાનું ઘનું ખાંન પાન ભુલ્યો માંન ગયો ગુંન ભયો
પ્રાન પીછાસી પીઠીહે, છાંડું રસીક લાલ યહ જક વખાલ દેખતહી સખ સુખ તું-
બહી ઉખીઠીહે; એસો વસીઠી ધંઠી મીઠી અતિ દિઠી સુની મીઠી વાતની જુનીકે
હુમે નીઠીહે; ધંઠી નીસુ હઠી ધંઠી તાકે સોગંઠી અંગીઠી ઉઠી યાકે ઉરમે સોસે
હસી અંગીઠીહે. અર્થ—સખી સખી પ્રત્યે કહેછે. નાહાન કહેતાં નાહાનું
ઘન જે દેવું પાન જે પીવું તે સર્વ વીસરી ગયું ગાન કહેતાં ગાવું જ્ઞાન તે તો જતું
રહ્યું પ્રાણ જે જીવ તે પણ ઉડારોઠો થઈ રહ્યો છે રસીક લાલ જે પ્રભુ તેને એ જક
લાગીછે “ઉલી જે, બાળા” તેને પણ પ્રભુ જાનેવા તે કાળે સુર વીનિતા પુષ્પ
ની વૃક્ષી કરેછે મસ્ત જે ચોતાનાં સગાં છે તેથી હેત તુરખુ તેના સોકની અંગીઠી
તેના હૈયામાંહી ઉઠી એવી કહી દીધીછે. ૭

અથ દુઃસંધાન લલ્લનં

ફુલો—એક હોઈ અનું કુળ જીવ, તાં દુનૈ પ્રતીકુળ; કેસવ દુઃસંધાન રસ,
સોભિત તહાં સમૂળ. ૮ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે કે એક અનુકુળ ખીજો પ્ર
તિકુળ એ જે હોય ત્યાં દુઃસંધાન હોય.

સવૈયો—એદે દખી દીનો ઉધારોહે કેસવદાસ કહા અર મૌલ લખેહે; દીને
ખીજુ ગઈ સુગમ હો ગઈ ન ગમ ન રહી દિરિ જેહે; ગોહિ તું ખેર કિચાં હિવ
ત્યોકળ ખેર કિયો ખરનીકે રેહે; ખેર સૌ જૌર મુવેચહું ગીઅહા બચન ખરચો તો
ઠારીન દેહે; ૯

અર્થ—એક સમાને વિશે સખી પ્રભુજીને કહેછે કે ઘણુ લાગેછે તે આપો
વળી રાધાજી કહેછે ઘણુ તો કાંઈ હોય નહીં વેચાયુ લ્યો તો આપુ. પ્રભુજી કહે
છે દીધા પાખે ન જવાય. રાધાજી કહેછે કે જવાય નહીં તો ઘેર ફરી જઈશુ,
તો પરમેશ્વર કહેછે, અમ ઉપરથી હેત ઉપરાંડું કર્યું તે બિતાર્યુંછે. રાધાજી કહે
છે કે હેત હવુંજ ક્યારે? પ્રભુજી કહેછે—વેર કીધું. રાધાજી કહેછે કે કીધ તો

ક્રીડ, પ્રભુજી કહેછે કે અમશ્યું વૈર કરીને શું ગોરસ વચ્ચર્યો? રાધાજી કહેછે કે નહીં વચ્ચુ તો ઢોળી નહીં નાખ્યું. ૯

અથ પાત્ર દુષ્ટ લલ્લન યથા.

કુહો—જેસો જ્યાં ન જુઝિએ, કરિયે તેસો પુષ્ટ; વિનુ વિચાર જો વરતિએ સો રસ પાત્રક દુષ્ટ. ૧૦ અર્થ—કેશવદાસ કહેછે કે જેવું જ્યાં ન ધટે તેવું ત્યાં વરણવિએ તેને પાત્ર દુષ્ટ રસ કહીએ. ૧૦

સૈવયો—કપટ કૃપાની માની પ્રેમ રસ લપટાની, પ્રીતમ કે ગંગા જીરે પાંતી સમ વાનીએ; સ્વારથ નિધાની પરમારથકી રાજધાની કામકી કહાંની કેસોદાસ જગ જાનીએ; સુખરમ્ય રૂઝાં ની સુધાસુ સુધારી આંની સકલ સયાન માની સુખ દાંતીએ. ગૈરીયોગી રાલજાની, મુદેમતિ મૂંઠ ગ્યાનીસી વાની મેરી રાની વપ્ત વખાનીએ. ૧૧

અર્થ—સખી જે છે તે સખી પ્રત્યે કહેછે હે સખી એવી જે વાણી તેને વિષ સરીખી કહીએ તે વાણી કેવી છે કે કપટ રૂપણી જે ક્રિયા તેમાંની છે અને પ્રેમ રસમાં લપટાણીએ અને પ્રીતમને તહાં ગંગાજીના પાણી સરીખી વાણી લાગેછે અને સ્વાર્થની નિધાની છે અને પરમાર્થની રાજ્યધાની કામની કહાણી સરીખી છે. કેસવદાસ કહેછે કે સધજે જીગે જાણીએ. રૂઝા જે અક્ષર તેમાં ગવાણીએ અમૃતમાં હીધી આણીએ. સધળી ચતુરાઈમાંક શાણી છે અને સાંતીને સુખદાઈ છે ગિરા જે સરશ્વતિ તે પણુ લજાણી છે મોઝા મોઝા ગુમ સાંતી તેને મોહ ઉપજાવેછે. ૧૧

કુહો.

કેસવ કરના હાસ્ય કરું, અરૂ વિભત્સ શ્રંગાર;

વરતત વિર ભયાનકહિ, સંતત વેરૂ વિચાર. ૧૨

ભય ઉપજો વિભત્સસે, અરૂ સિંગાર તે હાસ્ય;

કેસો અદ્ભુત વીરતે, કરના કોપ પ્રકાશ. ૧૩

અર્થ—કેશવદાસ કહેછે ૧ કરણા રસ ૨ હાસ્ય રસ ૩ વીભત્સ રસ ૪ શ્રીંગાર રસ ૫ વીર રસ ૬ ભયાનક રસ એ માંહોમાંહ વેર છે. ૧૨—૧૩

કુહો—મહિ વિધિ કેસોદાસ રસ, અન રસ કહે વિચાર; બરતન ભુલી પરી જીહાં કવિ કુલ લેહુ સુધાર. ૧૪ અર્થ—વીભત્સ રસ થકી ભય રસ ઉપજે અને શ્રીંગાર થકી હાસ્ય રસ ઉપજે કેશવદાસ કહેછે કે વીર રસ થકી અદ્ભુત રસ ઉપજે રૌદ્ર રસ થકી કરણા રસ ઉપજે. ૧૪.

કુહો—જેસે રસિક પ્રિયા વિના, દેખિએ દીન દીન; ત્યોંહી ભાષા કવિ સખે રસિક રસિક રસ દીન. ૧૫ અર્થ—કેસવદાસ કહેછે એણી પેરે રસ તેમ

અનરસ તે તે વિચારીને કહ્યા વળી વર્ણવતાં કાંઈ જૂલ ચુક પડી હોય તે ત્યાં
માહોય કવિશ્વર, મહા બુદ્ધિવંત હોય તે સુધારી લેજો. ૧૫

કહે.

સ્વારથ પરમારથ લહે, રસિક પ્રિયાકી પ્રીતિ;
ખાટે રતિ મતિ અતિ પટે, જાને સુખ રસ રીતિ. ૧૬

સુર ભાષા તે અમીક કહે, વ્રજ ભાષા સૌંહેત;
વૃજ ભુષન જાકો સદા, સુખ ભુષન કરી લેત. ૧૭

રસિક પ્રિયા ખીન આતુરી, બિન ગીતા નર ગ્યાન;
કોક પઢ્યા બિનું રીતુ રને, સો નર પસુ સમાન. ૧૮

ધૃતિશ્રી મન મહારાજ કુમાર શ્રી ઇંદ્રજીત વીરચીતાયાં

શ્રી મહા મહન કવિ શ્રી કેસવદાસ કૃત

શ્રી રસીક પ્રિયાયાં અનરસ વર્ણન

નામ ષોડસમ પ્રભાવં. ૧૯

એતત શ્રી રસીકપ્રિયાયાં બલં બાળબોધ

સુશ્રાવ્યં યુતં ષટ્દશ સ્વર્ગ. ૧૯